

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΧΡ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ Ε' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΠΑΛΑΙΟΥ ΤΥΠΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1948

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πανεπιστήμιο
Αθηνών

Δοκτ. Δρ. Δ. Δ. Δ.

: Καθηγητής :

1950-51

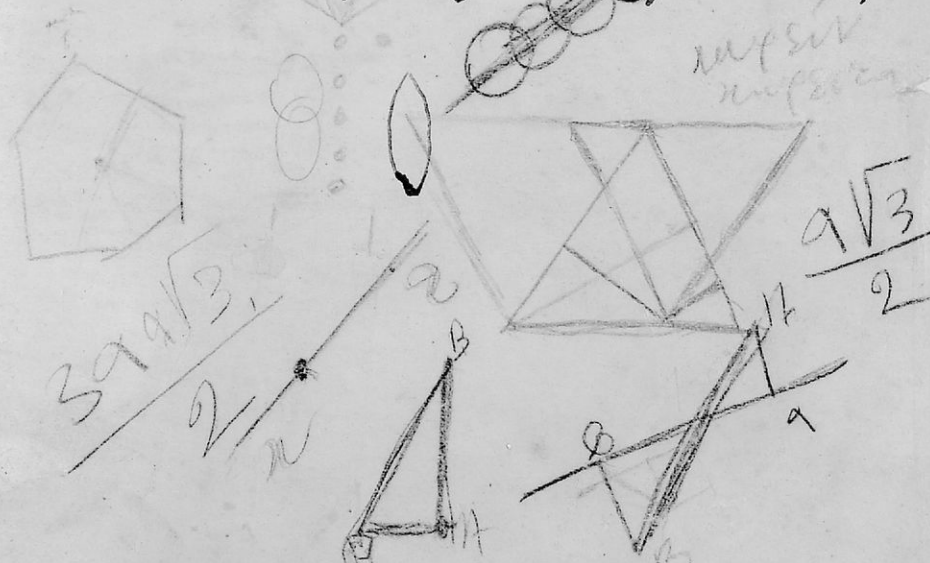
Δοκτ. Δρ.
1950-51

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Κατήχησις καὶ Λειτουργικὴ
τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας

καὶ
καὶ

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ Ε' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΠΑΛΑΙΟΥ ΤΥΠΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1948

18758

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Α. ΙΕΡΑ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως διδασκόμεθα μεθοδικῶς καὶ συστηματικῶς τὰς ἀληθείας τῆς θρησκείας, ἥτις ἀσκεῖ ἀνυπολόγιστον ἐπίδρασιν εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν πάσης ἐποχῆς. Θρησκεία δὲ (λατ. religio ἐκ τοῦ religo= ἐνώνω) εἶναι ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ὁ ἐσωτερικὸς σύνδεσμος καὶ ἡ κοινωνία τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς μετὰ τοῦ μεγάλου Δημιουργοῦ τῶν πάντων, ἐκ τοῦ ὁποῦ αὕτη ἐξαρτᾶται, καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον τείνει καὶ ἀποβλέπει εἰς πάσας τὰς στιγμὰς τοῦ βίου, ὅπως τύχη βοηθείας καὶ ἐνισχύσεως.

Ἡ θρησκεία εἶναι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου. Πολλὰ ἄτομα φαίνονται, ὅτι στεροῦνται θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀκριβῶς ὅπως ἄλλα στεροῦνται πνευματικοῦ ἢ ἡθικοῦ ἢ καλλιτεχνικοῦ τοιοῦτου, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι θρησκευτικὴ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν λαῶν οὐδεμία παρουσιάζεται ἀνθρωπίνη φυλὴ ἄνευ εἰδους τινὸς θρησκείας*.

Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα εἶναι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἔμφυτον. Ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὰ μεγαλεῖα τῆς φύσεως, ἡ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὰς ἐν αὐτῇ εὐεργετικὰς δυνάμεις, ὁ φόβος ἐνώπιον τρομερῶν φαινομένων ἢ ἀντικειμένων, ἰδίως δὲ ἡ ἰδέα, ὅτι τὸ

* Πρβλ. Πλουτάρχου πρὸς Κολώτην: «εὐροῖς δ' ἂν ἐπιὼν καὶ πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, ἀοίκους, ἀχρημάτων, νομίσματος μὴ δεομένας, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων· ἀνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμένης εὐχαῖς, μηδὲ ὄρκοις, μηδὲ μαντείαις, μηδὲ θυσίαις ἐπ' ἀγαθοῖς, μηδ' ἀποτροπαῖς κακῶν, οὐδεὶς ἐστὶν οὐδ' ἔστιν ἀπογοῖς».

ἄπειρον σύμπαν ὡς καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν διευθύνει πάνσοφον, παντοδύναμον καὶ πανάγαθον Ὅν, πάντα ταῦτα διαθερμαίνουνσι τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ ἐνισχύουσι τὴν θρησκευτικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ ἐκ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος προκαλούμενα αἰσθήματα ταῦτα ἐγέννησαν παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς ἀναλόγως τῆς ἀναπτύξεώς των, τὰ διάφορα εἶδη τῶν θρησκειῶν. Ὅθεν ἡ θρησκεία δὲν εἶναι ἐπινόησις ἀνθρωπίνη, ἀλλ' οὐσιώδες γνῶρισμα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Ἡ θρησκεία, ἡ ὁποία, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἔχει βαθείας τὰς ρίζας ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὑπῆρξε πάντοτε βασικὸς παράγων εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅσαι ἐποχαὶ διεκρίνοντο διὰ τὴν θρησκευτικότητα, ὑπῆρξαν γόνιμοι καὶ δημιουργικαί, ὅλοι δὲ οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἵτινες ὠδήγησαν τοὺς λαοὺς εἰς νέας λεωφόρους τῆς προόδου καὶ εὐτυχίας, διεκρίνοντο διὰ τὴν εὐσέβειάν των.

Ὁ ὑπὸ βαθείας θρησκευτικότητος διαπνεόμενος εὐσεβὴς ἄνθρωπος εἶναι πάντοτε εὐδαίμων καὶ ἡρεμος καὶ ἔχει χαρακτηριστικὰ τέλειον, διότι ἡ θρησκεία χορίζει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ ἑξῆς ἀγαθὰ: 1) ὑπόσχεται τὴν λύτρωσιν, ἣν πᾶσα ἀνθρωπίνη ψυχὴ διακαῶς ἐπιθυμεῖ· 2) διὰ τῆς προσωπικῆς ἐπικοινωνίας πρὸς τὸ ὕψιστον Ὅν, ἥτοι διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν Θεόν, βοηθεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ νὰ ἔχωσι δύναμιν καὶ ὑπομονὴν εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ βάσανα τοῦ βίου· 3) προβάλλει μίαν ἰδεώδη κοινωνίαν πρὸς πραγματοποιήσιν· 4) βελτιώνει τὴν ποιότητα τῆς παρούσης ζωῆς διὰ τῆς συνεχοῦς παρακινήσεως τῶν ἀνθρώπων εἰς ἀνάτασιν τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας πρὸς τὰ Ἄνω· καὶ 5) παρέχει τὴν ἐλπίδα μιᾶς καλυτέρας ζωῆς ἐν τῷ μέλλοντι, πέραν τοῦ τάφου.

2. ΕἶΔΗ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ

Ἡ ἀνθρωπότης δὲν εἶχε πάντοτε τὴν αὐτὴν θρησκείαν, οὔτε ἐπίστευε πάντοτε εἰς ἓνα Θεόν. Ὡς ἐλέχθη προηγουμένως, τὰ ἐκ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος προκαλούμενα συναίσθηματα, ἰδίως δὲ ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἀμαρτία συνετέλεσαν νὰ διαμορφωθῶσι παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς διάφορα εἶδη θρη-

σκειδῶν. Αἱ Θρησκεῖαι διακρίνονται πρῶτον εἰς φυσικὰς καὶ ἀποκεκαλυμμένας.

Φυσικαὶ λέγονται αἱ θρησκεῖαι τὰς ὁποίας διεμόρφωσεν ὁ ἄνθρωπος μόνος διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων. Εἰς τὰς φυσικὰς θρησκείας ὑπάγεται ἡ εἰδωλολατρεία τῶν ἀρχαίων λαῶν, ὡς καὶ συγχρόνων τινῶν βαρβάρων. Εἰδωλολατρεία (ἡ φυσιολατρεία, πολυθεΐα) εἶναι ἡ θεοποίησις κτισμάτων ἢ φαινομένων καὶ δυνάμεων τῆς φύσεως ἢ διαφόρων ἡρώων. Εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν περιέπεσεν ἡ ἀνθρωπότης, μὴ δυνηθεῖσα νὰ ἀρῇ ὑπεράνω καὶ ἐπέκεινα τῶν κτισμάτων τῆς φύσεως μέχρι τοῦ Δημιουργοῦ αὐτῶν. Εἰδωλολατρικὴ ἢ φυσιολατρικὴ ἦτο ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, Ῥωμαίων, Αἰγυπτίων, Βαβυλωνίων, Χαλδαίων καὶ ἄλλων, οἵτινες πάντες ἐλάτρευον ὡς θεοὺς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τοὺς ἀστέρας, τοὺς ἀνέμους, τὰς θαλάσσας καὶ ἄλλα φυσικὰ ὄντα καὶ φαινόμενα, ἀκόμη δὲ καὶ πολλοὺς ἥρωας τῆς φυλῆς των, διακριθέντας διὰ τὴν ῥώμην καὶ διὰ τὰς πολλὰς πρὸς τὴν φυλὴν των ὑπηρεσίας. Εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν ἀνήκει καὶ ὁ φетиχισμὸς τοῦ ὁποίου οἱ ὀπαδοὶ πιστεύουσιν, ὅτι εἰς ὠρισμένα ἀντικείμενα ἢ ζῶα ὑπάρχει θεία δύναμις, καὶ διὰ τοῦτο ἐθεοποιοῦν ταῦτα καὶ ἀπένεμον θυσίας καὶ τιμὰς ὡς εἰς πραγματικοὺς θεοὺς.

Ἀποκεκαλυμμένα ἢ λέγονται αἱ θρησκεῖαι, τὰς ὁποίας ἔχει ἡ ἀνθρωπότης δι' ἀποκαλύψεως παρὰ τοῦ ἰδίου Θεοῦ καὶ τοιαῦται καθ' ἡμᾶς εἶναι μόνον ἡ Ἰουδαϊκὴ, ἀποκαλυφθεῖσα εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν πατριαρχῶν, τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία, τὴν ὁποίαν ἐφανέρωσεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Καὶ ἄλλαι ὅμως θρησκεῖαι διισχυρίζονται, ὅτι ἔχουσιν ἀποκαλυφθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ἰδρυτάς των, ὅπως ὁ Ζωροαστρισμός, ὁ Μωαμεθανισμὸς κ. ἄ. Αἱ κατ' ἀποκάλυψιν θρησκεῖαι διακρίνονται διὰ τὴν πίστιν εἰς ἓνα Θεόν, διὰ τοῦτο καὶ Μονοθεϊστικαὶ θρησκεῖαι λέγονται.

Ἄλλη διαίρεσις τῶν θρησκειῶν εἶναι εἰς μονοθεϊστικὰς καὶ πολυθεϊστικὰς, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ πρῶται κηρύττουσι τὴν πίστιν εἰς ἓνα Θεόν, ὅπως εἶναι ὁ Ἰουδαϊσμός, ὁ Χριστιανι-

σμός καὶ ὁ Μωαμεθανισμός, αἱ δὲ δεύτεραι δέχονται τὴν λατρείαν πολλῶν Θεῶν, ὅπως ἦσαν αἱ θρησκεῖαι ὄλων τῶν ἀρχαίων λαῶν.

Ἄλλη συνήθης διάκρισις τῶν θρησκειῶν εἶναι εἰς ζώσας καὶ εἰς νεκράς. Πολλοὶ τῶν προαναφερθεῖσων εἰδωλολατρικῶν θρησκειῶν ἐξέλιπον πλέον καὶ αὗται εἶναι αἱ νεκραὶ θρησκεῖαι. Ζῶσαι δὲ θρησκεῖαι εἶναι ὅσαι ὑφίστανται ἀκόμῃ καὶ τοιαῦται εἶναι δέκα περίπου ἥτοι ὁ Χριστιανισμός (650 ἑκατ. περίπου), ὁ Κομφουκιανισμός (250 ἑκατ.), ὁ Μωαμεθανισμός (230 ἑκατ.), ὁ Ἰνδοϊσμός (250 ἑκατ.), ὁ Ταοϊσμός (45 ἑκατ.), ὁ Σιντοϊσμός (16 ἑκατ.), ὁ Ἰουδαϊσμός (15 ἑκατ.), ὁ Γαινισμός (2 ἑκατ.) καὶ ὁ Ζωροαστρισμός (2 ἑκατ.).

Ἡ σύγκρισις τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας θὰ γίνῃ κυρίως μὲ τὰς ζώσας θρησκείας, μὲ τὰς θρησκείας τῶν συγχρόνων μὴ χριστιανικῶν λαῶν, καὶ τούτων τὰ οὐσιώδη σημεῖα τῆς διδασκάλιας ὡς καὶ τὰς ἀρετάς καὶ ἐλλείψεις των θὰ περιγράψωμεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ αἱ ἐξαφανισθεῖσαι πολυθεϊστικαὶ θρησκεῖαι τῶν ἀρχαίων λαῶν, ὅπως τῶν Αἰγυπτίων, τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων ἤσκησαν οὐκ ὀλίγην ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἱστορικὴν ζωὴν τῶν λαῶν τούτων καὶ ἦσαν αἱ πρῶται θρησκεῖαι, τὰς ὁποίας ὁ Χριστιανισμός συνήνητησεν εἰς τὸν δρόμον αὐτοῦ καὶ ἐξετόπισε, διὰ τοῦτο ἀναφέρομεν ὀλίγα τινὰ περὶ αὐτῶν.

3. Αἱ κυριώτεραι εἰδωλολατρικαὶ θρησκεῖαι τῆς ἀρχαιότητος

α) Ἡ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων.—Οἱ Αἰγύπτιοι ὑπῆρξαν ἀπὸ τοὺς θρησκευτικωτέρους λαοὺς τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει περὶ αὐτῶν «θεοσεβέες ἐόντες μάλιστα πάντων ἀνθρώπων». Οἱ ἱερεῖς αὐτῶν ἀπετέλουν τὴν πλέον μεμορφωμένην τάξιν καὶ ἤσκουν μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὸν βίον καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Αἰγυπτίων. Ἡ θρησκεία αὐτῶν ἦτο θεοποίησις τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, διαφόρων θηρίων, ποταμῶν, τῆς ἐρήμου, μεθ' ὧν ἡ ζωὴ τοῦ Αἰγυπτίου ἤρχετο εἰς ἐπαφὴν καὶ ἐπηρεάζετο ποικιλοτρόπως. Ὁ ὕψιστος Θεὸς ἦτο ὁ θεὸς τοῦ Ἥλιου, ὀνομαζόμενος Ῥᾱ ἢ Ὡρος καὶ λατρευόμενος ἰδίως εἰς τὴν πόλιν Ἥλιούπολιν, ὀνομασθεῖσαν οὕτως ἀπὸ τοῦ θεοῦ τούτου. Πρὸς τιμὴν

του ἐκτίζοντο οἱ ὀνομαστοὶ ὀβελίσκοι, σύμβολα τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Εἰς τὰς Θήβας τῆς Αἰγύπτου ὡς θεὸς τοῦ φωτὸς ἐλάτρευετο ὁ Ἄμμων καὶ ὅταν συνετελέσθη ἡ συγχώνευσις τῶν τοπικῶν θεῶν τῆς Αἰγύπτου ὁ κοινὸς θεὸς τοῦ φωτὸς ὠνομάσθη Ἄμμων - Ῥᾱ. Εἰς τὴν Μέμφιδα ὡς θεὸς τοῦ φωτὸς ἐτιμᾶτο ὁ Φθᾱ. Ἐξ εὐγνωμοσύνης ἐτιμᾶτο ἰδιαιτέρως καὶ ὁ χρυσορροὰς Νεῖλος ὑπὸ τὸ ὄνομα Ὅσιρις, ὅπως καὶ αἱ ὄχθαι καὶ ἡ ἐκατέρωθεν εὐφορος γῆ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἴσις.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐλάτρευον καὶ ἐθεώρουν ὡς ἱερὰ καὶ πολλὰ ζῷα, διότι ἐθεωροῦντο ὡς θεότητες ἢ ὡς ἐνσάρκωσις θεῶν, κατελθόντων εἰς τὴν γῆν ὑπὸ τὴν μορφήν ζώου. Τοιαῦτα θεῖα καὶ ἱερὰ ζῷα ἦσαν ὁ βοῦς Ἄπις, τιμώμενος ὡς ἐνσαρκῶν καὶ συμβολίζων τὸν Φθᾱ, ὁ κροκόδειλος, ὁ λύκος, ὁ ὄφις, ἡ σφίγξ, ἦτοι λέων κατακείμενος μὲ κεφαλὴν ἀνθρώπου, θεωρουμένη ὡς σύμβολον τοῦ Ῥᾱ.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευον εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἐθεώρουν ὡς κατοικητήριον ἐνὸς ἀθανάτου πνεύματος. Ἐπειδὴ ἐνόμιζον, ὅτι ἡ σῆψις τοῦ σώματος τῶν νεκρῶν συμπαρέσυρεν εἰς τὴν φθορὰν καὶ τὴν ψυχὴν, ἐφρόντιζον ἐπιμελῶς νὰ ταριχεύωσι τὰ σώματα τῶν νεκρῶν (μουμῖαι), τὰ ὅποια κατόπιν ἐναπέθετον εἰς τάφους, προφυλαττομένους ἐν τῷ πυραμίδων ἢ ἐν τῷ τῆς γῆς. Εἰς τὰς πυραμίδας κατέκειντο ἰδίως οἱ τάφοι τῶν Φαραῶ, τῶν ἀπογόνων τοῦ θεοῦ Ῥᾱ κατὰ τὴν πίστιν τῶν Αἰγυπτίων. Αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν ὠδηγοῦντο ὑπὸ τοῦ θεοῦ τῶν νεκρῶν εἰς τὸν Ἄδην, ὅπου ἐδικάζοντο ὑπὸ δικαστηρίου θεῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ὅσιριδος. Καὶ αἱ μὲν ψυχαὶ τῶν ἀγαθῶν ἡμείβοντο, ζῶσαι μετὰ τῶν θεῶν ἐν γαλήνῃ καὶ μακαριότητι, αἱ δὲ ψυχαὶ τῶν κακῶν κατεδικάζοντο νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν γῆν καὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς σώματα καθαρῶν ἢ ἀκαθάρτων ζώων, συμφώνως πρὸς τὸν βαθμὸν τῶν ἁμαρτιῶν των (μετεμψύχωσις).

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν ὁ ἄνθρωπος ἐγέννησεν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ διεδόθησαν καθ' ὅλην τὴν Μεσόγειον τὰ Μυστήρια τῆς Ἰσιδος καὶ τοῦ Ὅσιριδος. Ταῦτα ἦσαν μυστικαὶ τελεταὶ εἰς τὰς ὁποίας ἐμυοῦντο καὶ ἐλάμβανον μέρος οἱ ὑποψήφιοι, κατόπιν μακρᾶς δοκιμασίας. Οἱ μύσται, ἦτοι οἱ

μεμυημένοι εἰς αὐτὰ τὰ μυστήρια, ἀπελάμβανον τῆς προστασίας τῆς Ἰσίδος καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν τῇ πέραν τοῦ τάφου ζωῇ.

10-11-12 β) Ἡ θρησκεία τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων.—Οὐσιώδες γνῶρισμα τῆς θρησκείας τῶν περὶ τὴν Μεσοποταμίαν λαῶν, ἥτοι τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων, ἦτο ἡ λατρεία τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ ἡ πίστις εἰς δαίμονας ἀγαθοὺς καὶ πονηροὺς, οἱ ὅποιοι ἐπλήρουν ὅλην τὴν φύσιν καὶ ἐπέφερον εἰς τοὺς ἀνθρώπους παντοῖα καλὰ καὶ δεινὰ. Ἀλλὰ τὰ πνεύματα ταῦτα ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν οὐρανίων θεῶν, δηλαδὴ τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀστέρων, οἱ ὅποιοι ἰδίως ἐλατρεύοντο ὡς θεοί. Ἡ πορεία τοῦ κόσμου καὶ ἡ τύχη τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὴν θρησκείαν τῶν λαῶν τούτων, ῥυθμιζονται ὑπὸ τῆς κινήσεως καὶ τῆς τροχιάς τῶν ἀστέρων. Ἡ μελέτη τῶν κινήσεων τῶν οὐρανίων σωμάτων ἀπετέλει ἔργον τῶν ἱερέων καὶ τῶν μάγων, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος καὶ εἰς τὴν Κ. Διαθήκην. Ἡ ἀστρολογία ἦτο λίαν ἀνεπτυγμένη παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις καὶ οἱ ναοὶ αὐτῶν ἦσαν συγχρόνως καὶ ἀστεροσκοπεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων παρετήρουν τὰς κινήσεις τῶν ἄστρον καὶ προέλεγον διάφορα φαινόμενα καὶ γεγονότα. Οἱ ἱερεῖς εἶχον ὡσαύτως ὡς ἔργον ὅπως διὰ θυσιῶν, διὰ προσευχῶν, δι' ἐξορκισμῶν καὶ διὰ τῆς μαγείας ἐξευμενίσωσιν ἢ ἀπομακρύνωσι τοὺς δαίμονας, οἱ ὅποιοι, ὡς εἴπομεν, ἐπηρέαζον παντοιοτρόπως τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Ἐπίσης διὰ τῆς παρατηρήσεως οὐ μόνον τῆς κινήσεως τῶν ἄστρον, ἀλλὰ καὶ τῶν μετεωρολογικῶν φαινομένων καὶ τῶν σπλάγχχνων τῶν σφαγίων ἔλεγον εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰς βουλὰς τῶν θεῶν. Οἱ μεγάλοι θεοὶ ἦσαν δώδεκα, ὅσοι καὶ οἱ μῆνες τοῦ ἔτους, ἀνώτατος δὲ πάντων ἦτο ὁ Ἀνοὺ παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις καὶ ὁ Ἀσσοῦρ καὶ ἡ Ἀστάρτη παρὰ τοῖς Ἀσσυρίοις.

Οἱ Ἀσσύριοι καὶ Βαβυλώνιοι ἐπίστευον ὅτι οἱ ἄνθρωποι μετὰ θάνατον θά δώσωσι λόγον τῶν πράξεών των ἐν τῷ Ἀδῃ, ὅπου ὁ σκώληξ καὶ ἡ κόνις θά κατατρώγωσιν αἰωνίως τοὺς κακοὺς.

γ) Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.—Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διεκρίνετο ἀνέκαθεν καὶ ἀπ' ἀρχῆς διὰ τὴν εὐσέβειαν του. Ἡδὴ ὁ Ἀπ. Παῦλος εἶχε χαρακτηρίσει τοὺς Ἀθηναίους ὡς

δαισινδαιμονεστέρους κατὰ πάντα», ἤτοι ὡς πολὺ θεοφοβούμενους. Οὐδέποτε ἤρχιζον ἐργασίαν ἢ ἐπιχείρησιν ἢ μάχην πρὶν κάμωσι τὰς νενομισμένας θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν καὶ προστασίαν των. Ἡ ἀσέβεια ἐθεωρεῖτο ὡς μέγιστον παράπτωμα.

Ἄλλ' ὅπως ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος, τοιοῦτοτρόπως καὶ οἱ Ἕλληνες ἦσαν εἰδωλολάτραι. Εἶχον προσωποποιήσει τὰς φυσικὰς δυνάμεις καὶ ἐτίμων αὐτὰς ὡς θεότητας καὶ ἐπίστευον, ὅτι ὅλη ἡ περὶ αὐτοὺς θαυμασία φύσις εἶναι πλήρης ζωῆς, πνευμάτων καὶ θεῶν. Μὲ τὴν ἰσχυρὰν φαντασίαν αὐτῶν διέπλασαν χαριεστάτην μυθολογίαν περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ βίου τῶν πολυαριθμῶν θεῶν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν εἶχον ἱερατικὴν τάξιν, οὔτε ἱερὰ βιβλία, ὅπως ἔχουσι λ.χ. ὁ Ἰουδαϊσμός, ὁ Χριστιανισμός, ὁ Βουδδισμός, ὁ Μωαμεθανισμός καὶ ἄλλαι θρησκεῖαι, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἡδυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν καλῶς τὴν θρησκείαν των καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας των. Αἱ μορφαὶ τῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων εἶναι γνωσταὶ εἰς ἡμᾶς σήμερον ἀπὸ τὴν μυθολογίαν, ἀπὸ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ἀπὸ πληροφορίας ἐγκατεσπαρμένας εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν πλαστικῶν τεχνῶν. Οἱ θεοὶ παριστάνοντο καὶ ἐνομίζοντο ὡς ἰδεώδεις τύποι ἐξόχου κάλλους, ἀθάνατοι, μακάριοι, ἰσχυροί, ἀλλ' οὐχὶ καὶ χωρὶς πάθη κοινὰ καὶ ἀνθρώπινα. Καὶ οἱ θεοὶ παρεσύροντο πολλάκις ἀπὸ μίση, φθόνους, ἐκδικήσεις καὶ τὰ τοιαῦτα.

Οἱ κυριώτεροι θεοὶ αὐτῶν ἦσαν οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, ὧν ὕψιστος «πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε» ἦτο ὁ Ζεὺς, θεὸς τοῦ οὐρανοῦ. Ἄλλοι θεοὶ ἦσαν ὁ Ποσειδῶν, θεὸς τῆς θαλάσσης, ὁ Ἄρης τοῦ πολέμου, ἡ Ἀθηνᾶ τῆς σοφίας, ὁ Ἀπόλλων τοῦ φωτός καὶ τῆς μουσικῆς, ὁ Ἑρμῆς τῶν γραμμάτων καὶ ἐμπορίου, ἡ Ἥρα, ὁ Ἥφαιστος, αἱ Μοῦσαι, αἱ Μοῖραι, ὁ Αἴολος καὶ ἕτεροι. Ἡ μυθολογία περιέχει πολλὰ ἀνέκδοτα καὶ σκάνδαλα τοῦ βίου τῶν θεῶν τούτων, τὰ ὁποῖα κατέρριπτον τὸ κῦρος τῶν μυθολογικῶν τούτων θεῶν καὶ ὑπέσκαπτον τὰς ρίζας τῆς εἰδωλολατρείας. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ διανοούμενοι καὶ φιλόσοφοι ἀνεγνώριζον, ὅτι δὲν ἦσαν ἀληθινοὶ θεοὶ οἱ θεοὶ τῆς μυθολογίας καὶ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχωσι πολλοὶ θεοὶ καὶ μάλιστα

μέ κακίας καὶ ἐλαττώματα ἀνθρώπων. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου ἡ εἰδωλολατρικὴ καὶ ἀνθρωπομορφικὴ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ἀπολέσει πᾶσαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ βίου αὐτῶν. Τότε ἀκριβῶς εὗρον εὐνοϊκὸν ἔδαφος καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ ἀνατολικαὶ μυστηριακαὶ θρησκείαι καὶ ἰδίως τῆς Ἰσιδος, τῆς Κυβέλης, τοῦ Μίθρα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἰδικὰ τῶν ἀρχαῖα μυστήρια, τὰ Ὀρφικά καὶ τὰ Ἐλευσίνια, ἤκμασαν ἐκ νέου καὶ οὕτως εἰς αὐτὰ ὅλα οἱ εὐσεβεῖς Ἕλληνες ἐφρόντιζον νὰ ἱκανοποιῶσι τὴν θρησκευτικὴν ὁρμὴν καὶ διψαν. Ὁ ἠθικὸς βίος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχε καὶ θρησκευτικὰς βάσεις, διότι ἐπιστεύετο ὑπ' αὐτῶν, ὅτι πᾶσα παράβασις τῶν ἠθικῶν νόμων ἐτιμωρεῖτο ἀφεύκτως ὑπὸ τῶν θεῶν. Οἱ θεοί, ὁ Ζεὺς, αἱ Μοῖραι, ἡ Νέμεσις, αἱ Ἐρινύες ἐπηγρύπνουν ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ἐν τῷ κόσμῳ τάξεως. Ἐπίσης ἡ ὁμοίωσις κατὰ τὸ δυνατόν πρὸς τὸν θεὸν καὶ ὁ ἔρωσ πρὸς τὰ θεῖα ἐδιδάσκοντο ἀπὸ τοὺς λαμπροτέρους φιλοσόφους αὐτῶν. Μὲ τὴν κατάπτωσιν ὅμως τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ ὁ ἠθικὸς βίος ὑπέστη χαλάρωσιν καὶ ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος ἔβαινε πρὸς τὴν δύσιν του.

Ὅταν ὅμως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐκήρυξεν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ, οἱ Ἕλληνες ἐδέχθησαν προθύμως τὸν Χριστιανισμόν, πολλοὶ ἐκκλησίου ἰδρῦθησαν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ ἡ συμμαχία Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, ἐδημιούργησε σὺν τῷ χρόνῳ νέαν ἐποχὴν καὶ νέον πολιτισμόν διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, τὸν Ἑλληνοχριστιανικὸν πολιτισμόν.

δ) Ἡ θρησκεία τῶν Ῥωμαίων.—Ἐντελῶς ὁμοία πρὸς τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων ἦτο καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐλάτρευον τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ θεωροῦν τοὺς θεοὺς ὡς ἀνώτερα καὶ ὑπεράνθρωπα ὄντα, τὰ ὅποια παρακολουθοῦσι τὰ ἐν τῷ κόσμῳ συμβαινόντα καὶ ἐπεμβαίνουν εἰς αὐτά. Οἱ κυριώτεροι θεοὶ τῶν ἦσαν ὁ Júpiter (Ζεὺς), ἡ Juno (Ἥρα), ὁ Saturnus (Κρόνος), Neptunus (Ποσειδῶν), Minerva (Ἀθηνᾶ), Diana (Ἄρτεμις), Mercurius (Ἑρμῆς) καὶ οἱ λοιποὶ θεοὶ τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων. Ἐπίσης ἐλάτρευοντο ἰδιαιτέρως οἱ ἐφέστιοι θεοί, οἱ Lares λεγόμενοι, ὡς προστάται τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. Οἱ θεοὶ οὗτοι ἐφα-

νέρωνον τὴν θέλησιν των εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ διαφόρων σημείων ἢ οἰωνῶν, οἱ δὲ μάντις καὶ οἰωνοσκόποι ἡρμήνευον αὐτά· τοιοῦτο ὄνομαστὸν οἰωνοσκοπεῖον εὐρίσκετο ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου. Σὺν τῷ χρόνῳ κατέπεσε καὶ ἡ Θρησκεία τῶν Ῥωμαίων, ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατόρων, ὅποτε καὶ οἱ κάκιστοι ἐξ αὐτῶν, ὅπως ὁ Νέρων, ὁ Καλλιγούλας κ.ἄ. ἐθεοποιήθησαν καὶ ἐτιμήθησαν μὲ θείας τιμᾶς. Μαζὶ μὲ τὴν κατάπτωσιν τῆς θρησκείας ἐπανήλθεν ἡ ἡθικὴ διαφθορὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς κοινωνίας καὶ τελικῶς ἡ παρακμὴ καὶ ἡ πτώσις τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

4. Αἱ κυριώτεραι συγχρόνοι θρησκείαι

α) Ἰνδοϊσμός.— Οἱ Ἰνδοὶ εἶναι λαὸς φύσει θρησκευτικὸς καὶ θεωρητικὸς, ἡ δὲ θρησκεία των εἶναι ἡ ἀρχαιότερα ἐξ ὅλων τῶν ὠργανωμένων συγχρόνων θρησκειῶν, μὴ δυνηθεῖσα ὅμως νὰ διαδοθῇ ἔξω τῶν ὁρίων τῶν Ἰνδιῶν. Πολλοὶ Ἰνδοὶ ἔχουσιν ἀσπασθῇ τὸν Μωαμεθανισμόν, οὐκ ὀλίγοι δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη προσήλθον εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

1. Βεδδικὴ Ἱερουργία. Ἡ θρησκεία τῶν Ἰνδῶν διήλθε διὰ πολλῶν φάσεων κατὰ τὴν μακράν αἰῶνα μέχρι τῆς σήμερον ἐξέλιξιν τῆς.

Ἡ πρωτόγονος μορφή αὐτῆς εἶναι ἡ Βεδδικὴ θρησκεία, ὀνομαζομένη οὕτως ἀπὸ τὰς Βέδδας (=βιβλία τῆς γνώσεως), τὰ ἱερὰ βιβλία τῶν Ἰνδῶν. Αἱ Βέδδαι (1000 περίπου π. Χ.) ἀποτελοῦνται ἀπὸ τέσσαρα βιβλία, ὧν σπουδαιότερον εἶναι ἡ Ῥίγκ· Βέδδα, ἥτοι «τὸ βιβλίον τῶν ψαλμῶν». Αἱ ἐν ταῖς Βέδδαις περιεχόμεναι θρησκευτικαὶ ἰδέαι εἶναι φυσιολατρικαί, διότι περιέχουσι προσευχὰς καὶ ὕμνους πρὸς τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὸν οὐρανόν, τὴν βροχὴν, τοὺς ἀνέμους, τὸ πῦρ κ. ἄ. Ὁ σπουδαιότερος τῶν Θεῶν εἶναι ὁ Βαρούνα, ὅστις εἶναι Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ.

2. Βραχμανισμός (μεταξὺ 1000—800 π. Χ.). Οὗτος ἀντιπροσωπεύει τὴν πρώτην προσπάθειαν μεταρρυθμίσεως τῆς Βεδδικῆς θρησκείας, γενομένην ἀπὸ τοὺς Βραχμᾶνας, τοὺς ἱερεῖς τῶν Ἰνδιῶν. Οἱ Βραχμᾶνες εἶναι, κατὰ διδασκαλίαν τοῦ Βραχμανισμοῦ, τέλεια ὄντα, διότι ἔχουσι πραγματοποιήσει τὴν γνώσιν τοῦ Βράχμα καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ ἔνωσιν. Βράχμα δὲ εἶ-

ναι ἡ ὑπερτάτη δύναμις, ἥτις δημιουργεῖ καὶ συντηρεῖ τὰ πάντα καὶ εἰς τὴν ὁποίαν καταλήγουσι τὰ πάντα. Ἡ ἰδέα τοῦ Βράχμα ἐκφράζει τὸν Ἰνδικὸν πανθεισμόν. Οἱ Βραχμᾶνες συνέταξαν τὰς Βραχμάνας, ἥτοι βιβλία ἱερατικά, περιέχοντα προσευχάς, διατάξεις καὶ ὁδηγίας διὰ τὴν τέλεσιν τῶν θυσιῶν. Εἰς τὰ βιβλία ταῦτα τονίζεται ὑπὲρ τὸ δέον ἡ ἀξία τῶν θυσιῶν, αἱ ὁποῖαι μόναι δύνανται νὰ ἀπολυτρώσωσι τὸν ἄνθρωπον, ὅταν τελῶνται καθ' ὅλους τοὺς κανόνες καὶ ὑπὸ τῶν προωρισμένων δι' αὐτὰς Βραχμάνων. Ἐπίσης ὑπὸ τῶν Βραχμάνων διδάσκεται ἡ διάκρισις τῶν ἀνθρώπων εἰς τέσσαρας αὐστηρῶς ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένας τάξεις, ἐν ᾧ ἐν ταῖς Βέδδαις μόλις γίνεται λόγος περὶ τούτου. Αἱ τέσσαρες αὗται τάξεις εἶναι 1) τῶν Βραχμάνων, ἥτοι τῶν ἱερέων καὶ διανοουμένων· 2) τῶν ἀρχόντων καὶ πολεμιστῶν (Kshatriya)· 3) τῶν γεωργῶν καὶ τεχνιτῶν (vaṁśya) καὶ 4) τῶν δούλων (Sudras). Τὰ μέλη ἐκάστης τάξεως ἀσχολοῦνται μόνον εἰς τὰ κληρονομικὰ ἐπαγγέλματα τῆς τάξεώς των· δὲν συντρῶγουσιν, οὔτε ἔρχονται εἰς γάμου κοινωνίαν μετὰ μελῶν ἄλλης τάξεως. Αἱ τάξεις αὗται ὅμως ὑποδιαιροῦνται εἰς ἄλλας πολλὰς, ὀλιγώτερον σπουδαίας.

Διάφοροι ἔρευναι καὶ θεωρίαι περὶ τοῦ ὑψίστου ὄντος, τοῦ Βράχμα, ἐγέννησαν ἄλλον, φιλοσοφικώτερον τύπον θρησκείας, ἡ ὁποία περιλαμβάνεται εἰς τὰς «Οὐπανισάδας» = «διαλέξεις περὶ Βράχμα», (περὶ τὸ 800·600 π.Χ.). Εἰς ταύτας διδάσκεται, ὅτι τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ὄντα καὶ φαινόμενα εἶναι ἐκδήλωσις τῆς μιᾶς ἀπολύτου δυνάμεως τοῦ κόσμου τοῦ Βράχμα. Τοῦτο εἶναι τὸ πραγματικῶς ὑπάρχον ὄν, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ὄντα καὶ φαινόμενα εἶναι ἀπατηλὰ καὶ φαντασιώδη· ἡ ζωὴ εἶναι μία ψευδαίσθησις, ἐν ὄνειρον καὶ συνέπεια μιᾶς προηγηθείσης ἁμαρτωλοῦ ζωῆς. Ἡ λύτρωσις ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὰς ἐπιδράσεις τῶν ἐγκοσμίων, μέχρι τελείου ἐξαφανισμοῦ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ σύμπαντος, ἐν τῷ Βράχμα, ἢ ἄλλως Ἄτμαν (=ψυχὴ τοῦ κόσμου). Διὰ τῆς γνώσεως, τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς ἐκστάσεως (yoga) φθάνει τις ἐνωρίτερον εἰς τὴν τελείαν ταύτην κατάστασιν, ἄλλως θὰ ὑπόκειται, ἀναλόγως τῆς ποιότητος τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, εἰς τὴν μετεμψύχωσιν, ἥτις εἶναι ὁ νόμος τῆς ἀνταποδόσεως (=Κάρμαν).

3. Βοῦδδισμός. Ἡ σπουδαιότερα μεταρρύθμισις καὶ θεμελιώσις τῆς Ἰνδικῆς θρησκείας ἐπὶ νέων βάσεων ἔγινεν ὑπὸ τοῦ Σιντάρτα Γουτάμα (560—480 π. Χ.), τοῦ ἐπονομασθέντος Βούδδα, ἐξ οὗ καὶ ἡ νέα μορφή τῆς Ἰνδικῆς θρησκείας καλεῖται Βουδδισμός. Ὁ Γουτάμα Βούδδας κατήγετο ἀπὸ πλουσίαν βασιλικὴν οἰκογένειαν τῶν Ἰνδιῶν καὶ ἔζησεν ἐν ἀρχῇ ἐν τῷ μέσῳ μεγάλης χλιδῆς καὶ πολυτελείας. Τοῦτο ὅμως δὲν συνεβίβάζετο πρὸς τὸν θεωρητικὸν καὶ σοβαρὸν χαρακτήρα του, διό ἔν τυχαιὸν συμβάν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν νὰ ἀλλάξῃ ζωὴν. Ὁ Βούδδας εἶδε τυχαίως ποτὲ καθ' ὁδὸν ἓνα γέροντα, παρέκει ἓνα ἐξηντημένον ἀσθενῆ, ὕστερον ἔν λείψανον ἀνθρώπου κηδευομένου, μετ' αὐτὸ ἓνα ἡρεμον ἀσκητὴν, τελείως ἀδιάφορον πρὸς τὰ βάσανα τοῦ βίου. Ἡ θεὰ τούτων ἐβύθισεν αὐτὸν εἰς μεγάλην λύπην καὶ ἐσκέφθη, διατὶ ὁ ἄνθρωπος ὑποφέρει τόσον ὑποκείμενος εἰς τὸ γῆρας, εἰς τὰς ἀσθενείας καὶ εἰς τὸν θάνατον. Ἐξ ἄλλου ἀπεθαύμασε τὴν ἡρεμίαν καὶ τὴν μακαριότητα τοῦ ἀσκητοῦ. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν στοχασμῶν τούτων ἐγκαταλείπει τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ζωὴν του, τὴν γυναῖκα καὶ τὸ νεογέννητον τέκνον του καὶ ἐνδύεται τὴν τήβεννον τοῦ ἀσκητοῦ.

Ἀποσυρθεὶς ὁ Βούδδας ἐκ τοῦ κόσμου, ἔζη εἰς τὴν μόνωσιν καὶ ἐν τῷ ἐκάθητο σύννους εἰς τὴν ρίζαν δένδρου, σκεπτόμενος διὰ τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, διὰ τὴν αἰτίαν τῶν δεινῶν τοῦ βίου καὶ διὰ τὴν σχέσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὸ Ὑπέρτατον Ὄν, ἐξαίφνης ἐφωτίσθη ἐσωτερικῶς καὶ διέγνωσε τὰς θεμελιώδεις ταύτας ἀληθείας: πᾶσα διαβίωσις συνεπάγεται θλίψιν· ὅλαι αἱ θλίψεις εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἀπαύστων καὶ ἀκορέστων ἐπιθυμιῶν· ἐκλείπουσι δὲ αὗται μόνον διὰ τῆς καταστολῆς καὶ ἐκκριζώσεως πάσης ἐπιθυμίας. Ἀπὸ τῆς κρίσεως ἐκείνης στιγμῆς ὁ Γουτάμα ἔφθασεν εἰς τὴν ἀπόλυτον γνῶσιν, τὴν μακαρίαν ἑλλαμψιν, ἡνώθη μετὰ τοῦ Βράχμα, καὶ οὕτως ἔγινε Βούδδας, ἥτοι πεφωτισμένος, σοφός. Ἦρχισε τότε νὰ κηρύττῃ μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὰς ἰδέας του ἀνὰ τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῶν Ἰνδιῶν, δίδων αὐτὸς πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ ἀσκητικοῦ βίου.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Βούδδα εἶναι αἱ ἀκόλουθοι: ὁ πόθος τῆς ζωῆς

εἶναι πηγή τῶν κακῶν, ἡ ἀνανέωσις δὲ τῆς ζωῆς εἶναι ἀνανέωσις τῶν πόνων. Ὁ Βούδδας, ἥτοι σοφός καὶ πεφωτισμένος ἄνθρωπος, θέτει τέρμα εἰς τὴν ἀδιάκοπον ταύτην διαδοχὴν τοῦ κακοῦ, ἐκριζώνων τοὺς πόθους, ζῶν ἐν ἀπολύτῳ ἡρεμίᾳ ἐν τῷ Νιρβάνᾳ, ἡνωμένος μετὰ τοῦ Βράχμα. Οὐδέποτε ὁ Βούδδας διείκει σημασίαν εἰς τὸν φθαρτὸν τοῦτον κόσμον καὶ εἰς τὰ ἀπατηλά του φαινόμενα, ἀκόμη καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἐγώ. Ἡ λύτρωσις, ἡ τελειότης καὶ ἡ ἀγιωσύνη δύνανται νὰ πραγματοποιηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου μόνον διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων του, πραγματοποιοῦνται δὲ δι' αὐστηροῦ ἀσκητισμοῦ δι' ἐκριζώσεως πάσης ἐν ἡμῖν ἐπιθυμίας, διὰ παντελοῦς ἀδιαφορίας πρὸς τὰ ἐγκόσμια, καὶ διὰ τῆς γνώσεως καὶ διαρκοῦς ἐνατενίσεως πρὸς τὸ Βράχμα, μέχρις οὗτου καταντήσῃ ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀπολύτου ἡρεμίας ἢ ἀνυπαρξίας (Νιρβάνα), τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ ἰδεῶδες τοῦ Βουδδιστικοῦ μυστικισμοῦ.

4. Γ ι α ι ν ι σ μ ό ς. Καὶ οὗτος εἶναι ἰδιαίτερος τύπος τῆς Ἰνδικῆς θρησκείας μὲ ἀρχηγὸν τὸν Μαχαβίραν, ὅστις ἐπώνομασθη Γίνας, ἥτοι νικητῆς. Τὸ ἰδεῶδες τῆς θρησκείας ταύτης εἶναι πάλιν ὁ αὐστηρὸς ἀσκητισμός, ὁ βίος τοῦ ἐπαίτου, βίος στερήσεων καὶ βασάνων, διότι ὁ Γίνας ἐπρέσβευε τὴν διαρχίαν (dualisme) ἐν τῷ κόσμῳ, ὅτι δηλαδὴ ἡ ὕλη, τὸ σῶμα εἶναι πηγὴ τοῦ κακοῦ, συνεπῶς ὀφείλομεν νὰ τυραννῶμεν καὶ νὰ παραμελῶμεν τὸ σῶμα, τὴν φυλακὴν ταύτην τοῦ ἐν ἡμῖν Πνεύματος.

5. Σ υ μ π έ ρ α σ μ α π ε ρ ί τ ῆ ς θ ρ η σ κ ε ί α ς τ ῶ ν Ἰ ν δ ῶ ν. Ἐὰν συγκεφαλαιώσωμεν τὰς ἐκτεθείσας μορφὰς τοῦ Ἰνδοϊσμοῦ, θὰ ἴδωμεν, ὅτι αἱ οὐσιωδέστεραι ἀλήθειαι αὐτοῦ εἶναι : ἡ πίστις εἰς τὸ Βράχμα, τὴν ἀπόλυτον καὶ ἀπρόσωπον θεότητα· ὁ σεβασμὸς πρὸς τὰς Βέδδας, ὡς ἀρχαιοτάτας πηγὰς τῆς γνώσεως· ἡ αὐστηρὰ διακρίσις τεσσάρων αὐστηρῶς ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένων τάξεων· ἡ πίστις εἰς τὸν νόμον τοῦ Κάρμαν καὶ εἰς τὸ ἰδεῶδες τοῦ Νιρβάνα· ὁ κόσμος καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μία ἀπάτη· ἡ λύτρωσις ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ ἀσκητισμοῦ καὶ τοῦ θεωρητικοῦ βίου. Αἱ ἰδέαι αὗται ἥσκησαν πάντοτε πολλὴν γοητείαν καὶ παρέχουσιν ἐλπίδα καὶ στήριγμα διὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ βίου εἰς τὰ πλήθη τῶν Ἰνδῶν καὶ σήμερον ἀκόμη. Παρὰ ταῦτα εἶναι μέγα πρόσκομμα διὰ τὴν

πρόοδον καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ κοινωνίας τὸ γεγονός, ὅτι ὑποτιμᾷ τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν, ἐξαιρεῖ ὡς ἰδεώδες τὴν ἀπάθειαν, τὴν ἀνυπαρξίαν, τὸ Νιρβάνα καὶ κατὰ συνέπειαν εἶναι ὁ Ἰνδοϊσμός θρησκεία ἀπαισιόδοξος μᾶλλον καὶ ἀρνητικὴ.

β) Ἡ θρησκεία τῶν Σινῶν.— Οἱ Σῖναι εἶναι λαὸς λίαν συντηρητικὸς, διακρινόμενος διὰ τὴν προσήλωσιν του εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ παρελθόντος, διὰ τὸ σέβας πρὸς τοὺς προγόνους καὶ διὰ τὴν εὐλάβειάν του πρὸς τὰς ψυχὰς τῶν τεθνεώτων. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Κίνας θεωροῦνται ὡς ἄμεσοι ἀπόγονοι τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ ὑψίστου τῶν Θεῶν, οἱ δὲ προσεγγόντες μεγάλας ὑπηρεσίας ἤρωες τοῦ παρελθόντος τιμῶνται ὡς κατώτεραι θεότητες· ὡς πρὸς τὰς ψυχὰς τῶν τεθνεώτων οἱ Σῖναι πιστεύουσιν ὅτι πλανῶνται ὑπερθεν τοῦ νεκροταφείου ἢ τῆς πρῶν κατοικίας των. Κατὰ ταῦτα ἡ θρησκεία τῶν Σινῶν εἶναι προγονολατρεία, ἀλλ' εἶναι συνάμα καὶ φυσιολατρικὴ, διότι, πλὴν τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν προγόνων, ἔχουσιν οὗτοι θεοποιήσει καὶ τὰ μεγάλα ἐν τῇ φύσει ὄντα καὶ φαινόμενα, ἰδίως τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν, τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τοὺς ἀνέμους, τὴν βροχὴν κ. ἄ. Ἰδιαιτέρα ἱερατικὴ τάξις παρ' αὐτοῖς δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' οἱ Αὐτοκράτορες καὶ οἱ κατὰ τόπους ἄρχοντες, οἱ λεγόμενοι Μανδαρῖνοι, προΐστανται τῶν θυσιῶν καὶ τῶν τελετῶν. Εἰς τὴν πρωτεύουσάν τοῦ Κράτους, τὸ Πεκῖνον, ὑπάρχουσι καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας διευθύνσεις βωμοὶ τεράστιοι, πρὸς Ν. μὲν βωμὸς τοῦ οὐρανοῦ, πρὸς Β. βωμὸς τῆς γῆς, πρὸς Α. τοῦ ἡλίου καὶ πρὸς Δ. τῆς σελήνης.

1. Κομφουκιανισμός.— Ὁ κύριος μεταρρυθμιστὴς καὶ διοργανωτὴς τῆς θρησκείας τῶν Σινῶν εἶναι ὁ Κομφούκιος (551—479 π.Χ.), ἐκ τοῦ ὁποῦ καὶ ὠνομάσθη αὕτη Κομφουκιανισμός. Οὗτος κατήγετο ἐκ πτωχῆς μὲν, ἀλλ' ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας. Ὁ Κομφούκιος ἐνεφορεῖτο ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ καλὴ διοίκησις ἐπαρκεῖ διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν ἠθικὴν πρόοδον τῶν πολιτῶν. Οἱ ἄρχοντες κατὰ τὸν Κομφούκιον, πρέπει νὰ εἶναι πρότυπα ἀρετῆς διὰ τὸν λαόν, ὅστις πάλιν ὡς πρῶτην ἀρετὴν ὥφειλε νὰ ἔχῃ τὴν πειθαρχίαν εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς νόμους καὶ σεβασμὸν πρὸς τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τοῦ ἔθνους.

Ὁ Κομφούκιος ἀνῆλθε διὰ τὰς πολλὰς ἀρετάς του μέχρι τοῦ ἀξιώματος τοῦ Ὑπουργοῦ, ἀλλ' ἐνωρίς παρητήθη καὶ πε-
ριεφέρετο ἀνά τὰς πόλεις τῆς Κίνας, διαδίδων τὰς ἰδέας του.
Ὁ Κομφούκιος δὲν ἔθιξε καθόλου τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ
παραδόσεις τῶν Σινῶν, ἐνδιαφερθεὶς κυρίως διὰ τὴν ἀναμόρ-
φωσιν τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ Κράτους, διὸ καὶ θεωρεῖται ὡς
κοινωνιολόγος καὶ πολιτικός μεταρρυθμιστὴς μᾶλλον παρὰ
ἰδρυτὴς νέας θρησκείας. Αἱ ἠθικαὶ του ἰδέαι ἦσαν ἀπλαῖ καὶ
πρακτικαί, ὧν αἱ κυριώτεραι εἶναι: καλὴ συμπεριφορὰ τῶν
τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς, τῶν νεωτέρων πρὸς τοὺς πρεσβυτέ-
ρους, δικαιοσύνη πρὸς ὅλους, τάξις καὶ εὐπρέπεια εἰς τὴν θείαν
λατρείαν, ἀφοσίωσις καὶ ἀγάπη πρὸς τὸ Κράτος. Ἐπίστευεν
ὁ Κομφούκιος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει ἀγαθὸς καὶ ἐλεύθε-
ρος κατὰ βούλησιν, δυνάμενος διὰ τῶν καλῶν ἔργων νὰ ἐπι-
τύχῃ τὴν ἀνύψωσιν τῆς προσωπικότητός του καὶ τὴν ἐσωτερικὴν
γαλήνην καὶ ἁρμονίαν. Ἐδέχετο ὡσαύτως τὴν θρησκευτικότητα
τῆς ἐννοίας τοῦ Κράτους καὶ ἐτόνιζε τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν
σοφίαν τοῦ παρελθόντος.

2. Τ α ο ὶ σ μ ό ς. Ἄλλος ἀναμορφωτὴς τῆς θρησκείας
τῶν Σινῶν εἶναι ὁ Λαοτσέ (604 π.Χ.), ὁ συγγραφεὺς τοῦ βι-
βλίου Ταο·τεχ·κίγκ, ἥτοι περὶ θεότητος καὶ ἀρετῆς. Ὁ Λαοτσέ
ἀνέπτυξεν ἀρχὰς μᾶλλον μυστικοπαθεῖς καὶ πανθεϊστικὰς. Ἐνῶ
ὁ Κομφούκιος ἦτο ὑπὲρ τῆς ἐνεργοῦ δράσεως ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὁ
Λαοτσέ συνίστα τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τὸν κόσμον, τὴν μόνωσιν καὶ
τὴν ἐνατένισιν πρὸς τὸ Ταό, ἥτοι πρὸς τὴν ὑψίστην ἀρχὴν καὶ
δύναμιν, τὴν ἐνοικοῦσαν ἐν τῷ σύμπαντι καὶ κυβερνῶσαν καὶ
ὀρίζουσιν τὴν πορείαν τῶν πάντων καὶ τὴν ζωὴν ἐκάστου ἀν-
θρώπου. Ἐκ τοῦ Ταό, ὡς ἔκ τινος μυστικῆς ἀρχῆς, ἐκπορεύον-
ται τὰ πάντα καὶ δι' αὐτοῦ μόνον δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὴν
ἀλήθειαν περὶ τῶν ὄντων. Ὁ νοὺς καὶ ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου
πρέπει νὰ εἶναι ἐστραμμένα, οὐχὶ εἰς τὰ τοῦ κόσμου, ἀλλ' εἰς
τὸ Ταό, πράττει δὲ τοῦτό τις, ὅταν δεικνύῃ ἀγάπην πρὸς τὸν
Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους, δικαιοσύνην, φιλανθρωπίαν καὶ κα-
λῶσύνην καὶ ἀγαθότητα, οὐ μόνον πρὸς τοὺς φίλους, ἀλλὰ
καὶ πρὸς τοὺς ἐχθρούς.

Ὁ Κομφουκιανισμὸς, ὁ Ταοῖσμὸς καὶ ὁ Βουδδισμὸς θεω-

ροῦνται ὑπὸ τῶν Σινῶν ὡς αἱ τρεῖς μεγάλαι θρησκείαι, διὰ τοῦτο ὄχι μόνον συνυπάρχουσιν, ἀλλὰ συμβαίνει, ὥστε πολλοὶ Κινέζοι νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὰς ἐορτάς καὶ τὰς θυσίας καὶ τῶν τριῶν θρησκειῶν. Παρὰ ταῦτα διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν Κομφούκιος τονίζει ἰδιαιτέρως, ὅτι ἡ θρησκεία ἔγκειται εἰς τὴν καλὴν συμπεριφορὰν καὶ ὑποταγὴν τῶν νεωτέρων πρὸς τὰ πρεσβύτερα μέλη τῆς κοινωνίας, ὁ δὲ Βούδδας, ὅτι αὕτη συνίσταται εἰς τὴν ἄρνησιν τῶν πάντων μέχρις οὗτο ἐπέλθῃ ἡ ἔνωσις μετὰ τοῦ Βράχμα, καὶ ὁ Λαοτσέ τέλος κηρύττει τὴν μυστικὴν ἐνατένισιν καὶ συμμόρφωσιν πρὸς τὴν θεῖαν πορείαν τοῦ κόσμου, τὴν διευθυνομένην ὑπὸ τοῦ Ταό.

γ) Σιντοϊσμός, ἡ θρησκεία τῶν Ἰαπώνων.— Ὁ Σιντοϊσμός, ἥτοι «ἡ ὁδὸς τῶν θεῶν», εἶναι ἡ θρησκεία τῶν Ἰαπώνων, ἀρχαία, ὅσον ἡ ἱστορία αὐτῶν, καὶ κατ' ἐξοχὴν θρησκεία ἐθνική, διότι διδάσκει τὴν πίστιν εἰς τὴν θεῖαν καταγωγὴν τῆς χώρας τῶν Ἰαπώνων καὶ τῆς Ἰαπωνικῆς Μοναρχίας. Ὁ Μικάδος θεωρεῖται ὡς ἄμεσος ἀπόγονος τῆς Θεᾶς τοῦ Ἡλίου Ἀματερασού, τῆς ὑψίστης τῶν Θεῶν, καὶ οὐ μόνον ἡ χώρα καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰαπωνικὸς λαὸς θεωρεῖται ἐπίσης ἐκλεκτὸς καὶ περιούσιος λαὸς τοῦ Θεοῦ, ἀνώτερος πάντων τῶν λαῶν τῆς γῆς.

Τὰ ἱερὰ βιβλία τοῦ Σιντοϊσμοῦ περιέχουν τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Ἰαπωνίας καὶ τὰ κατορθώματα τῶν Αὐτοκρατόρων. Ὁρισμέναι ἀληθείαι πίστεως καὶ ἠθικαὶ ἐντολαὶ εἰς αὐτὰ δὲν εὐρίσκομεν, εἰ μὴ μόνον τὸ καθήκον τῆς λατρείας καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα καὶ τὴν Ἰαπωνίαν. Οἱ Ἰάπωνες ἀποδίδουν ὡσαύτως θρησκευτικὴν σημασίαν εἰς τὴν καθαριότητα, διό ὑπάρχουσι πολλοὶ καθαρμοὶ εἰς τὴν λατρείαν τῶν, αἱ δὲ ὑπ' αὐτῶν ἰδιαιτέρως τιμώμεναι ἀρεταὶ εἶναι ἡ πειθαρχία, τὸ θάρρος, ἡ ἀξιοπρέπεια, ἡ αὐτοκυριαρχία κ. ἄ. Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ Σιντοϊσμός εἶναι φυσιολατρικὴ θρησκεία, διότι αἱ θεότητες ὅλαι εἶναι δυνάμεις τῆς φύσεως, ὅπως ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, τὰ ἄστρα, ἡ θύελλα, ἡ ὀμίχλη, τὰ ὄρη καὶ ἄλλα, χάριν δὲ αὐτῶν ὑπάρχουσιν ἀναρίθμητοι βῶμοι ἀνά τὴν χώραν, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπηρετοῦσι πολυάριθμοι ἱερεῖς. Ὁ κυκλοτερὴς

καθρέπτῃς, ὁ ὑπάρχων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἰαπωνικοῦ ναοῦ πρὸ τοῦ βωμοῦ, εἶναι τὸ ἱερὸν σύμβολον τοῦ Ἑλλίου.

Ὁ Σιντοϊσμός ὡς κύριον αὐτοῦ ἔργον ἔχει νὰ ἐξυψώσῃ τὸ πατριωτικὸν αἶσθημα τῶν Ἰαπώνων καὶ νὰ ὑποβοηθήσῃ πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ θεοποιουμένου Ἰαπωνικοῦ Κράτους. Ἐναντι τῶν ἄλλων θρησκευμάτων ὁ Σιντοϊσμός εἶναι πολὺ ἀνεκτικός, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κομφουκιανισμός καὶ ὁ Βουδδισμός, ἐσχάτως δὲ καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἀπέκτησαν πολλοὺς ὁπαδοὺς ἐν τῇ Ἰαπωνίᾳ.

δ) **Ζωροαστρισμός ἢ Παρσισμός.** — Ζωροαστρισμός ἢ Παρσισμός καλεῖται ἡ θρησκεία τῶν Περσῶν, τὴν ὁποίαν ἱδρυσεν ὁ Ζωροάστρης κατὰ τὸν 5' αἰῶνα π. Χ. Ἡ θρησκεία αὕτη, ἀπὸ τῆς Βαβυλωνίου αἰχμαλωσίας καὶ ἐξῆς, συνδέεται ποικιλοτρόπως μὲ τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Κύριος, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν καὶ εὐεργέτης τῶν Ἰουδαίων, θεωρεῖται ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ καὶ τιτλοφορεῖται ὡς Μεσσίας (Ἡσ. 45, 1). Οἱ Μάγοι, οἱ προσκυνήσαντες τὸν Κύριον κατὰ τὴν γέννησίν Του, ἦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἱερεῖς τοῦ Ζωροαστρισμοῦ· ὁμοίως ἡ λέξις «παράδεισος» εἶναι Περσική.

Βασικὴ ἰδέα τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, οὗτινος τὸ ἱερὸν βιβλίον λέγεται «Ἀβέστα» (=γνώσις), εἶναι ἡ διαρχία, ἥτοι ἡ ἰδέα ὅτι ὑπάρχουσι δύο ἀρχαὶ ἢ δύο θεοὶ τοῦ κόσμου, ὁ θεὸς τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ φωτός Ἀχουραμάσδα ἢ Ὀρμούσδης, ἐκ τοῦ ὁποῦ προέρχονται πάντα τὰ καλὰ εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὁ θεὸς τοῦ κακοῦ ἢ τοῦ σκότους Ἀριμάν. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν ὑπάρχει διαρκὴς πάλη, ἀλλ' ἐν τέλει, κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, θὰ ἐπικρατήσῃ ἡ βασιλεία τοῦ καλοῦ θεοῦ. Περὶ τοὺς θεοὺς τούτους ὑπάρχει πληθὺς κατωτέρων θεῶν ἢ ἀγαθῶν καὶ πονηρῶν πνευμάτων, τὰ ὁποῖα λαμβάνουσιν ὡσαύτως μέρος εἰς τὴν πάλην. Οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι διὰ τῶν καλῶν ἔργων νὰ συντελέσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ καλοῦ ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἀλλὰ ἰδέαι καὶ συνήθειαι τοῦ Ζωροαστρισμοῦ εἶναι, ἡ πίστις εἰς μέλλουσαν κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν, ἡ λατρεία τοῦ πυρός ὡς συμβόλου τοῦ θεοῦ τοῦ φωτός, ἡ συχνὴ προσευχή, διάφοροι καθαρμοὶ κατὰ τὴν λατρείαν, ἡ ἔξαρσις τῶν ἀρετῶν, τῆς εἰλικρινείας, τοῦ μίσους πρὸς τὸ ψεῦδος, τῆς φιλανθρω-

πίας, τῆς ἀγνότητος· συνιστᾷ ὁμῶς οὗτος κακὸν ἔναντι κακοῦ καὶ τὴν βίαν ὡς μέσον διαδόσεως τῆς θρησκείας, διὰ τοῦτο ἀφ' οὗτος ἡσπάσθησαν αὐτὸν οἱ Πέρσαι βασιλεῖς, ἐξηπλώθη διὰ τοῦ πολέμου καὶ εἰς πολλὰς μάχας κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς θρησκείας καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ζωροάστρης ἔλαβε μέρος. Σήμερον οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Παρσιμοῦ εἶναι ὀλίγοι (περίπου 2 ἑκατομ.) καὶ τούτων οἱ περισσότεροι εὐρίσκονται εἰς τὴν Βομβάην τῶν Ἰνδιῶν, ἐν ᾧ οἱ Πέρσαι προσηλυτίσθησαν διὰ τῆς βίας εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν κατὰ τὸν Η' αἰῶνα.

ε) **Μωαμεθανισμός.**— Ἡ θρησκεία αὕτη ιδρύθη ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Μέκκᾳ τῆς Ἀραβίας τῷ 571 μ. Χ. Εἶναι ἡ νεωτέρα ἐξ ὄλων τῶν θρησκειῶν καὶ διὰ τῆς ἰσχύος, ἣν διέθετε, καὶ τῶν προσφορωτέρων διὰ τοὺς Ἀνατολικοὺς λαοὺς κηρυγμάτων τῆς διεδόθη μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Μωάμεθ φύσει θρησκευτικὴ προσωπικότης, ἐνῷ κατ' ἀρχὰς ἔζη ὡς ποιμὴν καὶ ἔμπορος, μετεβλήθη εἰς φλογερὸν προφήτην τῆς νέας ταύτης θρησκείας ἀποκαλυφθείσης αὐτῷ κατὰ τοὺς ὁπαδοὺς τοὺς, διὰ θείων ὁπτασιῶν κατὰ τὰς ὥρας τῆς προσευχῆς καὶ τῆς ἐκστάσεως. Ἐμπορούμενος ὑπὸ ἱεροῦ ζήλου ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς νέας θρησκείας πολλάκις ἐρριψοκινδύνευσε ὑπὲρ αὐτῆς. Ἡ βαθεῖα πίστις του ὡς ἀπεσταλμένου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὑπῆρξε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐπιγείου ζωῆς του σταθερὰ καὶ ἀκλόνητος. Διαθέσας ὀλόκληρον τὴν ζωὴν του, ὅπως φέρει εἰς πέρας τὴν θείαν ταύτην ἀποστολὴν κατώρθωσε νὰ μεταβάλῃ τὰ ἦθη τῶν συμπατριωτῶν του καὶ νὰ ὀδηγήσῃ τοὺτους ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας εἰς τὸν Μονοθεϊσμόν. Οὕτω ἐτέθησαν ὑπ' αὐτοῦ τὰ θεμέλια τῆς τρίτης κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὁπαδῶν τῆς μονοθεϊστικῆς θρησκείας, ἀριθμούσης περὶ τὰ 250 ἑκατομμύρια περίπου, ἥς ἡ χρονολογία ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ ἔτους 622 μ. Χ. καθ' ὃ ὁ Μωάμεθ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ μεθ' ἑνὸς μόνον ὁπαδοῦ του ἀπὸ τῆς Μέκκας εἰς Μεδίναν, λόγῳ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν συμπατριωτῶν του, μὴ ἀνεχομένων τὰς περὶ ἑνὸς Θεοῦ, μελλούσης κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως διδασκαλίας του.

Αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ δοξασταὶ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ

ἐμπεριέχονται εἰς τὸ Κοράνιον, τὸ ὁποῖον οἱ ὁπαδοὶ τοῦ ἐκδέχονται ὡς τὴν τελειοτέραν καὶ τελευταίαν βίβλον τῆς θείας ἀποκαλύψεως.

Αἱ κυριώτεραι δὲ τούτων εἶναι αἱ ἀκόλουθοι :

Ἐπάρχει εἰς θεὸς δημιουργὸς τοῦ κόσμου παντοδύναμος, ὅστις ἀπέστειλε τὸν Μωϋσῆν καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἄλλους προφῆτας εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συγκρατήσωσι τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν διαφθοράν, διὰ τοῦτο ἀπέστειλε ὡς τελευταῖον προφῆτην τὸν Μωάμεθ. Ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις διέπεται ἀπολύτως ὑπὸ τοῦ θεοῦ, δι' ὃ καὶ οἱ ἄνθρωποι δέον νὰ ὑποτάσσονται εἰς τὰς αἰωνίους βουλὰς αὐτοῦ καὶ νὰ δεικνύωσιν ἀφοσίωσιν εἰς τὸ θέλημά του. Ἐπάρχει προσέτι μέλλουσα ζωὴ καθ' ἣν οἱ πιστοὶ ἀναλόγως τῶν πράξεών των θὰ ἀμειφθῶσι διὰ τοῦ παραδείσου ἢ τῆς κολάσεως. Ἡ ἐξωτερικὴ λατρεῖα τῶν Μωαμεθανῶν διακρίνεται διὰ τὴν ἀπλότητά της. Αἱ προσευχαὶ των εἶναι σύντομοι καὶ ἀπλᾶι, οἱ πιστοὶ δέον νὰ ὑποβάλλωνται εἰς καθαρισμοὺς καὶ λούσεις πρὸ τῆς προσευχῆς καὶ νὰ προσεύχωνται ὑποχρεωτικῶς ὥσπερ τῆς ἡμέρας, ἔχοντες ἐστραμμένην τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν ἱερὰν πόλιν τῆς Μέκκας. Ἐπαναλαμβάνοντες καθ' ἑκάστην τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεώς των «εἰς εἶναι ὁ θεὸς καὶ ὁ Μωάμεθ προφῆτης αὐτοῦ» (λὰ ἰλαλὰ ἰλὰ λαχοῦ Μουχάμετ ρασουλοῦ λὰχ). Ἐπιβάλλεται ὡσαύτως ἡ νηστεία καὶ ἰδίως κατὰ τὸν μῆνα Ραμαζάν, ἐλεημοσύνη ὑπὲρ τῆς κραταιώσεως τοῦ Ἰσλαμισμοῦ καὶ πρὸς ἀνακούφισιν τῶν πτωχῶν καὶ ἀσθενῶν, ἀποδημίαι εἰς Μέκκαν πρὸς προσκύνησιν τοῦ τεμένου ἐνθα φυλάσσεται ὁ ἱερὸς λίθος τῆς Κάαβας, πεσὼν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατὰ τὰς ἱεράς παραδόσεις τῶν Ἀράβων.

ς) Ὁ Ἰουδαϊσμός.—Οἱ Ἰσραηλῖται ἀπὸ τῆς κλήσεως τοῦ Ἀβραάμ, ἐκ τοῦ ὁποῦ καταγόναται, διετέλεσαν ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν εὐνοίαν καὶ προστοσίαν τοῦ Θεοῦ, ὅστις, ἕνεκα τῆς πίστεως τοῦ Ἀβραάμ, ὑπεσχέθη εἰς αὐτόν, ὅτι θὰ πληθυνθῶσιν οἱ ἀπόγονοί του πολὺ καὶ ὅτι ἐκ τῆς γενεᾶς του θὰ γεννηθῇ ὁ μέλλων λυτρωτὴς τοῦ κόσμου. Ἡ ἐπαγγελία αὕτη περὶ τοῦ Μεσσίου ἐπανελήφθη καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Πατριάρχας, προεφῆτευσαν δὲ πολλὰ κατόπιν καὶ οἱ προφῆται περὶ τοῦ Μεσσίου,

οὕτως ὥστε αἱ Μεσσιανικαὶ ἰδέαι ἀπετέλουν τὴν δύναμιν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, διότι εἰς τὸν Μεσσίαν ἐστήριζον οἱ Ἰουδαῖοι τὰς ἐλπίδας περὶ ἀποκαταστάσεως καὶ ἀνυψώσεως τῶν εἰς δόξαν καὶ ὑπεροχὴν ὑπὲρ τὰ λοιπὰ ἔθνη τῆς γῆς. Σὺν τῷ χρόνῳ, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κυρίου, αἱ περὶ Μεσσίου ἰδέαι ἀπέκτησαν ἐντελῶς κοσμικὸν χαρακτήρα καὶ ἀντὶ πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ καὶ λυτρωτοῦ, ἡλπίζον οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι οὗτος θὰ ἤρχετο ὡς ἰσχυρὸς βασιλεὺς καὶ γενναῖος πολεμιστὴς διὰ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους.

Ἐκ τῶν τῶν Μεσσιανικῶν ἰδεῶν, ἡ θρησκεία τῶν Ἰουδαίων στηρίζεται καὶ εἰς τὸν Μωσαϊκὸν Νόμον, ὃν ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ὁ Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα, ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος περιέχει τὰ καθήκοντα τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον ὡς καὶ πλείστας διατάξεις τῆς θείας λατρείας καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν Ἰουδαίων· διὰ τοῦτο ὁ Μωϋσῆς θεωρεῖται ὡς μέγας προφῆτης τῆς Π. Διαθήκης καὶ εἰς ἀπὸ τοὺς μεγαλειτέρους νομοθέτας τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ Μωϋσῆς διὰ τῆς νομοθεσίας του καὶ οἱ Προφῆται τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τῶν ὑπερόχων καὶ θεοπνεύστων διδασκαλιῶν τῶν προσεπάθησαν νὰ συγκρατήσωσι τοὺς Ἰουδαίους μακρὰν ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρείαν εἰς τὴν πίστιν εἰς ἓνα Θεὸν μόνον καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν λατρείαν αὐτοῦ, παρεσκεύασαν δὲ καταλλήλως τοὺς Ἰουδαίους πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Σωτῆρος. Ὁ Νόμος καὶ αἱ προφητεῖαι ἀποτελοῦσι τὴν πρώτην εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀποκάλυψιν τοῦ θεοῦ θελήματος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀποκάλυψις ἔμελλε νὰ συμπληρωθῇ διὰ τῆς τελειοτάτης ἐν τῷ Χριστῷ τοιαύτης. Ἡ Μωσαϊκὴ θρησκεία χρησιμεύσασα κατὰ θεῖαν πρόνοιαν ὡς σκιά καὶ προτύπως τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, ὡς «παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν» (Γαλ. 3,24 καὶ Κολοσ. 2,17), ἐνέχει μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν κατανόησιν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν· διὰ τοῦτο ἡ Π. Διαθήκη, τὸ ἱερὸν βιβλίον τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας, ἀποτελεῖ μετὰ τῆς Κ. Διαθήκης τὴν Ἀγίαν Γραφὴν τῶν Χριστιανῶν.

5. ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε συντόμου ἐκθέσεως περὶ τῶν θρησκείων τῶν λαῶν τῆς γῆς, πλὴν τῆς Χριστιανικῆς, καταφαίνεται ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀνέκαθεν προσεπάθησαν νὰ ἀναχθῶσι μέχρι τοῦ Θεοῦ διαφοροτρόπως καὶ διὰ τῆς θρησκείας νὰ βελτιώσωσι τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις καὶ τὴν ἠθικὴν ποιότητα τοῦ ἀτομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου των. Αἱ θρησκεῖαι αὗται, κατὰ θεῖαν πρόνοιαν, ἥτις οὐδέποτε ἔλειπεν ἐκ τοῦ κόσμου, ἐχρησίμευσαν πολ-
 λάκις ὡς στήριγμα καὶ παρηγορία τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰς δυσκολίας τῆς ζωῆς. Εἰς τὸ βάθος τῶν θρησκευτικῶν τούτων ἐκδηλώσεων, οἵαιδήποτε καὶ ἂν ᾔσαν, ὑποκρύπτεται ἡ ἐσωτάτη φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις εἶναι θρησκευτικὴ, καὶ ὁ μύχιος πόθος αὐτοῦ πρὸς τὸ θεῖον καὶ ὑπερφυσικόν. Διὰ τοῦτο ὁ Χριστιανὸς πρέπει νὰ ἐρευνᾷ καὶ αὐτὰς μετὰ συμπαθείας, οὐχὶ δὲ νὰ ἀπαξιῷ τὰύτας οἰασδήποτε προσοχῆς ὡς τελείως ψευδεῖς. Ἐν προκειμένῳ ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν κατὰ νοὺν τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου «τὰ πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε» (1 Θεσσ. 5, 21) καὶ τοὺς ἐπίσης εὐαγγελικωτάτους λόγους τοῦ Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος : «ὅσα οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς εἴρηται, ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ἐστίν» (2 Ἀπολογ. 13,4).

Ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ ἐκθέσωμεν τὴν πίστιν τῶν Χριστιανῶν καὶ θὰ ἴδωμεν ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντα, ὅτι ὄντως τελειοτάτη εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις καὶ ἀναμφισβήτητος καὶ πασιφανὴς εἶναι ἡ ὑπεροχὴ τῆς θεοσυστάτου Χριστιανικῆς θρησκείας ὑπὲρ πάσας τὰς θρησκείας τῆς γῆς.

94-11-49

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

6. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

Τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἀγία ἡμῶν πίστις διεδόθη εἰς τὸν κόσμον, εἶναι τὸ κήρυγμα. Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐθεώρει ἀπαραίτητον ἔργον, πρὶν δεχθῇ τινα εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς, νὰ κατηχῇ, ἥτοι νὰ διδάσκῃ αὐτὸν τί πρέπει νὰ πιστεύῃ καὶ τί πρέπει νὰ πράττῃ διὰ νὰ καταστῇ ἄξιον μέλος αὐτῆς. Ἡ τοιαύτη προπαρασκευὴ ἐκαλεῖτο κατήχησις, οἱ δὲ οὕτω προπαρασκευαζόμενοι ἐκαλοῦντο κατηχοούμενοι. Ἐντεῦθεν λέγομεν, ὅτι Ἱερὰ Κατήχησις εἶναι ἡ συστηματικὴ ἔκθεσις τῶν δογματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν τῆς θρησκείας.

Ἡ τοιαύτη κατηχητικὴ ἐνέργεια δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ πιστεύσωσι καὶ νὰ βαπτισθῶσιν, ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία προσεπάθει διὰ τῆς κατηχήσεως νὰ στερεώσῃ εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν κατὰ Χριστὸν βίον καὶ τοὺς ἤδη πιστεύοντας. Ἐκ τῆς ἀνάγκης ταύτης διεμορφώθησαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αἱ Κατηχητικαὶ Σχολαί, ἐκ τῶν ὁποίων περιώνυμος κατέστη ἡ ὑπὸ τοῦ Πανταίου ἰδρυθεῖσα Κατηχητικὴ Σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας. Αὕτη σὺν τῷ χρόνῳ ἤκμασε πολὺ καὶ ἐξελίχθη εἰς σπουδαίαν Θεολογικὴν Σχολήν, ἐν ᾗ ἐδίδαξαν Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Ὠριγένης κ. ἄ. Οἱ κατηχοούμενοι κατὰ τοῦς πρώτους αἰῶνας διεκρίνοντο εἰς διαφόρους τάξεις, τὰς ὁποίας ὤφειλον νὰ διέλθωσι πρὶν βαπτισθῶσι καὶ λάβωσι μέρος, ὡς τέλειοι πιστοί, εἰς τὴν τέλεισιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας κατὰ τὴν Ἱερὰν Λειτουργίαν.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ κατήχησις καὶ τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα ἀπέκτησαν μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, διότι δι' αὐτῶν κατοχυροῦνται οἱ πιστοὶ ἐναντίον τῶν πολυαριθμῶν πολεμίων τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας καὶ μάλιστα εἰς τὰ Κράτη ἐκεῖνα, ἐνθα δὲν διδάσκονται τὰ θρησκευτικὰ εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα. Καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία

τελευταίως ἀναπτύσσει ἀξιοσημείωτον κατηχητικὴν δρᾶσιν διὰ τῆς ἰδρύσεως τῶν Κυριακῶν Κατηχητικῶν Σχολείων, εἰς τὰ ὅποια πολυάριθμοι νέοι καὶ νέαι διδάσκονται μεθοδικῶς τὰς ἀληθείας τῆς πίστεως καὶ διαπαιδαγωγοῦνται κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου.

Τὰ πρόσωπα, τὰ ὅποια ἐκτελοῦσι τὸ ἔργον τῆς κατηχήσεως, ἦσαν ἀνέκαθεν κληρικοί, ὡς μόνοι ἀρμόδιοι νὰ ὁδηγήσωσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν πίστιν καί, ὡς ἀληθεῖς ποιμένες, νὰ προφυλάττωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς διαφόρους πνευματικούς κινδύνους. Ἀλλὰ καὶ λαϊκοί, ὅταν ἔχωσι καταρτισθῇ καταλλήλως, λαμβάνουσι τὴν ἄδειαν παρὰ τῆς Ἐκκλησίας νὰ κατηχῶσι τοὺς πιστοὺς. Μάλιστα, ἀφ' οὗτου εἰσῆχθη ὁ νηπιοβαπτισμός, ὁ ἀνάδοχος ἀναλαμβάνει κατὰ τὸ βάπτισμα τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διδάξῃ τὸν βαπτισθέντα τὰς ἀληθείας τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

7. ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ Ι. ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Ἡ Ἱερὰ Κατήχησις ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἀπὸ τὰς πηγὰς τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι δύο, ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις. Αὗται περιέχουσι τὴν θεῖαν Ἀποκάλυψιν, γραπτὴν καὶ ἄγραφον, ἥτοι πᾶν ὅ,τι ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ θεοπνεύστων ἀνδρῶν καὶ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν.

α) Ἁγία Γραφή. — Ἁγία Γραφή εἶναι τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα βιβλία τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ ὅποια ἐγράφησαν κατ' ἐμπνευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὑπὸ ἀγίων ἀνδρῶν καὶ περιέχουσι τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, δι' ὧν παρεσκευάσθη καὶ ἐπραγματοποιήθη ἡ ἀπολύτρωσις τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ τὰς θείας ἀληθείας, τὰς ὁποίας ὀφείλει πᾶς χριστιανὸς νὰ πιστεῦῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὸν βίον του, ἐὰν θέλῃ νὰ σωθῇ.

Περιλαμβάνει δὲ ἡ Ἁγία Γραφή τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη, ἀποτελουμένη ἐκ 49 βιβλίων, περιέχει τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκδηλοῦται ἡ πρόθεσις τοῦ Θεοῦ, ὅπως διὰ τοῦ περιοσίου αὐτοῦ

λαοῦ ἐτοιμασθῇ τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Λυτρωτοῦ τοῦ κόσμου. Τὰ βιβλία τῆς Π. Διαθήκης ἐγράφησαν εἰς διαφόρους ἔποχάς εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, πλὴν ἐλαχίστων, γραφέντων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ἡ δὲ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὡς ἐπίσημον καὶ ἀνεγνωρισμένην μετάφρασιν αὐτῆς ἔχει τὴν μετάφρασιν τῶν Ο΄, τὴν γενομένην, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὑπὸ ἑβδομήκοντα δύο ἑρμηνευτῶν κατὰ τὸν β' αἰῶνα π. Χ. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, χάριν τῶν ἐλλληνιζόντων Ἰουδαίων καὶ εἰς τὴν ὁποίαν παραπέμπουσι καὶ οἱ συγγραφεῖς τῆς Κ. Διαθήκης.

Ἡ Καινὴ Διαθήκη, ἀποτελουμένη ἐξ 27 βιβλίων ἐκθέτει τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων. Λέγεται συνήθως καὶ ἀπλῶς «Ἱερὸν Εὐαγγέλιον», διότι ἀναγγέλλει εἰς τὴν ἐν ἁμαρτίαις βασανιζομένην ἀνθρωπότητα τὴν εὐχάριστον εἴδωσιν τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἡ Ἀγία Γραφή κατὰ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν εἶναι θεόπνευστος, ἥτοι πιστεύομεν, ὅτι ἐν αὐτῇ «ὑπὸ Πνεύματος Ἀγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι» (2 Πέτρ. 1, 21 καὶ 2 Τιμ. 3, 16). Ἡ θεοπνευστία αὕτη ἀναφέρεται βεβαίως εἰς τὴν ἔννοιαν μόνον τοῦ περιεχομένου τῶν Ἀγίων Γραφῶν, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὸ γράμμα αὐτῶν. Ὅτι ἡ Ἀγ. Γραφή εἶναι θεόπνευστος καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐξῆς: 1) Αὕτη περιέχει ὑψηλὰς καὶ καθαρὰς ἀληθείας περὶ Θεοῦ, περὶ κόσμου, περὶ ἀνθρώπου, περὶ τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, αἱ ὁποῖαι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξενεχθῶσιν ὑπὸ ἀνθρώπων καὶ μάλιστα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγραμμάτων καὶ προερχομένων ἀπὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον δὲν διεκρίνετο τότε διὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ γράμματα. 2) Αἱ ἀλήθειαι αὗται, παρὰ τὰς παντοίας ἀντιδράσεις ἐκ διαφόρων αἰτίων, διεδόθησαν ἄνευ βιαίων ἢ ὕλικῶν μέσων εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, διέπλασαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἀνύψωσαν τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ προήγαγον τὸν πολιτισμὸν αὐτοῦ. Οὐδεμία ἄλλη διδασκαλία, κατὰ τὴν ὁμολογίαν σήμερον πλείστων κριτῶν, ἀκόμη καὶ μὴ Χριστιανῶν, ἠδυνήθη ἢ θὰ δυνήθῃ ποτε νὰ ὑπερβῇ κατὰ τὴν τελειότητα καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ὠφέλιμοι εἰς πάντας τοὺς ἀν-

θρώπους, εἰς οἵανδήποτε ἀνάπτυξιν καὶ ἂν εὐρίσκωνται οὗτοι, καὶ εἰς οἵανδήποτε φυλὴν ἢ ἐποχὴν ἢ ἡλικίαν καὶ ἂν ἀνήκωσιν. "Ὅπως ὁ ὕλικός κόσμος δὲν δύναται ποτε νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ τοῦ φωτός τοῦ ἡλίου, οὕτω καὶ αἱ ἀνθρώπιναι ψυχαὶ θὰ ἔχωσι πάντοτε ἀνάγκην τῶν φωτεινῶν ἀληθειῶν τῆς Ἀγίας Γραφῆς. 3) Αἱ ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ περιεχόμεναι ἐπαγγελίαι καὶ προφητεῖαι περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἐξεπληρώθησαν ἅπασαι, τοῦτο δὲ οὐδέποτε θὰ ἐγίνετο, ἐὰν οἱ ἄγιοι συγγραφεῖς δὲν ἐφωτίζοντο ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ὥστε νὰ προῖδωσι τὰ μέλλοντα.

Ἔνεκα τῶν λόγων τούτων δεχόμεθα, ὅτι ἡ Ἀγία Γραφή εἶναι θεόπνευστος καὶ αἱ ἐν αὐτῇ περιεχόμεναι ἀλήθειαι αἰωνίου κύρους, ὥστε ἡ ἀνθρωπότης, ἀναπτυσσομένη καὶ προοδεύουσα, δὲν θὰ προσθέσῃ οὐδὲν τελειότερον αὐτῶν, ἀλλ' ἅπλως θὰ ἐμβαθύνῃ εἰς αὐτάς καὶ θὰ ἀνευρίσκῃ νέας δυνάμεις διὰ τὴν ἐξυγίανσιν τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ της βίου, πραγματοποιοῦσα σὺν τῇ παρόδῳ τῶν αἰώνων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.

β) Ἱερὰ Παράδοσις. — Δευτέρα πηγὴ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, συνεπῶς καὶ τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως, ἴση κατὰ τὸ κύρος καὶ τὴν σπουδαιότητα πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, εἶναι ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, ἡ ὁποία συμπληροῖ καὶ ἐρμηνεύει τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ περιέχει ἀληθείας συμφώνους πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Ἡ πλουσία ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, καθοδηγουμένης ἐν πᾶσιν ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ἦτο ἀδύνατον νὰ περιληφθῇ ἅπασα ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ. Ἄλλως τε οὔτε ὅλοι οἱ λόγοι τοῦ Σωτῆρος (Ἰωάν. κ' 30, κα' 25), οὔτε ὅλη ἡ διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων ἐκτίθενται ἐν ταῖς Ἀγίαις Γραφαῖς, διὰ τοῦτο βλέπομεν τὸν Ἀπόστολον Παῦλον συνιστῶντα: «ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς Παραδόσεις, ἅς ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν» (2 Θεσσ. β' 15, 1 Κορ. ια' 2). Πλὴν τούτων καὶ τὰ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης ἐγράφησαν εἰς διαφόρους ἐποχάς, μεταξύ 50 - 90 μ.Χ. ἤτοι πολὺ βραδύτερον μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν καὶ μετὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς πλείστας χώρας, ἡ δὲ συλλογὴ αὐτῶν εἰς ἓν καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ Κανόνος τῆς Κ. Διαθήκης ἐγίνε κατὰ τὸν β' μ.Χ. αἰῶνα. Κατὰ τὰ

ἐτη ταῦτα, κατὰ τὰ ὁποῖα δὲν εἶχεν ἀποτελεσθῇ ὁ Κανὼν τῆς Κ. Διαθήκης, αἱ Ἐκκλησιαστικαὶ Κοινότητες ἐστηρίζοντο εἰς τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν. Τὰ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης ἐγράφησαν διὰ τοὺς ἥδη πιστεύσαντας καὶ βαπτισθέντας, προϋποθέτουσι δὲ ἐν πολλοῖς τὴν διὰ ζώσης διδασκαλίαν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν.

Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις λοιπὸν εἶναι συνέχεια τοῦ κηρύγματος τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων, συμπλήρωμα τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ προϊόν, ὅπως καὶ αὕτη, τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Εἰς τὴν ἱερὰν Παράδοσιν στηριχθεῖσα ἡ Ἐκκλησία, ἄλλα μὲν βιβλία περιέλαβεν εἰς τὸν Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης, ἄλλα δὲ ἀπέρριψεν ὡς *ν ὀ θ α καὶ ψ ε υ δ ε π ῖ γ ρ α φ α*· εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν διετηρήθησαν πολλοὶ τύποι τῆς θείας Λατρείας καὶ τῆς τελέσεως τῶν Ἱερῶν μυστηρίων οὐσιώδεις διὰ τὸ κύρος αὐτῶν. Εἰς τὴν Παράδοσιν ὡσαύτως, τὴν διαφυλαχθεῖσαν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν Συνόδων τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων, στηριζόμεθα διὰ τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Διὰ τοῦτο ὡς ἄμεσος πηγὴ τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως χρησιμεύουσι καὶ τὰ γραπτὰ ἐκεῖνα μνημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα κατεγράφη καὶ διετυπώθη ἡ ἱερὰ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας. Τοιαῦτα εἶναι 1) τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ἢ τὸ τῆς Νικαίας· Κωνσταντινουπόλεως, τὸ συνταχθὲν ἐν Νικαίᾳ (325) τὸ πρῶτον, καὶ συμπληρωθὲν ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινίᾳ Οἰκουμ. Συνόδῳ (381). Τὸ Σύμβολον τοῦτο ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀποδέχεται ὡς τὸ μόνον ἐπίσημον σύμβολόν της. Πλὴν τούτου ὑπάρχουσι καὶ δύο ἄλλα, ἐπίσης σπουδαῖα καὶ καθολικοῦ κύρους διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἔνεκα τῶν γενομένων ἐν αὐτοῖς προσθηκῶν ὑπὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἡμετέρα δὲν δέχεται ταῦτα ὡς Σύμβολα τῆς πίστεώς της. Ταῦτα εἶναι τὸ Ἀποστολικὸν Σύμβολον, ἀποδιδόμενον ὑπὸ τινος ἱστορικῶς ἀστηρίκτου παραδόσεως εἰς τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους καὶ τὸ Ἀθανασιανὸν Σύμβολον, ὅπερ ἀποδίδεται μὲν εἰς τὸν Μ. Ἀθανάσιον, ἀλλὰ σήμερον οὐδεὶς δέχεται τοῦτο ὡς ἔργον τοῦ μεγάλου τούτου πατρός. 2) Αἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἢ καὶ ἐκείνων ἐκ τῶν τοπικῶν Συνόδων, τῶν ὁποίων τὰς ἀποφάσεις ἐπεκύρωσαν αἱ Οἰ-

κουμενικαὶ τοιαῦται. 3) Τὰ σύγγράμματα τῶν ἱερῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκφέρεται καὶ ὁμοφώνως ἡ γνώμη αὐτῶν περὶ τῶν ζητημάτων τῆς πίστεως. Ὡς δευτερεύουσαι μόνον πηγαὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἱερᾶς Κατηχήσεως δύνανται νὰ χρησιμεύωσι καὶ αἱ εἰς διαφόρους ἐποχὰς καὶ κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς Δυτικούς καὶ Διαμαρτυρομένους γενόμεναι ἐκθέσεις ἢ ὁμολογίαι πίστεως καὶ αἱ ἀποφάσεις τοπικῶν τινῶν Συνόδων, ὅπως ἡ Ὁμολογία Πέτρου τοῦ Μογίλα, ἐπισκόπου Κιέβου, ἐπικυρωθεῖσα ὑπὸ τῶν τεσσάρων Πατριαρχῶν τῆς Ὁρθοδ. Ἐκκλησίας τῷ 1643· τὰ Πρακτικὰ τῆς ἐν Κων/πόλει Συνόδου τῷ 1638, τῆς ἐν Ἰασίῳ τῷ 1642 καὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις τῷ 1672, ἡ ὁμολογία Δοσιθέου, ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου, πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, γραφεῖσα ὁμῶς κατὰ τὴν διατριβὴν τοῦ ἐν Ἐμστάλδῃ τῆς Γερμανίας πρὸς ἀπόκρουσιν ἰδίᾳ τῶν καινοτομιῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας· τέλος αἱ ἀπαντήσεις Ἱερεμίου τοῦ Β', Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς τοὺς ἐπιφανεῖς θεολόγους τῆς Τυβίγγης, οἵτινες, πέμψαντες τὴν Αὐγουσταίαν ὁμολογίαν τῶν πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους, ἐπεδίωκον τὴν συνεννόησιν καὶ ἔνωσιν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

8. ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

Ἡ Ἱερὰ κατήχησις διαιρεῖται συνήθως εἰς δύο μέρη, τὸ δογματικὸν καὶ τὸ ἠθικόν. Εἰς τὸ πρῶτον περιλαμβάνονται τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι αἱ ἀλήθειαι, τὰς ὁποίας πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ πιστεύῃ, εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἐκτίθενται αἱ ἠθικαὶ ἐντολαί, τὰς ὁποίας πρέπει ὁ Χριστιανὸς νὰ ἀκολουθῇ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ πάντοτε εἰς τὸν βίον του. Ἐνταῦθα θὰ κάμωμεν λόγον μόνον διὰ τὸ δογματικὸν μέρος καὶ θὰ παραλείψωμεν τὴν Ἠθικὴν, διότι αὕτη διδάσκεται ἐν τῇ ἐπομένῃ 5' τάξει τοῦ Γυμνασίου ἐκτενῶς εἰς τὰ διὰ τὴν τάξιν ταύτην συντεταγμένα ἐγχειρίδια τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Σκοπὸς δὲ τοῦ ἱεροῦ τούτου μαθήματος εἶναι νὰ διδάξῃ εὐμεθόδως καὶ συνοπτικῶς εἰς τοὺς μαθητὰς τὰς ἀληθείας τῆς θρησκείας του, οὕτως ὥστε νὰ γίνωσιν αὐταὶ κτῆμα αὐτῶν ἱερὸν καὶ μό-

νιμον καὶ ἡ πίστις των νὰ καταστῇ ἐνσυνείδητος, λογικὴ καὶ δύνამις ἰσχυρὰ καὶ καρποφόρος εἰς ὅλην αὐτῶν τὴν ζωὴν. Εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως θὰ γνωρίσωσι καὶ θὰ οἰκιοποιηθῶσι τὰς ἀληθείας ἐκεῖνας, ποὺ δὲν ἐδίδαξεν ἄνθρωπος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ὥσάν φῶς διεθέρμαναν καὶ ἐφώτισαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ ὥσάν δρόσος ἐδρόσισαν τὴν διψασμένην ψυχὴν των. Δι' αὐτῶν ἡ ἀνθρωπότης ἠλευθερώθη τῆς πλάνης καὶ τοῦ σκοτούς : «γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, εἶπεν ὁ Κύριος, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς» (Ἰωαν. 8, 32)· δι' αὐτῶν ἀνεγεννήθη καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀναπλάσσεται βαθμιαίως, μέχρις οὗ ἐπικρατήσῃ ἡ τελεία δικαιοσύνη καὶ ἀγάπη ἐπὶ τῆς γῆς, αὕτη αὕτη ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτῆς. Ὅταν γνωρίσῃ καλῶς ὁ μαθητὴς καὶ κάμῃ κτῆμα τοῦ τὰς ἀληθείας ταύτας τῆς πίστεώς του, τότε θὰ πλησιάσῃ τὸν Χριστὸν καὶ δὲν θὰ ἀποχωρισθῇ ποτὲ αὐτοῦ, ἀλλὰ θὰ λέγῃ μετὰ τῶν μαθητῶν : «Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα ; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις» (Ἰωαν. 6, 68)· τότε θὰ στερεωθῇ εἰς τὴν θρησκείαν του, θὰ καταλάβῃ καὶ θὰ αἰσθανθῇ τὸ ἀνυπερβλήτον μεγαλεῖον καὶ τὴν ἄφθαστον τελειότητά της καὶ θὰ ἀγαπᾷ καὶ θὰ ὑπερασπίζῃ αὐτὴν μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς του. Τοιοῦτον ὕψηλόν σκοπὸν ἔχει τὸ μάθημα τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως· ἐντεῦθεν ἀναμφισβήτητος καὶ μεγίστη εἶναι ἡ χρησιμότης καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τούτου εἰς τὰ Σχολεῖα.

12. 1. 50

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ

9. Η ΠΙΣΤΙΣ ΩΣ ΜΕΣΟΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΞ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ

Ἄρθ. α': Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα, Ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

Θεμελιώδης διδασκαλία τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας εἶναι ἡ πίστις εἰς ἕνα Θεόν, δημιουργὸν τοῦ σύμπαντος καὶ Πατέρα πάντων τῶν ἀνθρώπων. Ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν Θεοῦ εἶναι βασικὸν ζήτημα διὰ τὸν ἄνθρωπον, διότι ἐκ τούτου ἐξαρτᾶται καὶ ἡ θέσις του ἔναντι ὄλων τῶν προβλημάτων τοῦ βίου. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ ὑπαρξις τοῦ Θεοῦ ἔχει τόσην κεφαλαιώδη δι' ἡμᾶς σημασίαν, ἡ γνώσις αὐτοῦ εἶναι δυσκολωτάτη. Ὑπάρχουσι δύο τρόποι γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ ὄλων τῶν ἀποκεκαλυμμένων χριστιανικῶν ἀληθειῶν, εἰς φυσικὸς καὶ εἰς ὑπερφυσικός. Ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ ἡ στηριζομένη εἰς τὰς γνωστὰς ἀποδείξεις περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων, λέγεται φυσικὴ γνώσις τοῦ Θεοῦ. Ταύτης τελειότερα εἶναι ἡ ὑπερφυσικὴ γνώσις τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀπορρέουσα ἐκ τῆς βαθείας πίστεως εἰς τὸν Θεόν καὶ ἐκ τοῦ φωτισμοῦ τῆς διανοίας ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Μόνον δι' ἀποκαλύψεως παρὰ τοῦ ἰδίου Θεοῦ εἰς τὴν ψυχὴν, ἥτις ἤνοιξε τὰς θύρας αὐτῆς διὰ τῆς πίστεως, εἶναι δυνατόν νὰ γνωσθῇ ὁ Θεὸς καὶ ὅσα οὗτος ἐπετέλεσε διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου.

Ἡ θεία ἀποκάλυψις λοιπὸν ἀφ' ἐνὸς καὶ ἡ βαθεῖα πίστις τοῦ χριστιανοῦ ἀφ' ἑτέρου εἶναι τὰ δύο μέσα, διὰ τῶν ὁποίων γνωρίζομεν καὶ οἰκειούμεθα ὅλας τὰς ἀληθείας ἐκεί-

νας, αἱ ὅποῖαι εἶναι οὐσιώδεις καὶ ἀπαραίτητοι διὰ τὴν σωτηρίαν, τὴν ἀναγέννησιν καὶ τελείωσιν ἡμῶν. Ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν ἀπεκάλυπτε τὰς ἀληθείας ταύτας εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἂν οὗτοι δὲν πλησιάσωσι ταύτας μὲ πίστιν, εἶναι ἀδύνατος ἡ εὐρεσις καὶ κατανόησις αὐτῶν διὰ τῆς λογικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Ὁ ἀνθρώπινος λόγος δύναται νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἀληθειῶν τούτων καὶ νὰ διατυπώσῃ ταύτας κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἐπιστημονικὰς μεθόδους, ἀλλὰ τὸ κύριον μέσον, δι' οὗ οἰκιοποιούμεθα ταύτας εἶναι ὁ ἄνωθεν φωτισμὸς τῆς διανοίας καὶ ἡ πίστις ἡμῶν. Ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ· τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ... τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν» (1 Κορ. β' 10, ιβ' 3, Ρωμ. ια' 33, Ἐφ. γ' 11). Ἀλλὰ καὶ ὅταν, φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, πάλιν ἡ γνώσις αὕτη εἶναι ἀτελής ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ, ἧς θὰ ἀξιωθῶμεν ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ, ὅτε θὰ θεώμεθα αὐτὸν «πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (1 Κορ. ιγ' 12). Ἐν τῇ παρούσῃ πεπερασμένῃ ζωῇ κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου «διὰ πίστεως περιπατοῦμεν οὐ δι' εἰδους» (2 Κορ. ε' 7).

10. ΛΟΓΙΚΑΙ ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

α) Κοσμολογικὴ ἀπόδειξις. — Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα προσεπάθησε πάντοτε νὰ δικαιολογήσῃ καὶ νὰ στερεώσῃ διὰ διαφορῶν συλλογισμῶν τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν πηγὴν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Πρὸς τοῦτο προβάλλονται διάφοροι ἀποδείξεις, διὰ τῶν ὁποίων λογικῶς ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὑπάρχει Θεὸς καὶ ἀνασκευάζονται συγχρόνως αἱ ἀντίθετοι ἀπόψεις.

Ὁρμώμενος ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῆς λογικῆς ἀρχῆς, διὰ πάντα τὰ ὄντα καὶ φαινόμενα ὀφείλονται εἰς αἰτίαν τινὰ καὶ διὰ αὐτόματος ζωῇ καὶ κίνησις δὲν ὑπάρχει, ἐσκέφθη, ὅτι καὶ ὁ με-

γας καὶ θαυμάσιος οὗτος κόσμος δὲν εἶναι ἀναρχος οὔτε ἀφ' ἑαυτοῦ ἢ ἐκ τύχης ἐκτίσθη καὶ ἐτέθη εἰς κίνησιν, ἀλλ' ἐδημιουργήθη ὑπὸ σοφοῦ καὶ παντοδυνάμου Δημιουργοῦ. Ἡ ὕπαρξις λοιπὸν τοῦ κόσμου προϋποθέτει τὴν ὕπαρξιν Δημιουργοῦ. Ἐντεῦθεν ἡ φύσις ὅλη καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, πλειστάκις ἐχρησίμευσαν ὥς μέσα, δι' ὧν πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἔγιναν εὐσεβέστεροι. Ὁ κόσμος ὅλος εἶναι μία ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, εἶναι φυσικὴ ἀποκάλυψις τοῦ ἀοράτου Θεοῦ: «οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποιήσιν δὲ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα» ἀναφωνεῖ ὁ ψαλμῶδὸς (Ψαλμ. ιη' 1): ὁμοίως ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει: «τὰ ἀόρατα αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα, καθορᾶται, ἢ τε ἀίτιος αὐτοῦ δύνამις καὶ θειότης» (Ρωμ. α' 23). Ὁ μέγας δὲ τῶν νεωτέρων χρόνων φιλόσοφος Κάντιος διεκήρυττεν:

«Ὁ ἀστερόεις οὐρανὸς ὑπερθεῖν ἡμῶν καὶ ὁ ἠθικὸς νόμος ἐν ἡμῖν, ἰδοὺ δύο πράγματα πληροῦντα τὴν ψυχὴν μου πάντοτε νέου καὶ πάντοτε βαθυτέρου θάμβους καὶ σεβασμοῦ».

β) Τελεολογικὴ ἀπόδειξις. — Τὸ κάλλος τοῦ ἀπείρου σύμπαντος, ἡ ἐπικρατοῦσα ἁρμονία, ἡ τάξις καὶ σκοπιμότης εἰς πάντα τὰ μέρη αὐτοῦ προεκάλεσαν ἀνέκαθεν τὸν θαυμασμόν τοῦ ἀνθρώπου. «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας» ἀναφωνεῖ πᾶς τις εὐλαβῶς μετὰ τοῦ ψαλμῶδου, ὅταν ἴσταται πρὸ τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Φύσεως. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τάξις καὶ ἁρμονία καὶ οἱ ἀσάλευτοι νόμοι τῆς φύσεως προϋποθέτουσι νοῦν πάνσοφον καὶ παντοδύναμον, ὅστις διέθεσεν οὕτως τὰ πάντα καὶ κυβερνᾷ αὐτά. Εἶναι εὐκολώτερον, λέγει ἀρχαῖος φιλόσοφος, νὰ πιστεύσωμεν ὅτι, ἐὰν ρίψωμεν μερικὰ γράμματα τῆς ἀλφαβήτου κατὰ τύχην ἐπὶ τῆς γῆς, θὰ προκύψωσι τὰ «Χρονικὰ τοῦ Αἰνείου» εὐανάγνωστα καὶ καθαρά, παρὰ νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ θαυμάσιος αὐτὸς κόσμος ἐδημιουργήθη διὰ τῆς τυχαίας συνοχῆς τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης.

γ) Ἠθικὴ ἀπόδειξις. — Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει ἔμφυτος ὁ ἠθικὸς νόμος, ὅστις ἐπιτάσσει εἰς αὐτὸν νὰ πράττῃ τὸ καλὸν καὶ νὰ ἀποβλέπῃ πάντοτε εἰς τὴν ἠθικὴν τελειότητα. Τοῦτο μαρ-

τυρεῖ, ὅτι, πλὴν τῆς φυσικῆς τάξεως, ὑπάρχει καὶ ἠθικὴ τάξις ἐν τῷ κόσμῳ. Ἄλλ' ἡ ἰδέα τῆς ἠθικῆς τάξεως, ἔτι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ κοινὸς νοῦς ἀπαιτοῦσιν, ὥστε οἱ καλοὶ καὶ δίκαιοι νὰ εὐδοκιμῶσι καὶ νὰ εὐτυχῶσιν, οἱ δὲ φαῦλοι νὰ τιμωρῶνται καὶ ὑποφέρωσιν ἀναλόγως πρὸς τὸν βίον των. Ὑπάρχει στενὴ συνάφεια μεταξὺ ἀρετῆς καὶ εὐδαιμονίας, διότι μόνον ὁ ἐνάρτεος ὀφείλει νὰ εἶναι εὐδαίμων. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει πάντοτε ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, διὸ κατ' ἀνάγκην δεόν νὰ ἐπέλθῃ ἀποκατάστασις τοῦ δικαίου εἰς ἄλλην τινὰ ζωὴν. Διὰ νὰ συμβῇ δὲ τοῦτο πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὑπάρχει εἰς πανάγαθος, παντοδύναμος καὶ παντογνώστης Θεός, ὅστις γνωρίζων ἀκριβῶς πάντα, ἀκόμη καὶ τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, θὰ ἀνταποδώσῃ εἰς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἐν ἡμῖν αὐστηροῦ ἠθικοῦ νόμου, ὑποχρεοῦντος ἡμᾶς πρὸς βίον ἠθικόν, ἀγόμεθα εἰς τὴν πίστιν περὶ ὑπάρξεως παναγάθου καὶ δικαίου Θεοῦ, φρουροῦ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἠθικῆς τάξεως. Ὁ πανάγαθος οὗτος καὶ ἅγιος Θεὸς εἶναι καὶ τὸ ἰδανικόν πρὸς τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἠθικόν ὄν, τείνει· μόνον εἰς τοιοῦτος Θεὸς δύναται νὰ ἱκανοποιήσῃ καὶ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀκατάσχετον φορὰν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν τελειότητα, ἐφ' ὅσον οὐδὲν ἕτερον ὑπάρχει πλὴν τοῦ Θεοῦ, δυνάμενον νὰ εἶναι τὸ ἰδεῶδες τῶν ἀνθρωπίνων πόθων πρὸς τὸ τέλειον.

δ) Ἱστορικὴ ἀπόδειξις. — Τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ μαρτυρεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ λαὸς ἄνευ πίστεως εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἄνευ λατρείας αὐτοῦ κατὰ τινὰ οἰονδήποτε τρόπον. Ἡ πίστις εἰς Θεὸν εἶναι καθολικὸν φαινόμενον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ ἡ φορὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον ὑπῆρξεν ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα φαινόμενα τοῦ ψυχικοῦ του βίου. Δὲν δυνάμεθα ὁθεν, εἰμὴ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι ὑπάρχει Θεός, διότι εἶναι ἀδύνατον, ἀνύπαρκτον καὶ φαντασιῶδες ὄν, νὰ ἐπεβάλλετο τόσον ἰσχυρῶς εἰς τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ ἤσκει τοιαύτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν βίον καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων πειθόμεθα, ὅτι ἡ πίστις ἡμῶν εἰς τὸν Θεὸν εἶναι καὶ λογικῶς ἐπαρκῶς δεδικοιολογη-

μένη. Ἡ πίστις εἰς τὸν Θεόν, ὃν γνωρίζομεν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἐμπεδοῦται περισσότερο διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων καὶ καθίσταται ἀπρόσβλητος ἔναντι τῶν ἐπιθέσεων τῶν ἀπίστων καὶ ἀθέων.

11. ΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ, ἣν πορίζομεθα διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως καὶ διὰ τῶν δημιουργημάτων αὐτοῦ, ὡς εἵπομεν προηγουμένως, εἶναι ἀτελής, διότι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀποστόλου «γινώσκομεν ἐκ μέρους» (I Κορ ιγ' 12). Ἰδίως ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὡς ὑπερφυσικοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ ὄντος, εἶναι ἄγνωστος καὶ ἀκατάληπτος εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν. Ἡ Ἀγία Γραφή ἀποφαίνεται περὶ ταύτης μόνον, ὅτι εἶναι τέλειον Πνεῦμα (Ἰωάν. δ' 24), ἵνα καταπολεμήσῃ πᾶσαν ὑλικὴν καὶ ἀνθρωπομορφικὴν παράστασιν καὶ λατρείαν τοῦ Θεοῦ, ὡς συνέβαινεν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν.

Ἐὰν ὁ Θεὸς κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ οὐσίαν εἶναι ἀνέκφραστος καὶ ἀπερινόητος, δυνάμεθα ὁμῶς νὰ γνωρίσωμεν, κατὰ τὴν φράσιν τῶν Πατέρων, «τὰ περὶ τὸν Θεόν», ἥτοι τὰ προσόντα αὐτοῦ, ὡς ἐκδηλοῦνται ταῦτα πρὸς τὰ ἐκτός, εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον. Ὁρμώμενοι λοιπὸν ἐκ τῶν δημιουργημάτων καὶ τῶν ιδιοτήτων αὐτῶν, δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν γνώμην περὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ Δημιουργοῦ αὐτῶν. Τὰς ιδιότητας ταύτας διαιροῦμεν συνήθως εἰς φυσικὰς, λογικὰς καὶ ἠθικὰς.

12. ΦΥΣΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

α) Πανταχοῦ παρουσία. Τὰ φυσικὰ προσόντα τοῦ Θεοῦ συνάγομεν ἐκ τῶν δημιουργημάτων, ἔὰν ἐννοήσωμεν τὸν Θεὸν ὡς ἀπηλλαγμένον τῶν ἀτελειῶν, τῶν παρατηρουμένων εἰς τὰ φυσικὰ ὄντα, τὰ ὁποῖα, ὡς γνωστόν, ὑπόκεινται εἰς τοὺς περιορισμοὺς τοῦ χρόνου, τοῦ χώρου καὶ τῆς ἀλληλοεξαρτήσεως ἢ αἰτιότητος. Ὁ Θεός, μὴ ὑποκείμενος εἰς τοὺς περιορισμοὺς τούτους, νοεῖται ὡς ἀπόλυτον ὄν καὶ ὡς τοιοῦτον εἶναι πανταχοῦ παρὼν καὶ παντοδύναμος.

Ὅταν λέγωμεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρῶν, ἐννοοῦμεν, ὅτι οὗτος ὑπάρχει μὲν εἰς πάντα τὰ πεπερασμένα ὄντα, τὰ ὁποῖα ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσι καὶ κινοῦνται, δὲν περιορίζεται ὁμως, οὔτε περικλείεται εἰς αὐτά, ἀλλ' ὑπάρχει πανταχοῦ. Ἡ πανταχοῦ παρουσία τοῦ Θεοῦ συνάγεται καὶ ἐκ τῆς ιδιότητος αὐτοῦ ὡς ἀπολύτου καὶ ἀύλου πνεύματος, διότι ὡς πνεῦμα ὁ Θεὸς δὲν κατέχει ὠρισμένον χῶρον, ὅπως τὰ ἄλλα ὄντα, ἀλλ' ὑπάρχει πανταχοῦ καὶ πληροῖ τὸ σύμπαν.

Τὴν πανταχοῦ παρουσίαν τοῦ Θεοῦ διδάσκει πολλαχῶς ἡ Ἀγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας· ἰδίως ἐκφράζεται ἡ ἀλήθεια αὕτη ἐν τῷ 13ῳ ψαλμῷ διὰ τῶν στίχων: «ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν Ἀδην πάρει. Ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγας μου κατ' ὄρθρον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με καὶ κατέξει με ἡ δεξιὰ σου». Ἐὰν δέ που ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ λέγεται, ὅτι ὁ Θεὸς οἰκεῖ φῶς ἀπρόσιτον (1 Τιμ. ζ' 16) ἢ ὅτι κατοικεῖ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (Ματθ. ζ' 9), διὰ τῶν τοιούτων ποιητικῶν ἐκφράσεων τονίζεται ἀπλῶς ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τὰ γήινα καὶ ἡ δόξα, δι' ἧς περιβάλλεται.

β) Παντοδυναμία. Ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ἐμφανίζεται ἐκ τῆς δημιουργίας τοῦ θαυμασίου τούτου κόσμου, ἐκ τῆς τάξεως καὶ σκοπιμότητος, τῆς παρατηρουμένης ἐν αὐτῷ, ἐκ τῆς προνοίας αὐτοῦ καὶ γενικῶς ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐν τῷ βίῳ ἐκάστου ἀτόμου, δι' ὧν ὅλων βλέπομεν, ὅτι ὁ Θεὸς πάντα, ὅσα θέλει, δύναται. Διὰ τοῦτο ἐπονομάζεται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ Κύριος καὶ Βασιλεὺς τῶν ὅλων, παντοκράτωρ, ἰσχυρὸς, φοβερὸς καὶ λέγεται περὶ τῆς παντοδυναμίας αὐτοῦ, ὅτι «οὐκ ἀδυνατήσῃ παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ῥῆμα» (Λουκ. α' 37) ἢ «οἶδα ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν» (Ἰώβ, μβ' 2).

γ) Αἰωνιότης. Ἡ αἰωνιότης τοῦ Θεοῦ δεικνύει, ὅτι οὗτος δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμοὺς τοῦ χρόνου, μὴ ἔχων ἀρχὴν καὶ τέλος, μηδὲ ὑποκείμενος εἰς οἰανδήποτε μεταβολήν. Ὁ Θεὸς κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν εἶναι «ὁ ὢν καὶ ὁ ᾧν καὶ ὁ ἐρχόμενος» (Ἀποκ. α' 3) καὶ παρ' αὐτῷ «οὐκ ἐνι παραλλαγῇ ἢ τροπῇ ἀποσκίασμα» (Ἰακ. α' 17). Τὴν αἰωνιότητα τοῦ

Θεοῦ ἐκφράζει ζωηρῶς καὶ ὁ 89ος ψαλμός : «πρὸ τοῦ ὄρη γεννηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ».

13. ΛΟΓΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

α) Π α γ γ ν ω σ ί α. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ἀπόλυτον ὄν, συνεπῶς αἰώνιος, παντοδύναμος καὶ πανταχοῦ παρὼν, ἀλλὰ καὶ προσωπικὸν ὄν, καὶ ὡς τοιοῦτος ἔχει συνειδησιν ἑαυτοῦ, πράττει ἐλευθέρως καὶ ἀποκαλύπτεται ὡς πάνσοφος καὶ παντογνώστης κατὰ τὸν νοῦν, ὡς δίκαιος δὲ καὶ ἅγιος καὶ ἀγαθὸς κατὰ τὴν θέλησιν. Εἰς τὰ λογικὰ προσόντα, τὰ εἰς τὸν νοῦν τοῦ Θεοῦ ἀναφερόμενα, ὑπάγεται ἡ παγγνωσία τοῦ Θεοῦ. Διὰ τῆς ιδιότητος ταύτης ἐννοοῦμεν, ὅτι ὁ Θεός, ὡς δημιουργός, γινώσκει τὰ πάντα ἀμέσως καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ τὰς σχέσεις αὐτῶν, καὶ οὐ μόνον ὅσα ὑπάρχουσι καὶ φαίνονται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀόρατα καὶ τὰ μέλλοντα, ἔτι δὲ καὶ τοὺς κρυφίους διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Θεὸς εἶναι «ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας» (Ἀποκ. β' 23, Ψαλμ. 7, 9), διὰ τοῦτο ὁ ψαλμῶδὸς λέγει πρὸς αὐτὸν «σὺ συνήκας τοὺς διαλογισμοὺς μου ἀπὸ μακρόθεν» (Ψαλμ. 138, 2). Ἡ πρόγνωσις δὲ καὶ τῶν μελλόντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν αἶρει τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, διότι ἀπλῶς ὁ Θεὸς προγινώσκει πῶς ὁ ἄνθρωπος θὰ κάμῃ χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας του. Τὰ γεγονότα ἐκτυλίσσονται μὲν κατὰ τὴν πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δὲν ὀφείλονται εἰς αὐτήν, ὅπως ἡ παρὰ τοῦ ἱατροῦ πρόγνωσις ἀσθενείας τινὸς δὲν εἶναι αἰτία τῆς ἀσθενείας ταύτης.

β) Π α ν σ ο φ ί α. Τὴν πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ ἐμβλέπομεν ἰδίως εἰς τὴν τάξιν καὶ τὴν σκοπιμότητα τῶν δημιουργημάτων, εἰς τὴν σταθερότητα τῶν φυσικῶν νόμων, ὑφ' ὧν ταῦτα διέπονται, καὶ γενικῶς εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς πορείας τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου. Ἡ Ἁγία Γραφή ἐξυμνεῖ πολλάκις τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐμφαινομένην ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ ἰδίως ἐν τῇ ἀπολυτρώσει τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τοῦ Σωτῆρος. Ὅμοίως οἱ ἅγιοι ἄνδρες καὶ οἱ μεγάλοι ἐπιστήμονες ἔμειναν πάντοτε ἑκθαμβοὶ πρὸ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, τῆς διατρανουμένης διὰ τοῦ

θαυμασίου τούτου κόσμου. Διὰ τοῦτο δικαίως ὁ ψαλμῶδὸς ἀναφωνεῖ: «ὥς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας» (Ψαλμ. 103, 24· πρβλ. καὶ Ρωμ. 11, 33).

14. ΗΘΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Αἱ ιδιότητες αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ εἶναι:

α) Ἡ ἀγιότης. Ὁ Θεὸς εἶναι ἅγιος, ἥτοι οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς πᾶν κακὸν καὶ ἀκάθαρτον, καὶ εἶναι φύσει ἀγαθός, οὕτως ὥστε ἡ θέλησις αὐτοῦ ταυτίζεται πρὸς αὐτὴν τὴν ἀγαθότητα, μὴ δυναμένη νὰ θέλῃ ἄλλο τι εἰ μὴ τὸ ἀγαθόν. «Ἅγιοι γίνεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι» ἀναγινώσκομεν εἰς τὰς Ἀγίας Γραφάς (Λευιτ. ιθ. 2 καὶ 1 Πέτρ. α' 16).

β) Ἡ δικαιοσύνη. Ἡ ιδιότης αὕτη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται κατὰ τὴν ἐπιβολὴν καὶ τὴν φρούρησιν τῆς ἠθικῆς τάξεως ἐν τῷ κόσμῳ, ὅτε ὁ δίκαιος Θεὸς κρίνει ἀμερολήπτως τὰς ἐλευθέρως πράξεις τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν ὁ Θεὸς καλεῖται «πιστὸς καὶ δίκαιος, πατὴρ δίκαιος, δίκαιος κριτῆς» (1 Ἰωάν. α' 9, Ἰωάν. ιζ' 25 καὶ 2 Τιμ. δ' 8). «Ναί, Κύριε, ὁ Θεός, ὁ παντοκράτωρ ἀληθινὰ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις σου» ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Ἀποκαλύψεως (16, 7). Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐλέχθη ἀλλαχοῦ, ἐκδηλοῦται μὲν καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ πολλαχῶς διὰ τῆς προστασίας τῶν ἀγαθῶν καὶ τιμωρίας τῶν φαύλων, ἀλλ' ὁ χρόνος τῆς ἐκδηλώσεώς της εἶναι κυρίως ἡ ἄλλη ζωὴ, ὅτε θὰ ἐπέλθῃ ἡ μέλλουσα κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις.

γ) Ἡ ἀγάπη. Ἡ ιδιότης αὕτη τοῦ Θεοῦ καταφαίνεται ἐν τῇ μετὰδοσει τῆς ἰδίας ἀγαθότητος καὶ μακαριότητος εἰς τὰ ἄλλα ὄντα καὶ δὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ἀγάπη αὕτη τοῦ Θεοῦ ἐξαίρεται κυρίως ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ἥτις διδάσκει, ὅτι «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν» (Ἰωάν. δ' 8), ἐν ᾧ πρὸ αὐτῆς οὐδέποτε ἀπεδόθη ὑπὸ τῶν Ἑθνικῶν τοιαύτη ιδιότης εἰς τοὺς θεοὺς των. Τὸ ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀφείλεται εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἁμαρτωλὴν ἀνθρωπότητα· «οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον,

ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόλλυται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον» (Ἰωάν. γ' 16. Ρωμ. ε' 8). Ἐξ ἀγάπης ὁ Θεὸς συγχωρεῖ, ἀναβάλλει τιμωρίας, ἐλεεῖ τοὺς πάσχοντες, προνοεῖ περὶ πάντων καὶ εἶναι οἰκτίρμων καὶ πολυεύσπλαχνος πρὸς πάντας.

15. Ο ΤΡΙΑΔΙΚΟΣ ΘΕΟΣ

Ἡ πίστις εἰς ἓνα μὲν κατὰ τὴν οὐσίαν Θεόν, τριαδικὸν δὲ κατὰ τὰς ὑποστάσεις, ἥτοι Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, δὲν διδάσκεται παρ' ἄλλης θρησκείας εἰ μὴ μόνον παρὰ τῆς Χριστιανικῆς, ἥτις ἔχει τὸ δόγμα τοῦτο κατ' ἀποκάλυψιν. Τὸ δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι ἀσύλληπτον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, διδάσκεται ὅμως σαφῶς ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ. Οὕτως, ὅταν ὁ Κύριος ἀπέστελλε τοὺς Ἀποστόλους εἰς τὸ κήρυγμα ἔλεγεν εἰς αὐτούς: «πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Ματθ. κη' 19). Ὁμοίως ἡ αὐτὴ ἰδέα ἐκφράζεται ἐν 1 Ἰωάν. ε' 7 «τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἓν εἰσιν». Ἐν ἄλλοις δὲ χωρίοις τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀποδίδονται θεῖαι ἰδιότητες καὶ θεῖα ἔργα, ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ ὀνομασία «Θεός» εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐν ᾧ ἡ θεότης τοῦ Πατρὸς διακηρύσσεται ἢ ἐξυπακούεται εἰς πᾶσαν σελίδα.

Κατὰ τὴν πίστιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὴν διατυπωθεῖσαν δι' ἀποφάσεων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος δὲν εἶναι ὅψεις τῆς αὐτῆς θεότητος, ὅπως ἐδίδασκον οἱ Σαβελλιανοί, οἵτινες ἔλεγον ὅτι ὁ Θεὸς ἐφανερώθη ὡς Πατήρ κατὰ τὴν δημιουργίαν, ὡς Υἱὸς κατὰ τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Σωτῆρος καὶ ὡς Ἅγιον Πνεῦμα κατὰ τὴν Πεντηκοστήν, ἀλλ' εἰς αὐτὰ συνάπτεται ἅπασα ἡ θεότης κατ' ἀκατάληπτον τρόπον καὶ ἐνυπάρχουσιν ἐν ἀλλήλοις ἀσυγχύτως, οὕτως ὥστε οὔτε τρεῖς θεοὶ ἀποτελοῦνται, οὔτε συγχέονται εἰς ἓν πρόσωπον. Τὰ πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος διακρίνονται ἀλλήλων κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ Πατήρ, ὢν ἀγέννητος γεννᾷ,

φύσει τὸν Υἱὸν καὶ ἐκπορεύει τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὁ Υἱὸς γεννᾶται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς. Εἰς δὲ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν πρὸς τὰ ἐκτός, καὶ τὰ τρία μὲν πρόσωπα συμμετέχουσι, καθ' ὅσον αὐταὶ εἶναι ἐκδηλώσεις τῆς βουλήσεως τῆς μιᾶς θεότητος, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν ἕκαστον, ἥτοι, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Μ. Ἀθανασίου «ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ ποιεῖ τὰ πάντα» (ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπ. Ι, 28).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΠΕΡΙ ΚΟΣΜΟΥ

16. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ. ΥΛΙΚΟΣ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία πιστεύει καὶ διδάσκει σαφῶς, ὅτι ὁ κόσμος οὗτος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀγαθότητος καὶ διὰ μόνης τῆς θείας αὐτοῦ θελήσεως. Ἡ Ἀγία Γραφή ἀκριβῶς ἀρχίζει διὰ τῶν λέξεων «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» καὶ εἰς Ἑβρ. γ' 4 ἀναγινώσκομεν: «πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ τινος, ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεὸς» (πρβλ. 2 Μακκ. ζ' 28, Σοφ. Σολ. ια' 17, Πράξ. ιζ' 24. 1, Κορ. η' 6, Ἑβρ. ια' 3). Τὴν πίστιν ταύτην ἡ Ἐκκλησία ἐκφράζει καὶ εἰς τὸ α' ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, δι' οὗ ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ Θεός, εἰς ὃν πιστεύομεν, εἶναι ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν.

Τὸν τρόπον καὶ τὴν τάξιν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου διηγεῖται ὁ θεόπνευστος Μωϋσῆς εἰς τὸ α' κεφ. τῆς Γενέσεως, ἔνθα ἐκθέτει τὴν πίστιν καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ εὐσεβοῦς τοῦ ἔθνους. Ἐκεῖ μανθάνομεν πρῶτον, ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον εἰς ἕξ ἡμέρας ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ διὰ μόνου τοῦ λόγου αὐτοῦ, ἥτοι οὐχὶ ἐξ ὁρατῆς τινος ἢ ἀμόρφου ὕλης. «Αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγεννήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν» ἀναφωνεῖ ὁ ψαλμωδός (Ψαλμ. λβ' 9· πρβλ. καὶ Ἑβρ. ια' 3 «πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ρήματι Θεοῦ εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι»). Ἐπειτα ἐν τῇ διηγῇ ἐκείνῃ τῆς Γενέσεως καταφαίνεται, ὅτι ἡ δημιουργία χωρεῖ ἐκ τῶν ἀπλουστέρων καὶ ἀτελεστερῶν εἰς τὰ τελειότερα καὶ συνθετώτερα καὶ ἐκ τῶν ἀνοργάνων εἰς τὰ ἐνόργανα μέχρι

τοῦ ἀνθρώπου, ὅτις ἐπλάσθη τελευταῖος ὡς κορωνὶς πάντων τῶν δημιουργημάτων.

Ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθεὶς κόσμος, ἀποτελούμενος ἐκ πάντων τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, ἐνοργάνων καὶ ἀνοργάνων, ἐμψύχων καὶ ἀψύχων ὄντων, διακρίνεται, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, εἰς ὕλικόν καὶ πνευματικόν κόσμον. Ὁ ὕλικός ἢ φυσικὸς κόσμος, περιλαμβάνων ἐνόργανα καὶ ἀνόργανα ὄντα, ὑποτεταγμένα εἰς μηχανικοὺς καὶ ὁμοιομόρφους αἰώνιως νόμους, διὰ τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς σκοπιμότητος αὐτοῦ, ὡς ἐλέχθη ἀλλαχοῦ, μαρτυρεῖ τὴν δόξαν καὶ σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ.

Ἀπασα δὲ ἡ φύσις, ἰδίως ἡ γῆ, ἡ κατοικία τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐρευνῶν του, διότι ἐξ αὐτῆς ἀντλεῖ οὗτος τὰ πρὸς τὸ ζῆν, καὶ διὰ τῆς ὁλονέν ἀνακαλύψεως τῶν νόμων τῆς λειτουργίας τοῦ πολυποικίλου ὁργανισμοῦ τῆς φύσεως προσπαθεῖ νὰ κυριαρχῇ αὐτῆς καὶ νὰ πλουτίζῃ τὰ μέσα τῆς εὐζωΐας του συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους: «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς» (Γεν. α' 28).

Ἡ χριστιανικὴ πίστις περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὰ πορίσματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ θεωρία τῶν ὕλιστῶν, ἀρχαίων τε καὶ νέων, ὅτι ὑπάρχει μόνον ὕλη καὶ δυνάμεις τῆς ὕλης, πέραν δὲ τούτων οὐδέν, συνεπῶς οὔτε θεός, δημιουργὸς αὐτῆς, οὔτε πνευματικὰ ὄντα, σήμερον ἀποκρούεται ὡς ἀστήρικτος καὶ ἀτελής, διότι οὕτω δὲν ἐξηγοῦνται ἱκανοποιητικῶς ὁ πνευματικὸς καὶ ἠθικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων. Οὐδὲν πείραμα, οὐδεμία ἐπιστημονικὴ ἀπόδειξις ὑπάρχει, ὅπως πεισθῶμεν, ὅτι ἡ διανόησις, ἡ βούλησις, ὁ ἠθικὸς βίος, ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀποτελέσματα ὕλης οὐσίας καὶ δυνάμεών της.

Ὡσαύτως τὰ ἐν τῇ Γενέσει ἀναφερόμενα περὶ τῆς σειρᾶς τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου εἰς ἕξ ἡμέρας δὲν συγκρούονται πρὸς τὴν κρατοῦσαν σήμερον κοσμογονικὴν θεωρίαν τοῦ Laplace, ὅτι ὁ κόσμος ἐξειλίχθη διὰ τῆς κινήσεως εἰς τὴν σημερινήν του μορφήν βαθμιαίως καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἕκ τινος ἀρχικοῦ νεφελῶδους χάους. Ὡς αἴτιον τῆς πρώτης κινήσεως

καὶ τῆς πρωταρχικῆς οὐσίας θεωροῦσι τὸν Θεὸν καὶ πολλοὶ τῶν κορυφαίων ἐξελεκτικῶν φιλοσόφων καὶ ἄλλων ἐπιστημόνων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ κεφάλαιον ἐκεῖνο τῆς Γενέσεως, ὅπως ἄλλως τε ὅλη ἡ Ἀγία Γραφή, δὲν ἔχει ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς ἢ ἀξιῶσεις φυσιογνωσίας καὶ γεωλογίας, ἀλλὰ προτίθεται νὰ ἐξάρῃ τὴν ἀπλὴν ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι τὰ πάντα ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐξ ἄλλου ὡς πρὸς τὰ προβλήματα, τὰ ἀφορῶντα τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν ὄντα καὶ τὰς ὑπερφυσικὰς ροπὰς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, οἱ ἀληθεῖς ἐπιστήμονες ὁμολογοῦσιν, ὅτι κεῖνται ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, αἱ ὁποῖαι ἀσχολοῦνται μόνον μὲ τὰ κατ' αἴσθησιν καὶ ἐμπειρίαν γνωστά.

Μεταξὺ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης οὐδεμία ἀσυμφωνία ὑπάρχει, ὁ δὲ ἀληθὴς ἐπιστήμων δύναται πολὺ καλῶς, πλὴν τῆς ἐπιστημονικῆς του ζωῆς, νὰ ζῇ καὶ ἀληθῶς θρησκευτικὴν ζωὴν, ὅπως δεικνύει τὸ παράδειγμα ὀνομαστῶν φυσιοδιφῶν, οἵτινες διακρίνονται διὰ τὴν εὐσέβειάν των καὶ τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν. Ἡ πραγματικὴ ἐπιστήμη ὁδηγεῖ εἰς τὴν πίστιν, ἐὰν δὲ ἐνίοτε γίνηται λόγος περὶ συγκρούσεως αὐτῶν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι, εἴτε ἐπιστήμονές τινες ἀσχολοῦνται καὶ μὲ ζητήματα ἐκτὸς τῆς ἀρμοδιότητός των, εἴτε θεολόγοι τινὲς δεικνύουσιν ὑπερβολικὸν ζῆλον εἰς τὸ νὰ στερεώσωσι τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἐκάστοτε ἐπιστημονικῶν πορισμάτων, ἀποδίδοντες περισσοτέραν τοῦ δέοντος σπουδαιότητα εἰς τὴν ἐπιστήμην ἐν σχέσει πρὸς τὰ ζητήματα τῆς θρησκείας.]

17. Η ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ὁ κόσμος δημιουργηθεὶς ἐξ ἀγαθότητος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν ἐγκατελείφθη εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύχην ἵνα ὑπάρχῃ καὶ ἐξελλίσσεται κατὰ τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς νόμους, δι' ὧν ἐπροικίσθη, ὡς φρονοῦσιν οἱ Δεῖσταί, οἱ ἀρνούμενοι πᾶσαν ἐπέμβασιν τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ τοῦ κόσμου μετὰ τὴν δημιουργίαν, ἀλλὰ διατελεῖ καὶ ἐν τῇ περαιτέρω πορείᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Δημιουργοῦ. Ἡ ἐπίβλεψις τοῦ Θεοῦ ἐπὶ

τῶν δημιουργημάτων καὶ ἡ διεύθυνσις αὐτῶν, ὅπως χωρίση ἕκαστον κατὰ τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ, καλεῖται Πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Ἡ Πρόνοια τοῦ Θεοῦ εἶναι διττή, ἐκδηλουμένη, εἴτε ὡς πρόνοια πρὸς συντήρησιν τῶν ἤδη δημιουργηθέντων, εἴτε ὡς πρόνοια διὰ τὴν κυβέρνησιν αὐτῶν, καὶ μάλιστα τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα ἐπιτευχθῶσιν ἀσφαλῶς οἱ ἀπώτεροι σκοποί, διὰ τοὺς ὁποίους κατὰ τὰς θείας βουλὰς ἐπλάσθησαν.

α) Συντήρησις τοῦ κόσμου.—Ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ πρὸς συντήρησιν τοῦ κόσμου εἶναι εὐνόητος, διότι ὁ κόσμος, μὴ δημιουργηθεὶς ἐξ ἑαυτοῦ, ἔχει ἀνάγκην τοῦ Δημιουργοῦ, πρὸς συντήρησιν καὶ ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ συντήρησις τοῦ κόσμου εἶναι συνέχεια τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, διότι συγκατεῖ εἰς τὴν ὑπαρξιν τὰ ἤδη κτισθέντα, ἐφ' ὅσον ἡ ὑπαρξὶς τῶν εἶναι εἰσέτι χρήσιμος πρὸς τινὰ σκοπὸν καὶ μάλιστα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ κέντρου τῆς δημιουργίας. Ὁ ὕλικός κόσμος ὑπόκειται εἰς μεταβολὰς καὶ εἰς τὴν φθοράν, πολλὰ δὲ εἶδη καὶ γένη φυτῶν καὶ ζῴων ἀπωλέσθησαν, διότι ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου κατέστη ἡ ὑπαρξὶς τῶν περιττή.

Τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ κόσμου διδάσκει σαφῶς ἡ Ἀγία Γραφή. Ἐν τῇ Σοφ. Σολομ. ια', 24 ἀναγινώσκομεν: «ἀγαπᾷς γὰρ τὰ ὄντα πάντα, καὶ οὐδὲν βδελύσσει, ὧν ἐποίησας, οὐδὲ γὰρ ἂν μισῶν τι κατεσκεύασας. Πῶς δὲ ἔμειναν ἂν τι εἰ μὴ σὺ ἠθέλησας; ἢ τὸ μὴ κληθὲν ὑπὸ σοῦ διετηρήθη;» Καὶ ὁ ψαλμωδὸς ὡσαύτως περὶ τῶν ζωϊκῶν ὄντων λέγει: «ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν» (Ψαλ. ργ' 29). Ἐν δὲ τῇ Κ. Διαθήκῃ ἀναφέρεται, ὅτι τὰ πάντα συνέχονται διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ (Ἐβρ. α' 3, Κολ. α' 17) καὶ ὅτι ἐν «αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν». (Πράξ. ιζ' 18). Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας εἰς διαφόρους ὁμιλίας τῶν περὶ θείας Προνοίας ὁμοφώνως διακηρύττουσι καὶ ἐξαίρουσι τὴν Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ πρὸς συντήρησιν τοῦ κόσμου, διότι ὡς ὁ Μέγας Βασίλειος λέγει «οὐδὲν ἀπρονόητον, οὐδὲν ἡμελημένον παρὰ Θεοῦ» (εἰς ἔξαημ. ὁμιλ. Ζ, 5).

β) Κυβέρνησις τοῦ κόσμου. — Ὁ Θεὸς δὲν συντηρεῖ μόνον τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλέπει καὶ διευθύνει τὴν πορείαν αὐτοῦ πρὸς τὸν ὕψιστον σκοπὸν, δι' ὃν ἐδημιουργήθη καὶ ὅστις εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ πάντων καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ. (I Κορ. γ' 22 καὶ ιε' 28).

Ἡ Ἁγία Γραφή, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ συνειδησις καὶ ἡ καρδιά πάντων τῶν εὐσεβῶν ἀνθρώπων διακηρύττουσιν ὅτι ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς τῆς θείας Προνοίας ἐπιβλέπει ἐπὶ τὴν ζωὴν πάντων τῶν δημιουργημάτων καὶ τῶν ἐλαχίστων ἀκόμη. Ἄνευ τοῦ Θεοῦ θελήματος, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου, οὔτε στρουθίον, οὔτε μία θρίξ τῆς ἀνθρωπίνης κεφαλῆς δύναται νὰ ἀπολεσθῇ (Ματθ. ι' 29, Λουκ. κα' 18). «Ἡ γὰρ ἀκόλουθος Χριστῷ διδασκαλία, λέγει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καὶ τὸν δημιουργὸν ἐκθειάζει καὶ τὴν πρόνοιαν μέχρι τῶν κατὰ μέρος ἅγει». (Στρωμ. I, 11). Ἄνευ τῆς πίστεως εἰς τὴν θείαν Πρόνοιαν δὲν δύναται νὰ νοηθῇ θρησκευτικὴ ζωὴ, προσευχαὶ πρὸς Θεὸν ἀδιάφορον καὶ ἀδρανῆ καταντῶσιν ἄσκοποι, ἡθικὴ ζωὴ μὲ ἰδεῶδες ἓνα Θεὸν οὐχὶ ζῶντα καὶ ἐνεργὸν εἶναι ἀδύνατος, καὶ αὕτη τέλος ἡ ἐν Χριστῷ ἀπολύτρωσις εἶναι ἀπλοῦς μῦθος, ἐφ' ὅσον δεχόμεθα, ὅτι αὕτη ὀφείλεται μόνον εἰς τὴν θείαν ἀγάπην καὶ εὐσπλαγχνίαν πρὸς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον (Πρβλ. Κλημ. Ἀλεξ. ἐνθ' ἀν.).

Ἡ θεία Πρόνοια, διευθύνουσα τὴν πορείαν τοῦ κόσμου, λαμβάνει μὲν ὑπ' ὄψιν τοὺς ὑπὸ τοῦ ἰδίου Θεοῦ τεθέντας ἐν τῇ φύσει νόμους καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ συνεργάζεται μετ' αὐτῶν, ἀλλ' εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις καὶ δι' εἰδικoὺς λόγους αἴρεται προσωρινῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡ ἰσχύς αὐτῶν καὶ γίνονται θαύματα, ἥτοι γεγονότα ὑπεράνω καὶ ἔξω τῆς ὑφισταμένης φυσικῆς τάξεως. Ὡσαύτως ἡ συνεργασία τῆς θείας Προνοίας μετὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου δὲν μειοῖ, ἀλλ' ἐνισχύει ταύτην εἰς τὸ ἀγαθόν. Ὅσάκις δὲ ὁ ἄνθρωπος τρέπεται πρὸς τὸ κακόν, ἡ θεία Πρόνοια ἀπέχει, σεβομένη τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, οὔτινος αἱ πράξεις οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἶχον, ἂν δὲν ἦτο οὗτος ἐλεύθερος. Παρὰ ταῦτα ἡ θεία Πρόνοια ἀκόμη καὶ τὰς κακὰς πράξεις καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐ-

τῶν κατευθύνει καταλλήλως, ὥστε νὰ μὴ καταστρέφονται δι' αὐτῶν οἱ ὑψηλοὶ σκοποὶ τῆς δημιουργίας.

Πολλοί, ἀρχαῖοί τε καὶ νέοι, ἡρνήθησαν τὴν ὕπαρξιν τῆς θείας Προνοίας, ὀρμηθέντες ἀπὸ τὸ ὑπάρχον ἐν τῷ κόσμῳ φυσικὸν καὶ ἠθικὸν κακόν, ἥτοι ἀπὸ τὰς ἐλλείψεις ἐν τῇ φύσει καὶ ἀπὸ τὰς κακίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ. Ἐὰν ὁ Θεὸς ἐν τῇ πανσοφίᾳ καὶ ἀγαθότητι τοῦ ἐδημιούργησε τὰ πάντα «καλὰ λίαν» καὶ προνοῇ περὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν, διατί νὰ ὑπάρχη τὸ φυσικὸν καὶ ἠθικὸν κακόν; Διὰ τὸ ἠθικὸν κακόν ἐλέγχθη ἀνωτέρω, ὅτι ὑπεύθυνος εἶναι μόνος ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου, ὡς προσωπικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὄντος, ὁ Θεὸς σέβεται τὸ ἀνεκτίμητον προσὸν τῆς ἐλευθερίας, προνοῶν μόνον νὰ κατευθύνῃ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τὰς συνεπείας τῆς κακῆς χρήσεως αὐτῆς.

Αἱ δὲ ἐν τῇ φύσει παρατηρούμεναι ἐλλείψεις, οἷον ἡ φθορὰ καὶ αἱ μεταβολαί, οἱ σεισμοί, δηλητηριώδη ὄντα, ἐπιδημικαὶ ἀσθένειαι καὶ θανατηφόρα μικρόβια, ὁ ἀγὼν περὶ ὑπάρξεως, ταῦτα πάντα ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία θεωρεῖ ὡς συνεπείας τῆς ἁμαρτίας, ἥτις διὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἐπέσυρε τὴν κατάραν τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτὸν (Γεν. γ' 17), καὶ διετάραξε τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν. Οὐχ ἦττον αἱ ἐλλείψεις αὗται τῆς φύσεως χρησιμεύουσι κατὰ θεῖαν Πρόνοιαν πρὸς τιμωρίαν ἅμα καὶ διαπαιδαγώγησιν τῶν ἀνθρώπων ἕως ὅτου καὶ ἡ φύσις καὶ οἱ ἄνθρωποι, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, λυτρωθῶσι διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀνακτήσωσι τὴν πρώτην δόξαν καὶ ἀφθαρσίαν. «Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ὑπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. η' 20).

18. ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ

Μία ἀλήθεια, ὑπερβαίνουσα πᾶσαν ἐπιστημονικὴν διερεύνησιν, εἶναι ἡ πίστις τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας εἰς πνεύματα, ὡς ἐλεύθερα προσωπικὰ ὄντα. Ἄλλ' ἐὰν ἡ πίστις εἰς πνεύμα-

τα ὑπερβαίνει πᾶσαν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, οὐχ' ἤτιον δὲν ἀντίκειται εἰς τὸν ἀνθρώπινον λόγον καὶ ἐξηγεῖται κατ' ἀναλογίαν ἐκ τῶν παρατηρουμένων ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ. Ὅπως δηλονότι ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ διακρίνομεν διαβάθμισιν τῶν ὄντων εἰς κατώτερα καὶ ἀνώτερα, εἰς ἀπλούστερα καὶ συνθετώτερα, οὕτω καὶ εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον εἶναι δυνατὴ ἡ ἰδία διάκρισις, ὥστε νὰ δεχθῶμεν μεταξύ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν ὄντων τελειοτέρων τοῦ ἀνθρώπου, ἀσωμάτων κατὰ τὴν φύσιν καὶ καθαρῶς πνευματικῶν, ὅπως εἶναι οἱ ἄγγελοι.

Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ γίνεται πολλάκις λόγος περὶ τῶν ἀγγέλων, οἵτινες ἐξαγγέλλουσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰς βουλὰς τοῦ Θεοῦ, αἰνοῦσι τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ ὑπηρετοῦσιν αὐτόν. Οὕτως ἄγγελοι παρουσιάσθησαν εἰς τὸν Λῶτ διὰ νὰ εἰδοποιήσωσιν αὐτόν κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἐγκαταλείψῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας του τὰ Σόδομα (Γεν. 18' 28), ἄγγελος ὡσαύτως ἐβόηθησε τὸν προφήτην Ἠλίαν εἰς τὴν ἔρημον (3 Βασ. 18' 5 κ.έ.). Ὁ Δαβὶδ ἐξυμνῶν τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου, λέγει, ὅτι οὗτος πολὺ ὀλίγον ὑπολείπεται τῶν ἀγγέλων κατὰ τὴν δόξαν: «ἡλάττωσας αὐτόν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους· δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν» (Ψαλμ. 7' 6).

Ἐν δὲ τῇ Κ. Διαθήκῃ βλέπομεν, ὅτι δι' ἀγγέλου ἀνηγγέλθη ἡ γέννησις τοῦ Προδρόμου καὶ τοῦ Κυρίου, ἄγγελος εἰδοποίησε τὸν Ἰωσήφ περὶ τῶν κινδύνων τοῦ θείου Βρέφους καὶ ἄγγελοι ὑπηρέτησαν τὸν Κύριον κατὰ τὸν πειρασμόν, εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ ἐν Γεσθημανῇ, κατὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀνάληψιν, ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς Ἀποστόλους εἰς διαφόρους περιστάσεις.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἡ Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι οἱ ἄγγελοι κατὰ τὴν φύσιν εἶναι ἀσώματα καὶ καθαρῶς πνευματικὰ ὄντα. Ἡ φύσις των, ὡς κτιστή, κατὰ τὸν ἱερὸν Δαμασκηνόν, δὲν εἶναι ἄτρεπτος, «ἔχουσα ἐξουσίαν καὶ μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τρέπεσθαι» (Ἐκδ. ὁρθοδ. πίστεως II, 3). Οἱ ἄγγελοι χρησιμεύουσιν ὡς ὄργανα τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, προστατεύουσι τούτους καὶ παρίστανται ὡς φύλακες καὶ σύντροφοι αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ἀκολουθοῦσι τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς.

Εἰς τὰ πνευματικὰ ὄντα ὑπάγονται καὶ τὰ πονηρὰ πνεύματα ἢ καὶ δαίμονες, οἵτινες ἦσαν ποτε καὶ οὗτοι ἀγαθοὶ ἄγγελοι, ἀλλ' ἔκαμον κακὴν χρῆσιν τοῦ αὐτεξουσίου καὶ ἐξ ἀλαζονείας ἐξέπεσον τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίας. Μετὰ τὴν πτώσιν των ἀντιδρῶσι κατὰ τοῦ θείου θελήματος καὶ πειράζουσι τοὺς ἀνθρώπους ποικιλοτρόπως, ἐξωθοῦντες αὐτοὺς εἰς τὸ κακόν, ἵνα μὴ τύχῃσι τῆς σωτηρίας (Ἰώβ α' 6, Ἦσ. ιδ' 12, Ματθ. δ' 3. 10, Ἰωάν. η' 44, 2 Κορ. ζ' 15, Ἀποκ. ιβ' 7).

19. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

α) Φύσις αὐτοῦ καὶ προορισμός. — Μεταξὺ τοῦ ὕλικου καὶ πνευματικοῦ κόσμου ἴσταται ὁ ἄνθρωπος, ὅστις, συγκείμενος ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, μετέχει ἀμφοτέρων.

Οὗτος ἐπλάσθη, κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τελευταῖος ἐξ ὅλων τῶν δημιουργημάτων, ὡς τὸ τελειότατον αὐτῶν. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνθρώπου καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας του, διότι ἐν ᾧ πάντα τὰ λοιπὰ κτίσματα ἐδημιουργήθησαν διὰ μόνου τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη δι' ἰδιαιτέρας ἐνεργείας αὐτοῦ, καθότι ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸ μὲν σῶμα, λαβὼν χοῦν ἐκ τῆς γῆς, τὴν δὲ ψυχὴν, ἐμφυσήσας ἐν τῷ σώματι πνοὴν ζωῆς.

Διὰ τῶν εἰκονικῶν φράσεων τοῦ τρόπου τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ Ἀγία Γραφή διδάσκει τὴν ὡραίαν ἀλήθειαν, ὅτι σωματικῶς μὲν συνδεόμεθα μετὰ τῆς γῆς ἢ τοῦ ὕλικου κόσμου, ψυχικῶς δὲ συγγενεύομεν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Οὕτω πλασθὲν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι, ὡς ἐφρόνουν οἱ Ὀρφικοί, ὁ Πλάτων καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι καὶ πολλοὶ αἰρετικοὶ καὶ ἀσκηταὶ Χριστιανοί, δεσμωτήριον τῆς ψυχῆς καὶ πηγὴ πάσης κακίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ὄργανον τῆς ψυχῆς ἢ, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀπ. Παύλου, «ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν ἁγίου Πνεύματος» (1 Κορ. ζ' 19).

Ἡ δὲ ἀξία τῆς ψυχῆς εἶναι ἔτι περισσότερον ἐκδηλος. Αὕτη ἐπλάσθη, κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν (Γεν. α' 26) ἤτοι πεπροικισμένη δι' ἐλευθερίας καὶ διὰ πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ιδιοτήτων, αἱ ὁποῖαι ἰδιάζουσιν εἰς

τὸν Θεόν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως ὁ ἄνθρωπος διαρκῶς περισσότερον τελειοποιούμενος, ὁμοιωθῇ τῷ Θεῷ. Τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐτόνισε καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν εἰπών: «τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;» (Ματθ. ις' 26) Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐξῆρον τὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ θεῖον σπινθῆρα καὶ συνίστων ἰδιαιτέρως τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ψυχῆς· «γνῶθι σαυτοῦ τὴν φύσιν, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, ὅτι θνητὸν μὲν σου τὸ σῶμα, ἀθάνατος δὲ ἡ ψυχὴ· ἐπιμελοῦ ψυχῆς, πράγματος ἀθανάτου».

Τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας περὶ συστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ὡς ἐλέχθη ἀλλαχοῦ, δέχεται γενικῶς καὶ ἡ ἐπιστήμη σήμερον. Ἀλλὰ καὶ ἡ τόσον διαδεδομένη περίφημος Δαρβινικὴ θεωρία, περὶ καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου καὶ δὴ ἐκ τοῦ πιθήκου ἢ πιθηκάνθρωπου δι' ἐξελίξεως βαθμιαίας καὶ πολυχρονίου, δὲν εἶναι τόσον ἀκριβὴς καὶ ἀπρόσβλητος, ὅσον κοινῶς νομίζεται. Διότι, ἐὰν λ.χ. τὸ ἀνθρώπινον σῶμα προῆλθε δι' ἐξελίξεως ἐξ εἰδους ζώου, τελειότερου πολὺ τῶν νῦν ὑπαρχόντων καὶ κατὰ τι ἀτελεστεροῦ τῶν ἀνθρώπων, τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἀπωλέσθη ἀριθμὸς τις ἐνδιαμέσων τύπων μεταξὺ τοῦ σημερινοῦ ζώου καὶ τῶν ἀνθρώπων. Τὰ ἐνδιάμεσα ταῦτα εἶδη, κατὰ τοὺς Δαρβινιστάς, ἀπωλέσθησαν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ὑπάρξεως, ἀνευρίσκονται δὲ ποῦ καὶ ποῦ σκελετοὶ τούτων εἰς διάφορα στρώματα τῆς γῆς. Ἀκριβῶς ὁμοίως ἐν τούτῳ ἔγκειται τὸ τρωτὸν τῆς Δαρβινεῖου θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, διότι δέχεται ὅτι κατὰ τὴν ἐξέλιξιν ἀπωλέσθησαν ἐν τῷ ἀγῶνι περὶ ζωῆς οἱ ἰσχυρότεροι τύποι καὶ περιεσώθησαν οἱ νῦν ὑπάρχοντες ἀσθενέστεροι, τοῦθ' ὅπερ εἶναι πρόδηλον, ὅτι λογικῶς εἶναι δυσπαράδεκτον.

Ἐτι περισσότεραι εἶναι αἱ δυσχέρειαι διὰ τοὺς Δαρβινιστάς, αἱ προερχόμεναι ἐκ τῆς μεγάλης διαφορᾶς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, μετὰ τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν προσόντων αὐτῆς καὶ τῆς ζωϊκῆς ψυχῆς. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχει μεγάλη ἄβυσσος, ἣν ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως δὲν δύναται νὰ πληρώσῃ. Δὲν δυνάμεθα ὅθεν νὰ ἀνεύρωμεν προγόνους τοῦ ἀνθρώ-

που ἐν τῇ γῇ μεταξὺ τῶν ζώων, ἀλλὰ προήλθεν οὗτος κατ' εὐθεΐαν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ, δι' ἰδιαιτέρας θείας ἐνεργείας κατὰ τὴν δημιουργίαν.

β) Ἡ ἀρχέγονος κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ.—Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν πλασθεὶς κατ' εὐθεΐαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ δι' ἰδιαιτέρας ἐνεργείας Αὐτοῦ, ἐπροικίσθη δι' ὅλων τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν ἰδιοτήτων, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐξεπλήρου οὗτος τὸν προορισμὸν αὐτοῦ καὶ θὰ ἔζη εὐδαίμων παρὰ τῷ Θεῷ. Τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἐκφράζει ἡ Ἀγία Γραφή διὰ τῶν λόγων, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, ὑποδεικνύουσα δι' αὐτῶν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐχορήγησε τοιαῦτα ἐφόδια εἰς αὐτόν, ὥστε νὰ ζῇ ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὴν περὶ αὐτὸν φύσιν, πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸ πάντων πρὸς τὸν Δημιουργόν του καὶ νὰ τείνῃ πάντοτε πρὸς τὸ τέλειον, ἐξομολούμενος πρὸς τὸν Θεόν. Τὰ ἐφόδια ταῦτα ἦσαν ἰδίως ὁ νοῦς, ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως, ἡ ὁρμὴ πρὸς τὸ καλὸν καὶ τέλειον, ἡ ἀπάθεια ἔναντι νοσημάτων, ἡ κυριαρχία ἐπὶ τῆς φύσεως. Τὴν φυσικὴν ταύτην κατάστασιν, εἰς τὴν ὅποیان εὕρισκετο ὁ ἄνθρωπος, ὅτε τὸ πρῶτον ἐξῆλθεν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ, ὀνομάζομεν ἀρχέγονον κατάστασιν αὐτοῦ. Ἡ ἀρχέγονος κατάστασις τῶν πρωτοπλάστων ἦτο μὲν ὑπέροχος, ἀλλ' οὐχὶ τελεία καὶ ἀνεπίδεκτος προόδου καὶ τελειοποιήσεως. Διὰ τοῦτο ὥφειλον οὗτοι διὰ τῶν ἐμφύτων προσόντων, δι' ὧν ἐπροικίσθησαν ἐξ ἀρχῆς βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῆς θείας χάριτος νὰ ἀσκῶνται ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς, ἵνα φθάσωσιν εἰς τελειοτέραν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου καὶ εἰς ἀγιώτερον καὶ θεϊότερον βίον. Ἡ φυσικὴ δηλονότι ἀγνότης καὶ δικαιοσύνη ἔπρεπε νὰ προαχθῇ καὶ νὰ μετατραπῇ εἰς δεδοκιμασμένην ἠθικότητα καὶ εἰς ἐλευθέραν ἔμμηνην εἰς τὸ ἀγαθόν. Τοῦτο ἡδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ τῆς ἀσκήσεως εἰς ὠρισμένας ἐντολάς, τὰς ὁποίας σκοπίμως καὶ πρὸς δοκιμασίαν αὐτῶν ἐν τῷ ἀγαθῷ ἐπέβαλεν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς πρωτοπλάστους.

Κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν λοιπὸν ὁ Θεὸς ἔδωκε τὴν ἐντολὴν εἰς τοὺς πρωτοπλάστους, ὅπως μὴ φάγωσι καρποὺς ἐκ τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κα-

κοῦ. Ἡ τήρησις τῆς ἐντολῆς θὰ ἐσῆμαινεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἤθελε πάντοτε νὰ συμμορφῶνται πρὸς τὸ θεῖον θέλημα καὶ νὰ ζῇ πάντοτε πλησίον τοῦ Θεοῦ, θὰ εἶχε δὲ ὡς συνέπειαν τὴν μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ μετὰ τοῦ Θεοῦ ζωῇ. Ὁ Ἀδάμ ὁμῶς, πειρασθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου καὶ παρακινήθεις ὑπὸ τοῦ ἐγωΐσμοῦ καὶ τῆς φιλοδοξίας, ὅπως ἐπιτύχῃ ἄνευ τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τῶν ἰδίων μόνον δυνάμεων τὴν τελειότητα καὶ εὐδαιμονίαν, παρέβη τὴν ἐντολὴν καὶ ἔφαγεν ἐκ τῶν καρπῶν τοῦ ἀπηγορευμένου δένδρου. Ἡ παράβασις τῆς ἐντολῆς ἦτο καταφρόνησις καὶ ἀνυπακοή πρὸς τὸ θεῖον θέλημα τοῦ Ὑψίστου. Ὁ Θεὸς ἐγκατέλειψε τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ ἀποξένωσις αὕτη μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἔγινε πρόξενος μυρίων κακῶν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἡ παράβασις τῆς θείας ἐντολῆς ἀποτελεῖ τὸ λεγόμενον προπατορικὸν ἁμάρτημα, ὅπερ παρέσυρεν ὅλον τὸ ἐξ αὐτῶν καταγόμενον ἀνθρώπινον γένος εἰς τὴν ἁμαρτίαν, ἣτις ἐπληθύνετο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ οὕτως ἡ ἀνθρωπίνη φύσις κατέστη ἐπιρρεπὴς πρὸς τὸ κακὸν μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἡ κατάστασις τῆς ἀνθρωπότητος ὅλον ἐν ἡμετέροις ἔχειροτέρευεν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, διότι αὕτη ἔχασε τὴν πίστιν εἰς ἓνα Θεόν, περιέπεσεν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ εἰς πᾶσαν διαφθοράν καὶ φαυλότητα, ἣν συνεπάγεται ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Θεοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ὁ σκοπὸς τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως καταστῇ οὗτος τέλειος καὶ μέτοχος τῆς θείας ἀγαθότητος καὶ μακαριότητος, ἐφαίνετο, ὅτι ἐματαιοῦτο. Πλὴν ὁ πολυεύσπλαγχνος Θεὸς δὲν ἀφῆκε τὸ ἴδιον πλᾶσμα νὰ περιέλθῃ εἰς τελείαν καταστροφὴν, ἀλλ' ἐπρονόησε διὰ τὴν σωτηρίαν του καὶ προσεῖπε καὶ εἰς αὐτοὺς ἔτι τοὺς πεσόντας πρωτοπλάστους, ὅτι διὰ τινος τῶν ἀπογόνων τῆς Εὐας, διὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἔμελλε νὰ σωθῇ ὁ ἄνθρωπος. Τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἔχει ἀκριβῶς τὸν σκοπὸν, ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ κατάστασιν καὶ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Οὐρανοῦ Πατρὸς.

δασκαλίαν καὶ πίστιν τῆς Ἐκκλησίας ὁ Σωτὴρ εἰς ἡμέραν, ἣν ἀγνοοῦσι καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, θὰ ἔλθῃ, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον. Περὶ τούτου θὰ ἴδωμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ια' καὶ ιβ' ἁρθροῦ τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως.

23. Αἱ Χριστολογικαὶ Εἰδήσεις

Ὁ Σωτὴρ ἦτο τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος, θεάνθρωπος, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μονογενῆς, ὁ μόνος δηλ. ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς καὶ οὐχὶ δημιουργηθεὶς, φῶς γεννηθὲν ἐκ τοῦ φωτός, ἀληθινὸς Θεὸς γεννηθεὶς ἐξ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα, δι' οὗ ἐδημιουργήθησαν τὰ πάντα.

Ὁ Σωτὴρ κατὰ τὴν θεότητα εἶναι ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα, κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα δὲ ὁμοούσιος πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀλλ' ἄνευ ἁμαρτίας (Ἰωάνν. Η' 46, Πέτρ. Β' 22). Ὡστε ἐν τῷ Χριστῷ ἠνώθησαν αἱ δύο φύσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, χωρὶς οὐδεμία τούτων νὰ ὑποστῇ ἀλλοίωσιν τινὰ ἐν πρόσωπον, μία ὑπόστασις ἐν δυσὶ φύσεσιν, αἱ ὁποῖαι ἠνώθησαν ἀσυγχύτως, ἀδιαίρετως, ἀτρέπτως, ἀχωρίστως. Ὁμοίως ἐν τῷ Χριστῷ διακρίνονται καὶ δύο θελήσεις, θεία καὶ ἀνθρωπίνη, χωρὶς ποτε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ σημειωθῇ ἐναντιώσις τῆς μεταξὺ ἀλλήλων, διότι ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ὑποχωρεῖ καὶ ὑποτάσσεται πάντοτε εἰς τὴν θείαν (Ματθ. ΚΣΤ' 39).

Περὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος ἠγέρθησαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς πλεῖσται ἔριδες, διότι ἄλλοι ἐχαρακτηρίζον τοῦτον οὕτως καὶ ἄλλοι ἄλλως. Ὁ γέρων Συμεὼν προφητεύων τὰς ἔριδας ταύτας ἀπεκάλεσε τὸν Ἰησοῦν «**σημεῖον ἀντιλεγόμενον**» (Λουκ. Β' 35).

Σπουδαιότεραι ἐκ τῶν ἐρίδων τούτων, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται Χριστολογικαί, εἶναι αἱ ἐγερθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρείου, πρεσβυτέρου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὑπὸ τοῦ Νεστορίου, Ἐπισκόπου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὑπὸ τοῦ Εὐτυχοῦς, Ἀρχιμανδρίτου ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὑπὸ τῶν λεγομένων Μονοθελητῶν.

Ὁ Ἀρειὸς ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο κτίσμα τοῦ Πατρὸς τοιοῦτοτρόπως ὥπως προσέδιδεν εἰδωλολατρικὸν χαρακτῆρα εἰς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν, διότι ἀποδεχόμενοι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ θ' ἀπεδίδομεν θεῖαν λατρείαν εἰς τὸ κτίσμα.

Ὁ Νεστόριος ἐχώριζε τὰς δύο ἐν τῷ Χριστῷ φύσεις, διδάσκων ὅτι ἡ Παρθένος Μαρία ἐγέννησε οὐχὶ τὸν Θεὸν Λόγον ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπίνην μόνον φύσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ ὀνομάζων διὰ τοῦτο ταύτην Χριστοτόκον καὶ οὐχὶ Θεοτόκον. Ὁ Εὐτυχὴς ἐδίδασκεν, ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ ἀπέμεινε μόνη ἡ θεία φύσις, ἀποροφηθείσης τῆς ἀνθρωπίνης ὑπὸ ταύτης. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Κύριλλος, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλοι, θέλοντες, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, νὰ ἐλκύσωσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοὺς Μονοφυσίτας τῆς Αἰγύπτου παρεδέχοντο μίαν ἐν τῷ Χριστῷ θέλησιν.

Κατὰ τῶν τοιούτων διδασκαλιῶν, αἱ ὁποῖαι διέστρεφον τὴν περὶ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὡς ὑπάρχει αὕτη ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις καὶ ὡς ἐπιστεύθη ἀνέκαθεν ὑπὸ τῶν πιστῶν, ἐξηγέρθη ἡ Ἐκκλησία καὶ διετύπωσε διὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς εἰς τὰς Α', Β', Γ', Δ' καὶ ΣΤ' Οἰκουμενικὰς Συνόδους, καθοδηγούμενη πάντοτε ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν μόνην ὀρθὴν περὶ Χριστοῦ πίστιν, ἡ ὁποία καὶ ἐσημειώθη ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς παρούσης παραγράφου.

Αἱ πλεῖσται ὅθεν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἡσχολήθησαν μὲ τὰς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἀναφερομένης ἑριδας, διότι ἔπρεπε νὰ παραμείνῃ ἀσάλευτος ἡ διδασκαλία περὶ τῆς θεότητος τούτου, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου εἶναι ἡ πέτρα, ἐφ' ἧς ὠκοδομήθη ἡ Ἐκκλησία καὶ ἧς «πύλαι Ἀδου οὐ κατισχύσουσιν» (Ματθ. ΙΣΤ' 18).

15-3-10
24. ΤΟ ΑΠΟΛΥΤΡΩΤΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ.
ΤΑ ΤΡΙΑ ΑΞΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

Σκοπὸς τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, ἦτο ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀπολύτρωσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ ἡ διαλλαγὴ τούτου πρὸς τὸν Θεόν. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπέτυχεν ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ Θυσίας καὶ διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσης Ἐκκλησίας.

Παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις οἱ Προφῆται, οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Βασιλεῖς ἐχρίοντο δι' ἡγιασμένου ἐλαίου καὶ διὰ τοῦτο ἐκαλοῦντο Χριστοὶ τοῦ Κυρίου· καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὠνομάσθη Χρι-

στὸς ὡς κεχρισμένος διὰ Πνεύματος Ἁγίου, «Πνεῦμα Ἅγιον ἐπ' ἐμέ, οὗ ἔνεκεν ἔχρισέ με» (Λουκ. Δ. 18). Ὡς τοιοῦτος ὁ Σωτὴρ συνεκέντρωσεν ἐν ἑαυτῷ καὶ τὰ τρία ρηθέντα ἀξιώματα, τὸ τοῦ Προφήτου, τὸ τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τὸ τοῦ Βασιλέως καὶ διὰ τούτων ἔφερε καὶ φέρει εἰς πέρας τὸ ἀπολυτρωτικὸν αὐτοῦ ἔργον, γενόμενος ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις (Α' Κορινθ. α' 30)· καὶ ἡ μὲν σοφία αὐτοῦ περιέχεται εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἡ δὲ δικαιοσύνη καὶ ὁ ἁγιασμός καὶ ἡ ἀπολύτρωσις εἰς τὸν ὅλον βίον αὐτοῦ καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὸν Σταυρικὸν θάνατον, τὸν ὁποῖον ἐκουσίως ὑπέστη ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου.

α) Οἱ Προφῆται τῆς Π. Διαθήκης ὡς ἀπεσταλμένοι τοῦ Θεοῦ ἐκήρυττον ἐν ὀνόματι αὐτοῦ, εἶχον τὴν δύναμιν νὰ ἐνεργῶσιν ἐνίοτε καὶ θαύματα καὶ προέλεγον, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φωτιζόμενοι, τὰ μέλλοντα. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ, ἐδίδαξε καὶ ἐξακολουθεῖ διδάσκων διὰ τῶν ποιμένων τῆς Ἐκκλησίας τοὺς ἀνθρώπους (Ἰωάνν. Ζ' 16, Ι' 30, ΙΔ' 7) καὶ διὰ τῆς ἀποκαλυφθείσης ὑπ' αὐτοῦ ἀληθείας ἠλευθέρωσε τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς πλάνης· οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐπροφήτευσεν τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσι καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸν κόσμον γενικῶς.

β) Ὁ Ἀρχιερεὺς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἅπαξ τοῦ ἔτους, κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἐξιλασμοῦ, εἰσερχόμενος εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων προσέφερεν ἐξιλαστήριον θυσίαν ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἁμαρτιῶν, τοῦτ' ὅπερ ἦτο τύπος τοῦ αἰωνίου καὶ μεγάλου Ἀρχιερέως, τοῦ Χριστοῦ (Ἑβρ. β' 17, δ' 14).

Ὁ ἄνθρωπος ἦτο ἀνίκανος ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν ἁμαρτίαν του νὰ ἐξαλείψῃ καὶ τὴν θείαν δικαιοσύνην νὰ ἱκανοποιήσῃ. Καὶ ἡ παρὰ τοῦ Ἀρχιερέως προσφερομένη θυσία, ὡς καὶ αἱ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις θυσίαι, εἶχον τὴν βαθυτέραν ταύτης ἔννοιαν, τῆς ἱκανοποιήσεως καὶ ἐξιλεώσεως τοῦ θεοῦ. Ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ἅπαξ προσενηχθείσης θυσίας Αὐτοῦ ἐπέτυχεν ἀμφοτέρα. Ἐν τῷ Σταυρικῷ θανάτῳ τοῦ Σωτῆρος ἔπαθεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις Αὐτοῦ μόνη, διότι ἡ θεία φύσις εἶναι ἀπαθὴς καὶ διότι ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἔπρεπε νὰ ἱκανοποιηθῇ παρ' ἀντιπροσώπου τῆς ἀνθρωπότητος καὶ μάλιστα ἀναμαρτήτου. Ἐπει-

δὴ δὲ τοιοῦτος ἀναμάρτητος ἄνθρωπος οὔτε ὑπῆρξεν, ἀλλ' οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ, διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἀκριβῶς ἔστειλε τὸν Μονογενῆ αὐτοῦ Υἱόν*.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐξιλαστηρίου θανάτου τοῦ Σωτῆρος ἐπεκτείνονται ἐπὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ἐφ' ἀπάσας αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας καὶ καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον (Α' Ἰωάνν. β' 2, Α' Ἰωάνν. α' 7, Ἑβρ. Ι' 14).

Διὰ τοῦ Ἀρχιερατικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος ὁ Σωτὴρ ἐγένετο ὁ κατ' ἐξοχὴν Σωτὴρ τῆς ἀνθρωπότητος.

γ) Τὸ τρίτον ἀξίωμα τοῦ Σωτῆρος εἶναι τὸ Βασιλικόν. Ὁ Σωτὴρ βασιλεύει εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσαν Ἐκκλησίαν, τὴν ὅποian διοικεῖ, διευθύνει δηλ. καὶ κυβερνᾷ ἀοράτως μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν Αὐτοῦ διὰ τῶν Ποιμένων καὶ Διδασκάλων, τοὺς ὁποίους ὥρισεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (Ματθ. ΚΗ' 19-20, Ἰωάνν. ΙΕ' 12 καὶ 17). Σκοπὸς δὲ τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ παρὰ πάντων προσοικειώσις τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν ὅποian ὁ Σωτὴρ ἐπιτελεῖ διὰ τοῦ Προφητικοῦ καὶ Ἀρχιερατικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος. Τὸ Βασιλικόν λοιπὸν ἀξίωμα συμπληροῖ τὰ δύο προηγούμενα. Ἡ προσοικειώσις τῆς ἀπολυτρώσεως συντελεῖται διὰ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἧς ταμιούχος εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ἡ παρέχουσα ταύτην εἰς τοὺς πιστοὺς διὰ τῶν Μυστηρίων αὐτῆς.

25. Η ΘΕΙΑ ΧΑΡΙΣ

Εἶναι ποικίλη ἡ σημασία τῆς λέξεως χάρις ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ. Χάρις εἶναι καὶ ἡ ἰδιότης ἐκείνη τοῦ Θεοῦ, δι' ἧς οὗτος

* Λουκ. ΚΓ' 26, Κολοσσ. Α' 22, Α', Πέτρ. α' 18, Ἰωάνν. Α' 29, Ὁμολ. Κριτοπούλου: «Καὶ τὸν διὰ τοῦ σταυροῦ θάνατον ἔπερ ἡμῶν ἐφίσταται—αὐτοῦ γὰρ τῷ μύλῳ ἡμεῖς πάντες λάθμεν—τῆς θεότητος αὐτοῦ παντελῶς ἀπαθοῦς μενούσης... Σταυρωθεὶς τοίνυν καὶ πάντα τὰ τοῖς τέταρτον Εὐαγγελισταῖς ἐμπεριεχόμενα διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ὑποστάς, θηήσκει τὸ ἀνθρώπινον, τῆς ὑπεραγίας αὐτοῦ ψυχῆς διαιρεθείσης τῆς σωτηρίου σαρκός, τῆς θεότητος δὲ ἀδιαιρέτου μενύσης καὶ παντελῶς ἀπαθοῦς».

συγχωρεῖ ἐξ ἀγάπης καὶ πολυευσπλαγχνίας τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ κατάστασις ἡ προκύπτουσα μετὰ τὴν συγχώρησιν τούτων καὶ τὴν διαλλαγὴν πρὸς τὸν Θεὸν (Ἰωάνν. Α' 14, 16 - 17, Πραξ. ΙΑ' 27). Ἐν τῇ προσοικειώσει τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος Θεία Χάρις εἶναι ἡ θεία ἐνέργεια ἡ μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας συντελοῦσα εἰς τὴν τοιαύτην προσοικειώσιν· ἡ θεία χάρις ἐνισχύει καὶ βοηθεῖ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν προκείμενον σκοπὸν χωρὶς νὰ καταναγκάσῃ αὐτόν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἐμφανίζεται ὡς ἀποτέλεσμα δύο παραγόντων, τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἐλευθέρως θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀντίθετος πρὸς τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν εἶναι ἡ περὶ τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ θεωρία, καθ' ἣν ὁ Θεὸς τοὺς μὲν προώρισεν εἰς ἀπώλειαν, τοὺς δὲ εἰς σωτηρίαν. Ἡ τοιαύτη θεωρία αἴρουσα τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀντίθετος καὶ πρὸς τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐμφανίζει αὐθαιρέτως ἄλλους μὲν σώζοντα καὶ ἄλλους καταδικάζοντα, καὶ πρὸς τὴν ἀγαθότητα Αὐτοῦ, διότι ὁ Θεὸς ὡς πανάγαθος δὲν εἶναι δυνατόν ἄλλους νὰ προορίζῃ εἰς ἀπώλειαν καὶ ἄλλους εἰς σωτηρίαν, ἀλλὰ «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (Α' Τιμοθ. β' 4).

Οἱ τοιαῦτα διδάσκοντες στηρίζονται εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν τοῦ Παύλου (Η' 29 - 30)· πρόκειται ὁμοίως περὶ παρανοήσεως, διότι εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ὁ Παῦλος δὲν ὁμιλεῖ περὶ ἀπολύτου προορισμοῦ, ἀλλὰ ἐννοεῖ τὴν πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία δὲν αἴρει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε προδικάζει τὴν τύχην αὐτοῦ, ὅπως οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἔχει ἐπὶ τῆς ἀσθενείας τινὸς ἡ πρόγνωσις ταύτης ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΠΕΡΙ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Ἀρθρ. η' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: «Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν Προφητῶν».

26. ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

Τὸ "Ἅγιον Πνεῦμα" εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἰσότημον πρὸς τὸν Πατέρα καὶ πρὸς τὸν Υἱόν, ὅπως καὶ ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381) καθώρισε καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐδίδασκαν.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Μακεδονίου, ὅτι τὸ "Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι κτίσμα τοῦ Πατρὸς, κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς συντάξεως τοῦ β' μέρους τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ἀπὸ τοῦ ἡ' μέχρι τοῦ ιβ' ἄρθρου.

Ἐν τῷ ἡ' ἄρθρῳ γίνεται λόγος περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται τὸ κατὰ πάντα ὁμοούσιον τούτου πρὸς τὰ λοιπὰ πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ζήτημα ἀναφερόμενον εἰς τὴν περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν, τὸ ὅποion ἀπασχόλησεν ἐπὶ μακρὸν τὴν Ἐκκλησίαν, εἶναι τὸ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τούτου. Καὶ ἡ Κ. Δια-

* Σημασία τῆς λέξεως Πνεῦμα (Ὁμολογία Κριτοπούλου Κεφ. Α'): «Περὶ δὲ τῶν τοῦ πνεύματος σημαντικῶν οἶδαμεν, ὅτι πολυσήματος ἡ λέξις. Πνεῦμα γὰρ ὁ ἄνεμος λέγεται, πνεῦμα ἡ νοερά καὶ λογικὴ καὶ ἀθάνατος τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ, πνεῦμα ὁ ἄγγελος, ἀλλὰ δὲ καὶ αὐτὴ ἡ τρισυπόστατος θεότης...».

θήκη (Ἰωάνν. ΙΕ' 26) καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας συμπίπτουσιν εἰς τὸ ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς. Ἐν τούτοις ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία διαστρέψασα τὴν ἀρχαίαν ταύτην διδασκαλίαν προσέθεσεν εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὸ *filioque* (=καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ), ὅτι δηλ. τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Τὴν διαστροφὴν ταύτην ἐκράτησε καὶ ἡ Ἐκκλησία τῶν Διαμαρτυρομένων. Περί τοῦ ζητήματος τούτου θὰ γίνῃ λόγος καὶ ἐν τῷ Κεφαλαίῳ: Δογματικαὶ διαφοραὶ τῶν Ἐκκλησιῶν. Τὸ «ἐκπορεύεται» σημαίνει προαιώνιον ὕπαρξιν καὶ ἀναρχον ὑπόστασιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐφώτισεν ὅλους τοὺς ἁγίους ἄνδρας (Β' Πέτρ. α' 21) ἐπιφοιτήσαν δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους παραμένει ἔκτοτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθοδηγοῦν ταύτην καὶ ἐνεργοῦν τὴν σωτηρίαν. Ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγιότης τοῦ βίου γενικῶς εἶναι καρποὶ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῆς θεραπευοῦσης τὰ ἀσθενῆ καὶ ἀναπληροῦσης τὰ ἐλλείποντα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ (Γαλ. Ε' 22).

27. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ. ΕΝΝΟΙΑ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΑΥΤΗΣ.

Ἄρθρ. Θ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: «Εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν».

α) Ἡ λέξις Ἐκκλησία εἶναι ἀρχαία καὶ σημαίνει τὴν συνᾶθροισιν τῶν δι' ὠρισμένον σκοπὸν συνερχομένων ἀνθρώπων καὶ τὸν τόπον τῆς συναθροίσεως. Ἐν χριστιανικῇ δὲ σημασίᾳ ἡ λέξις Ἐκκλησία σημαίνει τὴν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ἰδρυθεῖσαν θρησκευτικὴν κοινωνίαν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἀναγνωρίζουσιν ὡς ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα ἑαυτῶν τὸν Χριστὸν καὶ οἱ ὅποιοι συνδέονται πρὸς ἀλλήλους διὰ τῆς αὐτῆς ὁρθῆς πίστεως.

Ἡ Ἐκκλησία περιλαμβάνει καὶ τοὺς νῦν ζῶντας καὶ ἀγωνιζομένους κατὰ τοῦ κακοῦ καὶ ὡς τοιαύτη καλεῖται ἀγωνιζομένη ἢ στρατευομένη, καὶ τοὺς ἀγωνισθέντας καὶ ἀπελθόντας ἤδη ἐκ τοῦ κόσμου τούτου εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ὡς τοιαύτη καλεῖται θριαμβεύουσα (Α' Κόρινθ. ΙΕ' 25, Ἑβρ. ΙΒ' 22-23). Καὶ

ἡ μὲν στρατευομένη Ἐκκλησία ὀνομάζεται καὶ ὁρατὴ ὡς ἀποτελοῦσα τὴν ἐπὶ τῆς γῆς τοιαύτην, τὴν ἐκ ποιμένων καὶ ποιμαινόμενων συγκειμένην, ἡ δὲ θριαμβεύουσα καλεῖται καὶ ἀόρατος ὡς ἀποτελούμενη ἀπὸ τούς εἰς οὐρανοὺς ἤδη μεταστάντας.

Κατὰ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι διακεκομμένη ἡ μεταξὺ ζώντων καὶ τεθνεώτων Χριστιανῶν κοινωνία καὶ ἐπὶ τῆς τοιαύτης πίστεως στηρίζεται ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περὶ τιμητικῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων τῶν Ἀγίων καὶ τελéseως μνημοσύνων ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων (Ἰακ. Ε' 16).

Ἡ Ἐκκλησία λέγεται καὶ ἀκατάλυτος, διότι οὐδεμία δύναμις, εἴτε ἡ πλάνη, εἴτε τὸ ψεῦδος, εἴτε ἡ βία θά δυνηθῇ ποτὲ νὰ καταλύσῃ ταύτην (Ματθ. 127' 18).

β') Τὴν Ἐκκλησίαν ἱδρυσεν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τῶν ἔργων Αὐτοῦ γενικῶς καὶ διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν μαθητῶν καὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν εἰς τὸ κήρυγμα (Ματθ. ΚΗ' 18 20) Οἱ μαθηταὶ καὶ οἱ διάδοχοι τούτων ἔχουσι τὴν ἐξουσίαν τοῦ δεσμεῖν καὶ τοῦ λύειν (Ματθ. 127' 18-19, ΙΗ' 19, Ἰωάνν. Κ' 21, 23), τὸ δικαίωμα τοῦ τελεῖν τὸ Βάπτισμα καὶ τὰ λοιπὰ Μυστήρια (Ματθ. ΚΗ' 19, Μάρκ. 127' 16-18) καὶ ὁδηγοῦνται ὑπὸ τοῦ Ἀγ. Πνεύματος εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν (Ἰωάνν. Δ' 16 καὶ 26).

Ἡ Ἐκκλησία ἔχει διάφορα ὀνόματα: Ναὸς Θεοῦ καὶ κατοικία τοῦ Ἀγ. Πνεύματος (Α' Κορινθ. Γ' 16), σῶμα Χριστοῦ, ἐπειδὴ ὁ Σωτὴρ εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας (Ῥωμ. ΙΒ' 4,5) καὶ ἄλλα, παρομοιάζεται δὲ πρὸς ἄμπελον, τῆς ὁποίας κλήματα οἱ πιστοὶ καὶ γεωργὸς ὁ Οὐράνιος Πατὴρ (Ἰωάνν. ΙΕ' 1) καὶ πρὸς οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου οἰκοδόμος καὶ ἀκρογωνιαίον λίθος ὁ Χριστός, θεμέλια οἱ προφῆται καὶ οἱ Ἀπόστολοι, λίθοι δὲ ζῶντες οἱ πιστοὶ (Ματθ. 127' 18, Α' Κορινθ. Γ' 9-13, Ἐφεσ. Β' 20 22).

γ) Σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ συνέσις τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος, ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, ἣν ἐπιτυγχάνει κυρίως διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς τελéseως τῶν μυστηρίων (Ματθ. ΚΗ' 19). Ὅργανα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ἡ Ἐκκλησία ἔχει τοὺς κληρικούς, Ἐπισκόπους, Πρεσβυτέρους καὶ Διακόνους, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης λαμβάνουσι τὴν θείαν χάριν καὶ οἵτινες διὰ τῆς διαδο-

χῆς τῆς χειροτονίας ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν μέχρι τοῦ Χριστοῦ (Ἐφεσ. Δ' 11).

Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως εἶναι μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ Ἀποστολική.

α') Μία. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία, καθότι μία εἶναι ἡ ζωοποιοῦσα αὐτὴν ψυχὴ, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς μία εἶναι καὶ ἡ κεφαλὴ αὐτῆς, ὁ Χριστός, μία ἡ πίστις καὶ μία ἡ διδασκαλία (Ἐφεσ. Δ' 4).

β') Ἀγία. Εἶναι ἅγια διότι καὶ ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ἅγια καὶ τὸ ζωοποιῶν αὐτὴν Πνεῦμα ἅγιον καὶ σκοπὸς αὐτῆς ὁ ἁγιασμὸς τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὴν εἶναι (Α' Κορινθ. Στ' 11). Δὲν ἔχει δὲ σημασίαν ὅτι μετὰ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχουσι καὶ μὴ ἅγια, οὔτε πρέπει νὰ γίνῃ ἀποδεκτόν, ὡς ἐδίδασκον οἱ Μοντανισταὶ καὶ ἄλλοι αἵρετικοί, ὅτι πρέπει οἱ ἁμαρτωλοὶ ν' ἀποκόπτονται καὶ ν' ἀποχωρίζονται τῆς Ἐκκλησίας· τοῦτο δείκνυται καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος, ὅτι οἱ ἰσχύοντες οὐκ ἔχουσι χρεῖαν ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες (Ματθ. Θ' 12) καὶ ἐκ πολλῶν παραβολῶν τῶν ζιζανίων (Ματθ. ΙΦ' 24), τῆς σαγῆνης (Ματθ. ΙΓ' 47) καὶ ἄλλων.

γ') Καθολικὴ. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι Καθολικὴ, καθότι προορισμὸς αὐτῆς εἶναι νὰ περιλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ὅλα τὰ ἔθνη. Ὁ Σωτὴρ εἶπεν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ «μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» καὶ ἐν τούτῳ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ διαφορά τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας, ὅτι αὕτη μὲν ἦτο καὶ εἶναι ἡ θρησκεία μόνον ἑνὸς ἔθνους, τῶν Ἑβραίων, ἐκεῖνος δέ, ὁ Χριστιανισμὸς, ἡ παγκόσμιος θρησκεία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀγάπης (Ἰωάνν. Δ' 21, 23).

δ') Ἀποστολική. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι Ἀποστολική, καθότι ἐθεμελιώθη καὶ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων καὶ διὰ τῆς ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν διαδοχῆς τοῦ Ἀποστολικοῦ ἀξιώματος διατηρεῖ ἀδιάρρηκτον τὴν πρὸς τὴν πρώτην Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν συνάφειαν.

28. Αἱ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι

Ὡς εἶναι γνωστόν, σήμερον πλὴν τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι Ἐκκλησίαι

παραδεχόμεναι, ἐπίσης, τὸν Σωτῆρα Χριστὸν ὡς ἀρχηγὸν αὐτῶν. Ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων μόνη ἡ Ὁρθόδοξος εἶναι ἡ μία, ἀγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, διότι μόνη αὕτη διατηρεῖ ἀλώβητον καὶ ἀναλλοίωτον τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος, ὡς παρέλαβε ταύτην παρὰ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν καὶ ὡς ἀνεπτύχθη αὕτη κατὰ τοὺς ἐννέα πρώτους αἰῶνας διὰ τῶν Τοπικῶν καὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, καὶ μόνη αὕτη ἐπίσης διατηρεῖ διηνεκῶς κανονικὴν διαδοχὴν τοῦ Ἀποστολικοῦ ἀξιώματος τῶν Ἐπισκόπων. Δὲν συμβαίνει δ' ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας, διότι αὗται, ἄλλαι ὀλιγώτερον καὶ ἄλλαι περισσότερον, διέστρεψαν τὴν ὑγιᾶ διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς Πίστεως καὶ παρέφθειραν τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν.

Ἐκ τῶν τοιούτων Ἐκκλησιῶν ἄλλαι μὲν δὲν ὑπάρχουσι σήμερον ἐξαφανισθεῖσαι, ἄλλαι δὲ ὑπάρχουσι καὶ σήμερον, ὡς ἡ Ἐκκλησία τῶν Παπικῶν, τῶν Διαμαρτυρομένων, τῶν Νεστοριανῶν, τῶν Μονοφυσιτῶν (Ἰακωβιτῶν, Κοπτῶν, Ἀρμενίων καὶ Ἀβυσσηνῶν) καὶ ἄλλαι. Αἱ Ἐκκλησίαι τῶν Διαμαρτυρομένων εἶναι πλείονες τῆς μιᾶς, σπουδαιότερα δὲ μεταξὺ τούτων, ἡ καὶ περισσότερον πάσης ἄλλης πλησιάζουσα πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον, εἶναι ἡ Ἀγγλικανικὴ ἢ Ἐπισκοπικὴ. Περί τῆς ἱστορίας τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων ὁμιλεῖ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, περὶ δὲ τῶν σπουδαιωτέρων διαφορῶν τούτων ἀπὸ τῆς ἡμετέρας θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ.

29. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ ΓΕΝΙΚΩΣ

Ἀρθρ. ι' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: «Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν».

Ἐλέχθη ἐν τοῖς προηγουμένοις, ὅτι ὁ Σωτὴρ καὶ μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν Αὐτοῦ συνεχίζει τὸ ἀπολυτρωτικὸν Αὐτοῦ ἔργον καὶ δι' ἄλλων μέσων καὶ διὰ τῶν Μυστηρίων.

Ἡ λέξις Μυστήριον σημαίνει τὸ μυστικὸν καὶ ἀπόρρητον καὶ παράγεται ἐκ τοῦ μύω = κλείω τὸ στόμα καὶ τὰ ὄμματα τῶν μυουμένων, τῶν διδασκομένων τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας

καὶ τελετάς, διότι οὗτοι δὲν εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ βλέπωσι τὰ τελούμενα καὶ νὰ λέγωσι δημοσίᾳ τὰ διδασκόμενα, ἐκ τούτου δὲ καὶ τὸ ρῆμα μυῶ=διδάσκω εἷς τινα τὰ ἱερά, τὰ μυστηριώδη.

Μυστήρια κατὰ τὴν γενικωτέραν μὲν τῆς λέξεως σημασίαν εἶναι αἱ ἀλήθειαι τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, αἱ ὑπερβαίνουσαι τὴν ἀνθρωπίνην γνῶσιν καὶ ἀντίληψιν, ὥς ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Σωτῆρος, τὸ θεάνθρωπον Αὐτοῦ, τὸ δόγμα τῆς Ἀγίας Τριάδος (Ἐφεσ. α' 9, Α' Τιμοθ. Γ' 16), ὁ Σταυρικὸς θάνατος τοῦ Σωτῆρος κ. ἄ., κατὰ τὴν μερικὴν δὲ σημασίαν μυστήρια εἶναι αἱ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καθιερωμέναι καὶ θείαν τὴν σύστασιν ἔχουσαι ἐπὶ τὰ ἰδιαίτεροι τελεταί, δι' ὧν ἐν αἰσθητοῖς σημείοις μεταδίδεται εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἡ θεία Χάρις.

Ἐν τοῖς Μυστηρίοις ἀπὸ μερικῆς ἀπόψεως διακριτέον τὸ ἐσωτερικὸν στοιχεῖον ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοιοῦτου· καὶ ἐσωτερικὸν μὲν εἶναι ἡ θεία Χάρις, ἡ ἀοράτως μεταδιδομένη εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ τὴν ἀναγέννησιν καὶ τὸν ἁγιασμὸν τούτων ἐνεργοῦσα, ἐξωτερικὸν δὲ τὰ αἰσθητὰ σημεῖα, αἱ τελεταὶ τούτων, δι' ὧν μεταδίδεται αὕτη. Μεταξὺ τοῦ ἐξωτερικοῦ στοιχείου καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοιοῦτου ὑπάρχει στενὴ σχέσις, ὁ δὲ ἄνθρωπος, ἐφ' ὅσον εἶναι καὶ πνευματικὸν καὶ σωματικὸν ὄν, ἔχει ἀνάγκην ἀμφοτέρων. Ὁ Μογίλας ἐν τῇ ὁμολογίᾳ αὐτοῦ εἰς τὴν ἐρώτησιν : «τί ἐστὶ μυστήριον» ἀπαντᾷ : «Τὸ μυστήριον εἶναι μία τελετή, ἡ ὁποία ὑποκάτω εἰς κάποιον εἶδος ὁρατὸν εἶναι αἰτία καὶ φέρει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πιστοῦ τὴν ἀόρατον χάριν τοῦ Θεοῦ, διαταχθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, δι' οὗ ἕκαστος τῶν πιστῶν τὴν θείαν χάριν λαμβάνει».

Ἀπαραίτητοι ὅροι πρὸς μετάδοσιν διὰ τῶν μυστηρίων τῆς θείας Χάριτος εἶναι : κανονικὴ καὶ παρὰ κανονικοῦ λειτουργοῦ τέλεσις τοῦ μυστηρίου καὶ πίστις καὶ κατάλληλος προπαρασκευὴ τοῦ μετέχοντος τῶν μυστηρίων.

Τὰ Μυστήρια εἶναι ἐπτά : Τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρῖσμα, ἡ θεία Εὐχαριστία ἢ θεία Μετάληψις, ἡ Μεάνοια ἢ Ἐξομολόγησις, ἡ Ἱερωσύνη, ὁ Γάμος καὶ τὸ Εὐχέλαιον. Διακρίνονται δὲ εἰς ὑποχρεωτικὰ καὶ προαιρετικὰ καὶ εἰς ἐπαναλαμβανόμενα καὶ μὴ ἐπαναλαμβανόμενα. Ὑποχρεωτικὰ μὲν εἶναι : Τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρῖσμα, ἡ Μεάνοια καὶ ἡ Εὐχαριστία, προαιρετικὰ

δὲ τὰ λοιπά· καὶ ἐπαναλαμβανόμενα : ἡ Μετάνοια, ἡ Εὐχαριστία, ὁ Γάμος καὶ τὸ Εὐχέλαιον, μὴ ἐπαναλαμβανόμενα δὲ τὰ λοιπά.

30. ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΜΑ

Τὸ Βάπτισμα εἶναι τὸ Μυστήριον, διὰ τοῦ ὁποῦ γίνε-
ται τις μέλος τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Κατὰ
τοῦτο ὁ βαπτιζόμενος, διὰ τριττῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως
εἰς τὸ δι' ἰδιαιτέρας ἱεροτελεστίας ἁγιαζόμενον ὕδωρ εἰς τὸ
ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος,
ἀπαλλάσσεται καὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ τῶν
προαιρετικῶν τοιούτων (Πράξ. Β' 38, ΚΒ' 16) καὶ ἀναγεννᾶται
λαμβάνων τὴν θεῖαν Χάριν.

Τύπος τοῦ Χριστιανικοῦ Βαπτίσματος ἦτο τὸ Βάπτισμα
τοῦ Ἰωάννου, τὸ ὁποῖον καὶ ὁ Σωτὴρ ἐβαπτίσθη. Τὸ Βάπτισμα
συνεστήθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, ὅτε ἀποστείλας οὗτος τοὺς
μαθητάς του εἰς τὸ κήρυγμα τῆς Χριστιανικῆς Ἀληθείας εἶπε:
«Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς
εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύμα-
τος» (Ματθ. ΚΗ' 19). Τὸ ἀπαραίτητον τοῦ μυστηρίου τούτου
τονίζει ὁ Σωτὴρ ἐν τῷ πρὸς τὸν Νικόδημον διαλόγῳ αὐτοῦ:
«ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται
εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» (Ἰωάν. Γ' 5).

Οἱ βαπτιζόμενοι προηγουμένως κατηχοῦντο, ἐδιδάσκαντο,
δηλ. τὰς ἀληθείας τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας· ἐπειδὴ ὅμως,
ὡς ἐλέχθη, τὸ Βάπτισμα ἦτο ἀπαραίτητον, τὰ δὲ νήπια διέ-
τρεχον τὸν κίνδυνον ν' ἀποθνήσκωσιν ἀβάπτιστα, διὰ τοῦτο ἀπὸ
τοῦ Γ' αἰῶνος εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Νηπιοβαπτισμός,
τῶν γονέων καὶ τοῦ ἀναδόχου—τότε εἰσῆχθη καὶ ὁ θεσμός τοῦ
ἀναδόχου—ἀναλαμβανόντων τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διδάξωσι τὸν
βαπτιζόμενον.

Ἡ τριττὴ κατάδυσις καὶ ἀνάδυσις ἐν τῷ Βαπτίσματι συμ-
βολίζει τὴν τριήμερον ταφὴν καὶ ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος. Κατὰ
τὸ Βάπτισμα θάπτεται ὁ παλαιὸς ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος καὶ
γεννᾶται, ἀνίσταται, νέος τοιοῦτος, ἄνευ ἁμαρτιῶν (Ῥωμ. ΣΤ'

4), διὸ καλεῖται τοῦτο λουτρὸν παλιγγενεσίας. Κανονικὸς λοιπὸν τύπος τοῦ μυστηρίου τούτου εἶναι ἡ τρίτη κατάδυσις καὶ ἀνάδυσις, μόνον δὲ εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, ἵνα μὴ βλαβῇ ἡ ὑγεία τοῦ βαπτιζομένου, ἐπιτρέπεται τὸ δι' ἐπιχύσεως ἢ διὰ ραντισμοῦ ἢ καὶ τὸ εἰς τὸν ἀέρα Βάπτισμα καὶ ὑπὸ τοῦ τυχόντος καὶ ὄχι μόνον ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου ἢ τοῦ πρεσβυτέρου, ὅπως εἶναι ὀρθὸν νὰ τελεῖται τοῦτο· πάντως ὁμως καὶ τὸ τοιοῦτον Βάπτισμα πρέπει νὰ τελεῖται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος.

31. ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ

Τὸ Χρῖσμα εἶναι τὸ Μυστήριον, τὸ τελούμενον ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα, καθ' ὃ μεταδίδονται εἰς τὸν χριόμενον τὰ χαρίσματα τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ἐνισχυομένης οὕτω καὶ τελιουμένης τῆς ἐν αὐτῷ ἀρξαμένης διὰ τοῦ Βαπτίσματος πνευματικῆς ζωῆς.

Ὡς κατὰ τὴν βάπτισιν τοῦ Σωτῆρος ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα κατήλθεν ἐπ' αὐτὸν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, οὕτω καὶ τὸ Χρῖσμα πρέπει νὰ τελεῖται ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα καὶ οὐχὶ βραδύτερον.

Κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν χρόνους οἱ Ἀπόστολοι μετέδιδον τὰ χαρίσματα τοῦ Ἀγίου Πνεύματος διὰ τῆς ἐπὶ τοὺς βαπτιζομένους ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν (Πράξ. Η' 14-17, ΙΘ' 2-6)· βραδύτερον, ἐπειδὴ ὁ Χριστιανισμὸς μετεδόθη εἰς πλεῖστα μέρη καὶ δὲν ἦτο δυνατόν οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ Διάδοχοι τούτων νὰ μεταβαίνωσι πανταχοῦ διὰ νὰ ἐπιθέτωσι τὰς χεῖρας, ἀντικατεστάθη ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν διὰ τῆς διὰ τοῦ Ἀγίου Μύρου χρίσεως.

Τὸ Ἅγιον Μύρον σύγκειται ἀπὸ ἔλαιον καὶ ἀπὸ τεσσαράκοντα περίπου ἄλλας ἀρωματώδεις οὐσίας, αἱ ὁποῖαι δηλοῦσι τὸ πλῆθος τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, παρασκευάζεται δὲ τὴν Μ. Τετάρτην καὶ καθαγιαζεται ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Ναῷ τὴν Μ. Πέμπτην, συλλειτουργοῦντος τοῦ Πατριάρχου μετ' ἄλλων Ἀρχιερέων. Ὅλοι αἱ Αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ καθαγιαζῶσι Μύρον, ἡ δὲ Ἐκ-

κλησία τῆς Ἑλλάδος λαμβάνει τοῦτο ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, διὰ νὰ δείξη τὸν πρὸς αὐτὸ σεβασμόν.

Ὁ τελὼν τὸ μυστήριον τοῦ Χρίσματος Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος χρίει σταυροειδῶς τὰ κυριώτερα μέλη τοῦ σώματος, τὸ μέτωπον πρὸς ἁγιασμόν τῆς ἔδρας τῆς διανοίας, τὰ αἰσθητήρια ὄργανα πρὸς ἁγιασμόν τῶν αἰσθήσεων, τὸ στήθος πρὸς ἁγιασμόν τῶν ἐπιθυμιῶν, τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας πρὸς ἁγιασμόν τῶν ἔργων. Καθ' ἑκάστην χρίσιν ὁ λειτουργὸς λέγει: «Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος Ἁγίου» ἀμήν». Ἡ ρῆσις αὕτη στηριζομένη ἐπὶ τῶν λόγων τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (Β' Κορινθ. α' 21 καὶ 22) σημαίνει τὴν ἐπιβεβαίωσιν καὶ ἐπισφράγισιν τοῦ Βαπτίσματος καὶ τὴν μετάδοσιν τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

32. Ἡ ΘΕΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

Ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι Μυστήριον, καθ' ὃ ὁ Χριστιανὸς μεταλαμβάνων ἐν εἰλικρινεῖ μετανοίᾳ, τοῦ ἡγιασμένου ἄρτου καὶ οἴνου μεταλαμβάνει αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Σωτῆρος εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ ζωὴν αἰώνιον.

Τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας συνέστησεν ὁ Σωτὴρ τὴν ἐσπέραν τῆς Μ. Πέμπτης κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον, ὅτε κατὰ τοὺς Εὐαγγελιστάς «λαβὼν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας—τὸν Θεὸν Πατέρα, ἐξ' οὗ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μυστηρίου θεία Εὐχαριστία—ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ εἶπε: «Λάβετε φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα μου» καὶ λαβὼν καὶ τὸ ποτήριον εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων: «πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, (Ματθ. ΚΣΤ' 26-28, Μάρκ. ΙΔ' 25-27, Λουκ. ΚΔ' 19-20, Ἰωάνν. ΣΤ' 48-58) Τὸ μυστήριον τοῦτο ἐχαρακτήρισθη παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰπόντος: «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν» (Λουκ. ΚΒ' 19) ὡς αἰώνιος θεσμός.

Ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι Μυστήριον ἅμα καὶ σταυρική θυσία. Μυστήριον μέν, διότι κατὰ ταύτην παρίσταται, πρὸς κοινωνίαν τῶν πιστῶν, ὑπὸ τὰ εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου αὐτὸς ὁ

λέση ταύτην ἀμαρτάνων, ἐὰν ἐξομολογηθῇ εἰλικρινῶς καὶ μετὰ συντριβῆς καρδίας τὰ ἀμαρτήματά του ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἁρμοδίου ἱερέως.

Ἡ ἀναγκαιότης τοῦ μυστηρίου τούτου ἔγκειται εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος αἰσθάνεται ψυχικὴν καὶ ἡθικὴν ἀνάγκην ν' ἀνακοινώσῃ τοὺς πόνους αὐτοῦ εἰς πρόσωπον τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης του, ἵνα τύχῃ δυνατῆς ἀνακουφίσεως καὶ παρηγορίας.

Τὸ μυστήριον τοῦτο καλεῖται Μετάνοια, λόγῳ τῆς ἀνάγκης νὰ μεταβάλλῃ ὁ ἄνθρωπος φρόνημα, νοῦν, βίον καὶ νὰ μὴ ἐπανεέλθῃ πλέον εἰς τὸ κακόν, ἐξομολόγησις δὲ λόγῳ τῆς ἐξομολογήσεως, ἀνακοινώσεως ἐκ μέρους τοῦ μετανοούντος τῶν ἀμαρτημάτων αὐτοῦ εἰς τὸν ἐπὶ τοῦτο τεταγμένον ἱερέα, ὅστις ὀνομάζεται πνευματικός.

Ἡ ἐξομολόγησις πρέπει νὰ εἶναι πραγματικὴ, εἰλικρινής, διὰ νὰ διαγνώσῃ ὁ πνευματικός, ὡς ἄλλος ἰατρός, τὴν ψυχικὴν ἀσθένειαν καὶ καθορίσῃ τὰ κατάλληλα φάρμακα, τὰ ἐπιτίμια. Τὰ ἐπιτίμια δὲ δὲν εἶναι ποιναὶ ἐκδικήσεως, ἀλλ' εἶναι ἀσκήσεις τῆς ψυχῆς πρὸς ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοῦ κακοῦ καὶ ἐθισμού ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ τοιαῦτα εἶναι ἡ συχνὴ προσευχή, ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ ἀνάγνωσις θρησκευτικῶν βιβλίων, ἡ ἀποχή ἐφ' ὠρισμένον χρόνον ἀπὸ τῆς θείας Εὐχαριστίας κ.ἄ. Ὁ πνευματικός ἀναγινώσκων μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν τὴν συγχωρητικὴν εὐχὴν παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ἵνα παράσχῃ τῷ μετανοήσαντι καὶ ἐξομολογηθέντι τὴν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν.

Ἡ ἀνάγκη τῆς μετανοίας δείκνυται καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην: «ἀποστραφῆτω δὴ ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ καλλίονα ποιήσατε τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν» (Ἰερεμ. ΙΑ'). Καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ὅταν ἐκήρυττεν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔλεγεν «μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν» (Ματθ. Γ' 2): εἰς τὸ αὐτὸ Εὐαγγέλιον προστίθεται (Ματθ. Γ' 5-7): «Τότε ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν Ἰεροσόλυμα καὶ πᾶσα ἡ Ἰουδαία... καὶ ἐβαπτίζοντο ὑπ' αὐτοῦ ἐξομολογούμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν». Καὶ ὁ Κύριος, ἐπίσης, ἤρχισε τὸ δημόσιον αὐτοῦ κήρυγμα λέγων τὸ αὐτό: «Μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν» (Ματθ. Δ' 17).

Τὸ θεοσύστατον τοῦ μυστηρίου τούτου καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐξουσίας, τὴν ὁποῖαν ἔδωκεν ὁ Σωτὴρ εἰς τοὺς μαθητὰς Αὐτοῦ ὡς πρὸς τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων : « ἅν τινων ἀφήτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, ἅν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται » (Ἰωάνν. Κ' 23).

34. Η ΙΕΡΩΣΥΝΗ

Ἡ Ἱερωσύνη εἶναι τὸ Μυστήριον, ἐν τῷ ὁποίῳ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ Ἐπισκόπου ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον καὶ διὰ προσευχῆς καὶ δι' ἐπικλήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατέρχεται εἰς αὐτὸν ἡ θεία Χάρις, ἡ ὁποία μεταδίδει εἰς αὐτὸν τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ τελεῖν τὰ μυστήρια, κηρύττειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ διοικεῖν τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἡ Ἱερωσύνη ὑπῆρχε καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἰδρύθη παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος μεταδόντος εἰς τοὺς παρ' Αὐτοῦ ἐκλεγέντας Ἀποστόλους τὸ τρισσὸν Αὐτοῦ ἀξίωμα, ἵνα συνεχίσωσιν οὗτοι τὸ ἐπὶ τῆς γῆς ἀπολυτρωτικὸν Αὐτοῦ ἔργον (Ἰωάνν. Κ' 22-24). Οἱ Ἀπόστολοι μετέδωκαν τὴν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος δοθεῖσαν αὐτοῖς χάριν καὶ ἐξουσίαν τοῖς μαθηταῖς καὶ διαδόχοις αὐτῶν (Πράξ. ΣΤ' 6, ΙΓ' 3, Α' Τιμοθ. Δ' 14) καὶ οὕτω τὰ σήμερον ὄργανα τῆς Ἐκκλησίας ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς αὐτὸν τὸν Σωτῆρα.

Τὸ κύριον στοιχεῖον τοῦ μυστηρίου ἐκ τῶν ὁρατῶν ἢ αἰσθητῶν σημείων αὐτοῦ εἶναι ἡ ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον ἐπίθεσις τῶν χειρῶν, ἐξ ἧς τὸ μυστήριον τοῦτο καλεῖται καὶ Χειροτονία.

Κατὰ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων κρατήσασαν τάξιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, οἱ βαθμοὶ τῆς Ἱερωσύνης εἶναι τρεῖς, τοῦ Διακόνου, τοῦ Πρεσβυτέρου καὶ τοῦ Ἐπισκόπου. Ὁ Ἐπίσκοπος, ὡς διάδοχος τῶν Ἀποστόλων, ἔχει τὴν ἐξουσίαν τοῦ χειροτονεῖν αὐτὸς μόνος, διοικεῖ τὴν Ἐκκλησίαν, τελεῖ ὅλα τὰ μυστήρια καὶ κηρύττει τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ὁ Ἱερεὺς τελεῖ πάντα τὰ μυστήρια, πλὴν τῆς Ἱερωσύνης, ὡς καὶ πάσας τὰς λοιπὰς τελετάς, πλὴν τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ Μύρου καὶ τῶν ἐγκαινίων Ναῶν, κηρύττει τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀντιπροσωπεύει τὸν Ἐπίσκοπον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ κυβερνήσει τῆς ἐνορίας,

παρ' ἣ εἶναι τοποθετημένος. Ὁ Διάκονος οὐδὲν μυστήριον καὶ οὐδεμίαν τελετὴν τελεῖ μόνος, ἀλλὰ διακονεῖ ἀπλῶς τὸν Ἐπίσκοπον καὶ τὸν Πρεσβύτερον ἐν τῇ τελέσει τούτων καὶ κηρύττει τὸν θεῖον λόγον.

Ὁ Ἱερεὺς καὶ ὁ Διάκονος χειροτονοῦνται ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου, δύνανται νὰ εἶναι καὶ ἑγγαμοί, ἀπαγορεύεται ὅμως εἰς αὐτοὺς μετὰ τὴν χειροτονίαν ὁ γάμος· ὁ δὲ Ἐπίσκοπος χειροτονεῖται ὑπὸ δύο τοῦλάχιστον Ἐπισκόπων καὶ εἶναι πάντοτε ἄγαμος.

Οἱ διάφοροι τίτλοι, Ἀρχιεπίσκοπος, Μητροπολίτης, Πατριάρχης, Οἰκονόμος, Ἀρχιμανδρίτης, Πρωτοσύγγελος, Ἀρχιδιάκονος κ.τ.λ. εἶναι ἀπλᾶ γνωρίσματα τιμητικῆς καὶ διοικητικῆς διακρίσεως.

Διὰ νὰ χειροτονηθῇ τις ἀξίως, ἀνάγκη νὰ εἶναι πεπρωμένος μετὰ πάντα τὰ κατὰ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας ἀπαραιτήτα διὰ τὸν κληρικὸν ἐφόδια τῆς πίστεως, τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς γνώσεως, ἀνάγκη δηλ. οἱ κληρικοὶ νὰ εἶναι ἀνεπίληπτοι τὸ ἦθος (Α' Τιμοθ. Δ' 12 καὶ Γ' 2) καὶ διδακτικοί, ἱκανοὶ νὰ διδάσκωσι τὸν λαόν, ἀκόμη δὲ νὰ ἔχωσι καὶ τὰ καθωρισμένα ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων τυπικὰ προσόντα.

35. Ο ΓΑΜΟΣ

Ὁ Γάμος εἶναι μυστήριον, καθ' ὃ εἰς τοὺς ἐλευθέρως καὶ ἐξ ἀγάπης συζευγνυμένους χορηγεῖται διὰ τοῦ ἱερέως ἡ θεία Χάρις καὶ ἀγιάζεται οὕτως ἡ τοιαύτη ἔνωσις ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς πρὸς ἀμοιβαίαν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν βοήθειαν καὶ πρὸς τεκνογονίαν.

Τὸ μυστήριον τοῦτο καθιερώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἅμα τῇ δημιουργίᾳ· «οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν» (Γεν. Β' 18): «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν». Ἡ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἔναρξις τῆς θαυματουργικῆς αὐτοῦ δράσεως κατὰ τὸν ἐν Κανᾷ γάμον ἀποτελεῖ τὸν καθαγιασμόν τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας, ἡ ὁποία, πάλιν, ἀποτελεῖ τὸ ἀσφαλέστερον θεμέλιον τῆς κοινωνίας. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὀνομάζει τὸ μυστήριον τοῦ Γάμου

μέγα (Ἐφεσ. Ε' 32) καὶ παρομοιάζων τὴν ἔνωσιν τῶν συζευγνυμένων πρὸς τὴν ἔνωσιν τοῦ νυμφίου Χριστοῦ μετὰ τῆς νύμφης Ἐκκλησίας καθορίζει εἰς γενικὰς γραμμὰς τὰ καθήκοντα τῶν συζύγων, ἐν Ἐφ. Ε' 22-33.

Ἡ Ἐκκλησία ἐπιτρέπει τὸν Γάμον ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις, καθωρισμένας λεπτομερῶς ὑπὸ διατάξεων ἐκ τῶν ὁποίων αἱ σπουδαιότεραι εἶναι νὰ μὴ συνδέωνται οἱ εἰς γάμου κοινωνίαν ἐρχόμενοι μὲ στενὴν συγγένειαν ἢ ἐξ αἵματος ἢ ἐξ ἀγχιστείας ἢ πνευματικὴν τοιαύτην καὶ νὰ ἔχωσι νόμιμον ἡλικίαν· ἀνάγκη προσέτι τὸ μυστήριον τοῦ Γάμου νὰ τελεσθῇ ὑπὸ κανονικοῦ Λειτουργοῦ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Γάμος μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ μὴ τοιούτων ἀπαγορεύεται, ὁ δὲ μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ αἰρετικῶν ἢ σχισματικῶν τοιοῦτος ἐπιτρέπεται μόνον, ἐὰν τὸ μυστήριον τελεσθῇ ὑπὸ Ὁρθοδόξου ἱερέως καὶ τὰ τέκνα βαπτισθῶσιν ὀρθοδόξως καὶ ἀνατραφῶσιν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ πίστει καὶ διδασκαλίᾳ. Οἱ μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ μὴ Ὁρθοδόξων γάμοι λέγονται μικτοί. Ὁ λεγόμενος πολιτικὸς γάμος, καθ' ὃν ὡς πρωτεύον στοιχεῖον θεωρεῖται ἡ διὰ ληξιαρχικῆς πράξεως ἀναγνώρισις τοῦ Γάμου καὶ οὐχὶ ἡ ἱεροτελεστία, δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ πολὺ ὀλιγώτερον πρὸς τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ὁ Γάμος, μεταδιδομένης εἰς τοὺς συζευχθέντας τῆς θείας Χάριτος, εἶναι ἐνιαῖος καὶ ἀδιάλυτος. Τὸ ἀδιάλυτον τοῦ Γάμου διεστράφη μετὰ τὴν διαφθορὰν τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἐπεκράτησαν τὰ εὐκόλα διαζύγια καὶ ἡ πολυγαμία, ὁ Σωτὴρ δὲ ὡς ἐπ' ἀνέφερε τὴν ἱερότητα τούτου, ὡς καὶ τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀδιάλυτον αὐτοῦ εἰπὼν «οὓς οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζτω» (Ματθ. ΙΘ' 6 8). «Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολῦσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν, ἀπ' ὀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως». Ἐν τούτοις ἡ Ἐκκλησία ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τοὺς λόγους τοῦ Σωτῆρος (Ματθ. Ε' 32) ἐπιτρέπει εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις τὴν διάλυσιν τοῦ Γάμου. Διαλυομένου τοῦ Γάμου διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων ἢ διὰ νομίμου διαζεύξεως, ἐπιτρέπεται καὶ δεύτερος, ἐν ἐξαιρετικαῖς δὲ περιπτώσεσι καὶ τρίτος.

36. ΤΟ ΕΥΧΕΛΑΙΟΝ

Εὐχέλαιον ἢ "Ἁγίον" Ἐλαιον εἶναι τὸ Μυστήριον, καθ' ὃ ἐπέρχεται ἐπὶ τὸν δι' ἡγιασμένου ἐλαίου χριόμενον ἢ θεία Χάρις, ἡ ὁποία ἰᾶται καὶ τὰς σωματικὰς καὶ τὰς ψυχικὰς αὐτοῦ ἀσθενείας.

"Ὅτι τὸ μυστήριον τοῦτο εἶναι θεοσύστατον, δεικνύται καὶ ἐκ τῆς παραγγελίας τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς Ἀποστόλους, ὅπως χρίωσι τοὺς ἀσθενοῦντας ἐλαίῳ, τὴν ὁποίαν παραγγελίαν ἐφήρμοζον οὗτοι κατὰ τὸ ὑπ' αὐτῶν κήρυγμα· «ἤλειπον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώστους καὶ ἐθεράπευον» (Μάρκ. ΣΤ' 13) καὶ ἐπὶ τῶν λόγων τοῦ Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου (Ε' 4) «Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου· καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκώς, ἀφεθήσεται αὐτῷ».

Διὰ τῆς μεταδομένης Χάριτος ἐπέρχεται ἡ σωματικὴ καὶ ἰδίως ἡ πνευματικὴ ἴασις, ὅταν ὁ χριόμενος πιστεῇ πραγματικῶς καὶ μετανοῇ εἰλικρινῶς διὰ τὰ διαπραχθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἁμαρτήματα.

Τὸ μυστήριον τοῦ Εὐχελαίου τελεῖται οὐ μόνον ἐπὶ ἀσθενῶν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὑγιῶν, συνήθως δέ, ὅταν πρόκειται νὰ κοινωνήσωσιν οὗτοι τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων, θεωρούμενον ὡς προπαρασκευὴ διὰ ταῦτα καὶ ὀρθῶς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης θεωρεῖται ὡς συμπληρωματικὸν τοῦ μυστηρίου τῆς Μετανοίας. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ τελεῖται τὸ μυστήριον ἐν τῷ Ναῷ κατὰ τὴν Μ. Τετάρτην, λόγῳ τοῦ ὅτι πολλοὶ συνηθίζουσι νὰ μεταλαμβάνωσι τὴν Μ. Πέμπτην.

Τὸ Εὐχέλαιον λέγεται καὶ ἅγιον ἔλαιον καὶ ἐλαίου χρίσις καὶ καθιέρωσις δι' ἐλαίου, ἐπεκράτησε δέ ἡ ὀνομασία εὐχέλαιον, διότι τὰ κύρια συστατικὰ τοῦτου εἶναι εὐχὴ-ἔλαιον, ἡ ἀναγινωσκομένη δηλ. εὐχὴ καὶ τὸ ἡγιασμένον ἔλαιον, δι' οὗ χρίονται οἱ Χριστιανοὶ σταυροειδῶς εἰς ὠρισμένα μέλη τοῦ σώματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ

Ἄρθρα ια' καὶ ιβ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως :

ια') «Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν».

ιβ') «Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος».

37. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

Τὸ περιεχόμενον τῶν δύο τελευταίων ἄρθρων τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως συνδέεται πρὸς τὸ τοῦ ζ' ἄρθρου. Τὰ τρία ταῦτα ἄρθρα ἀναφέρονται εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν τοῦ παρόντος κόσμου καὶ περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Ἡ σημασία τῆς διδασκαλίας ταύτης εἶναι μεγάλη, διότι ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἐπέκεινα τοῦ τάφου ζωὴν, πρὸς τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος πάντοτε προσέβλεψεν ἢ πλήρης ἐλπίδων ἢ πλήρης φόβου· πλήρης ἐλπίδων διὰ τὰ ἀγαθὰ «ἃ ὀφθαλμός οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν» (Α' Κορινθ. β' 9) καὶ πλήρης φόβου διὰ τὰς ἐν τῷ Ἄδῃ ἀπειλουμένας ποινάς.

Τὸ μέρος τῆς Κατηχήσεως, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὰς ἐσχάτας ἡμέρας καὶ τὸ ὅποῖον ἐπιγράφεται συνήθως ἔσχαται ἡμέραι ἢ ἔσχατολογία ἢ καὶ τελείωσις τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον καλεῖται μερική κρίσις καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τύχην τῶν ἀνθρώπων, τὸ δεύτερον καλεῖται καθολικὴ κρίσις καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν μετὰ τὸ τέλος τοῦ παρόντος κόσμου τύχην αὐτῶν. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος γίνεται ἀκόμη λόγος καὶ περὶ τῆς σχέσεως τῶν ζώντων πρὸς τοὺς μεταστάντας ἐκ τῆς παρούσης ζωῆς καὶ δὴ πρὸς τοὺς Ἁγίους, τοὺς ὁποίους μετὰ τήσεως τιμῆς καὶ μετὰ τόσοσιν σεβασμοῦ περιβάλλει ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν.

α) Μερικὴ κρίσις. — «Ὑπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος εἶναι καὶ ὁ θάνατος, ὅστις εἶναι θάνατος τοῦ σώματος (Γεν. Β': «γῆ εἰ καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπελεύσει») καὶ οὐχὶ τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία εἶναι ἀθάνατος, ἡ δὲ περὶ τῆς ἀθανασίας ταύτης διδασκαλία εἶναι μία τῶν βασικῶν τοιούτων τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν. Ἐπισφράγισιν τῆς ἀληθείας περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος, θὰ κατεστρέφετο δὲ πᾶσα ἰδέα περὶ τῆς ἠθικῆς τάξεως τοῦ κόσμου τούτου, ἂν ἐδεχόμεθα, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἀθάνατος, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἀπεκλείετο ἡ ἀποκατάστασις τοῦ δικαίου, ἡ ἀμοιβὴ τῶν εὐσεβῶν καὶ ἀγαθῶν καὶ ἡ ποινὴ τῶν κακῶν. πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συμβαίνει πολλάκις ἐν τῷ παρόντι κόσμῳ.

Αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων δὲν ὑφίστανται ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τὴν τελικὴν κρίσιν, ἡ ὁποία θὰ εἶναι καθολικὴ κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μερικὴν τοιαύτην, μεταβαίνουσιν εἰς μίαν νέαν ἄνευ σώματος ζωὴν, ἡ ὁποία καλεῖται μέση κατάστασις καὶ ὑφιστάμεναι μέρος τῶν ἀμοιβῶν ἢ ποινῶν αἱ ὁποῖαι θὰ ἐπιβληθοῦν μετὰ τὴν γενικὴν κρίσιν. Καὶ αἱ μὲν ψυχαὶ τῶν ἀγαθῶν ὁδηγοῦνται εἰς τοὺς οὐρανοὺς, αἱ δὲ τῶν κακῶν εἰς τὸν Ἅδην, καὶ ἐκεῖναι μὲν πλήρεις χαρᾶς καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς θλίψεως θὰ εὐρίσκωνται ἐν γαλήνῃ καὶ εὐτυχίᾳ, αὗται δὲ θὰ διατελῶσιν ἐν ταραχῇ, λύπῃ καὶ στεναγμῷ διὰ τὴν κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν ἐπικειμένην τελικὴν κρίσιν. Αἱ κατὰ τὴν μερικὴν κρίσιν ἀμοιβαὶ ἢ ποιναί, μὴ πλήρεις πάντοτε, θὰ εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὰ ἔργα ἐκάστου (Β' Κορινθ. θ' 6 καὶ Ῥωμ. Β' 6).

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, μεταξὺ τῶν ψυχῶν τῶν τεθνεώτων καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχει πνευματικὴ τις κοινωνία. Λόγῳ τῆς τοιαύτης πνευματικῆς κοινωνίας καθιέρωσεν ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν καὶ δι' ἀποφάσεως Οἰκουμενικῆς ἔτι Συνόδου, τῆς ἐβδόμης, τὴν πρὸς τοὺς Ἁγίους τιμὴν καὶ συνέστησε καὶ τὰ Μνημόσυνα. Τιμῶντες τοὺς Ἁγίους παρακαλοῦμεν αὐτοὺς συγχρόνως, ἵνα μεσιτεύσωσιν ὑπὲρ ἡμῶν παρὰ τῷ Θεῷ. Διὰ τῶν μνημοσύνων, δεικνύοντες καὶ τὴν πρὸς τὴν θείαν εὐσπλαγχνίαν πίστιν ἡμῶν καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἀποθανόντας ποικίλην ἡμῶν ἀγάπην, ἱκετεύομεν τὸν Θεόν, ἵνα

δείξῃ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς μεταστάντας ἀδελφοὺς ἡμῶν καὶ συγχωρήσῃ τοὺτους.

β) Καθολικὴ κρίσις.—Ἡ καθολικὴ κρίσις συνδέεται πρὸς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ Σωτῆρος θὰ εἶναι τελείως διάφορος τῆς πρώτης, διότι κατ' ἐκείνην μὲν ἦλθεν ὁ Σωτὴρ, ἵνα διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους, κατὰ ταύτην δέ, θὰ ἔλθῃ, ἵνα κρίνῃ τοὺτους· ἐκείνη ἦτο ταπεινὴ καὶ εὐσπλαγχνος, αὕτη θὰ εἶναι ἔνδοξος καὶ φοβερά (Ματθ. ΚΕ' 31).

Κατὰ ταύτην θ' ἀναστηθῶσι τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων (Ἰωάνν. Ε' 28-29) καὶ θὰ ἐνθωθῶσι μετὰ τῶν ψυχῶν, μεθ' ὧν συνέζησαν, τὰ δὲ σώματα τῶν ζώντων θὰ μεταβληθῶσι καὶ θὰ γίνωσιν ἀνάλογα πρὸς τὰ ἐκ νεκρῶν ἀναστησόμενα (Α' Κορινθ. Ε' 51). Εἶναι ὀρθὸν καὶ δίκαιον, ἵνα καὶ τὰ σώματα, δι' ὧν αἱ ψυχαὶ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔδρασαν τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακόν, μετὰσχῶσιν τῶν ἀμοιβῶν ἢ τῶν ποινῶν. Ἡ δὲ σχέσις τῶν ἀποθνήσκόντων σωμάτων πρὸς τὰ ἐγερθησόμενα εἶναι κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον οἷα ἡ μετὰ τοῦ ἀποθνήσκοντος κόκκου τοῦ σπειρομένου σίτου πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ παραγόμενον φυτὸν (Α' Κορινθ. ΙΕ' 36). Τὰ μὲν ἀποθνήσκοντα σώματα εἶναι γῆινα, φθαρτά, τὰ δὲ ἐγερθησόμενα οὐράνια καὶ ἄφθαρτα.

Ὁ χρόνος τῆς δευτέρας παρουσίας εἶναι ἄγνωστος καὶ ἀπεδείχθησαν πλανώμενοι διάφοροι αἰρετικοί, ὡς οἱ Χιλιασταί, οἱ ὅποιοι ἠθέλησαν νὰ ὀρίσωσι τὸν χρόνον τοῦτον. Ὁ Σωτὴρ ἐρωτηθεὶς σχετικῶς εἶπε : «περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι ἐν οὐρανῷ, οὐδὲ ὁ Υἱὸς εἰμὴ ὁ Πατὴρ» (Μάρκ. ΙΓ' 32). Ἡ Ἀγία Γραφή ἀπλῶς ποιεῖται λόγον περὶ γνωρισμάτων τινῶν προσεγγίσεως τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν, ὅποτε οἱ ἄνθρωποι θὰ καταληφθῶσιν ἀπὸ ἀκουσίον τινα φόβον ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἐπελευσομένων εἰς τὸν κόσμον κακῶν (Ματθ. ΚΔ' 19). Ὑποχρέωσις λοιπὸν καὶ συμφέρον ἡμῶν εἶναι νὰ εἴμεθα πάντοτε ἔτοιμοι πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Σωτῆρος, διότι «οὐκ οἶδαμὲν ποία ὥρα ὁ Κύριος ἔρχεται» (Ματθ. ΚΔ' 42).

Κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν θὰ κριθῶσι πλέον τελικῶς αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου

(Ματθ. ΚΕ' 34), οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἦτομασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ (Ματθ. ΚΕ' 41). Εἰκόνα τῆς κρίσεως ταύτης παρέχει ἡμῖν ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς παραβολῆς περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως (Ματθ. ΚΕ' 31-46). Καὶ αἱ μὲν ψυχαὶ τῶν δικαίων θὰ ἀπολαύσωσι τῆς ὑψίστης εὐδαιμονίας κοινωνοῦσαι μετὰ τῶν Ἀγίων καὶ τῶν Ἀγγέλων καὶ καθορῶσαι τὸν Θεόν (Α' Κορινθ. ΙΓ' 12), αἱ δὲ τῶν κακῶν θὰ στερῶνται πάσης χαρᾶς καὶ θὰ ὑφίστανται τὸν φρικώδη ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως (Α' Κορινθ. Στ' 9, Μάρκ. Θ' 44, Ῥωμ. Β' 9). Αἱ ἄμοιβαὶ καὶ ποιναὶ θὰ εἶναι αἰώνιοι, διὰ τοῦτο ἡ περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων διδασκαλία ἀρχαίων τινῶν, καθ' ἣν αἱ ψυχαὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἔπειτα ἀπὸ ὠρισμένον χρόνον καθαιρόμεναι τῆς ἁμαρτίας θὰ ἐπανέλθωσι πρὸς τὸν Θεόν, εἶναι ἀσύστατος καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὡς ἐν τῇ μερικῇ κρίσει οὕτω καὶ ἐν τῇ καθολικῇ καὶ αἱ ἄμοιβαὶ καὶ αἱ ποιναὶ θὰ εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὰ ἔργα ἐκάστου. Ὁ Παῦλος σχετικῶς λέγει: «ὅς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ»· ὁ δὲ Σωτὴρ ἐτόνισεν: «Ἐκεῖνος ὁ δοῦλος ὁ γνούς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου ἑαυτοῦ καὶ μὴ ἐτοιμάσας μηδὲ ποιήσας πρὸς τὸ θέλημα αὐτοῦ, δαρήσεται πολλὰς· ὁ δὲ μὴ γνούς, ποιήσας δὲ ἄξια πληγῶν, δαρήσεται ὀλίγας» (Λουκ. ΙΒ' 47).

Μετὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου καὶ τὴν καθολικὴν κρίσιν θὰ ἐπέλθῃ ἡ διάλυσις τοῦ κόσμου καὶ ἡ ἀνακαίνισις αὐτοῦ (Ματθ. Ε' 18, ΚΔ' 34, Α' Κορινθ. Ζ' 31), ἡ ὁποία ὀνομάζεται παλιγγενεσία (Ματθ. ΙΘ' 28). Κατὰ ταύτην, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Παύλου «ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς» (Ῥωμ. Η' 21) καὶ «καινοὺς οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ» (Β' Πέτρ. Γ' 13).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΔΟΓΜΑΤΙΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΑΙ

38. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΓΕΝΙΚΩΣ

Ἐλέχθη ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ Ἑκκλησίας, ὅτι σήμερον ὑφίστανται πλείονες τῆς μιᾶς Χριστιανικαὶ Ἑκκλησίαι, αἱ ὁποῖαι δὲν συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας καὶ εἰς τὴν τυπικὴν λατρείαν, ἀλλ' ὅπερ σπουδαιότερον καὶ εἰς τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν. Μεταξὺ τῶν Ἑκκλησιῶν τούτων τρεῖς εἶναι αἱ σπουδαιότεραι, ἡ Ὁρθόδοξος, ἡ Παπικὴ καὶ ἡ Προτεσταντικὴ.

Αἱ λεπτομέρειαι τῶν μεταξὺ τῶν ῥηθειςῶν Ἑκκλησιῶν διαφορῶν εἶναι πλείσται, οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτεθῶσιν αὗται ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ θὰ γίνῃ λόγος περὶ τῶν βασικωτέρων τοιούτων, ἥτοι περὶ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι κυρίως χαρακτηρισρίζουσι τὰς προαναφερθείσας Ἑκκλησίας. Αἱ διαφοραὶ αὗται, ἐλάχισται καὶ ὅχι τόσο σημαντικαὶ πρὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἐπολλαπλασιάσθησαν μετὰ ταῦτα καὶ ἐπέφερον κατὰ πρῶτον μὲν, τὸν Θ' αἰῶνα, τὸ μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἑκκλησίας σχίσμα, ἔπειτα δέ, τὸν ις' αἰῶνα, προὔκალεσαν τὴν δημιουργίαν μιᾶς νέας Ἑκκλησίας, τῆς Προτεσταντικῆς, ἀποσπασθείσης ἀπὸ τῆς Δυτικῆς.

Ἡ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Μητρὸς ἡμῶν Ἑκκλησίας, διατηρηθεῖσα γνησίᾳ καὶ ἀνόθευτος διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἐξετέθη ἐν τοῖς προηγουμένοις κεφαλαίοις.

α) Αἱ πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.— Ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις εἶναι, ὡς γνωστόν, αἱ πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

Ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία ἐπέβαλεν εἰς ὅλους τοὺς ἀνήκοντας εἰς αὐτὴν λαοὺς τὸ λατινικὸν κείμενον τῆς Γραφῆς ἀπαγορεύουσα πᾶσαν μετάφρασιν· εὐρέθησαν μάλιστα καὶ Ἐπίσκοποι Ῥώμης, οἱ ὅποιοι ἀπηγόρευσαν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ πρωτοτύπου τῆς Γραφῆς. Τὸ τοιοῦτον ἀντίκειται εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἀπὸ τῶν πρώτων ἀκόμη αἰώνων ἐπέτρεψε τὰς μεταφράσεις καὶ διὰ τὴν γνώσῃ εἰς εὐρύτερον πάντοτε κύκλον ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν ἀποφευχθῶσι πλείστοι δεισιδαιμονίαι καὶ προλήψεις, προερχόμεναι ἐκ τῆς ἀγνοίας τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τῆς Γραφῆς.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἀποδέχονται τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ὡς τὴν μόνην πηγὴν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ἐρμηνεύουσιν ὅμως ταύτην μὲν τὴν ἐλευθερίαν, ὥστε κατέληξαν εἰς πλείους ὅσας παρερμηνείας, αἱ ὁποῖαι συνετέλεσαν εἰς τὴν παρ' αὐτοῖς δημιουργίαν πλήθους μικρῶν Ἐκκλησιῶν. Τὴν μετάφρασιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἐπιτρέπουν, ὁ Λούθηρος μάλιστα ὡς πρῶτον αὐτοῦ ἔργον ἐθεώρησε καὶ τὴν εἰς τὴν Γερμανικὴν μετάφρασιν τῆς Γραφῆς, ἀποτελοῦσαν καὶ τὸ ἐπίσημον κείμενον τῶν Γερμανικῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν.

Τὴν δευτέραν πηγὴν τῆς θρησκείας ἡμῶν, τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία διηύρυνε καὶ διέστρεψεν, ἄλλοτε μὲν ἐκ πλάνης καὶ ἐκ παρεξηγήσεως, ἄλλ' ἄλλοτε καὶ σκοπίμως, διὰ τὴν δικαιολογήσῃ καὶ στηρίξῃ τὰς τὸσας αὐτῆς καινοτομίας. Αἱ σπουδαιότεραι τῶν τοιούτων καινοτομιῶν ἀναφέρονται ἐν ταῖς ἐπομένοις παραγράφαις.

Ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν οἱ Προτεστάνται, ἀδικαιολογητῶς ὅλως, ἀπέρριψαν τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, στερούμενοι οὕτω τῆς δευτέρας πηγῆς τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἐνὸς ἀλαθήτου βοηθοῦ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

β) Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.— Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, πρὸς ἣν συμφωνεῖ ἐν πλείστοις καὶ ἡ Δυτικὴ, ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς Θείας

Χάριτος, ἡ ὁποία εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος, καὶ διὰ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἄνευ τῆς συνεργείας τῶν δύο τούτων παραγόντων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἐξ ἀντιθέτου περιπεσόντες εἰς τὴν πλάνην, ὅτι ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν ἁμαρτίαν διεφθάρη ὅλως, ὥς ἀπολέσας τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ περιήλθεν ἐπομένως εἰς ἀνικανότητα νὰ πράξῃ τι τὸ ἀγαθὸν ἢ καὶ νὰ συνεργήσῃ εἰς τοῦτο, ἀρνοῦνται πᾶσαν συνεργασίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ ἔργῳ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ. Οὗτοι διδάσκουσιν, ὅτι δικαιοῦται τις πρὸ τοῦ Θεοῦ καὶ σώζεται διὰ τῆς πίστεως μόνον εἰς τὸν Χριστόν, τὰ δὲ καλὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ἐπακολουθήσωσι τὴν πίστιν ὥς καρπὸς ἀγαθοῦ δένδρου, οὐδὲν προσθέτουσιν εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ πιστεύοντος, οὔτε λαμβάνονται ὑπ' ὄψει ἐν τῇ μελλούσῃ σωτηρίᾳ ἡμῶν εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν. Ἡ πίστις εἶναι ἀρχὴ καὶ τὸ μόνον μέσον τῆς σωτηρίας, τὰ δὲ καλὰ ἔργα οὐδεμίαν ῥοπὴν ἀσκοῦσιν ἐπὶ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία ἀντίκειται ἀναμφισβητήτως πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, αἱ ὁποῖαι συνεχῶς διδάσκουσιν, ὅτι ἡ πίστις, μὴ συνοδευομένη ὑπὸ καλῶν ἔργων, εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ· «τὶ τὸ ὄφελος, ἀδελφοί μου, λέγει ὁ Ἰάκωβος, ἐὰν πίστιν λέγῃ τις ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχῃ; μὴ δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτόν;... ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρὸν ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν» (Ἰάκ. 2, 14. 26. Πρβλ. Ματθ. 7, 21. Ῥωμ. 2, 13).

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἀπορρίπτουσιν ἀκόμη καὶ τὴν Νηστείαν καὶ τὸν Μοναχικὸν βίον, μὴ παραδεχόμενοι σχέσιν τινὰ ἢ ἐπίδρασιν τούτων εἰς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου.

γ) Ἡ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος καινοτομία τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.—Μεταξὺ τῶν καινοτομιῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων μάλιστα, εἶναι καὶ ἡ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος διδασκαλία αὐτῆς.

Καὶ ἡ Ἀγία Γραφή καὶ ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὁμοφώνως διεκήρυξαν τὴν ἐκ νόμου

τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσιν τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Ἐν τούτοις οἱ Δυτικοὶ διδάσκουσι καὶ τὴν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (filioque) ἐκπόρευσιν. Ἡ τοιαύτη καινοδοξία διδαχθεῖσα τὸ πρῶτον τὸν Στ' αἰῶνα, παρὰ τὴν ἐν τῷ μεταξὺ καταπολέμησιν αὐτῆς καὶ ὑπὸ τινων Παπῶν, ὡς ὑπὸ Λέοντος τοῦ Γ' καὶ Ἰωάννου τοῦ Η', ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ὡς δόγμα ὑπὸ τοῦ Πάπα Βενεδίκτου τοῦ Η' τῷ 1014 καὶ ἔκτοτε κρατεῖ παρ' αὐτῇ καὶ ἀναφέρεται καὶ ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς Πίστεως.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ περὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος διδασκαλία τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ὀφείλεται εἰς τὴν παρ' αὐτῇ προσπάθειαν πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀρειανῶν ἐπιδράσεως. Ἐπεζητήθη διὰ ταύτης νὰ καταπολεμηθῇ καὶ καταρριφθῇ ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου περὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς κτίσματος τοῦ Πατρὸς, διὰ τῆς διδασκαλίας, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διότι μόνον οὕτω θὰ ἐξησφαλιζέτο, ὡς ἐνόμιζον, τὸ ὁμοούσιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Ἡ τοιαύτη προσθήκη τοῦ filioque εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ πρὸς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν. Ἡ μὲν Ἀγία Γραφή ρητῶς λέγει: «ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται...» (Ἰωάν. 15, 26). Ἐν δὲ τῇ Ἱερᾷ Παραδόσει βλέπομεν, ὅτι οὐδεμία Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ οὐδεὶς Πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας κάμνει λόγον περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγ. Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἐν ᾧ ἂν συνέβαινε τοιοῦτό τι, δὲν ἠδύναντο νὰ παραλείψωσι μίαν τόσον οὐσιώδη δογματικὴν ἀλήθειαν, ὡςάκις ἐπελήφθησαν τοῦ ζητήματος περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ καὶ περὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Καὶ λογικῶς δὲ εἶναι ἀπορριπτέα ἡ προσθήκη αὕτη, διότι εἰσάγει τὴν διαρχίαν εἰς τὴν Θεότητα, δεχομένη δύο ἀρχὰς διὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Τὴν τοιαύτην εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως προσθήκην διέτηρσαν καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀποσπασθέντες διαμαρτυρόμενοι.

δ) Ἡ Ἐκκλησία. — Οἱ Παπικοὶ διδάσκουσιν, ὅτι πᾶσαι αἱ

Ἐκκλησίαι πρέπει ν' ἀναγνωρίζωσι τὸν Πάπαν ὡς ἀρχηγὸν καὶ κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας, δημιουργήσαντες οὕτω τὸ περίφημον ζήτημα περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα. Ἐκτενῶς πάντα ταῦτα, αἱ παρερμηνεῖται τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ' ὧν ἡθέλησαν νὰ στηριχθῶσιν οἱ Πάπαι, ὡς καὶ τὰ λυπηρὰ τούτων δι' ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν ἀποτελέσματα ἐκτίθενται διὰ μακρῶν καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ.

Κατὰ τοὺς Παπικοὺς ὅλαι αἱ λοιπαὶ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι διατελοῦσιν ἐν τῇ πλάνῃ. Τὴν χειρίστην ἐκδήλωσιν τῶν τοιούτων διδαγμάτων τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ τὸ κατὰ τὴν Βατικανὴν Σύνοδον τὸ 1870 ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐπὶ Πάπα Πίου τοῦ Θ' θεσπισθὲν δόγμα τοῦ ἀλαθήτου τοῦ Πάπα ἐν τοῖς ζητήμασι τῆς πίστεως. Κατὰ τὸ δόγμα τοῦτο, τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία καθοδηγεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ἀποδίδεται εἰς ἓν ἄτομον, τὸν Πάπαν ὁ ὁποῖος τάσσεται ὑπεράνω καὶ αὐτῶν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Ἀπόρροια τῶν τοιούτων διδασκαλιῶν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι τὸ ἀπολυταρχικὸν πνεῦμα, ὅπερ διακρίνει ταύτην καὶ ἡ ὑπερβολικὴ ἐξουσία, τὴν ὁποίαν ἀπονέμουσιν οἱ Παπικοὶ εἰς τὸν κληρὸν αὐτῶν καθόλου.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι διδάσκουσιν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέρων λειτουργικῶν ὀργάνων, λαμβανόντων τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς χειροτονίας, τὸ ὅποιον οὗτοι δὲν ἀποδέχονται ὡς μυστήριον, καὶ ἐλκόντων τὴν διαδοχὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων, ἀλλ' ὅτι πάντες οἱ πιστοί, ὄντες ἴσοι πρὸς ἀλλήλους, δύνανται νὰ τύχωσιν Ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος, ἀρκεῖ νὰ ἔχωσι τὴν προσήκουσαν θεολογικὴν μόρφωσιν καὶ ἐνάρετον τὸν βίον. Διὰ τοῦτο οἱ Διαμαρτυρόμενοι δὲν ἔχουσιν ἐνιαίαν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἀποτελοῦσι πλῆθος Θρησκευτικῶν Κοινοτήτων, μὴ ἔχουσιν ἐνιαίαν δογματικὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ τῶν ὁποίων ἐκάστη κατ' ἴδιον πολλάκις τρόπον δογματίζει.

Καὶ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας δὲν συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας αἱ Προτεστάντικαὶ Ἐκκλησίαι. Αὕτη διεξάγεται παρ' αὐτοῖς παρ' Ἐπιτροπῶν ἐκ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, αἱ ὁποῖαι παρὰ ταῖς Λουθηρανικαῖς Ἐκκλησίαις διορίζονται παρὰ

τῶν ἡγεμόνων, παρὰ ταῖς Καλβινικαῖς ἐκλέγονται ὑπὸ τῶν Κοινοτήτων, ἐν δὲ τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ διοικοῦσιν οἱ Ἐπίσκοποι.

Πολλοὶ τῶν Διαμαρτυρομένων ταυτίζουσι τὴν Ἐκκλησίαν πρὸς τὸ Κράτος, αἶροντες οὕτως ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας πᾶν κύρος καὶ διδάσκοντες ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ἠθικὴ τελείωσις ἐν τῇ Πολιτείᾳ, λησμονοῦντες, ὅτι, τοιοῦτοτρόπως, οὐδεμία ἠθικοποιητικὴ δύναμις ἀποδίδεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Γενικῶς παρὰ μὲν ταῖς Προτεσταντικαῖς Ἐκκλησίαις ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται εἰς τὴν Πολιτείαν, παρὰ δὲ τῇ Παπικῇ ἐπιδιώκεται ἡ ὑποταγὴ τοῦ Κράτους εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ἀκολουθεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς συνεργασίας μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Κράτους.

ε) Τὰ Μυστήρια.— Οἱ Δυτικοὶ διδάσκουσι περὶ τῶν Μυστηρίων, ὅτι μείζονα σημασίαν πρέπει νὰ εἰδωμεν εἰς τὴν τυπικὴν αὐτῶν τέλεσιν, ἔχουσιν τὴν δύναμιν νὰ προκαλῇ τὴν σωτηρίαν, ὡς μεταδίδουσιν τὴν θεῖαν χάριν, ἢ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ πιστοῦ. Ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία παραδέχεται ὅπως καὶ ἡ ἡμετέρα ἐπὶ μυστήρια.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ὡς κύριον καὶ οὐσιῶδες ἐν τοῖς μυστηρίοις θεωροῦσιν οὐχὶ τὴν τελετὴν τούτων ἀλλὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ καὶ μόνου, καὶ οὐχὶ διὰ τῆς τυπικῆς τελέσεως μεταδίδεται ἡ Θεία Χάρις. Ἐκ τούτων οἱ Καλβινικοί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Δυτικοὺς ἀποδίδοντας μείζονα σημασίαν εἰς τὴν τυπικὴν τέλεσιν, ἀποδίδουσι τοιαύτην εἰς τὴν πίστιν καὶ μόνην τοῦ μετέχοντος τῶν μυστηρίων.

Ἐκ τῶν ἐπτά Μυστηρίων δέχονται οἱ Διαμαρτυρόμενοι μόνον τὰ δύο, τὸ Βάπτισμα καὶ τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν, ὡς τοιαῦτα, τὰ λοιπὰ πέντε ἀπορρίπτουσι μὲν ὡς μυστήρια, παραδέχονται δὲ μὴ ταῦτα, ἰδίως οἱ Ἀγγλικοὶ, ὡς ἀπλᾶς Ἐκκλησιαστικὰς τελετάς, τὰς ὁποίας καλοῦσι μυστήρια δευτέρας τάξεως.

Ι. ΒΑΠΤΙΣΜΑ

Καὶ οἱ Δυτικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι, συμφωνοῦντες πρὸς ἡμᾶς, ἀναγνωρίζουσι τὸ Βάπτισμα ὡς ἀπαραίτητον καὶ ἀναγ-

καιότατον παντὶ Χριστιανῷ, πλὴν μικρῶν τινῶν παραφυάδων τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ὅπως εἶναι οἱ Σωκινιανοί, οἱ Ἀρμένιοι καὶ ἄλλοι, ὧν τινες μὲν δέχονται τὸ Βάπτισμα ὡς ἀπλὴν καὶ τυπικὴν τινα τελετὴν εἰς ἔνδειξιν τῆς εἰς τὸν Χριστιανισμὸν εἰσόδου, ἄλλοι δὲ διδάσκουσι διάφορα.

Ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Βαπτίσματος, καθ' ἡμᾶς καὶ τοὺς Δυτικοὺς ἐξαλείφεται δι' αὐτοῦ ἡ οὐσία τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ τοῦ προπατορικοῦ καὶ τῶν προαιρετικῶν, παραμενούσης μιᾶς ἀπλῆς κλίσεως πρὸς τὸ κακόν, μὴ λογιζομένης ὡς ἁμαρτίας. Κατὰ τοὺς Διαμαρτυρομένους αἴρεται μὲν ἡ ἐκ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἐνοχή, παραμένει ὅμως ἡ ρίζα αὐτοῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἁμαρτίαν, καίτοι αὕτη δὲν λογίζεται ὡς τοιαύτη παρὰ τῷ Θεῷ μετὰ τὸ Βάπτισμα.

Παρὰ τοῖς Δυτικοῖς καὶ Διαμαρτυρομένοις τὸ Βάπτισμα δὲν τελεῖται διὰ τριπλῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως, ἀλλὰ διὰ ῥαντισμοῦ ἢ δι' ἐπιχύσεως. Τὸ παρ' ἡμῖν «Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ...» οἱ Δυτικοὶ μετέτρεψαν εἰς ἐνεργητικὸν «Βαπτίζω σε...», διὰ νὰ ἀποδώσωσι μείζονα σημασίαν καὶ δύναμιν εἰς τὸν τελοῦντα τὸ μυστήριον κληρικόν.

II. ΧΡΙΣΜΑ

Καὶ οἱ Δυτικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι διαφέρουσι τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καὶ ὡς πρὸς τὸν χρόνον καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς τελέσεως τοῦ Μυστηρίου τούτου. Ἀμφότεραι αἱ Ἐκκλησίαι ἐχώρισαν τὸ Χρῖσμα ἀπὸ τοῦ Βαπτίσματος, τελοῦντες τοῦτο μετὰ τὸ 7ον ἔτος, καὶ δὴ εἰς μὲν τὰ ἄρρενα τὸ 14ον ἔτος τῆς ἡλικίας των, εἰς δὲ τὰ θήλεα τὸ 12ον. Ὁ λόγος, ὃν ἐπικαλοῦνται καὶ οἱ Δυτικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι, ὅτι τὸ Χρῖσμα δέον ν' ἀναβάλληται, ἵνα ὁ Χριστιανὸς διδαχθῇ τὰς ἀληθείας τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, εἶναι ἀστήρικτος, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔπρεπε ν' ἀναβάλληται καὶ τὸ Βάπτισμα, εἶναι δ' ἀκόμη γνωστόν, ὅτι κατὰ τὴν βάπτισιν τοῦ Σωτῆρος τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον κατήλθεν ὡσεὶ περιστερὰ ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι, ὡς προείπομεν, δὲν θεωροῦσι τὸ Χρῖσμα ὡς μυστήριον.

Παρὰ τοῖς Δυτικοῖς τὸ Ἅγιον Μύρον δὲν ἀποτελεῖται, ὡς

παρ' ἡμῖν, ἀπὸ ἔλαιον καὶ ἀπὸ πολλὰς εὐώδεις οὐσίας, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ ἔλαιον καὶ ἀπὸ βάλσαμον, παρὰ δὲ τοῖς Διαμαρτυρομένοις ἀντικατεστάθη ἡ χρίσις διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν· καὶ οἱ Δυτικοὶ ἐνίστε χρῶνται τῇ ἐπιθέσει τῶν χειρῶν. Ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ ἢ Ἐπισκοπιανῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ χρίσμα τελεῖται ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Δυτικοῖς, παρὰ τοῖς ὁποίοις ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ τελεσθῇ καὶ παρὰ πρεσβυτέρου κατόπιν εἰδικῆς Ἐπισκοπικῆς ἀδείας.

III. ΘΕΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι διαφωνοῦντες καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν καὶ πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, αἱ ὁποῖαι παραδέχονται τὴν θείαν Εὐχαριστίαν καὶ ὡς μυστήριον καὶ ὡς θυσίαν, ἀποδέχονται ταύτην μόνον ὡς μυστήριον καὶ οὐχὶ ὡς θυσίαν.

Συνεπεῖς πρὸς τὸν τοιοῦτον χαρακτηρισμὸν τῆς θείας Εὐχαριστίας οἱ μὲν Ὀρθόδοξοι καὶ οἱ Παπικοὶ παραδέχονται πραγματικὴν μεταβολὴν τοῦ ἄρτου εἰς σῶμα καὶ τοῦ οἴνου εἰς αἷμα τοῦ Κυρίου, ἐκ δὲ τῶν Διαμαρτυρομένων ἄλλοι μὲν, ὅπως οἱ Λουθηρανοί, παραδέχονται, ὅτι ἡ μεταβολὴ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου δὲν εἶναι ἀληθής, ἀλλὰ μυστηριακὴ, ἄλλοι δέ, ὅπως οἱ Καλβινισταί, δέχονται, ὅτι ὑπὸ τὴν γεῦσιν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου ἡ ψυχὴ σπεύδει πρὸς ἔνωσιν μετὰ τοῦ ἐν οὐρανοῖς Κυρίου καὶ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Σβιγγλίου, ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος ἀπλῶς συμβολίζουν τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Σωτῆρος.

Αἱ ἄλλαι μικρότεραι παραφυάδες τῶν Διαμαρτυρομένων διδάσκουσιν ἐν πολλοῖς διάφορα.

Ὡς πρὸς τὰ συστατικὰ τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ τὴν τούτων κοινωνίαν ἐπίσης ἔχομεν διαφοράς. Οὕτως οἱ Δυτικοὶ μεταχειρίζονται ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος ἄρτον ἄζυμον καὶ οὐχὶ ὡς ἡμετέρα Ἐκκλησία, στοιχοῦσα τῇ Γραφῇ καὶ τῇ Παραδόσει, ἔνζυμον· ὁμοίως οἱ Διαμαρτυρόμενοι, ἐνῶ οἱ Ἀγγλικοὶ καὶ ἐν τούτῳ διαφέρουσιν. Ὡς πρὸς τὸν οἶνον οἱ Δυτικοί, ὡς καὶ ἡμεῖς, μεταχειρίζονται οἶνον μεμειγμένον μὲ ὕδωρ, οἱ δὲ Διαμαρτυρόμενοι οἶνον ἄκρατον.

Ὡς πρὸς τὴν Κοινωνίαν τῶν Τιμίων Δώρων οἱ μὲν Ὀρθόδοξοι καὶ Διαμαρτυρόμενοι κοινωνοῦσι πάντες καὶ τοῦ ἄρ-

του καὶ τοῦ οἴνου, ἐνῶ παρὰ τοῖς Δυτικοῖς τοῦ μὲν ἄρτου κοινωνοῦσι πάντες, οὐχὶ ὅμως καὶ τοῦ οἴνου, παρὰ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου «πῖτε ἐξ αὐτοῦ πάντες», τοῦ ὁποῖου οἴνου, κοινωνοῦσι μόνον οἱ λειτουργοῦντες κληρικοί. Παρ' ἡμῖν ἡ Κοινωνία παρέχεται καὶ εἰς τὰ βρέφη, ἐν ᾧ παρὰ τοῖς Δυτικοῖς καὶ τοῖς Διαμαρτυρομένοις, παρὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, παρέχεται μετὰ τὸ Χρῖσμα.

Προκειμένου περὶ τῶν Διαμαρτυρομένων, πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι οἱ Ἀγγλικοὶ, ὡς ἐν ἄλλαις διδασκαλίαις οὕτω καὶ ἐν τῇ περὶ Θείας Εὐχαριστίας τοιαύτῃ, πλησιάζουσιν ἀρκετὰ πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Ὁρθόδοξων διδασκόμενα.

IV. ΜΕΤΑΝΟΙΑ

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας τὰ ἐπιβαλλόμενα εἰς τὸν μετανοοῦντα ἐπιτίμια δὲν εἶναι ὅροι τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, ἀλλ' ἀφορῶσιν εἰς τὴν ψυχικὴν ἄσκησιν πρὸς ἠθικὴν βελτίωσιν τῶν μετανοησάντων καὶ τὴν προφύλαξιν τούτων ἀπὸ νέας ἁμαρτίας. Παρὰ τὸ ἀρχαίόθεν κρατήσαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοιοῦτον πνεῦμα, ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι ταῦτα ἀποτελοῦσιν ἠθικὴν ἱκανοποίησιν τῆς θείας δικαιοσύνης.

Ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἐσφαλμένης πλάνης τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἶναι καὶ πλεῖσται ἄλλαι ἐκτροπαὶ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὀρθῆς δογματικῆς διδασκαλίας, ὡς εἶναι ἡ περὶ τοῦ θησαυροῦ τῶν ἀξιωμασθίων τῶν ἁγίων διδασκαλία, ἡ περὶ τῶν ἀφέσεων καὶ συγχωροχαρτίων τοιαύτη καὶ ἡ περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρός. Περὶ τούτων θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω ἐν ἰδιαιτέραις παραγράφοις.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι θεωροῦσι τὴν Μετάνοιαν ὡς ὠφέλιμον εἰς τοὺς Χριστιανούς, ἵνα παράσχη εἰς αὐτοὺς παρσமுθίαν καὶ ἐνίσχυσιν ἐν τῷ βίῳ, ἀπορρίπτουσιν ὅμως τὸν μυστηριακὸν αὐτῆς χαρακτῆρα.

V. ΙΕΡΩΣΥΝΗ

Οἱ Ὁρθόδοξοι, οἱ Δυτικοὶ καὶ ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων οἱ Ἀγγλικοὶ ἔχουσι τρεῖς βαθμοὺς ἐν τῇ Ἱερωσύνῃ, οἱ δὲ λοι-

ποὶ τῶν Διαμαρτυρομένων δύο, τὸν τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ διακόνου. Περί τῆς σημασίας καὶ τοῦ κύρους τῆς Ἱεραρχίας παρὰ τοῖς διαφόροις κλάδοις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐσημειώθησαν τὰ προσήκοντα ἐν τῇ περὶ Ἐκκλησίας — ἐν ταῖς δογματικαῖς διαφοραῖς — παραγράφῳ.

Ὡς πρὸς τὸν γάμον τῶν κληρικῶν, παρὰ τοῖς Ὁρθόδοξοις, ἐπιτρέπεται οὗτος εἰς τὸν πρεσβύτερον καὶ διάκονον, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν, εἰς δὲ τὸν Ἐπίσκοπον οὐδὲν ἑπὶ τρέπεται ὁ γάμος, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐπετρέπετο καὶ εἰς τοῦτον. Παρὰ τοῖς Δυτικοῖς πάντες οἱ κληρικοὶ εἶναι ἄγαμοι, παρὰ δὲ τοῖς Διαμαρτυρομένοις ἐπιτρέπεται καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν ὁ γάμος, διότι παρ' αὐτοῖς ἡ χειροτονία δὲν θεωρεῖται μυστήριον.

Ὡς πρὸς τὸ ἔγκυρον τῆς χειροτονίας τῶν αἰρετικῶν καὶ σχισματικῶν κρατεῖ παρὰ τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ἡ γνώμη, ὅτι δέον ν' ἀναγνωρίζονται ὡς ἔγκυροι αἱ χειροτονίαι ἐκείνων ἐκ τούτων, οἱ ὅποιοι ἀναγνωρίζουσι τὴν Ἱερωσύνην ὡς Μυστήριον, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως οἱ τοιοῦτοι κληρικοὶ, προσερχόμενοι εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν, λάβωσι νέαν χειροθεσίαν καὶ ἐπιδώσωσι λίβελλον ἀποδοκιμασίας τῶν κenoδοξίων τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ ἧς προέρχονται.

VI. ΓΑΜΟΣ

Οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Δυτικοὶ παραδέχονται τὸν Γάμον ὡς μυστήριον, οἱ Διαμαρτυρόμενοι οὐχί, καίτοι ἀναγνωρίζουσι τοῦτον ὡς θεῖον.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπιτρέπει καὶ δεύτερον καὶ τρίτον γάμον κατὰ συγκατάβασιν, ἐνῶ ἡ Δυτικὴ καὶ Προτεσταντικὴ ἐπιτρέπουσι καὶ τὸν τέταρτον. Ὡς πρὸς τὴν διάλυσιν τοῦ Γάμου παρὰ τοῖς Ὁρθόδοξοις ἐπιτρέπεται τὸ διαζύγιον μόνον διὰ τὴν ἑλλειψιν συζυγικῆς πίστεως καὶ τελευταίως, ἀπὸ τινων ἐτῶν, καὶ διὰ λόγους, οἱ ὅποιοι προῦκάλεσαν τοιοῦτον κλονισμόν εἰς τὰς μετὰ τῶν δύο συζύγων σχέσεις, ὥστε νὰ καθίσταται ἀδύνατος ἡ συμβίωσις. Παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις ἐπιτρέπεται τὸ διαζύγιον καὶ δι' ἐλαχίστας ἀκόμη ἀφορμὰς καὶ διὰ τοῦτο ἐκλονίσθη παρ' αὐτοῖς ἰσχυρῶς ὁ οἰκογενειακός

βίος. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν κωλυμάτων γάμου λόγῳ συγγενείας, οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἀναγνωρίζουσι μόνον τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς ἐξ αἵματος συγγενείας καὶ ταῦτα περιορισμένα. Οἱ Δυτικοὶ ἐν εὐδεμῆ περιπτώσει ἐπιτρέπουσι τὸ διαζύγιον, ἐννοεῖται δὲ εὐκόλως, ὁποῖός τις εἶναι ὁ ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσιν ἐκ μιᾶς τοιαύτης ἀπολύτου ἀπαγορεύσεως ἀντίκτυπος.

VII. ΕΥΧΕΛΑΙΟΝ

Παρερμηνεύουσα ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία τὴν Κ. Διαθήκην (Ἰακώβου Ε' 14-16 κ. ἄ.) καὶ λησμονοῦσα τὴν καὶ παρ' αὐτῇ μέχρι τοῦ ΙΒ', πιθανῶς αἰῶνος κρατήσασαν παράδοσιν ὥρισεν, ὅτι τὸ Εὐχέλαιον πρέπει νὰ τελεῖται κατὰ τὰς ὑστάτας μόνον τοῦ Χριστιανοῦ στιγμὰς, ὡς τελευταῖον αὐτοῦ ἐφόδιον. Ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ὡς τελευταῖον ἐφόδιον συνιστᾷ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν καὶ τὴν πρὸ ταύτης ἐξομολόγησιν.

Οἱ Δυτικοὶ ἐκαινοτόμησαν ὡς πρὸς τὸ μυστήριον τοῦτο καὶ ἐν ἄλλοις ἔτι. Οὕτω χαρακτηρίσαντες τὸ Εὐχέλαιον ὡς τὸ τελευταῖον ἐφόδιον δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν ἐπανάληψιν τούτου εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ ἀσθενὴς ἰαθῇ, δὲν ἐπιτρέπουσιν ἀκόμη τοῦτο εἰς τινὰς τῶν Χριστιανῶν, ὡς τοὺς παράφρονας καὶ ἄλλους, καὶ τελευταῖον ἐθέσπισαν, ὅτι μόνον οἱ ἐπίσκοποι πρέπει νὰ τελῶσι τοῦτο. Πάντα ταῦτα ὅμως ἀντιτίθενται πρὸς τὴν σαφὴ ἔννοιαν τοῦ χωρίου τοῦ Ἰακώβου καὶ πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι καὶ τὸ Εὐχέλαιον δὲν δέχονται ὡς μυστήριον. Ἀντὶ τοῦ Εὐχελαίου οἱ Λουθηρανοὶ συνιστῶσιν, ὅπως ὁ θρησκευτικὸς λειτουργὸς ἐπισκέπτηται τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὰς ἐπιθανάτιους στιγμὰς, καὶ παρέχῃ αὐτῷ πᾶσαν δυνατὴν παραμυθίαν.

στ) Αἱ ἔσχαται ἡμέραι. — α) Ὁ θησαυρὸς τῶν ἀξιομισθίων τῶν ἀγίων. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας οἱ Χριστιανοὶ πρὸς σωτηρίαν τῶν ἔχουσιν ἀνάγκην ὥρισμένου ποσοῦ ἀγαθῶν ἔργων, ἐν ᾧ πολλοὶ τούτων δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐπιβεβλημέ-

νων αὐτοῖς ἠθικῶν καθηκόντων, ἀλλὰ ποιοῦσι καὶ πλείονα ἀγαθὰ ἔργα. Τὰ τοιαῦτα περισσεύοντα ἀγαθὰ ἔργα τῶν Χριστιανῶν καὶ ἰδιαιτέρως τὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν, μάλιστα δὲ τὰ ἐκ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Σωτῆρος ἀπορρέοντα, ἀποταμιεύονται ὡς θησαυροὶς. Βάσει τούτων ἐδιδάχθη παρὰ τῶν Δυτικῶν τὸ περὶ τοῦ θησαυροῦ τῶν ἀξιομισθίων τῶν ἁγίων δόγμα, ὅπερ εἶναι τελείως ἀντιχριστιανικόν, διότι κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου «ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διαταχθέντα ὑμῖν, λέγετε, ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖοι ἐσμέν, ὅτι ὃ ὀφείλομεν ποιῆσαι πεποιήκαμεν» (Λουκ. ΙΖ' 10).

Ὁ Πάπας, κατὰ τοὺς Δυτικούς πάντοτε, δύναται νὰ παρέχη τινὰ ἐκ τῶν οὕτως ἀποταμιευομένων ἔργων εἰς τοὺς λαϊκοὺς πρὸς ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Οὕτως ἐδημιουργήθη τὸ περίφημον ζήτημα τῶν ἀφέσεων ἢ τῶν συγχωροχαρτίων, τὸ ὁποῖον τόσον σάλον ἤγειρεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Εὐνόητον, ὅτι μία τοιαύτη διδασκαλία ἀντὶ σωτηρίας, κακοῦ πρόξενος ν' ἀποβῇ δύναται, ὅπως καὶ συνέβη ἐν τῷ παρελθόντι, διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργηθῇ ἠθικὴ ζωὴ, ὅταν ὁ Χριστιανὸς πιστεύῃ, ὅτι δύναται νὰ ἐξαγοράσῃ, διὰ χρημάτων μάλιστα, τὴν συγχώρησιν τῶν ἁμαρτιῶν του.

β) Τὸ καθαρητήριο πυρ. Ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμεν πρῶτον Χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι περιπεσόντες εἰς ἁμαρτήματα μετενόησαν καὶ ἐξωμολογήθησαν, δὲν ἐπρόφθασαν ὅμως νὰ ἐκτελέσωσι τὸν κανόνα, ὁ ὁποῖος ἐπεβλήθη αὐτοῖς παρὰ τοῦ πνευματικοῦ, δεύτερον Χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν ἀγαθοὶ καὶ τῶν ὁποίων αἱ ψυχαὶ μετὰ θάνατον μεταβαίνουν εἰς τὸν παράδεισον καὶ τρίτον ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν κακοὶ καὶ δὲν ἐξωμολογήθησαν καὶ τῶν ὁποίων αἱ ψυχαὶ μεταβαίνουν κατ' εὐθείαν εἰς τὴν κόλασιν. Αἱ ψυχαὶ τῶν πρώτων Χριστιανῶν μεταβαίνουν εἰς μέσον τινὰ τόπον, ἔνθα καθαρίζονται διὰ τοῦ καθαρηρίου πυρός, ἄλλαι μὲν ταχύτερον, ἄλλαι δὲ βραδύτερον, ἀναλόγως τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔργων αὐτῶν. Εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ καθαρηρίου πυρός καὶ πρὸς μετάβασιν εἰς τὸν τόπον τῆς μακαριότητος δύναται νὰ συντελέσῃ ἡ Παπικὴ Ἐκ-

κλησία διὰ τῶν δεήσεων τῶν λειτουργῶν αὐτῆς καὶ ἰδίᾳ τῶν ἀφέσεων.

Μία τοιαύτη διδασκαλία οὔτε πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Γραφῆς, οὔτε πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, οὔτε πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων θεσπισθέντα συμβιβάζεται, διότι, γίνεται μὲν λόγος ἐν τῇ Γραφῇ περὶ πυρὸς καὶ εἰς τινὰς Πατέρας περὶ καθαρσίου πυρὸς ἢ πυρὸς πρὸς καθαρισμόν, ἀλλ' οὐδόλως δύναται νὰ συμβιβασθῇ τὸ τοιοῦτον πρὸς τὰ διδασκόμενα ὑπὸ τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας περὶ καθαρτηρίου πυρὸς καὶ μάλιστα περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐξ αὐτοῦ σωτηρίας.

Ἡ περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς διδασκαλία τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐθεσπίσθη ὑπὸ τῶν Συνόδων Φλωρεντίας (1439) καὶ Τριδέντου (1545).

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι, ὅπως καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία, ἀπέριψαν καὶ ἐπολέμησαν σφοδρῶς καὶ τὴν περὶ θησαυροῦ τῶν ἀξιομισθίων τῶν ἁγίων καὶ τὴν περὶ καθαρτηρίου πυρὸς διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Ἀμφότεραι αἱ διδασκαλαὶ αὗται οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὴν περὶ μνημοσύνων τοιαύτην τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο λόγος ἐν τῷ οἰκείῳ μέρει.

ΖΨΗ λατρεία. — Καὶ ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ ἐγένοντο ὑπὸ τῶν Παπικῶν πολλαὶ καινοτομίαι. Ὁ λαὸς ἀπέδιδεν εἰς τὴν λατρείαν μαγικὴν δύναμιν, ἡ δὲ Ἐκκλησία ὑπέθαλπε τὴν τοιαύτην πίστιν τοῦ λαοῦ, καθορίσασα πλείστας ἑορτὰς καὶ ἀποδίδουσα εἰς τὰς εἰκόνας καὶ εἰς τὰ λείψανα τῶν ἁγίων δύναμιν, ἡ ὁποία οὐδόλως συμβιβάζεται πρὸς τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ἐκδήλωσις εἰδωλολατρικοῦ πνεύματος εἶναι πλὴν πλείστων ἄλλων καὶ αἱ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα καὶ ἐπὶ τοῦ Πάπα Βονιφατίου τοῦ Η' τὸ πρῶτον καθιερωθεῖσαι ἱεραὶ ἀποδημίαι εἰς Ῥώμην· οἱ ἀποδημοῦντες κατὰ ταύτας εἰς Ῥώμην ἐτύγχανον πλήρους ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν!

Γενικῶς ἡ λατρεία παρὰ τοῖς Δυτικοῖς ἔχει πολὺ τὸ ἐπιδεικτικὸν καὶ θεατρικόν, ἀπομακρυνθεῖσα πολὺ τῆς οὐσίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ὁποία, ὡς πρὸς τὴν λατρείαν, ἔγκειται ἐν τοῖς

πρὸς τὴν Σαμαρείτιδα λόγοις τοῦ Σωτῆρος: «Πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν».

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἐξ ἀντιδράσεως καὶ ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τοὺς Παπικοὺς κατήγγησαν τὰς ἐορτάς, πλὴν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, ἀπεγύμνωσαν σχεδὸν τοὺς Ναοὺς παντὸς διακόσμου, ἀπορρίψαντες μάλιστα τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας περὶ μεσιτείας τῶν Ἁγίων παρὰ τῷ Θεῷ καὶ περιώρισαν τὴν δημοσίαν λατρείαν εἰς ὕμνους τινάς, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν περικοπῶν ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ εἰς τὸ κήρυγμα, εἰς τὸ ὅποιον ὅμως, δικαίως, ἀπέδωκαν μεγάλην σημασίαν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Τοιοῦτοτρόπως καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ, ὡς καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις, ἡ Προτεστάντικὴ Ἐκκλησία ἔφθασεν εἰς ἀντίθετον ὡς πρὸς τὴν Παπικὴν Ἐκκλησίαν ἀκρότητα καὶ τοῦτο, διότι δὲν ἠκολούθησε τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν ἐχάραξεν ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία καὶ τὴν ὁποίαν ἀπὸ τόσων αἰώνων ἠκολούθησε καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἡμετέρα Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία.

39. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΑΛΛΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ
ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ. ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΑΥΤΩΝ

Μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀληθειῶν τῆς ἁγίας ἡμῶν πίστεως καὶ τῆς μυστηριακῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν, ἔχοντες συνάμα ὑπ' ὅψιν τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν μέχρι τοῦδε ἐπίδρασίν του ἐπὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, δυνάμεθα εὐκολώτερον τώρα νὰ κατανοήσωμεν τὴν τελειότητα τῆς θρησκείας ἡμῶν καὶ τὴν ἀνυπέρβλητον καὶ ἀσυναγώνιστον ὑπεροχὴν της ὑπὲρ τὰς ἀρχαίας καὶ τὰς συγχρόνους θρησκείας, περὶ τῶν ὁποίων ἐκάμομεν λόγον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως. Διὰ νὰ νικήσῃ ὁ Χριστιανισμὸς τὰς ἀρχαίας θρησκείας καὶ νὰ θριαμβεύῃ καὶ σήμερον ἔναντι τῶν λοιπῶν θρησκειῶν τοῦ κόσμου σημαίνει ὅτι ἔχει κάτι διάφορον καὶ ἰδιαίτερον, διὰ τῶν ὁποίων καὶ διακρίνεται τῶν ἄλλων θρησκειῶν καὶ ἐλκύει εἰς ἑαυτὸν τοὺς ἀνθρώπους πάσης ἐποχῆς. Ποῦ ἔγκειται λοιπὸν ἡ δύναμις καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ;

Ἐν πρώτοις ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατὴρ ὄλων, πλήρης ἀγάπης καὶ στοργῆς πρὸς ὅλα τὰ πλάσματα τοῦ ἀνεξαιρέτως καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ πάσχοντας, πρὸς τοὺς διωκομένους καὶ περιφρονουμένους τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν, λέγει τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον, καὶ τόσοις ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὥστε τὸν μονογενῆ υἱοῦ τοῦ Υἱὸν ἀπέστειλεν, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἵνα διὰ τοῦ βίου καὶ τῆς θυσίας τοῦ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ σώσῃ τὴν ἁμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα. Ἡ ἀνθρωπότης διὰ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῆς ἐφέρετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν καταστροφήν, αἱ ἁμαρτίαι καὶ ἡ κατὰπτωσις ἡῤῥξανον, οὕτως ὥστε, ὅπως διδάσκει πάλιν ἡ Ἁγία Γραφή, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἁμαρτωλὸς καὶ ἂν ἀκόμη μίαν μόνην ἡμέραν ζῇ ἐπὶ τῆς γῆς· τόσοις ἡ φύσις αὐτοῦ ἔρρεπε πρὸς τὸ κακόν· τόσοις ἡ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ἦτο τεραστίαι καὶ καταστρεπτικῇ. Ἡ δύναμις τοῦ κακοῦ ἡδύνατο μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ ὑπερνηκηθῇ καὶ μόνος ὁ Θεὸς ἡδύνατο νὰ ἀπολυτρώσῃ τὴν ἁμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα. Πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς ὁ Θεὸς γίνεται ἄνθρωπος, ζῇ ἐν τῷ μέσω τῶν ἀνθρώπων, πάσχει καὶ τελικῶς θυσιάζεται ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἀναλαβὼν καὶ ὑποστὰς αὐτὸς τὴν ποινὴν καὶ τιμωρίαν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Ὁ βίος καὶ ἡ θυσία τοῦ Κυρίου δεικνύουσιν, ἅψ' ἑνὸς πόσον μεγάλη ἦτο ἡ πτώσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἅψ' ἑτέρου πόσον ἄπειρος εἶναι ἡ ἀγάπη καὶ ἡ φιланθρωπία τοῦ Θεοῦ. Οὐδεμία ἄλλη θρησκεία λαμβάνει ὑπὸ τόσοις σοβαρὰν ἔποψιν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐδεμία διδάσκει πίστιν εἰς τοιοῦτον Θεόν, ὁ ὅποιος θυσιάζεται ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τείνει χεῖρα προστασίας καὶ σπεύδει πρὸς τὸν ἁμαρτωλὸν ἀνθρώπον αὐτὸς πρῶτος καὶ ὅχι ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀπολύτρωσις μαρτυρεῖ πράγματι, ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει τὴν πρωτοβουλίαν καὶ αὐτὸς ὡς εὐσπλαγχνος Πατὴρ σπεύδει εἰς συνάντησιν τοῦ ἀσώτου υἱοῦ καὶ εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἀπολωλότος προβάτου. Οὐδεὶς τῶν λατρευομένων ὑπὸ τῶν ἄλλων θρησκειῶν Θεὸς ἵσταται τόσοις ἐγγὺς πρὸς τὸν ἀνθρώπον καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς αὐτόν, οἷος εἶναι ὁ Θεός, εἰς τὸν ὅποιον πιστεύουσι καὶ προσεύχονται οἱ χριστιανοί.

Ἄλλ' ὅσον ἡ θυσία καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς πάντας

εἶναι ἄπειρος καὶ ἄρρητος, τόσον εἶναι αὐστηραὶ καὶ βαρεῖαι αἱ ἠθικαὶ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει σαφῶς καὶ ἀπεριφράστως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εἶναι τέλειος ὡς αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ ἐσωτερικὸς καθαρὸς καὶ ἅγιος, διότι ἅγιος εἶναι καὶ ὁ Θεός. Διὰ τῆς βαθείας πίστεως καὶ διὰ τῆς θείας Χάριτος δύναται ὁ πιστὸς νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τελειότητα ταύτην. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἀδιαφορήσῃ πρὸς τὴν τοιαύτην θυσίαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ οὐρανίου Πατρὸς, ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει, ὅτι αἰώνια θά εἶναι ἡ τιμωρία αὐτοῦ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ὅτε θά γίνῃ ἀποκατάστασις τῶν πάντων καὶ θά ἀνταποδοθῇ εἰς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Οὐδεμία ἄλλη θρησκεία προβάλλει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοιοῦτον ἀπόλυτον ἰδεῶδες διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἂν φιλοσοφικά τινα συστήματα ἐπληοίασαν τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τῆς ὁμοιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ χορηγήσωσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν πρὸς πραγματοποιήσιν του. Ἐν τῷ Χριστιανισμῷ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχει τις τὴν δύναμιν νὰ πράξῃ τὸ πᾶν, ἐὰν ἀπολύτως πιστεύῃ εἰς αὐτόν: «πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ» λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Φιλ. 4, 13). Καὶ ὁ ὑπέροχος βίος τῶν πρώτων χριστιανῶν καὶ τὸ πλῆθος τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ δι' ἀνθρώπων ἀγραμμάτων καὶ ἀσῆμων μαρτυροῦσιν, ὅποια θεία δύνამεις καὶ θεία ζωὴ εἰσέδυσαν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Χριστιανισμὸς οὐ μόνον ἀπαιτεῖ τελειότητα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις τὰ πάντα, καὶ τὸν κόσμον ὅλον ἀκόμη, ὀφείλει νὰ θυσιάσῃ, ἵνα σώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ προβάλλει ὡς ἰδεῶδες καὶ μίαν τελείαν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Τοιουτοτρόπως ἡ ἱστορία ἔχει νόημα καὶ κατεύθυνσιν. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Τοιοῦτον ὑψηλὸν κοινωνικὸν ἰδεῶδες οὐδεμία θρησκεία διενεόηθη, οὔτε ἐδίδαξέ ποτε.

Ἄλλ' ἐκεῖνο ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον καὶ τὴν δύναμιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, τὸ πρόσωπόν του τὸ ἀπολύτως ἅγιον καὶ ὑπερφυσικόν, ἐκ τοῦ ὁποίου ὡς

ἀπὸ τινος ζωογόνου ἐστίας ἀπέρρευσαν καὶ ἐκπέμπονται αἱ ἀκτῖνες τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος φύσει προσκολληᾶται καὶ ἀφοσιοῦται εἰς πρόσωπα παρὰ εἰς ἰδέαν τινά. Καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ πίστις εἰς αὐτὸν—οὐχὶ ἀπλῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν του—εἶναι ἐκεῖνα ἅτινα ἐνίσχυσαν τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς ἁγίους πάντων τῶν αἰώνων νὰ ἀναδειχθῶσιν ἥρωες τῆς πίστεως καὶ ἐν τῷ βίῳ ἅγιοι καὶ ἄμειτοι. Ὁ χριστιανός, ὅστις ἐνοῦται διὰ τῆς πίστεως μὲ τὸν Κύριον, μορφοῦται καὶ ἀναπτύσσεται κατὰ τὸ πρότυπὸν Του καὶ κατὰ τὴν ζωὴν Αὐτοῦ, οὕτως ὥστε δύναται νὰ λέγῃ μετὰ τοῦ Ἀποστόλου «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός». Ποία ἄλλη θρησκεία ἔχει τοιοῦτον ἰδρυτὴν καὶ θεμελιωτὴν; Τίς ἰδρυτὴς θρησκείας συνήρπασε τοὺς ὁπαδοὺς τόσον, ὅσον ὁ Ἰησοῦς Χριστός; Ἀλλ' ἡ ἀπόστασις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὰς ἄλλας θρησκείας εἶναι τοσαύτη, ὅσον ἀπέχουσιν ἡ ἱστορία ἀπὸ τὸν μῦθον, ἡ ἀλήθεια καὶ πραγματικότης ἀπὸ τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πλάνην. Καὶ αἱ ἄλλαι βεβαίως θρησκεῖαι ἔχουσι σπινθήρας τινὰς τῆς ἀληθείας κατὰ θεῖαν πρόνοιαν, ὡς εἴπομεν ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτῶν, ἀλλ' ὁ Χριστιανισμὸς περιέχει πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, εἶναι ἀπόλυτος θρησκεία, ἱκανοποιοῦσα ὅλας τὰς βαθυτέρας ἀπαιτήσεις τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πάσης ἐποχῆς, εἰς οἷονδῆποτε βαθμὸν ἀναπτύξεως καὶ ἂν εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Διὰ τῆς οἰκειώσεως τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν καὶ ἔχουσα ὡς κέντρον τῆς ζωῆς αὐτῆς τὸν Χριστὸν μόνον, θὰ δυνηθῇ ἡ ἀνθρωπότης νὰ φθάσῃ τὴν ὑψίστην εὐδαιμονίαν. Οὐ μόνον δὲ αἱ μὴ Χριστιανικαὶ θρησκεῖαι οὐδόλως ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν ὑψηλὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ πᾶσα προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων πρὸς βελτίωσιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς παρούσης ζωῆς ἄνευ τοῦ Χριστοῦ εἶναι καθαρὰ ματαιοπονία: «χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν» εἶπεν ὁ Κύριος (Ἰωάν. 15, 5).

Β'. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ. ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΑΥΤΗΣ

Ἡ εὐσέβεια τῶν Χριστιανῶν ἐκδηλοῦται ἐξωτερικῶς καὶ ζωογονεῖται κυρίως διὰ τῆς θείας λατρείας, καθ' ἣν οὗτοι δοξάζουσιν ἀπὸ κοινοῦ τὸν Θεόν, ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν καὶ ἐνίσχυσίν του καὶ ἐκφράζουσι τὰ κατέχοντα τὴν ψυχὴν τῶν αἰσθήματα πίστεως, ἀγάπης καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτόν.

Ἡ δημοσία λατρεία τοῦ Θεοῦ ὑπῆρχεν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὠργανώθη δὲ καὶ ἐπλουτίσθη σὺν τῷ χρόνῳ τελειότερον. Οὕτως ἔχομεν χάριν τῆς θείας λατρείας ὠρισμένους τόπους καὶ ὠρισμένας ἡμέρας, ὅπως καὶ καθιερωμένα σύμβολα, τύπους καὶ τελετάς, δι' ὧν ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τῶν πιστῶν διαθερμαίνεται καὶ διατηρεῖται ἀκμαία καὶ ἐντατική.

Τὸ μάθημα, ὅπερ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐρμηνείαν παντὸς ἀφορῶντος τὴν θείαν λατρείαν τῶν Χριστιανῶν, καλεῖται Λειτουργική, παραγομένη ἐκ τῆς λέξεως λειτουργία, ἥτις σημαίνει δημοσίαν ἐργασίαν ἢ ὑπηρεσίαν καὶ μάλιστα ἐκκλησιαστικὴν ὑπηρεσίαν ἢ ἱερουργίαν. Θεία δὲ λειτουργία λέγεται σήμερον κυρίως ἡ ἱεροτελεστία τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἥτις τελεῖται καθ' ἐκάστην Κυριακὴν καὶ κατ' ἄλλας ἑορτάς καὶ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς θείας λατρείας· διὸ περὶ τὴν θείαν λειτουργίαν κατ' ἐξοχὴν ἐνδιατρίβει καὶ τὸ μάθημα τῆς λειτουργικῆς.

Ἡ λειτουργική, ὥς ἀσχολουμένη περὶ τὴν ἐξέτασιν καὶ ἐρμηνείαν τῆς θείας λατρείας, εἶναι μάθημα χρησιμώτατον, διότι ὁ Χριστιανὸς δὲν πρέπει νὰ συμμετέχῃ μηχανικῶς μόνον εἰς τὰ τελούμενα εἰς πᾶσαν χριστιανικὴν τελετὴν, ἀλλ' ὀφεί-

λει νὰ παρακολουθῇ ἐνσυνειδήτως αὐτὰ καὶ μετὰ προσοχῆς καὶ εὐλαβείας, γνωρίζων καὶ αἰσθανόμενος βαθύτατα τὸ νόημα παντὸς σημείου τῶν ἱερῶν τελετῶν. Ἐν τῷ μαθήματι τῆς λειτουργικῆς θὰ ἐκτεθῶσιν ὁ κύκλος τῶν χριστιανικῶν ἑορτῶν καὶ ἡ ἐξέλιξις τόσον τῆς Χριστιανικῆς Τέχνης, ἥτοι τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς Ζωγραφικῆς, τῆς Ἀγιογραφίας, ὅσον καὶ τῆς Χριστιανικῆς ποιήσεως καὶ ὕμνογραφίας· ἐν τῷ μαθήματι τούτῳ θὰ μάθομεν ἐπίσης, ποῖα τὰ μέρη τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ, ποῖα τὰ ἐν αὐτῷ ἱερὰ σκεύη καὶ ἄμφια καὶ ποῖα ἡ χρῆσις καὶ ἡ συμβολικὴ σημασία αὐτῶν. Ἡ γνῶσις πάντων τῶν ἀνωτέρω καθιστᾷ ἔκδηλον τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς θείας λατρείας τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας καὶ ἐθίζει τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὴν εὐσεβῆ παρακολουθήσιν αὐτῆς καὶ εἰς τακτικὸν ἐκκλησιασμόν. Τὴν ἀγνοίαν τῶν ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ τελουμένων καὶ λεγομένων πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὥς ἓνα ἐκ τῶν λόγων, δι' οὓς καὶ οἱ Χριστιανοὶ δὲν φοιτῶσι τακτικῶς εἰς τοὺς ναοὺς καὶ ἡ θεία λατρεία μικρὰν μόνον ἀσκεῖ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν.

Τὸ περιεχόμενον τῆς λειτουργικῆς δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς τέσσαρα μέρη. Τὸ πρῶτον ἀναφέρεται εἰς τὸν τόπον τῆς θείας λατρείας καὶ ἐκθέτει τὰ περὶ ναοῦ, ρυθμοῦ τῶν ναῶν, ἱερῶν σκευῶν καὶ ἱερῶν ἀμφίων, τὸ δεῦτερον εἰς τὸν χρόνον τῆς θείας λειτουργίας καὶ περιλαμβάνει τὰ περὶ τῶν χριστιανικῶν ἑορτῶν, τὸ τρίτον ἀναφέρεται εἰς τὸν τρόπον τῆς θείας λατρείας καὶ ἐκθέτει τὰ περὶ ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ μάλιστα τὰ περὶ τῆς ἀκολουθίας τῆς Θείας Εὐχαριστίας, καὶ τὸ τέταρτον περιλαμβάνει τὰ περὶ ὕμνων καὶ περὶ Ἐκκλησιαστικῆς ὕμνογραφίας.

2. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Τὰ βιβλία τὰ περιέχοντα τὰς διαφόρους ἱερὰς ἀκολουθίας καὶ μάλιστα τὴν θείαν λειτουργίαν λέγονται λειτουργικά. Τοιαῦτα ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ εἶναι ἐν χρήσει τὰ ἀκόλουθα:

1. Ἡ θεία λειτουργία· τὸ βιβλίον τοῦτο περιέχει τὴν ἀκολουθίαν τοῦ μικροῦ καὶ μεγάλου Ἑσπερινοῦ, τὰς λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν Προηγιασμένων Δώρων.

2. Τὸ Εὐαγγέλιον· τοῦτο περιέχει περικοπὰς ἐκ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, ἀναγινωσκομένας κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς τοῦ ἔτους.

3. Ὁ Ἀπόστολος· περιέχει περικοπὰς ἐκ τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐκ τῶν Ἐπιστολῶν αὐτῶν, ἀναγινωσκομένας πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς.

4. Τὰ Μηναῖα· ταῦτα εἶναι δώδεκα βιβλία, ὅσοι καὶ οἱ μῆνες τοῦ ἔτους, καὶ περιέχουσι τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας τῶν ἐκάστη ἡμέρᾳ ἑορταζομένων ἁγίων ὡς καὶ τοὺς βίους αὐτῶν.

5. Τὸ Τριώδιον· λειτουργικὸν βιβλίον, περιέχον τὴν ἀκολουθίαν τῶν κινητῶν ἑορτῶν ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι τοῦ Μ. Σαββάτου. Ὀνομάζεται τριώδιον, διότι κατ' ἀρχὰς οἱ ὕμνοι τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὁρθροῦ ἀπετελοῦντο ἐκ τριῶν ᾠδῶν· σήμερον ἀποτελοῦνται ἐξ ἑννέα ᾠδῶν.

6. Τὸ Πεντηκοστάριον. Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Τριωδίου ἀρχίζει τὸ Πεντηκοστάριον, τὸ ὁποῖον περιέχει τὰς ἀκολουθίας τῶν κινητῶν ἑορτῶν ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν Ἀγίων Πάντων,

7. Ἡ παρακλητικὴ ἢ Ὀκτώηχος· εἶναι βιβλίον, περιέχον διαφόρους παρακλητικούς κανόνες καὶ ὕμνους, ψαλλομένους ἢ ἀναγινωσκομένους καθ' ἐκάστην Κυριακὴν καὶ καθ' ὅλας τὰς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος. Οἱ ὕμνοι οὗτοι ἐκάστης Κυριακῆς καὶ τῶν ἐπομένων αὐτῇ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος ψάλλονται εἰς ὀρισμένον τρόπον ἢ ἤχον, ἅπαντες δὲ οἱ ἤχοι τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς εἶναι ὀκτώ, ἐξ οὗ καὶ καλεῖται τὸ βιβλίον τοῦτο ὀκτώηχος. Τὸ βιβλίον τοῦτο συνετάχθη ὑπὸ τοῦ ὕμνογράφου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

8. Τὸ Εὐχολόγιον· βιβλίον περιέχον τὰς ἑορτὰς ὅλων τῶν ἱεροπραξιῶν, αἵτινες τελοῦνται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰς διαφόρους περιστάσεις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τῶν πιστῶν.

9. Τὸ Ὁρολόγιον· τοῦτο περιέχει τὰς ἀκολουθίας τῶν Ὁρῶν, ἧτοι ψαλμοὺς καὶ ὕμνους ἀναγινωσκομένους κατὰ τὴν πρώτην, τρίτην, ἕκτην καὶ ἑνάτην ὥραν, συμφώνως πρὸς τὴν συνήθειαν τῆς Ἑβραϊκῆς Συναγωγῆς. Πλήν τούτων περιέχει καὶ

ἄλλους ὕμνους ὡς τοὺς Χαιρετισμοὺς τῆς Θεοτόκου, ἀπολυτικά καὶ κοντάκια τῶν διαφόρων ἐορτῶν καὶ ἄλλα.

10. Τὸ Τυπικόν· βιβλίον χρησιμώτατον, περιέχον ὁδηγίας ὡς πρὸς τὴν σειρὰν καὶ τὴν διάταξιν τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν ἑκάστης ἐορτῆς καὶ πάσης ἱεροτελεστίας.

11. Τὸ Ψαλτήριον· τοῦτο περιέχει τοὺς ψαλμοὺς, τοὺς περιλαμβανομένους εἰς τὸ βιβλίον τῶν ψαλμῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐξ αὐτοῦ ἀναγινώσκονται εἰς μεγάλας ἰδίως ἐορτὰς ὡς καὶ εἰς ἄλλας τελετὰς οἱ ψαλμοί.

ΜΕΡΟΣ Α'

3. Ο ΝΑΟΣ

Ὁ Θεός, ὡς πνεῦμα ἀπόλυτον καὶ πανταχοῦ παρόν, δύναται νὰ λατρεύηται βεβαίως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων εἰς πᾶν μέρος τῆς γῆς, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι ἀνέκαθεν εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ λατρεύωσι τοῦτον εἰς ὠρισμένους τόπους, οἱ ὅποιοι ἐθεωροῦντο ἱεροὶ καὶ ἀπαραβίαστοι, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἔκτιζον βωμόν τινα ἢ ναὸν ἢ ἀπλὴν σκηνήν, ἔνθα ἐπιστεύετο, ὅτι οἰκεῖ αὐτὸς ὁ Θεός.

Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ δὲν ἔκτισαν ἀμέσως ἰδίους ναοὺς πρὸς κοινὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ συνήρχοντο ἢ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος ἢ εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν, ἔνθα εἰς ὠρισμένον δωμάτιον αὐτῆς ἐτέλουν τὴν θείαν Εὐχαριστίαν, μετελάμβανον αὐτῆς, ἀνεγίνωσκον τὴν Παλ. Διαθήκην καὶ ἔψαλλον διαφόρους ὕμνους. Τὰ δώματα ταῦτα ὠνόμαζον κατ' οἶκον ἐκκλησίας, συναγωγάς, οἴκους προσευχῆς, εὐκτηρίους οἴκους ἢ ἐκκλησίας (Ῥωμ. ις' 4, 1 Κορ. 19, Ἑβρ. α' 25, Ἰακ. β' 1-3). Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως, ἔνεκα τοῦ πλήθους τῶν πιστευόντων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ εἰς τοιαῦτα περιορισμένα δώματα λατεία τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο οἱ Χριστιανοὶ ἤρchiσαν νὰ κτιζωσιν ἰδιαίτερα κτίρια διὰ τὴν θείαν λατρείαν, τὰ ὁποῖα ἔκτιζον κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος καὶ τῶν Ἑβραϊκῶν Συναγωγῶν.

Ἡ οἰκοδόμησις ἱερῶν ναῶν παρεκωλύετο πολλάκις ἀπὸ

τοὺς διώκτας τῶν Χριστιανῶν, Ἑβραίους καὶ Ἐθνικούς, ἀλλὰ καὶ τότε ἡ εὐσέβεια τῶν Χριστιανῶν εὗρισκε τὸν τρόπον νὰ κτί-
 ζῃ ναοὺς πρὸς λατρείαν τοῦ Θεοῦ· ἐν ἀνάγκῃ οἱ Χριστιανοὶ
 κατέφευγον εἰς τὰς κατακόμβας, ἔνθα ὑπὸ τὴν γῆν καὶ μακρὰν
 τῶν ὁμμάτων τῶν διωκτῶν τῶν ἐλάτρευον τὸν Θεόν. Ἐπεκρά-
 τησε δὲ ἡ εὐσεβὴς συνήθεια νὰ χρησιμοποιῶνται ἐν ταῖς κατα-
 κόμβαις ταύταις οἱ τάφοι τῶν Μαρτύρων ὡς Ἁγία Τράπεζα
 καὶ νὰ κοσμῶνται τὰ τοιχώματα μὲ διαφόρους συμβολικὰς εἰ-
 κόνας ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Κυρίου
 καὶ τῶν Ἀποστόλων. Εἰς τοιαῦτα ἀπλᾶ σκηνώματα ἐλάτρευε-
 το ὁ Θεὸς ὑπὸ τῶν πρώτων Χριστιανῶν· ἀλλ' ὅσον τὸ περι-
 βάλλον ἦτο ἀπλοῦν καὶ ἀπέριττον, τόσον ἡ εὐσέβειά τῶν ἦτο
 βαθεῖα καὶ εἰλικρινὴς καὶ τόσον αἱ προσευχαὶ τῶν ἦσαν εὐ-
 πρόσδεκτοι εἰς τὸν οὐράνιον Πατέρα.

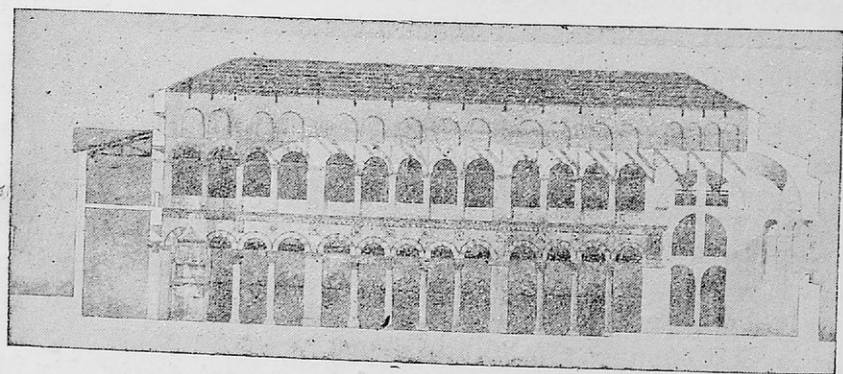
4. Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΩΝ ΝΑΩΝ

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἡ Χριστιανικὴ θρη-
 σκεία, ἀνακηρυχθεῖσα ἐπίσημος θρησκεία τοῦ Κράτους, ἀπέ-
 κτησε ναοὺς μεγαλοπρεπεῖς, οἱ ὅποιοι ἐκτίζοντο κατὰ τὰς νέας
 ἀπαιτήσεις τῆς θείας λατρείας καὶ μὲ τὴν ἀρμόζουσαν εἰς τὴν
 δόξαν καὶ δύναμιν τοῦ Χριστιανισμοῦ λαμπρότητα.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ναῶν τούτων κατ' ἀρχὰς δὲν ἦτο
 πρωτότυπος, ἀλλ' ἠκολούθει τὸν ρυθμὸν τῶν Ῥωμαϊκῶν δημο-
 σίων κτιρίων ἢ τῶν ἐθνικῶν ναῶν, τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι με-
 τὰ τὴν ἐξάλειψιν τῆς εἰδωλολατρείας μετετράπησαν εἰς χριστια-
 νικοὺς ναοὺς. Οἱ Χριστιανοὶ ἀρχιτέκτονες ἀπειμῆθησαν ἢ τὰ
 Ῥωμαϊκὰ Μαυσωλεῖα, ἥτοι τοὺς μεγαλοπρεπεῖς τάφους ἐπι-
 σήμων Ῥωμαίων, ἢ τὰ Ῥωμαϊκὰ δικαστήρια, τὰ ὁποῖα ἦσαν
 κατὰ τὸ σχῆμα ἐπιμήκη ὀρθογώνια κτίρια, ἀπολήγοντα εἰς ἡμι-
 κυκλικὴν ἀψίδα καὶ διηρημένα ἐσωτερικῶς διὰ κιονοστοιχιῶν.
 Ὁ ρυθμὸς οὗτος τῶν χριστιανικῶν ναῶν ὠνομάσθη Βασιλικὸς
 καὶ οἱ ναοὶ ἐλέγοντο δρομικοί, διότι διὰ τῶν κιονοστοιχιῶν ἐχω-
 ρίζοντο εἰς τρία ἢ πέντε κλίτη ἢ δρόμους, ἐξ ὧν τὸ μέσον κλι-
 τος ἦτο εὐρύτερον. Ἐκατέρωθεν τοῦ ἐπιμήκου καὶ ὀρθογωνίου
 ναοῦ προσετίθεντο ἐνίοτε εἰς τὰς πλευράς αὐτοῦ πτέρυγες καὶ

οὕτως ὁ ναὸς ἐλάμβανε σχῆμα σταυροειδὲς ἀντὶ τετραγώνου. Ὁ μεγαλειότερος ναὸς ρυθμοῦ Βασιλικοῦ εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἐν Θεσσαλονίκῃ, κτισθεὶς κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα καὶ ἀποτελούμενος ἀπὸ πέντε κλίτη· ὁ ναὸς ἐκάη κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊάν τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον—εἶχε καὶ πρὶν πολλάκις πυρποληθῇ καὶ πάλιν ἀνοικοδομηθῇ—καὶ γίνεται ἡ ἀναστήλωσις αὐτοῦ σήμερον (κατὰ τὸ παλαιὸν σχέδιον).

Ὁ κατ' ἀπομίμησιν τῶν μαυσωλείων διαμορφωθείς κυκλοτερὴς τύπος τῶν ναῶν (τοτοπδα) ἦτο ἐν χρήσει πολὺ σπανίως. Ὁ ναὸς τοῦ ρυθμοῦ τούτου ἦτο μίᾳ ἀπέραντος κυκλικῇ αἵθου-

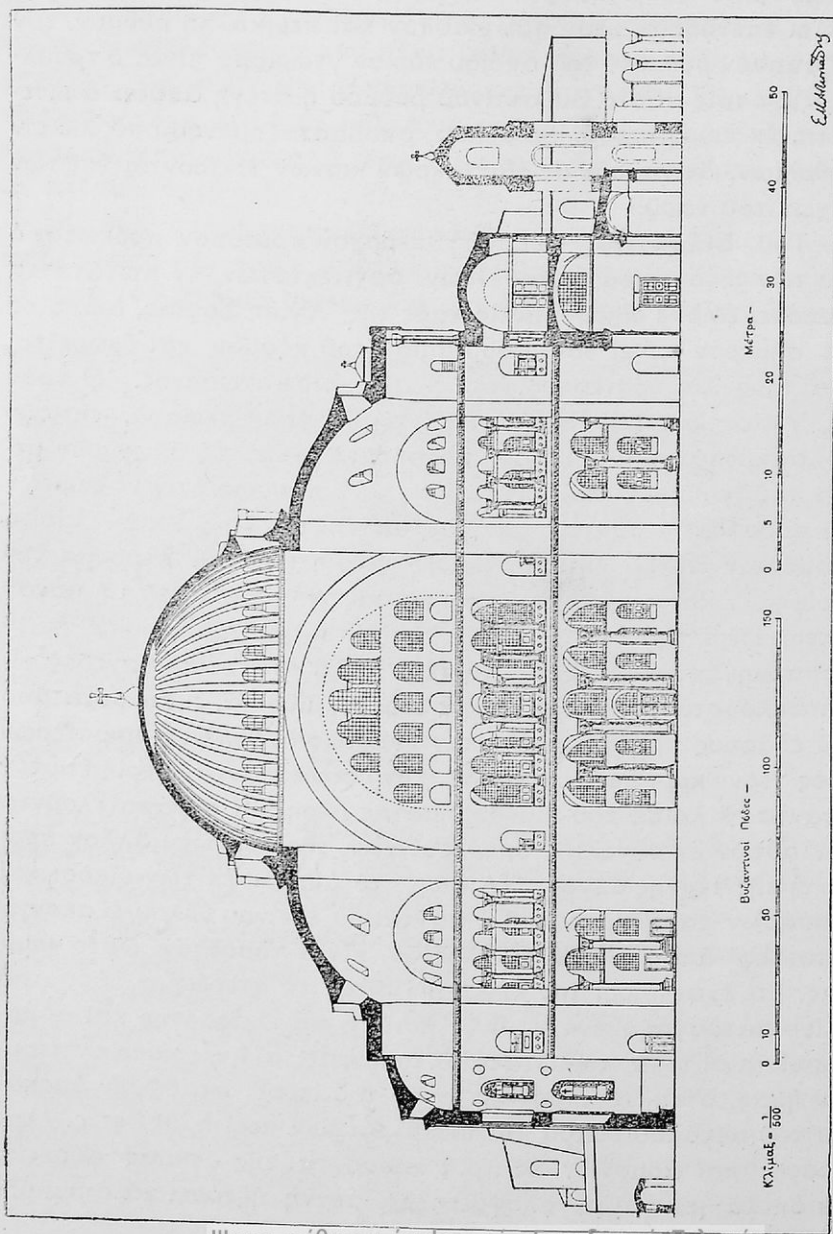
Ὁ Ἅγιος Δημήτριος Θεσσαλονίκης
(Τομὴ κατὰ μῆκος)

σα, στεγαζομένη διὰ τρούλλου καὶ ἔχουσα εἰς τὸ βάθος τὴν ἡμικυκλικὴν κόγχην τοῦ Ἁγίου Βήματος. Τοιοῦτος ναὸς εἶναι ἐν Θεσσαλονίκῃ πάλιν ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τοῦ ὁποῦ οἱ τοῖχοι καὶ ὁ τρούλλος διακοσμούνται ὑπὸ ψηφιδωτῶν ἐξόχου συνθέσεως καὶ ποικίλων χρωμάτων.

Ἦδη ἀπὸ τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων ἔγινεν ἐλαφρὰ τροποποίησις τοῦ Βασιλικοῦ ρυθμοῦ διὰ τῆς προσθήκης ἐνὸς τρούλλου κυλινδρικοῦ ἄνωθεν τοῦ μέσου κλίτους τοῦ ναοῦ χάριν περισσοτέρου φωτισμοῦ αὐτοῦ. Ὁ ρυθμὸς οὗτος εἶναι ὁ τῆς Βασιλικῆς μετὰ τρούλλου, χρησιμεύσας ὡς βάσις καὶ μετὰβασις εἰς τὸν Βυζαντινὸν ρυθμόν. Κατὰ τὴν ἔνδοξον ἐποχὴν τοῦ Αὐ-

τοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἀνεφάνησαν δύο μεγαλοφυεῖς ἀρχιτέκτονες. Ὁ Τραλληνὸς Ἀνθιμος καὶ ὁ Μιλήσιος Ἰσίδωρος, οἱ ὅποιοι ἐπενόησαν νέον πρωτότυπον καὶ περικαλλῆ ρυθμόν, τὸν Βυζαντινὸν ρυθμόν, τοῦ ὁποίου κύριον γνώρισμα εἶναι ὁ τροῦλλος. Ἐν τοῖς ναοῖς Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ἡ στέγη ἅπασα ἀποτελεῖται ἐκ τινος κεντρικοῦ θόλου, ὑποβασταζομένου ὑπὸ ἄλλων ἡμιθολίων, ἅτινα διὰ σειρᾶς μικρῶν κιόνων ἐρείδονται ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ.

Τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ὑπέροχον πρότυπον πρόκειται ὁ ὑπὸ τῶν δύο προαναφερθέντων ἀρχιτεκτόνων ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 532 οἰκοδομηθεὶς ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ ὁποῖος καὶ σήμερον κινεῖ τὸν θαυμασμόν τοῦ κόσμου καὶ θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς λαμπροτέρους ναοὺς τῆς χριστιανωσύνης. Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐπερατώθη ἐντὸς ἑξ ἐτῶν περίπου, ἐκτίσθη ἐκ λαμπροτάτου μαρμάρου, προσκομισθέντος ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ κράτους καὶ ἐπλουτίσθη διὰ πλουσιωτάτων δωρεῶν καὶ προσφορῶν πάντων τῶν χριστιανῶν τοῦ Βυζαντίου. Εἰς τὸ προαύλιον αὐτοῦ ἐκτίσθη κομπή φιάλη (κρήνη), φέρουσα τὴν περίφημον καρκινικὴν ἐπιγραφὴν «νῖψον ἀνομήματα μὴ μόναν ὄψιν». Περὶ τοῦ κάλλους τοῦ Ναοῦ τούτου ὁ ἱστορικὸς ἡμῶν Παπαρρηγόπουλος γράφει τὰ ἑξῆς : «Τὸ ἐσωτερικὸν σχεδὸν εἶναι ἀπλούστατον. Μεγάλα καὶ εὐρέα ἡμιθόλια, ἐκφυόμενα ἀπὸ τοῦ ἐδάφους προσαναβαίνουσιν εὐπετῶς δι' ἄλλων μικροτέρων πρὸς τὸν κορυφαῖον θόλον. τὸν συνάπτοντα περὶ ἑαυτὸν ἅπαντα τὰ λοιπὰ τοῦ οἰκοδομήματος μέρη καὶ συναποτελοῦντα μετ' αὐτῶν ἐν σύνολον, ὅπερ φαίνεται τῆς φύσεως μᾶλλον προτιὸν ἢ τῆς τέχνης ἔργον. Τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον ἐκ τῶν εἴκοσι καὶ τεσσάρων παραθύρων τοῦ γιγαντιαίου ἐκείνου θόλου ἐξακοντίζεται ἐφ' ἅπασαν τὴν Ἐκκλησίαν, εἶναι τοσοῦτον, ὥστε νομίζεις, ὅτι ἔχεις ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν αὐτὸ τὸ στερέωμα, ὑπὸ τοῦ ἡλίου καταυγαζόμενον... Φῶς λοιπὸν καὶ ἐλαφρότης καὶ ἀρμονία εἶναι αἱ τρεῖς κυριώταται ἐντυπώσεις, αἵτινες καταπλήττουσιν ἡμᾶς, ὅταν, εἰσελθόντες ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, σταθῶμεν ὑποκάτω τοῦ μεγάλου θόλου καὶ περιβλέψωμεν περὶ ἡμᾶς φῶς, ἐλαφρότης καὶ ἀρμονία, τὰ τρία προσόντα τῆς ὠραίας φύσεως, τὰ ὅποια μόνῃ ἢ μεγαλοφυστέρᾳ τέχνῃ ἡξεύρει νὰ ἀπομιμή-

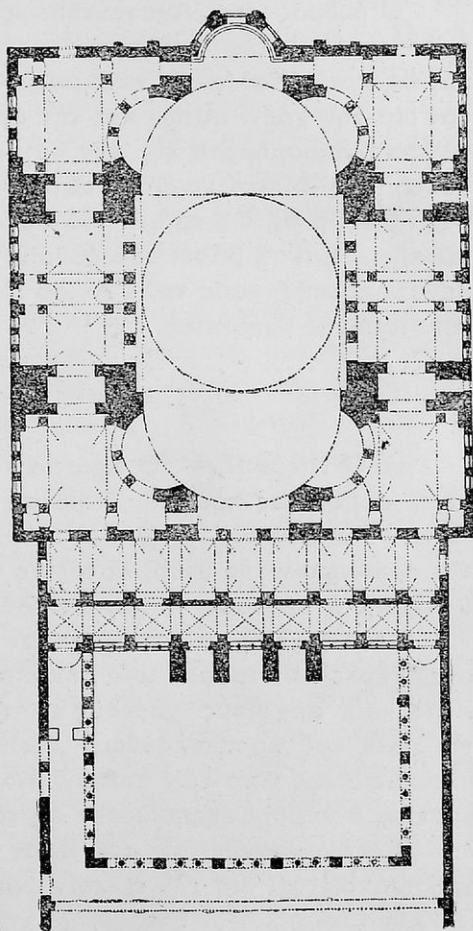

Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας

(Τομὴ κατὰ μῆκος)

ται», (Ἱστορ. Παπαρρηγ. Τόμ. Γ' σελ. 128). Αὐτοὶ οἱ ῥυθμοὶ ναῶν, ἀνάλογοι πρὸς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν μεγάλην θρησκευτικότητα, ἣτις διέκρινε τοὺς Βυζαντινοὺς, διεμορφώθησαν ἐν τῇ Χριστιανικῇ Βυζαντινῇ Αὐτοκρατορίᾳ.

Ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπεκράτησαν ἄλλοι ῥυθμοί, σύμφωνα πρὸς τὸ πνεῦμα, πρὸς τὸν πολιτισμόν, ἀκόμη καὶ πρὸς τὸ κλίμα, τῶν χριστιανικῶν χωρῶν τῆς Δύσεως. Κυριώτεροι τούτων εἶναι ὁ γοθτικὸς ῥυθμὸς καὶ ὁ τῆς Ἀναγεννήσεως. Κύριον γνώρισμα τοῦ γοθτικοῦ ῥυθμοῦ εἶναι τὸ τεθλασμένον τόξον, ἀπολήγον ἐν ὀξεῖαν γωνίαν. Ἐσωτερικῶς οἱ γοθτικοὶ ῥυθμοὶ ναοὶ εἶναι μᾶλλον σκοτεινοὶ καὶ ἐμπνέουσι διὰ τοῦ μυστηριώδους αὐτῶν σκότους καὶ τῆς σχετικῆς ἐπιβλητικότητος εἰς τοὺς εἰσερχομένους βαθεῖαν μυστικοπάθειαν καὶ κατάνυξιν. Τὸ σχῆμα τῶν ναῶν τούτων εἶναι σταυροειδές ἢ τὸ τῆς θολωτῆς Βασιλικῆς, διακοσμοῦνται δὲ ὑπὸ πολυαριθμῶν τεθλασμένων τόξων, ἅτινα, ὥς τινα βέ-

Κάτοπις τῆς Ἀγίας Σοφίας

λη, ἐστραμμένα πρὸς τὰ ἄνω, προσδίδουσιν εἰς αὐτοὺς τὴν ὕψιν, ὅτι ἔχουσι κατεύθυνσιν πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ συμβολίζουσι τὰς πρὸς τὸν Ὑψιστον ἀναπεμπομένας προσευχὰς τῶν πιστῶν. Πλεῖστοι τῶν ναῶν τῆς Δύσεως, καὶ τῶν Καθολικῶν καὶ τῶν

Προτεσταντῶν, εἶναι γοτθικοῦ ῥυθμοῦ, οἱ σπουδαιότεροι δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας ἐν Παρισίοις, τοῦ Ἁγίου Παύλου ἐν Λονδίῳ καὶ ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς Κολωνίας.

Ὁ ῥυθμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως προήλθεν ἀπὸ τὰς τάσεις καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως τοῦ 15ου αἰῶνος ἐν τῇ Δύσει καὶ δὴ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ. Οἱ ναοὶ ῥυθμοῦ Ἀναγεννήσεως διακρίνονται διὰ τὴν χάριν αὐτῶν καὶ τὴν ἁρμονίαν, ἔχουσι πολλὰ ἀνάγλυφα διακοσμήματα εἰς τὴν κάτοψιν καὶ ἐπιστεγάζονται ὑπὸ θόλων ὑψηλῶν καὶ κομψῶν, οὕτως ὥστε ὁ ῥυθμὸς αὐτῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς κρᾶμα τοῦ Βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς Βασιλικῆς. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ῥυθμοῦ τούτου ἐκτίσθη ὁ ἐν Ῥώμῃ μεγαλοπρεπὴς ναὸς τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ὁ μέγιστος ναὸς τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

5. ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

α) Ὁ Νάρθηξ.— Ὁ Χριστιανικὸς ναὸς διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, συμφώνως πρὸς τὴν διαίρεσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, διότι ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἐν πολλοῖς σημείοις ἀπεμιμήθη τὴν ὀργάνωσιν τῆς θείας λατρείας πρὸς Ἰουδαίους. Ταῦτα εἶναι ὁ νάρθηξ ἢ πρόναος, ὁ κυρίως ναὸς καὶ τὸ ἅγιον βῆμα.

Νάρθηξ ἢ πρόναος λέγεται τὸ πρὸ τοῦ κυρίως ναοῦ μέρος, ἀποτελοῦν τρόπον τινὰ τὴν εἴσοδον εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐν τῷ νάρθηκι ἴσταντο οἱ κατηχούμενοι καὶ παρηκολούθουν ἐκεῖθεν τὰς ἱεράς ἀκολουθίας, κεχωρισμένως ἀπὸ τῶν πιστῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας ὁ νάρθηξ ἐχρησίμευεν ὡς τὸ «κρυφὸ σχολεῖο» τῶν δούλων Ἑλληνοπαίδων· εἰς τὰς ἱεράς Μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους χρησιμοποιοεῖται διὰ τὴν τέλεσιν ὠρισμένων ἱερῶν ἀκολουθιῶν. Πολλοὶ ναοὶ σήμερον στεροῦνται νάρθηκος.

Πρὸ τῆς εἰσόδου εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς εὕρισκετο ἄλλοτε ἡ Κρήνη (ἢ φιάλη, λεοντάριον, κολυμβεῖον) ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ πιστοὶ πρὶν εἰσελθοῦν εἰς τὸν ναὸν ἔνιπτον τὰς χεῖρας, ἵνα δείξωσιν οὕτως, ὅτι καθαρισθέντες σωματικῶς, εἰσέρχονται εἰς τὸν ναόν, ἵνα καθαρισθῶσι καὶ ψυχικῶς ἀπὸ τὸν ῥύπον τῶν ἁμαρτιῶν. Ἡ Κρήνη τοῦ Χριστιανικοῦ ναοῦ ἀναλογεῖ πρὸς τὸν χαλ-

κοῦν λουτήρα τῶν Ἰουδαίων, ἔνθα οἱ ἱερεῖς ἐλούοντο πρὸ καὶ μετὰ τὴν τέλεσιν τῶν θυσιῶν.

Εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ ἐκτίζοντο ὡσαύτως τὰ βαπτιστήρια (αἱ κολυμβήθραι), ἅτινα ἦσαν σχήματος ὀκταγώνου καὶ διηροῦντο συνήθως εἰς δύο διαμερίσματα· τούτων τὸ ἓν ἐλέγετο φωτιστήριον, διότι ἐν αὐτῷ ἐβαπτίζοντο ἐντὸς δεξαμενῆς ὕδατος οἱ Χριστιανοὶ πρὶν εἰσαχθῆναι εἰς τὸ νηπιοβαπτισμὸν, τὸ δὲ ἕτερον ἐλέγετο ἀποδυτήριον, διότι ἐν αὐτῷ ἐξεδύοντο τὰ ἐνδύματά των διὰ τὴν βαπτισθῶσι. Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ τὸ βαπτιστήριον ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὴν σήμερον ἐν χρήσει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μας κολυμβήθραν.

β) Ὁ κυρίως ναός.— Κυρίως ναός λέγεται τὸ μεταξὺ τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ Ἀγίου Βήματος μέρος τοῦ ναοῦ, ἔνθα ἴστανται οἱ πιστοὶ καὶ παρακολουθοῦσι τὰς ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τελούμενας ἀκολουθίας. Ἐν τῷ κυρίῳ ναῷ ὑπάρχουσι τὰ στασίδια, ὁ ἱερὸς ἄμβων, τὸ δεσποτικόν, τὰ ἀναλογεῖα, ἡ σολέα, τὸ εἰκονοστάσιον καὶ πλῆθος εἰκόνων φορητῶν, τοιχογραφίων, πολυελαίων, ἅτινα πάντα συμβάλλουσιν εἰς τὸν διάκοσμον καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ναοῦ.

1. Τὰ στασίδια, χρησιμεύοντα πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν πιστῶν, ὅταν ψάλλωνται ὠρισμένα μέρη τῆς θείας λειτουργίας, τὰ ὁποῖα διὰ τὸν λόγον τοῦτον λέγονται συνήθως καθίσματα.

2. Ὁ ἱερὸς ἄμβων (ἐκ τοῦ ἀναβαίνω) οὗτος ὑψοῦτο ἄλλοτε ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ, νῦν δὲ κεῖται ὀλίγον ἀριστερώτερον καὶ ἔναντι τοῦ Δεσποτικοῦ. Ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἁμβωνος, ὡς ἀπὸ τινος ὑψηλοῦ καὶ κεντρικοῦ μέρους, ἀνεγίνωσκον οἱ ἀναγνώσται καὶ οἱ διάκονοι περικοπὰς ἐκ τῶν Ἀγίων Γραφῶν, ἔψαλλον οἱ ψάλλται, ἐκήρυττον οἱ ἱεροκήρυκες καὶ ἐτελεῖτο, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἡ στέψις τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ ἡ ἀνακήρυξις τῶν Πατριαρχῶν. Σήμερον ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἁμβωνος ἀναγινώσκεται τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ὑπὸ τοῦ διακόνου καὶ κηρύττεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.

3. Τὸ Δεσποτικόν, ἔνθα ἴσταται ὁ χοροστατῶν κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν Ἀρχιερεύς. Ἐπὶ τοῦ Δεσποτικοῦ

θρόνου εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, οὗτινος ἀντιπρόσωπος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι ὁ Ἀρχιερεύς.

4. Τὰ Ἀναλόγια ἢ Ἀναλογεῖα, κείμενα δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ καὶ χρησιμεύοντα ὡς στασίδια διὰ τὸν δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν χορὸν τῶν ψαλτῶν. Ἀλλοτε ὑπῆρχεν εἰς μόνον χορὸς ψαλτῶν καὶ ἐν ἀναλογεῖον.

5. Τὸ Εἰκονοστάσιον (τέμπλον), τὸ ὁποῖον χωρίζει τὸν κυρίως ναὸν ἀπὸ τὸ Ἱερὸν Βῆμα. Κατ' ἀρχὰς ἦτο χαμηλὸν διάφραγμα κιγκλιδωτὸν ἐκ ξύλου ἢ μαρμάρου, βραδύτερον ὑψώθη περισσότερον καὶ οὕτω καλύπτει ἀπὸ τὰ ὄμματα τῶν πιστῶν τὰ ἐν τῷ Ἀγίῳ Βήματι ὑπάρχοντα καὶ τελούμενα. Τὸ εἰκονοστάσιον ἔχει τρεῖς θύρας ἢ βημόθυρα, δι' ὧν εἰσέρχεται τις εἰς τὸ Ἱερὸν Βῆμα, τὴν μεσαίαν ἢ ὥραιαν Πύλην καὶ δύο πλαγίας, ἐκατέρωθεν αὐτῆς. Ἐπὶ τῆς ὥραιας Πύλης κρέματαί παραπέτασμα, τὸ ὁποῖον ἀνασύρεται εἰς διάφορα σημεῖα τῆς τελέσεως τῆς θείας λειτουργίας. Ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ὀνόματος, ὑπάρχουσι διάφοραι εἰκόνες· ἐκατέρωθεν τῆς ὥραιας Πύλης εἶναι αἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας ἐπὶ δὲ τῶν πλαγίων θυρῶν εἰκονίζονται ἀρχάγγελοι, ὡς φρουροὶ τῆς εἰσόδου τοῦ Ἱεροῦ Βήματος.

6. Ἡ Σολέα, ἥτοι προεξοχή τις τοῦ Ἱεροῦ Βήματος πρὸ τοῦ εἰκονοστασίου, ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδον τοῦ λοιποῦ ναοῦ. Ἀπὸ ταύτης κοινωνοῦσιν οἱ Χριστιανοὶ σήμερον, κατὰ δὲ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐπὶ τῆς σολέας, πολὺ εὐρυτέρας τότε ἢ σήμερον, ἔκειτο ἡ ἔδρα τοῦ Αὐτοκράτορος, τῶν ἀρχόντων καὶ ἄλλων ἐπισήμων τοῦ κράτους.

γ) Τὸ Ἱερὸν Βῆμα.—Τὸ ἱερώτερον μέρος τοῦ Ναοῦ εἶναι τὸ Ἅγιον Βῆμα, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ ἄδυτον, ἄβατον, ἅγια ἁγίων, θυσιαστήριον καὶ ἀπλῶς ἱερόν. Κεῖται ἐπὶ ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου ἢ ὁ λοιπὸς ναός, στεγάζεται διὰ κυκλοτεροῦς ἀψίδος καὶ χωρίζεται ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τοῦ εἰκονοστασίου. Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ Ἱερὸν Βῆμα δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς λαϊκοὺς καὶ διὰ τοῦτο λέγεται ἄβατον καὶ ἄδυτον. Τὸ Ἅγιον Βῆμα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ Ἅγια τῶν Ἀγίων τῆς Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου ἢ τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος καὶ συμβολίζει, κατὰ τὸν Συ-

μεῶνα τὸν Θεσσαλονίκης τὰ ὑπερουράνια, ἐν ᾧ ὁ κύριος ναὸς συμβολίζει τὸν οὐρανὸν καὶ ὁ νάρθηξ τὴν γῆν. Ἐν τῷ Ἀγίῳ Βήματι ὑπάρχουσιν ἡ Ἀγία Τράπεζα, ἡ Πρόθεσις ἢ Προσκομιδὴ, τὸ Σκευοφυλάκιον καὶ τὸ Σύνθρονον.

6. ΤΑ ΕΝ Τῷ ΑΓΙῳ ΒΗΜΑΤΙ

α) Ἡ Ἀγία Τράπεζα καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς ἱερὰ καλύμματα καὶ σκεύη. — Ἡ Ἀγία Τράπεζα κεῖται ἐν τοῖς ναοῖς τῶν ὀρθοδόξων ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ἀγίου Βήματος, ἐν ᾧ ἐν τοῖς ναοῖς τῶν Δυτικῶν τοποθετεῖται ἐν τῇ κεντρικῇ κόγχῃ καὶ παρὰ τὸν τοῖχον. Λέγεται συνήθως καὶ θυσιαστήριον, διότι ἐπ' αὐτῆς τελεῖται ἡ θεία Εὐχαριστία, ἥτοι ἡ ἀναίμακτος τοῦ Κυρίου ἡμῶν θυσία, καθ' ἣν μεταλαμβάνομεν τοῦ ζωοποιοῦ αὐτοῦ σώματος καὶ αἵματος. Ὡς ἐλέχθη ἀλλαχοῦ, ἐν ταῖς κατακόμβαις ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς Ἀγία Τράπεζα ὁ τάφος τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως, ὡς ἐκ τούτου δὲ προήλθεν ἡ συνήθεια σήμερον νὰ τοποθετῶσιν ὑπὸ τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν λείψανα μαρτύρων. Ἡ Ἀγία Τράπεζα κατασκευάζεται συνήθως ἐκ ξύλου ἢ λίθου ἢ μαρμάρου, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκ πολυτίμου λίθου καὶ μετάλλου, στήριζεται δὲ ἢ ἐπὶ ἐνὸς κίονος, συμβολίζοντος τὸν θεμελιωτὴν τῆς Ἐκκλησίας Ἰησοῦν Χριστὸν ἢ ἐπὶ τεσσάρων, ὅσοι εἶναι καὶ οἱ Εὐαγγελισταὶ ἢ, σπανιώτερον, καὶ ἐπὶ περισσοτέρων κίωνων.

Ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς ὑπάρχουσι τὰ ἐξῆς ἱερὰ καλύμματα :

1. Τὸ εἰλητόν, τεμάχιον ὑφάσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ὁ τάφος τοῦ Σωτῆρος.

2. Τὸ κατασάρκιον, λευκὴ σινδὼν, καλύπτουσα ὅλην τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν.

3. Τὸ ἀντιμήνσιον· τὸ κάλυμμα τοῦτο χρησιμοποιεῖται ἐπὶ κοινῆς τραπέζης ἀντὶ τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς (ἀντὶ καὶ mensa=τράπεζα) διὰ νὰ τελεσθῇ κανονικὴ θεία λειτουργία εἰς στρατόπεδα ἢ πλοῖα ἢ ἀλλαχοῦ, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐγκαινισμένος ναός.

4. Ὁ Ἐπιτάφιος· τετράγωνον τεμάχιον ὑφάσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς νεκρός, καὶ τοῦ ὁποίου γί-

νεται χρήσις σήμερον μόνον τὴν Μ. Παρασκευὴν, ὅτε προβάλλεται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς πρὸς προσκύνησιν.

5. Ὁ ἄηρ· τεμάχιον ὑφάσματος, διὰ τοῦ ὁποῦ καλύπτονται τὰ Τίμια Δῶρα (ἦτοι τὸ Ἅγιον Ποτήριον καὶ ὁ Δίσκος), ἐπὶ τῶν ὁποίων σείεται ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ, τοῦ ἐπισυμβάντος κατὰ τὴν Σταύρωσιν τοῦ Κυρίου. Ὅταν λειτουργῇ Ἀρχιερεὺς, ὁ ἄηρ ἐπισείεται ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ἐν ᾧ οὗτος, κεκλιμένος

Χρυσοκέντητος Ἐπιτάφιος μετὰ τῆς παραστάσεως τῆς Κοιμήσεως.
(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου)

ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπέζης, καλύπτει διὰ τῶν χειρῶν τὰ Τίμια Δῶρα. Ὁ ἄηρ συμβολίζει τὴν καθαρὰν σινδόνα, δι' ἧς ὁ Ἰωσήφ ἐτύλιξε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπέζης ὑπάρχουσι τὰ ἐξῆς ἱερὰ σκευή, χρησιμοποιούμενα κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας.

1. Τὸ Ἅγιον Ποτήριον, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ ἱερώτερον ἐκ τῶν λειτουργικῶν σκευῶν, διότι ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνομεν τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Συμβολίζει τὸ ποτήριον τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, ἔχει δὲ ἐπ' αὐτοῦ ἑξῶς.

γραφισμένα τὸν καλὸν Ποιμένα ἢ ρητὰ τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

2. Ὁ ἅγιος Δίσκος ἐπ' αὐτοῦ ἐναποτίθεται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς προσκομιδῆς ὁ ἅγιος ἄρτος, ὁ ὁποῖος μεριζόμενος εἰς μικρὰ τεμάχια ρίπτεται εἰς τὸ "Ἅγιον Ποτήριον κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας ἀναμιγνυόμενος οὕτω μετὰ τοῦ οἴνου. Συμβολίζει δὲ οὗτος τὴν Βηθλεὲμ ἢ τὸν οὐρανόν.

3. Ἡ λόγχη αὕτη ὑπάρχει εἰς ἀνάμνησιν τῆς λόγχης, διὰ τῆς ὁποίας εἰς στρατιώτης ἐκέντησε τὴν πλευρὰν τοῦ Ἑσταυρωμένου Κυρίου, χρησιμεύει δὲ ἵνα κόπτη ὁ ἱερεὺς τὸν ἅγιον ἄρτον, ὅτε λέγει τοὺς λόγους τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου «καὶ εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἔνυξεν» (Ἰωάν. ιθ' 34).

4. Ἡ λαβὶς μικρὸν κοχλιάριον, δι' οὗ ὁ ἱερεὺς μεταδίδει τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου εἰς τοὺς κοινωνοῦντας.

5. Ὁ ἀστέρισκος οὗτος ἔχει σχῆμα ἀστέρος, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἀστέρος, τοῦ ἀναφανέντος κατὰ τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἐπικαλύπτει τὸν Δίσκον, ἵνα συγκρατήσῃ τὸ ἐπ' αὐτοῦ κάλυμμα ἐξ ὑφάσματος, ὅπως μὴ ἐγγίξῃ τοῦτο τὸν ἐν τῷ Δίσκῳ ἅγιον ἄρτον. Τοποθετῶν αὐτὸν ὁ ἱερεὺς ἐπὶ τοῦ Δίσκου λέγει: «καὶ ἔστη ὁ ἀστήρ ἐπάνω, οὗ ἦν τὸ παιδίον» (Ματθ. β' 9).

6. Ὁ σπόγγος συμβολίζει τὸν σπόγγον, δι' οὗ ἐπότισαν τὸν Κύριον χολήν καὶ ὄξος κατὰ τὴν Σταύρωσίν του, χρησιμεύει δὲ πρὸς καθαρισμὸν τοῦ ἁγίου Ποτηρίου.

7. Τὸ ζεὼν εἶναι μικρὸν δοχεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ θερμαίνεται τὸ ὕδωρ τὸ χυνόμενον ἐν τῷ οἴνῳ τοῦ ἁγίου Ποτηρίου κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Κυρίου, ὅτε ἐκεντήθη διὰ λόγχης ὑπὸ στρατιώτου.

8. Τὸ ἀρτοφόριον μικρὸν σκεῦος (ἢ πυξίς) ἐν τῷ ὁποίῳ, ὥς ἐκ τοῦ ὀνόματος δηλοῦται, διατηρεῖται προηγιασμένος ἄρτος, χρησιμοποιούμενος εἰς μετάληψιν τῶν πιστῶν εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις.

β) Ἡ Προσκομιδὴ ἢ Πρόθεσις.—Αὕτη εἶναι μικρὰ Τράπεζα, ἐπὶ τῆς ὁποίας τίθενται τὰ Τιμια Δῶρα, ἥτοι ὁ ἄρτος καὶ

ὁ οἶνος, πρὶν προσκομισθῶσιν εἰς τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν πρὸς τέλει τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἐπ' αὐτῆς τελεῖ ὁ ἱερεὺς τὴν Θεῖαν Προσκομιδὴν. Συμβολίζει τὸ σπήλαιον τῆς Βηθλεέμ, ἐνθα ἐγεννήθη ὁ Σωτὴρ, διὰ τοῦτο ἀντὶ τραπέζης χρησιμοποιεῖται συνήθως σήμερον κόγχη μικρά, ἐκτισμένη ἀριστερά, ἐντὸς τοῦ τοίχου ἐν εἶδει σπηλαίου. Ἡ Πρόθεσις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν χρυσοῦν τράπεζαν τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐτοποθετοῦντο ὑπὸ τῶν Ἑβραίων οἱ ἄρτοι τῆς προθέσεως ("Ἐξοδ. κε'23). Ἐν τῇ Προθέσει ἐφυλάσσετο ὡσαύτως βιβλίον, καλούμενον Διπτύχον, διότι ἀπετελεῖτο ἐκ δύο πτυχῶν, καὶ περιέχον τὰ ὀνόματα ζώντων ἐπὶ τῆς μιᾶς πτυχῆς καὶ ὀνόματα τεθνεώτων ἐπὶ τῆς ἄλλης, ἵνα μνημονευθῶσι ταῦτα ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν τέλει τῆς Θείας Προσκομιδῆς. Ἀντὶ διπτύχων ὑπῆρχον ἐνίοτε τρίπτυχα ἢ πολύπτυχα, περιέχοντα ὀνόματα κληρικῶν ἢ ἄλλων προσώπων, διακριθέντων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ Πολιτείᾳ.

γ) Τὸ Σκευοφυλάκιον. — Τοῦτο εἶναι μικρὸν δωμάτιον ἢ ἐρμάριον ἢ κιβώτιον, καταλαμβάνον τὴν δεξιὰν κόγχην τοῦ ἱεροῦ βήματος πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς Ἀγίας Τραπέζης καὶ χρησιμεῖον ἵνα φυλάσσωνται ἐν αὐτῷ τὰ ἱερὰ σκεύη, τὰ ἅμφια καὶ λοιπὰ κειμήλια τῆς Ἐκκλησίας. Σκευοφύλαξ συνήθως ἦτο ὁ διάκονος τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τοῦτο ἐλέγετο ἄλλοτε τὸ σκευοφυλάκιον καὶ «διακονικόν».

δ) Σύνθρονον. — Οὕτως ὀνομάζεται σειρὰ στασιδίων ἢ θρόνων, κειμένων ὀπισθεν τῆς Ἀγίας Τραπέζης πρὸς ἀνάπαυσιν τοῦ Ἐπισκόπου καὶ τῶν συλλειτουργῶν αὐτοῦ, ὅταν ἀναγινώσκωνται ψαλμοί, προφητεῖαι, ὁ Ἀπόστολος, ἢ καὶ εἰς ἄλλας στιγμὰς τῆς θείας λειτουργίας. Τὸ σύνθρονον εὑρίσκεται εἰς τὴν κεντρικὴν κόγχην τοῦ Ἀγίου Βήματος, ἢ πρόθεσις, ὡς εὔπομεν, κεῖται εἰς τὴν ἀριστερὰν κόγχην καὶ τὸ σκευοφυλάκιον εἰς τὴν δεξιὰν κατὰ ταῦτα τὸ Ἅγιον Βῆμα ἔχει τρεῖς κόγχας συνήθως, διὰ τοῦτο καὶ οἱ τοιοῦτοι ναοὶ λέγονται τρικόγχους.

7. ἈΛΛΑ ΙΕΡΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

Διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς θείας λατρείας, διὰ τὸν διάκοσμον καὶ τὸν φωτισμὸν τῶν ἱερῶν ναῶν χρησιμοποιοῦνται διάφορα ἀντικείμενα, ὧν τὰ κυριώτερα εἶναι :

1. Αἱ κανδήλαι καὶ αἱ λαμπάδες. Ἐθνικοὶ καὶ Ἰουδαῖοι ἐφώτιζον καταλλήλως τοὺς ναοὺς των. Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σολομῶντος περίφημος ἦτο ἡ ἐπτάφωτος χρυσεὴ λυχνία. Καὶ ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ θεία λειτουργία ἐτελεῖτο ἄλλοτε περὶ ὄρθρον βαθύν, πολλοὶ δὲ ἱερεῖς ἀκούθιαι τελοῦνται καὶ σήμερον ἐν καιρῷ νυκτός, φωτίζει καὶ αὕτη τοὺς ναοὺς, χρησιμοποιοῦσα λυχνίας μετ' ἐλαίου καὶ κηρία (ἥτοι κανδήλας καὶ λαμπάδας).

Τοιαῦται λυχνίαι ὑπάρχουσιν ὀπισθεν τῆς Ἀγίας Τράπέζης (ἀκοίμητος λυχνία), πρὸ τῆς ὥραιας Πύλης καὶ πρὸ τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων.

Αἱ ἐκ κηροῦ λαμπάδες ἦσαν ἐν χρήσει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ Χριστιανισμοῦ (Πράξ. κ' 7.8), ὁ εὐπλαστος δὲ κηρὸς αὐτῶν συμβολίζει τὴν εὐπλαστον καὶ καθαρὰν καρδίαν τῶν πιστῶν, ἣτις διαπλάσσεται ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἵνα γίνῃ ἁγία καὶ ἄμωμος. Τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον περιχύνεται ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ διὰ λαμπάδων καὶ κανδηλῶν, εἰκονίζει τὸ πνευματικὸν φῶς τῶν πιστῶν, οἵτινες διὰ τῶν καλῶν ἔργων των λάμπουσιν ἐν τῷ κόσμῳ.

2. Τὸ θυμιατήριον. Ἐντὸς τοῦ δοχείου τούτου καίεται ἄρωματῶδες θυμίαμα, διὰ τοῦ ὁποῖου οἱ Λειτουργοὶ θυμῶσι τοὺς πιστοὺς καὶ τὰ ἱερὰ ἀντικείμενα τοῦ ναοῦ. Καὶ τὸ θυμίαμα ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Οἱ Ἑβραῖοι εἶχον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σολομῶντος ἰδιαίτερον θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος, γνωρίζομεν δὲ ὅτι οἱ Μάγοι τῆς Ἀνατολῆς προσήνεγκον εἰς τὸν νεογέννητον Σωτῆρα τοῦ κόσμου λίβανον καὶ σμύρναν. Τὸ εὐῶδες θυμίαμα συμβολίζει τὴν ἀγνὴν προσευχὴν τῶν πιστῶν, τὴν ἀνερχομένην πρὸς τὸν Ὑψιστον, ὅπως ὁ ἄρωματῶδης καπνὸς τοῦ θυμιάματος ἀναβαίνει πρὸς τὰ ἄνω, καθ' ὃ λέγει καὶ ὁ προφητὰναξ Δαβὶδ : «κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου» (Ψαλμ. ρμ' 2).

3. Οἱ κώδωνες. Οὗτοι χρησιμεύουσιν ἵνα προσκαλῶνται οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ ἵνα ἀναγγέλλωνται διάφορα χαρμόσυνα ἢ πένθιμα γεγονότα τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ Ἰουδαῖοι προσεκαλοῦντο εἰς τὸν ναὸν διὰ σαλπίγγων, οἱ δὲ πρῶτοι Χριστιανοὶ εἶχον ὠρισμένους ἀνθρώπους, ἐντεταλμένους νὰ καλῶσι τοὺς πιστοὺς εἰς σύνταξιν. Μετὰ ταῦτα εἰσήχθη τὸ σήμαντρον ἥτοι ξυλίνη ἢ σιδηρᾶ πλάξ, κρουομένη διὰ ρόπτρου ὑπὸ τοῦ Ἐκκλησιάρχου. Ἐκ τῆς Δύσεως, ἔνθα τὸ πρῶτον ἐχρησιμοποιήθησαν, εἰσήχθησαν καὶ παρ' ἡμῖν οἱ κώδωνες ἢ καμπάναι, καὶ ἡ συνήθεια νὰ κτίζωνται τὰ κωδωνοστάσια ἐπὶ τινος γωνίας τοῦ κτιρίου τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ, ἐνῶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐκτίζοντο ταῦτα ἐν τῷ προαυλίῳ πηλσίῳ τῶν ναῶν.

8. ΙΕΡΑ ΑΜΦΙΑ

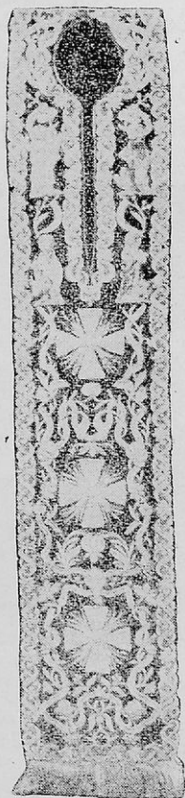
α) Τοῦ Διακόνου.— Ἱερὰ ἄμφια λέγονται αἱ ἐνδυμασίαι τῶν λειτουργῶν τῆς θρησκείας, αἱ χρησιμοποιούμεναι κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ ἄλλων ἱεροπραξιῶν. Ταῦτα διαφέρουσι τῆς καθημερινῆς ἐνδυμασίας καὶ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ κατὰ τὸν χρωματισμόν, διακρίνονται δὲ διὰ τὴν λαμπρότητα ἅμα καὶ σοβαρότητα αὐτῶν, ἀνάλογον πρὸς τὴν ἱερότητα τῶν στιγμῶν τῆς θείας λατρείας καὶ πρὸς τὸ ἀξίωμα τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου. Ἰδιαίτεροι ἱερατικοὶ στολαὶ ὑπῆρχον ἐν χρήσει καὶ ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ θρησκείᾳ καὶ ἐκ ταύτης παρελήφθησαν τὰ πλεῖστα τῶν ἱερῶν ἀμφίων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Δι' ἕκαστον τῶν τριῶν βαθμῶν τῆς ἱερωσύνης ὑπάρχει καὶ ἰδιαίτερα περιβολὴ διὰ τὰς ἱεροτελεστίας καὶ οὕτως ἔχομεν ἱερὰ ἄμφια τῶν διακόνων, τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἐπισκόπων. Τοῦ διακόνου τὰ ἱερὰ ἄμφια εἶναι :

1. Τὸ στιχάριον: Τοῦτο εἶναι χιτὼν ποδήρης, συνήθως λευκός, κοινὸς δὲ καὶ διὰ τοὺς τρεῖς βαθμούς. Εἶναι τὸ ἐσώτατον ἐκ τῶν ἀμφίων, διακεκοσμημένον διὰ στίχων ἐρυθρῶν καὶ συμβολίζον τὴν καθαρότητα τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, οἵτινες περιβαλλόμενοι αὐτὸ λέγουσι : «ἀγαλλιάσεται ἡ ψυχὴ

μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσέ γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέβαλέ με» κ.τ.λ.

2. Τὸ Ὁ ρ ἄ ρ ι ο ν· τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ κύριον διακριτικὸν ἄμφιον τοῦ Διακόνου κατὰ τὰς ἱερὰς τελετάς καὶ εἶναι ταινία ἐπιμήκης, ἣν φέρει οὗτος περὶ τὸν ἀριστερόν ὦμον καὶ μὲ τὰ ἄκρα πίπτοντα ἐκατέρωθεν τοῦ σώματος.

3. Τὰ ἐπιμάνικα ἢ ἐπιμανίκια· ταῦτα εἶναι χειρίδες (ἢ ἐπιχειρίδες, ἐκ τοῦ ἐπὶ καὶ manus=χείρ), τὰς ὁποίας φέρουσιν οἱ ἱεουργοῦντες περὶ τὰς χεῖρας· συμβολίζουν τὴν δύναμιν καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν ὁ λειτουργὸς φορῇ τὸ δεξιὸν ἐπιμάνικον εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα, λέγει· «ἡ δεξιὰ σου χεῖρ, Κύριε, δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ, ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, ἔθραυσεν ἐχθρούς· καὶ τῷ πλήθει τῆς δόξης σου συνέτριψας τοὺς ὑπεναντίους». ὅταν δὲ τὸ ἀριστερόν, λέγει· «αἱ χεῖρές σου, ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με, συνέτισόν με καὶ μαθήσομαι τὰς ἐντολάς σου». Τὰ ἐπιμάνικα εἶναι κοινὰ καὶ διὰ τοὺς τρεῖς βαθμούς.

Ἐπιτραχήλιον ἀργυροεπίχρουν κεντητόν, ἀνήκον εἰς πατριαρχικὴν στολὴν.

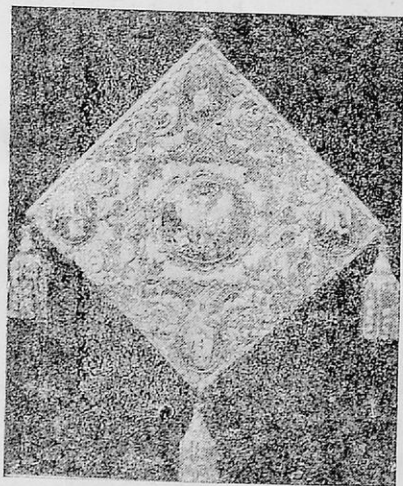
(Ἐκ τοῦ Σιναιοφυλακίου τοῦ Οἰκουμένου Πατριαρχείου)

β) Ἱερὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου.— Πλὴν τοῦ στιχαρίου καὶ τῶν ἐπιμανικίων, ἅτινα περιεγράψαμεν, τὰ ἱερὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου εἶναι καὶ τὸ ἐπιτραχήλιον, ἡ ζώνη καὶ τὸ φαλόνιον, διὰ τοὺς κατέχοντας δὲ ἐκκλησιαστικὸν τι ἀξίωμα καὶ τὸ ἐπιγονάτιον καὶ ὁ ἐπιστήθιος σταυρός.

1. Ἐπιτραχήλιον· τοῦτο εἶναι πλατεῖα ταινία, ἔχουσα ἄνοιγμα εἰς τὸ ἐν ἄκρον αὐτῆς, ἐξ οὗ κρέμαται ἀπὸ τοῦ

τραχήλου καὶ πίπτει πρὸς τὰ ἔμπρός. Ἐπέχει τὴν θέσιν τοῦ διακονικοῦ ὀραρίου καὶ συμβολίζει τὸν ζυγὸν τοῦ Χριστοῦ ἢ χάριν τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς, ἐνδύμενος αὐτό, λέγει: «εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ ἐκχέων τὴν χάριν ἐπὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοῦ» κ.τ.λ.

2. Ἡ ζώνη δι' αὐτῆς περιβάλλεται ὁ ἱερεὺς τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ καὶ τοιοῦτοτρόπως εἶναι ἕτοιμος νὰ διακονῇ ἀμώμως τὸν Θεὸν συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Χριστοῦ: «ἔστωσαν

Χρυσοκέντητον Ἐπιγονάτιον.

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ
Ὀικουμενικοῦ Πατριαρχείου)

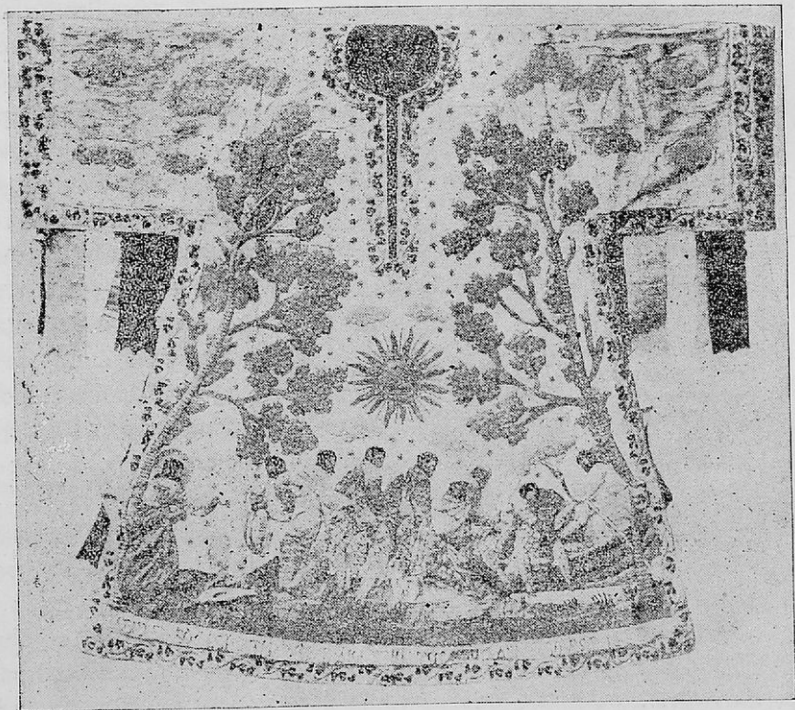
ὕμιν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι καὶ οἱ λύχνοι καιδόμενοι· καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν» (Λουκ. ιβ' 35). Ὅταν φορῇ ταύτην ὁ ἱερεὺς, λέγει: «εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ περιζωννύων με δύναμιν» κ.τ.λ.

3. Τὸ φαινόλιον ἢ φελόνιον· εἶναι ποδήρης χιτῶν, σχήματος κώνου, ἄνευ χειρίδων καὶ μὲ ἀνοιγμα πρὸς τὴν κορυφήν, δι' οὗ ὁ ἱερεὺς φορεῖ αὐτό. Τὸ φαινόλιον ἦτο ἄλλοτε κοινὸν καὶ διὰ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διὰ τοὺς ἐπισκόπους, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἐπισκόπου ἔφερε πρὸς διάκρισιν

πολλοὺς σταυροὺς (πολυσταύρια φαινόλια). Συμβολίζει τὴν δικαιοσύνην, ἣτις δέον νὰ διακρίνῃ τοὺς ἱερεῖς, οἵτινες ὅταν φορῶσιν αὐτό, λέγουσιν: «οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην καὶ οἱ ὅσιοί σου ἀγαλλιάσονται» κ.τ.λ. Ἡ ὀνομασία του προέρχεται ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως, *raepula*, ἣτις σημαίνει ὀδοιπορικὸν μανδύαν.

4. Τὸ ἐπιγονάτιον· τοῦτο εἶναι τετράγωνον τεμάχιον ὑφάσματος, ἀναρτώμενον ὡς ρομφαία ἀπὸ τῆς ζώνης καὶ φθάνον μέχρι τῶν γονάτων. Συμβολίζει τὸ λέντιον, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κύριος κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον, ὅτε

ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν. Κατ' ἀρχὰς ἔφερον ἐπιγονάτιον μόνον οἱ ἐπίσκοποι, κατόπιν δὲ ἐπετράπη νὰ φέρωσι τοῦτο καὶ ἱερεῖς, κατέχοντες ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα (ἀρχιμανδρίται, οἰκονόμοι, πρωτοπρεσβύτεροι κ.ἄ.). Ὁ ἱερεὺς, φορῶν αὐτό, λέγει : «περίζωσαι τὴν ρομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου δυνατέ» κ.λ.π.

Πατριαρχικὸς Σάκκος μετὰ κεντητῶν ἀργυρεπιχρῶσων παραστάσεων τοῦ θαύματος τῆς Τιβεριάδος, ὁ καλούμενος διὰ τοῦτο «Τιβεριάδος θάλασσα», ἔργον τοῦ ἔτους 1810 ἐπισκευασθὲν τῷ 1888.

(Ἐκ τοῦ Σχενοφυλακίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου)

γ) Ἱερὰ ἄμφια τοῦ Ἐπισκόπου.— Τὴν στολὴν τοῦ Ἀρχιερέως, ὅταν ἱεουργῇ ἢ χοροστατῇ, ἀποτελοῦσιν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου—πλὴν τοῦ φαινολίου—καὶ τὰ ἀκόλουθα :

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

1. Ὁ Σάκκος· οὗτος εἶναι ἔνδυμα πλατὺ μὲ βραχείας χειρίδας καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη, συναπτόμενα πρὸς τὸ μέρος τῶν πλευρῶν διὰ μικρῶν ταινιῶν ἢ κωδωνίσκων. Εἶναι ἔνδυμα αὐτοκρατορικὸν κυρίως, τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς ἐφόρουν μόνον οἱ Πατριάρχαι, μεταγενεστέρως δὲ ἐπετράπη ἢ χρῆσις αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς ἐπισκόπους. Συμβολίζει τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον, ὅπερ πρὸς ἐμπαιγμόν, ὡς δῆθεν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων, ἐνέδυσαν οἱ στρατιῶται τὸν Σωτῆρα κατὰ τὸ Πάθος αὐτοῦ.

Ὤμοφόριον.

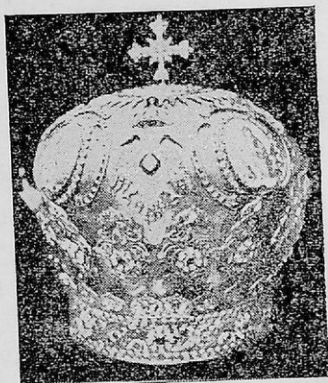
(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ
Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου)

2. Τὸ ὠμοφόριον· τὸ ἄμφιον τοῦτο φορεῖ ὁ Ἐπίσκοπος ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ καὶ ἄνωθεν τοῦ σάκκου. Ὁ Ἐπίσκοπος κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν χρησιμοποιεῖ δύο ὠμοφόρια, ἓν μέγα καὶ ἓν μικρόν· τὸ μέγα φέρει ἐν ἀρχῇ μέχρι τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, τὸ δὲ μικρόν μετὰ ταῦτα μέχρι τοῦ τέλους τῆς θείας λειτουργίας. Τὸ ὠμοφόριον ἀποτελεῖ τὸ δια-

κριτικὸν γνῶρισμα τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας· παρὰ τοῖς Δυτικοῖς φέρει τοῦτο μόνον ὁ Πάπας καὶ ἐκεῖνοι ἐκ τῶν ἀρχιεπισκόπων, εἰς τοὺς ὁποίους αὐτὸς παραχωρεῖ τοῦτο.

3. Ὁ σταυρὸς καὶ τὸ ἐγκόλπιον· ταῦτα κρέμονται ἀπὸ τοῦ τραχήλου ἐπὶ τοῦ στήθους, καὶ ὁ μὲν σταυρὸς συμβολίζει τὴν αὐτοθυσίαν τῶν φερόντων αὐτόν, τὸ δὲ ἐγκόλπιον, ὅπερ εἶναι μικρὰ εἰκὼν τοῦ Σωτῆρος ἢ τῆς Θεοτόκου, δηλοῖ τὴν καθαρότητα καὶ εὐθύτητα τῆς ψυχῆς τοῦ λειτουργοῦ, ὅστις διὰ τοῦτο φορῶν αὐτὸ λέγει: «Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἔμοι ὁ Θεὸς καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου».

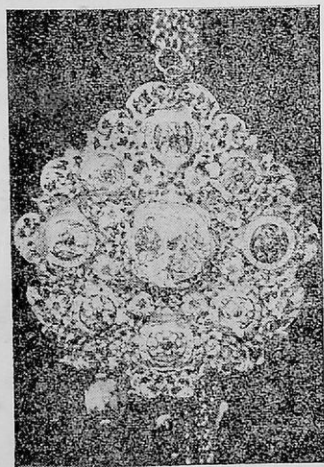
4. Ἡ Μίτρα εἶναι στέμμα χρυσοκέντητον, κεκοσμημένον διὰ πολυτίμων λίθων καὶ ἐπέχον θέσιν βασιλικοῦ διαδήματος. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἔχει σταυρὸν καὶ κύκλωθεν αὐτοῦ τοὺς τέσσαρας εὐαγγελιστάς. Συμβολίζει τὸν ἀκάνθινον στέφανον τοῦ Κυρίου. Οἱ Ρῶσοι ἀρχιμανδρίται φέρουσιν ὡσαύτως μίτραν, ἀλλ' ἄνευ Σταυροῦ.

Μίτρα μετὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ ἐμβλήματος τοῦ δι-
κεφάλου ἀετοῦ.

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ
Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου)

5. Ποιμαντικὴ ράβδος· αὕτη εἶναι σύμβολον τῆς ποιμαντορικῆς ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου. Εἶναι συνήθως ἐκ μετάλλου καὶ εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ ἔχει δικέφαλον ὄφιν μὲ μικρὸν σταυρὸν ἐν τῷ μέσῳ. Οἱ ὄφεις εἶναι τύπος τοῦ χαλκοῦ ὄφεως, ὃν ὁ Μωϋσῆς ὕψωσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ· συμβολίζουσι τοὺς ἐσωτερικοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ δὲ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν σταυρὸς τὴν δύναμιν, δι' ἧς καταπολεμοῦνται οὗτοι ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου νικηφόρως.

Πατριαρχικὸν ἐγκόλπιον.

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ
Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου)

6. Ὁ Μανδύας· ἔνδυμα πο-
δῆρες ἄνευ χειρῶν καὶ διακεκοσμη-
μένον μὲ διαφόρους συμβολικὰς πα-
ραστάσεις· εἶναι πολὺ εὐρύ, περιδένε-
ται περὶ τὸν τράχηλον καὶ κρατεῖται
ὀπισθεν ὑπὸ τοῦ Διακόνου. Ὁ Ἀρχιε-
ρεὺς φορεῖ τοῦτο, ὅταν χοροστατῇ.

7. Τὸ ἐπιρριπτάριον ἢ
ἐπανωκαλύμμαυχον· εἶναι
τὸ μέλαν τεμάχιον ὑφάσματος, ὃπερ
ἐπιρρίπτεται ἐπὶ τοῦ καλυμμαυχίου
καὶ κρέμαται πρὸς τὰ ὀπισθεν ἐπὶ τῶν
ὤμων. Φέρουσι τοῦτο πλὴν τῶν Ἐπι-
σκόπων καὶ οἱ Ἀρχιμανδρίται καὶ
συμβολίζει τὴν αὐτοθυσίαν αὐτῶν.

8. Τὰ Δικηροτρίκηρα· εἰ-

ναι ζευγος κηροπηγίων, ἐξ ὧν τὸ ἓν εἶναι δίκηρον καὶ τὸ ἄλλο τρίκηρον, συμβολίζουσι δὲ τὸ μὲν πρῶτον μὲ τὰ δύο κηρία τὴν θείαν καὶ ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Κυρίου, τὸ δὲ δεύτερον τὴν Ἀγίαν Τριάδα.

ΜΕΡΟΣ Β'

9. Αἱ ἑορταί

Ἀπασαί αἱ ἡμέραι τῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν πρέπει νὰ διαρρέωσιν ἐν εὐσεβείᾳ καὶ νὰ ἀφιερῶνται εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ὑψίστου, οὐχ' ἦττον ἢ Ἀγία ἡμῶν Ἐκκλησία χάριν τῆς καλυτέρας ὁργανώσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν ἔταξεν ὀρισμένας ἡμέρας, καθ' ἃς παύουσιν οὗτοι τὰς ἐργασίας των διὰ νὰ παρακολουθῶσι τὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας ἐν τοῖς ναοῖς καὶ διὰ νὰ ἐπιδίδωνται κατ' αὐτὰς εἰς διάφορα θεάρεστα ἔργα. Αἱ ἡμέραι αὗται λέγονται **εορταί**. Τοιαῦται δὲ εἶναι ἡ Κυριακή, ἡμέρα ἀφιερωμένη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου καὶ ἀντικαταστήσασα τὸ Ἰουδαϊκὸν Σάββατον, αἱ ἄλλαι ἑορταί τοῦ Σωτῆρος, αἱ πρὸς τιμὴν τῆς Παρθένου Μαρίας καὶ ἄλλων ἱερῶν προσώπων τῆς θρησκείας ἡμῶν, ὡς καὶ αἱ εἰς ἀνάμνησιν σπουδαίων γεγονότων τῆς Ἐκκλησίας τεταγμένα.

Καὶ οἱ Ἐθνικοὶ ὡσαύτως εἶχον ἑορτάς, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς αὗται προήρχοντο ἀπὸ τὴν γεωργικὴν ζωὴν των συμφώνως μὲ τὸν φυσιολατρικὸν χαρακτήρα τῆς θρησκείας τῶν ὀρχαίων.

Οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον πολλὰς ἑορτάς εἰς ἀνάμνησιν διαφόρων σπουδαίων γεγονότων τοῦ θρησκευτικοῦ των βίου καὶ μάλιστα τὴν ἑβδόμην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος, τὸ Σάββατον, ὅτε ἀπείχον αὐστηρῶς πάσης ἐργασίας καὶ ἐλάτρευον τὸν Θεόν συμφώνως πρὸς τὴν τετάρτην ἐντολὴν τοῦ Δεκαλόγου. Ἐορταίνετες τῶν Ἰουδαίων, ὅπως τὸ Πάσχα, ἡ Πεντηκοστή καὶ ἄλλαι, διειρηθήσαν καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλην ἐντελῶς σημασίαν.

Αἱ χριστιανικαὶ ἑορταὶ διαίρουνται εἰς Δεσποτικάς, Θεομητορικάς καὶ εἰς ἑορτὰς τῶν Ἀγίων.

10. ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

α) Ἀκίνητοι δεσποτικάι ἑορταί.— Οὕτως ὀνομάζονται αἱ ἑορταί, αἱ καθιερωμέναι διὰ τὴν λατρείαν τοῦ Δεσπότου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ αἱ ὁποῖαι διακρίνονται εἰς κινήτας καὶ ἀκινήτους. Κινήται εἶναι αἱ ἑορταί, αἵτινες, ἔχουσαι ὡς βάσιν τὸ Πάσχα, τὸ ὁποῖον δὲν ἑορτάζεται πάντοτε κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν, δὲν συμπίπτουσι κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας τοῦ μηνός. Τούναντίον αἱ ἀκίνητοι ἑορταί, ὡς ἔχουσαι βάσιν τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἑορταζομένην πάντοτε κατὰ τὴν 25ην Δεκεμβρίου, συμπίπτουσιν εἰς τὰς αὐτὰς πάντοτε ἡμέρας τοῦ μηνός καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν ἀκίνητοι.

Ἀκίνητοι δεσποτικάι ἑορταί εἶναι :

1. Τὰ Χριστοῦ γεννᾶ.— ταῦτα κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας συνεωρτάζοντο μετὰ τῶν Θεοφανείων, ἀπὸ τοῦ τετάρτου δὲ αἰῶνος ἐχωρίσθησαν ἀπ' αὐτῶν πρῶτον ἐν τῇ Δύσει καὶ κατόπιν παρ' ἡμῖν καὶ ἑορτάζονται τὴν 25ην Δεκεμβρίου, ἐννέα μῆνας μετὰ τὴν 25ην Μαρτίου, ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου. Εἶναι ἡ λαμπροτέρα ἡμέρα τῆς Χριστιανωσύνης, διότι κατ' αὐτὴν ἑορτάζομεν τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου· κατ' αὐτὴν τὰ οὐράνια ἐνοῦνται μὲ τὰ ἐπίγεια, ὁ Θεὸς καταβαίνει, ἵνα ἀναβῇ ὁ ἄνθρωπος. Τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων προηγεῖται τεσσαρακονθήμερος νηστεία.

2. Ἡ περιτομὴ τοῦ Κυρίου (1 Ἰανουαρίου)· κατ' αὐτὴν ἑορτάζομεν τὴν περιτομὴν τοῦ Κυρίου, τὴν γενομένην ὀκτῶ ἡμέρας μετὰ τὴν Γέννησίν του συμφώνως πρὸς τὸν Μωσαϊκὸν Νόμον. Ἡ Ἰουδαϊκὴ περιτομὴ ἀντικατεστήθη ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ ὑπὸ τοῦ βαπτίσματος, τοῦ ὁποῦ ἦτο τύπος.

3. Τὰ Θεοφάνεια (6 Ἰανουαρ.)· κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην μνήμην ποιούμεθα τῆς βαπτίσεως τοῦ Κυρίου ὑπὸ τοῦ Προδρόμου καὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ δημοσίου αὐτοῦ βίου. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τελεῖται καὶ ὁ Μέγας Ἀγιασμός. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας οἱ κατηχούμενοι ἐβαπτίζοντο τὴν παραμονὴν

τῶν Θεοφανείων, κατὰ δὲ τὴν ἑορτὴν προσήρχοντο εἰς τὸν ναὸν μὲ λευκὰς ἐνδυμασίας ὡς νεοφώτιστοι (ἑορτὴ τῶν Φώτων).

4. Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Κυρίου (2 Φεβρουαρ.)· κατ' αὐτὴν πανηγυρίζομεν τὴν ὑπάντησιν τοῦ Σωτῆρος ὑπὸ τοῦ πρεσβύτου Συμεών, ὅτε, τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν Γέννησιν, ὁ Ἰωσήφ καὶ ἡ Μαρία ἔφερον τὸ Βρέφος εἰς τὸν ναόν. Ὁ προφήτης Συμεὼν ἐδόξασε τὸν Θεόν, διότι ἐδέχετο εἰς τὰς ἀγκάλας τὸν Μεσσίαν Χριστόν, καὶ εἶπε τὸ γνωστόν: «νῦν ἀπολύης τὸν δοῦλόν σου Δέσποτα» κτλ.

Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου (6 Αὐγούστου)· κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἑορτάζομεν τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβώρ μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ Πάθους. Κατ' ἀρχὰς ἡ ἑορτὴ αὕτη ἑωρτάζετο πρὸ τοῦ Πάσχα, ἐπειδὴ ὁμοῦς ἡ Ἁγία Ἐλένη ἐτέλεσε τὴν 6 Αὐγούστου τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως, τὸν ὅποιον ἔκτισεν ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβώρ, ὠρίσθη ἔκτοτε ἡ 6 Αὐγούστου ὡς ἡμέρα ἑορτασμοῦ τῆς Μεταμορφώσεως.

6. Ἡ Ὑψωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου)· καὶ ἡ ἑορτὴ αὕτη περιλαμβάνεται εἰς τὰς δεσποτικὰς ἑορτάς, διότι ὁ Σταυρὸς εἶναι διὰ τοὺς Χριστιανοὺς ἱερὸν σύμβολον, ὑπενθυμίζον τὸν σταυρικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. Ὁρίσθη δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη εἰς ἀνάμνησιν τῆς εὐρέσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ὑπὸ τῆς Ἁγίας Ἐλένης καὶ τῆς ἐπανακτῆσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἀπὸ τῶν συλησάντων αὐτὸν Περσῶν.

β) Κινητὰι δεσποτικαὶ ἑορταί. — I. Τὸ Πάσχα. Τὸ Πάσχα εἶναι ἑορτὴ, καθ' ἣν πανηγυρίζομεν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἡ ὁποία συμβολίζει καὶ τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀνάπλασιν ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος. Πρὸ τοῦ Πάσχα προηγεῖται νηστεία, ἵνα δι' αὐτῆς οἱ Χριστιανοὶ παρασκευάζωνται δι' ἐγκρατείας καὶ εὐσεβοῦς βίου εἰς τὴν καλυτέραν ὑποδοχὴν τῆς ἐνδόξου Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Τὸ Πάσχα, ὡς ἡμέρα χαρᾶς καὶ νίκης τῆς ζωῆς κατὰ τοῦ θανάτου (Λαμπρῇ), ἑορτάζεται πανηγυρικῶς ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι κατ' αὐτὴν λαμπαδηφοροῦσι καὶ χαιρετίζουσιν ἀλλήλους μὲ τὸν χαρμόσουν χαιρετισμὸν «Χριστὸς ἀνέστη».

Τὸ Πάσχα, πρὸ τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἑωρτάζετο εἰς διαφόρους ἡμερομηνίας ἀνά τὰς Χριστιανικὰς Ἐκκλησίας. Ἡ Σύνοδος αὕτη καθώρισε τὸν χρόνον τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα δι' ὅλας τὰς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Συνόδου τὸ Πάσχα πρέπει νὰ ἑορτάζηται ἀπαραιτήτως μετὰ τὸ Ἑβραϊκὸν τοιοῦτον, διότι ὁ Κύριος ἀνέστη μετὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἔπρεπε νὰ ἑορτάζηται τὴν 14ην τοῦ μηνὸς Νισάν, ἡμέραν Σάββατον καὶ εἰς πανσέληνον, ὥρισθη ὡς ἡμέρα ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἡ πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὴν πανσέληνον, καὶ τὴν παρουσιαζομένην μετὰ τὴν ἑαρινὴν Ἰσημερινῶν. Ἐὰν ἡ πανσέληνος, ἡ μετὰ τὴν ἑαρινὴν Ἰσημερινῶν συμπέσῃ Κυριακὴν, τὸ Πάσχα ἀναβάλλεται διὰ τὴν ἐπομένην Κυριακὴν.

Ἡ μετὰ τὸ Πάσχα ἑβδομάς λέγεται διακαινήσιμος, διότι ἀπὸ τῆς ἑβδομάδος τοῦ Πάσχα ἀρχίζει ἡ ἀνακαίνισις καὶ ἀνάπλασις τοῦ βίου τῶν Χριστιανῶν.

II. Κινηταὶ ἑορταὶ πρὸ τοῦ Πάσχα. 1. Κυριακὴ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου. Κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκεται ἐκ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἡ παραβολὴ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου (Λουκ. ιη' 10·14) ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως οἱ Χριστιανοὶ μιμῶνται ἐν ταῖς προσευχαῖς τὴν ταπεινοφροσύνην τοῦ Τελώνου, ἀποφεύγωσι δὲ τὴν ὑποκρισίαν καὶ ἀλαζονείαν τοῦ Φαρισαίου. Ἀπὸ τῆς Κυριακῆς ταύτης ἄρχεται τὸ Τριῶδιον, τὸ ὁποῖον διαρκεῖ μέχρι τοῦ Μ. Σαββάτου.

2. Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου. Κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκεται ἡ παραβολὴ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ (Λουκ. ιε' 11·32), δι' ἧς προτρεπόμεθα, ὅπως, ὅταν ἁμαρτήσωμεν, διὰ τῆς μετανόας ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ οὐρανοῦ Πατρός.

3. Κυριακὴ τῆς Ἀπόκρεω. Ἡ Κυριακὴ αὕτη καλεῖται οὕτω, διότι εἶναι ἡ τελευταία ἡμέρα τῆς κρεοφαγίας· μετ' αὐτὴν δὲ ἀπέχομεν ἀπὸ τὸ κρέας μέχρι τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα. Κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην ἀναγινώσκεται ἡ εὐαγγελικὴ περικοπὴ περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, ἵνα διδασθῶμεν, ὅτι μόνον ἐὰν βοηθήσωμεν τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πάσχοντας θὰ δικαιωθῶμεν καὶ θὰ τύχωμεν τῆς οὐρανοῦ βασιλείας (Ματθ. κγ' 31·46).

4. Κυριακὴ τῆς Τυροφάγου. Καλεῖται οὕτω, διότι κατ' αὐτὴν καὶ τὴν προηγηθεῖσαν ἑβδομάδα γίνεται χρῆσις τυροῦ, ὧν, γάλακτος κτλ., ἐνῶ ἀπὸ τῆς μετ' αὐτὴν Δευτέρας (καθαρὰ Δευτέρα) ἀρχίζει ἡ Μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ Περικοπῇ Εὐαγγελίου ἀναγινώσκεται, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν ἀποφυγὴν θησαυρισμοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ (Ματθ. ζ' 14).

5. Α' Κυριακὴ τῶν νηστειῶν ἢ Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας. Κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην ποιούμεθα μνηστικὴν τῶν νικηφόρων ἀγώνων τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐχθρῶν τῆς καὶ προτρέπονται οἱ Χριστιανοὶ νὰ μιμῶνται τὴν πίστιν καὶ τὴν ὑπομονὴν τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐντεῦθεν ἀναγινώσκεται ἐκ μὲν τοῦ Ἀποστόλου ἡ περικοπὴ ἐκείνη, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξυμνοῦνται τὰ κατορθώματα τῆς πίστεως (Ἐβρ. ια' 24-40), ἐκ δὲ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἡ διήγησις περὶ τῆς κλήσεως τοῦ Ναθαναήλ, δι' ἧς φαίνεται ἡ πίστις τοῦ καλοῦ τούτου Ἰσραηλίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ὠρίσθη ὡς ἡμέρα τῆς Ὁρθοδοξίας ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Θεοδώρας, μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων καὶ τὴν κατάπαυσιν τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων (842 μ. Χ.).

6. Β' Κυριακὴ τῶν νηστειῶν. Κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην ἑορτάζεται ἡ μνήμη Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, διακριθέντος διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τοὺς ἀγῶνάς του κατὰ τῶν αἱρέσεων τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἀναγινωσκομένη εὐαγγελικὴ περικοπὴ εἶναι Μάρκ. β' 1-12.

7. Γ' Κυριακὴ τῶν νηστειῶν ἢ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως. Ἐπειδὴ οἱ Χριστιανοὶ εὐρίσκονται ἐν τῷ μέσῳ πλέον τῆς Τεσσαρακοστῆς, ἥτοι τῶν ἡμερῶν τῆς νηστείας καὶ τῆς προσευχῆς, ἡ Ἐκκλησία προβάλλει εἰς τοὺς πιστοὺς πρὸς προσκύνησιν τὸν Τίμιον Σταυρὸν, τὸ σύμβολον τοῦτο τῆς νίκης καὶ τῆς δυνάμεως ἐν τοῖς ἀγῶσι τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τῆς ἀναγινωσκομένης δὲ περικοπῆς (Μάρκ. η' 34-38) παρακινούμεθα, ἵνα ἄρωμεν τὸν Σταυρὸν καὶ ἀκολουθήσωμεν τὸν Χριστὸν πρὸς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς, ἧς οὐδὲν πολυτιμότερον ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ.

8. Δ' Κυριακὴ τῶν νηστειῶν. Ἡ Ἐκκλησία κατὰ

τὴν Κυριακὴν ταύτην γεραίρει τὴν μνήμην τοῦ εὐσεβοῦς Ἰωάννου, συγγραφέως τῆς Κλίμακος, βιβλίου διηρημένου εἰς 33 κεφάλαια, εἰς τὰ ὁποῖα περιγράφεται ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις τοῦ χριστιανικοῦ βίου καὶ ἡ ὥς διὰ τινος κλίμακος ἀνάβασις εἰς τὴν τελειότητα. Ὁ μοναχὸς οὗτος τοῦ ὅρους Σινᾶ ἐγεννήθη τὸ 525 καὶ ἔζησε βίον ἀσκητικὸν καὶ εὐσεβῆ πλέον τῶν 90 ἐτῶν.

9. **Ε' Κυριακὴ τῶν νηστειῶν ἡ τῆς Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας.** Κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην μνείαν ποιούμεθα τῶν ἀγῶνων τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας, ἥτις ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀμαρτωλός, εἴτα μετενόησε καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὰ περὶχωρα τοῦ Ἰορδάνου, ζήσασα βίον ἀσκητικὸν καὶ εὐσεβῆ ἐπὶ 47 ἔτη περὶπου.

Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς τῆς ἑβδομάδος ταύτης ψάλλεται ἅπας ὁ ἱστορικὸς Ἀκάθιστος ὕμνος· τούτου μία στάσις ἐκάστοτε ψάλλεται τὸ ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς τῶν προηγούμενων ἑβδομάδων τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς.

10. **Κυριακὴ τῶν Βαΐων.** Ἡ Κυριακὴ αὕτη ὠρίσθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Κυρίου εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅτε οἱ Ἰουδαῖοι ὑπεδέχθησαν αὐτὸν μετὰ βαΐων.

III. Ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάς. Ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων ἄρχεται ἡ Μ. Ἑβδομάς, καθ' ἣν μετ' εὐλαβείας καὶ εὐγνωμοσύνης τιμῶμεν τὰ ἅγια Πάθη τοῦ Κυρίου, τὰ ὁποῖα οὗτος ὑπέστη ἐκουσίως ὑπὲρ τῆς ἀμαρτωλοῦ ἀνθρωπότητος.

Κατὰ τὴν Μ. Δευτέραν μνημονεύομεν τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ξηρανθεῖσαν συκὴν, συμβολίζουσάν τὸν ἄκαρπον βίον τοῦ ἀμαρτωλοῦ.

Τὴν Μ. Τρίτην ἀναγινώσκονται αἱ διδασκτικώτατοι παραβολαὶ τῶν δέκα παρθένων, τῶν ταλάντων καὶ τῆς μελλούσης κρίσεως.

Τὴν Μ. Τετάρτην γίνεται μνεία τῆς ἀμαρτωλοῦ γυναικός, ἥτις ἤλειψε διὰ μύρου τοὺς ἀχράντους πόδας τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐσπόγγισε τούτους διὰ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς της. Κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Μ. Τετάρτης ψάλλεται τὸ ὠραῖον τροπάριον τῆς Κασσιανῆς: «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή» κτλ.

Τὴν Μ. Πέμπτῃν μνήμην ποιούμεθα τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, ὅτε ὁ Κύριος ἔφαγε μετὰ τῶν μαθητῶν του τὸ τελευταῖον Πάσχα.

Ἡ Μ. Παρασκευὴ εἶναι ἡμέρα πένθους καὶ λύπης, διότι κατ' αὐτὴν τιμῶμεν τὴν καταδίκην, τὴν Σταύρωσιν καὶ τὴν Ταφὴν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς ἡμέρας ταύτης ψάλλονται ἐν μεγάλῃ συγκινήσει περίξ τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ κειμένου Τάφου τοῦ Κυρίου οἱ Ἐπιτάφιοι θρῆνοι.

Κατὰ τὸ Μ. Σάββατον τιμῶμεν τὴν ἐν τῷ τάφῳ τριήμερον ἀνάπαυσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν κάθοδον αὐτοῦ εἰς τὸν Ἄδην, ἵνα κηρύξῃ μετάνοιαν εἰς τοὺς θανόντας πρὸ τῆς ἐλεύσεώς Του.

IV. Κινηταὶ ἑορταὶ μετὰ τὸ Πάσχα. 1. Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ (Ἰωάν. κ' 19—31). Κατ' αὐτὴν γίνεται μνεία τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κυρίου ὁκτῶ ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα εἰς τοὺς μαθητάς του, ὅτε ἐπίστευσεν ὁ Θωμᾶς, ἀφ' οὗ ἐψηλάφησε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ· οὕτως ἐδόθη ἀπὸ τῆς ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

2. Κυριακὴ τῶν Μυροφόρων. Διὰ τῆς τιμῆς τῶν ἁγίων ἐκεῖνων γυναικῶν, αἵτινες ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν Σωτῆρα ἐτόλμησαν ἐν καιρῷ νυκτὸς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸν τάφον αὐτοῦ μετὰ μύρων, παρακινοῦνται καὶ οἱ Χριστιανοὶ νὰ δεικνύωσι τὴν αὐτὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς πίστεώς των.

3. Κυριακὴ τοῦ Παραλύτου (Ἰωάν. ε' 1—15). Κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην μνημονεύεται τὸ θαῦμα τῆς θεραπείας τοῦ παραλύτου παρὰ τὴν προβατικὴν κολυμβήθραν, διὰ τοῦ ὁποῦ, ὡς καὶ δι' ἄλλων θαυμάτων, κατεφάνει ἡ θεότης τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Σωτῆρος τοῦ κόσμου.

4. Ἡ Μεσοπεντηκοστή. Τὴν Τετάρτην μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Παραλύτου ἑορτάζεται ἡ ἑορτὴ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, καθ' ἣν ἀναγινώσκεται ἡ περικοπὴ ἐκείνη τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἐν ᾗ ἀναφέρεται, ὅτι «μεσοῦσης τῆς ἑορτῆς» (τῆς Σκηνοπηγίας) ὠμίλησεν ὁ Κύριος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους περὶ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Ἰωάν. ζ' 14).

5. Κυριακὴ τῆς Σαμαρείτιδος. Κατ' αὐτὴν

ἀναγινώσκεται ἡ διδακτικὴ συνδιάλεξις τοῦ Σωτῆρος μετὰ τῆς Σαμαρείτιδος, ἐν ᾗ τονίζεται ἡ πνευματικότης καὶ ὁ παγκόσμιος χαρακτήρ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας (Ἰωάν. δ' 5—24).

6. **Κυριακὴ τοῦ Τυφλοῦ.** Ἡ ἀνάμνησις, κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην, τῆς θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ γίνεται ἵνα καταδειχθῇ καὶ διὰ τοῦ μεγάλου τούτου θαύματος ἡ θεότης τοῦ Κυρίου καὶ ἐνισχυθῇ ἡ πίστις ἡμῶν.

7. **Ἡ ἀνάληψις τοῦ Κυρίου.** Τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα, ἡμέραν Πέμπτην, ἑορτάζομεν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ δόξαν ὁ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐνσαρκωθείς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

8. **Κυριακὴ τῶν Ἀγίων Πατέρων.** Τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος, μαρτυρουμένην διὰ τῆς Ἀναστάσεώς του, διὰ τῶν θαυμάτων του καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας του, διεκήρυξαν ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς Πίστεως ἐναντίον τῶν Ἀρειανῶν οἱ 318 Πατέρες τῆς ἐν Νικαίᾳ Ἀ' Οἰκοιμενικῆς Συνόδου, ὧν τὴν μνήμην ἑορτάζομεν κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην.

9. **Πεντηκοστή.** Κατ' αὐτὴν ἑορτάζομεν τὴν ἐπὶ τοῦς Ἀποστόλους ἐπιφοίτησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὑπὸ τοῦ ὁποίου οὗτοι φωτισθέντες καὶ ἐνισχυθέντες, ἤρχισαν τὸ κήρυγμα τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἡ Πεντηκοστὴ θεωρεῖται ὡς ἡ γενέθλιος ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας, διότι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπίστευσαν εἰς τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων περὶ τοῦς 3 χιλ. πιστοὶ καὶ οὕτως ἐσχηματίσθη ἡ πρώτη Χριστιανικὴ Ἐκκλησία.

10. **Κυριακὴ τῶν Ἀγίων Πάντων.** Ἡ ἑορτὴ αὕτη τελεῖται εἰς μνήμην πάντων τῶν Ἀγίων τῆς Πίστεως, οἵτινες διὰ τοῦ βίου, διὰ τῶν ἀγώνων καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

11. ΘΕΟΜΗΤΟΡΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

Ἡ Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τιμᾷ ἰδιαιτέρως μετὰ τῶν ἱερῶν προσώπων τῆς θρησκείας τὴν Παρθένον Μαρίαν, τὴν πάναγνον Μητέρα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ὑπὲρ

τῆς ὁποίας ἔχουσι καθιερωθῇ πολλαὶ ἑορταί, λεγόμεναι Θεομητορικαί. Τοιαῦται εἶναι :

1. Ἡ Γέννησις τῆς Θεοτόκου. Ταύτην ἑορτάζομεν τὴν 8 Σεπτεμβρίου.

2. Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου. Τὴν 21 Νοεμβρίου μνημονεύομεν τὴν ἀφιέρωσιν τῆς Θεοτόκου, εἰς ἡλικίαν τριῶν ἐτῶν, εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος, ὅπου, κατὰ τὴν παράδοσιν, παρέμεινε καὶ ὑπηρέτησε μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἔτους, τρεφομένη ὑπὸ ἀγγέλων.

3. Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Κατὰ τὴν 25 Μαρτίου ἑορτάζομεν τὴν χαρμόσουν ἀγγελίαν εἰς τὴν Θεοτόκον ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου Γαβριήλ, ὅτι θὰ γεννήσῃ ἐκ Πνεύματος Ἁγίου τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου.

4. Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Αὕτη ἑορτάζεται τὴν 15 Αὐγούστου, προηγεῖται δὲ τῆς πενθίμου ταύτης ἡμέρας τοῦ θανάτου τῆς Παναγίας καὶ νηστεία δεκαπενθήμερος.

Πλὴν τῶν θεομητορικῶν τούτων ἑορτῶν ἔχομεν καὶ τὴν Σύναξιν τῆς Θεοτόκου τὴν 26 Δεκεμβρίου καὶ ἄλλας, ἡττον σπουδαίας.

12. ΕΟΡΤΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν τιμᾷ μετ' εὐλαβείας τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα πρόσωπα, ἅτινα διὰ τῆς εὐσεβείας, διὰ τῶν καλῶν ἔργων καὶ διὰ τῆς σοφίας αὐτῶν ἐδόξασαν αὐτὴν καὶ συνετέλεσαν τὴν ἀδιάλμπην περισσότερον ἀνὰ τὸν κόσμον ἢ δυνάμεις τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Τὰ ἱερὰ ταῦτα πρόσωπα ὀνομάζονται συνήθως Ἅγιοι, ἤτοι ἄμωμοι, κεχωρισμένοι ἀπὸ τὸ πολὺ πλῆθος καὶ ἀφιερωμένοι εἰς τὰ θεῖα· πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἔχομεν ἑορτάς. Ὡς τινες ἀναφέραμεν ἄλλαχοῦ. Διὰ τῶν ἑορτῶν τούτων οἱ Χριστιανοὶ ἀναπολοῦσι τοὺς βίους τῶν Ἁγίων, μελετῶσιν αὐτοὺς καὶ κινεῦνται εἰς θαυμασμόν καὶ μίμησιν τῶν. Ἐπίσης κατὰ τὰς ἑορτάς ταύτας ἐπικαλούμεθα τὴν μεσιτείαν τῶν Ἁγίων παρὰ τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν, διότι οὗτοι, εὐαρεστήσαντες διὰ τοῦ ἁγίου αὐτῶν βίου τῷ Θεῷ, ἔχουσι πλεονα ἢ ἡμεῖς παρ' αὐτῷ παρρησίαν.

Πρὸς τιμὴν τῶν Ἀγίων ἀνεγείρονται ἐνίοτε ἐπ' ὀνόματι τῶν Ναοί, κτιζόμενοι συνήθως ἐπὶ τῶν τάφων αὐτῶν, ὅπου περιεσώθησαν τοιοῦτοι. Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι ἡ τιμὴ αὕτη δὲν πρέπει νὰ καταντῇ εἰς λατρείαν καὶ προσκύνησιν τῶν ἁγίων, ὅπως συνέβη πολλάκις εἰς τὸ παρελθόν καὶ συμβαίνει ἐξ ἀμαθείας καὶ σήμερον ἐνίοτε, διότι λατρεία καὶ προσκύνησις προσήκει μόνον εἰς τὸν Θεόν. Διὰ τῆς τιμῆς ταύτης τῶν Ἀγίων ἐκδηλοῦμεν ἀπλῶς τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἀγάπην ἡμῶν ὡς εἰς πρόσωπα εὐάρεστα εἰς τὸν Θεόν καὶ ἄξια ἀπομιμήσεως.

Αἱ σπουδαιότεραι ἑορταὶ τῶν Ἀγίων τοῦ Θεοῦ εἶναι : τοῦ πρώτομάρτυρος Στεφάνου τὴν 27 Δεκ., τῶν δώδεκα Ἀποστόλων τὴν 30 Ἰουνίου, Πέτρου καὶ Παύλου τὴν 29 Ἰουνίου, τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ τὴν 20 Ἰουλίου, τῶν Ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ τὴν 8 Νοεμβρίου, τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν Βασιλείου τοῦ Μ., Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου τὴν 30 Ἰανουαρίου, τῶν βασιλέων καὶ ἱσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης τὴν 21 Μαΐου, τοῦ Μ. Ἀθανασίου τὴν 18 Ἰανουαρίου, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τὴν 26ην Ὀκτωβρίου, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τὴν 23 Ἀπριλίου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τὴν 6 Δεκεμβρίου κ. ἄ.

ΜΕΡΟΣ Γ'

13. Αἱ ἹΕΡΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

Αἱ Ἐκκλησιαστικαὶ Ἀκολουθίαι εἶναι οἱ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καθωρισμένοι διάφοροι τύποι λατρείας, δι' ὧν δοξολογοῦμεν τὸν Θεόν διὰ τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ, παρακαλοῦμεν αὐτόν, ὅπως μεριμνῇ περὶ ἡμῶν καὶ εὐχαριστοῦμεν αὐτόν διὰ τὸ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ κόσμου γενικῶς ἐνδιαφέρειν. Κατὰ τὰς Ἱεράς ἀκολουθίας ἀναγινώσκονται διάφοροι εὐχαὶ καὶ περικοπαὶ τῆς Γραφῆς καὶ ψάλλονται διάφοροι ὕμνοι. Αἱ λεπτομέρειαι τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἀκολουθιῶν ἀναφέρονται ἐν τοῖς Λειτουργικοῖς βιβλίοις.

Αἱ Ἐκκλησιαστικαὶ Ἀκολουθίαι διαιροῦνται εἰς τακτικάς καὶ ἐκτάκτους, καὶ τακτικαὶ μὲν εἶναι αἱ Ὑψραι, ὁ Ἑσπερινός, τὸ Ἀπόδειπνον, τὸ Μεσονυκτικόν, ὁ Ὅρθρος καὶ ἡ Θεία Λειτουργία, ἔκτακτοι δέ, τὰ Μυστήρια, τὰ Ἐγκαίνια τῶν Ναῶν, ἡ Νεκρώσιμος Ἀκολουθία ἢ Κηδεία, ὁ Ἀγιασμός (Μικρὸς καὶ Μέγας) καὶ ἡ Παράκλησις ἢ Παρακλητικὸς Κανὼν (Μικρὸς καὶ Μέγας) κ. ἄ.

I. ΤΑΚΤΙΚΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

14. ΑΙ ΨΡΑΙ

Αἱ Ὑψραι εἶναι σύντομοι ἀκολουθία. τὰς ὁποίας παρέλαβεν ἡ Ἐκκλησία παρὰ τῶν Ἑβραίων προσθέσασα εἰς τοὺς ψαλμούς, ἐξ ὧν συνίσταντο αὖται παρ' ἐκείνοις, τροπάρια τινὰ καὶ εὐχάς. Ἐχομεν τέσσαρας ὥρας, τὴν πρώτην, τρίτην, ἔκτην καὶ ἑνάτην, ἐκ τούτων δὲ τὰς μὲν τρεῖς πρώτας ἀναγινώσκει ὁ Ἱερεὺς ἐν τῇ οἴκῃ του, τὴν δὲ τετάρτην ἐν τῷ Ναῷ πρὸ τοῦ Ἑσπερινοῦ. Ὅλαι αἱ Ὑψραι ἀναγινώσκονται τακτικῶς ἐν ταῖς Μοναῖς.

Αἱ Ὑψραι τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, ὡς καὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς ἀναγινωσκόμεναι ὅλαι ἐν τῷ Ναῷ καλοῦνται Μεγάλαι Ὑψραι, ὡς ἐκτενέστεραι τῶν ἄλλων, διότι κατ' αὐτὰς ψάλλονται περισσότερα τροπάρια καὶ ἀναγινώσκονται περισσότεραι περικοπαὶ ἐκ τῶν Προφητῶν, τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ Εὐαγγελίου.

15. Ο ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ

Ὁ Ἑσπερινός, σύντομος ἑσπερινὴ ἱεροτελεστία, προοίμιον τῆς ἐπομένης ἡμέρας, διακρίνεται εἰς μικρὸν καὶ μέγαν. Ὁ μικρὸς τελεῖται καθ' ἑκάστην, ὁ δὲ μέγας τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς παραμονῆς τῶν ἐπισήμων ἑορτῶν.

Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ ἔχει οὕτω : Μετὰ τὴν ἐκ μέρους τοῦ Ἱερέως ἐκφώνησιν : «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν» ἀνα-

γινώσκειτο ὁ μεγαλοπρεπέστατος προοιμιακὸς* λεγόμενος ψαλμὸς (103ος), ὅστις ἄρχεται διὰ τῆς φράσεως «Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον. Κύριε ὁ Θεός μου, ἐμεγαλύνθης σφόδρα». Ὁ Διάκονος δέεται τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου γενικῶς, ὑπὲρ τοῦ Ἐπισκόπου, τοῦ κλήρου, τοῦ λαοῦ κτλ. καὶ οἱ ψάλλται ψάλλουσι διάφορα τροπάρια, σχετικὰ πάντοτε πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς ψαλμοὺς 140, 141, 129 καὶ 116. Τὰ τροπάρια ταῦτα καλοῦνται στιχηρά. Τελουμένης εἴτα τῆς εἰσόδου τοῦ Ἑσπερινοῦ, καθ' ἣν ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ : «Σοφία ὀρθοί» ψάλλεται ὁ ὀρχαῖος ὕμνος : «Φῶς ἱλαρὸν ἁγίας δόξης ἀθανάτου Πατρὸς οὐρανοῦ, ἁγίου μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν, ἰδόντες φῶς ἐσπερινόν, ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν. Ἄξιόν σε ἐν πᾶσι καιροῖς ὑμνεῖσθαι φωναῖς αἰσαῖς, Υἱὲ Θεοῦ, ζῶν ὁ διδούς, διὸ ὁ κόσμος σε δοξάζει».

Μετὰ τὸν ὕμνον τοῦτον ἀναγινώσκονται κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν τῶν ἐπισήμων ἑορτῶν περικοπαὶ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης. Ὁ Διάκονος ἀπαγγέλλει δεήσεις τινὰς καὶ ὁ ψάλτης ψάλλει τροπάρια τινὰ καλούμενα ἀπόστιχα. Μετὰ τὰ ἀπόστιχα ἀκολουθεῖ ἡ ἀπόλυσις, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀπαγγέλλεται ἡ εὐχὴ τοῦ Συμεῶν : «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρημά σου, ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ», (Λουκ. Β' 29—32), τὸ «Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός...» καὶ ἡ Κυριακὴ προσευχή. Εἴτα ψάλλεται τὸ Ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας καὶ ὁ Ἱερεὺς εὐχεταί, ἵνα ὁ Χριστός, ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν [. . .] ἐλέησῃ καὶ σῶσῃ ἡμᾶς ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος καὶ ἐλεήμων Θεός.

Κατὰ τὸν Μέγαν Ἑσπερινὸν τῶν ἡμερῶν, καθ' ἧς τελεῖται ἡ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου ἢ τῶν Προηγιασμένων (Μ. Δευτέραν, Τρίτην καὶ Τετάρτην) ἀναγινώσκεται καὶ Ἀποστολικὴ καὶ Εὐαγγελικὴ περικοπή.

Αἱ λεπτομέρειαι τοῦ Ἑσπερινοῦ περιέχονται εἰς τὸ Εὐχολόγιον καὶ τὸ Τυπικόν.

* Ὀνομάζεται προοιμιακός, διότι ἀποτελεῖ τὸ προοίμιον τοῦ Ἑσπερινοῦ.

16. ΤΟ ΑΠΟΔΕΙΠΝΟΝ

Τὸ Ἀπόδειπνον εἶναι ἀκολουθία καλουμένη οὕτως, ὡς ἀναγινωσκομένη καθημερινῶς ὑπὸ τοῦ Ἱερέως κατ' οἶκον μετὰ τὸ δεῖπνον. Διὰ τῆς ἀκολουθίας ταύτης ὁ Ἱερεὺς παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ὅπως προφυλάξῃ ἡμᾶς κατὰ τὴν νύκτα καὶ διέλθωμεν ταύτην καλῶς. Τὸ ἀπόδειπνον, ἀποτελούμενον ἀπὸ ψαλμῶν, τροπάρια καὶ εὐχὰς διακρίνεται εἰς μικρὸν καὶ μέγα, καὶ μικρὸν μὲν τὸ καθημερινῶς ἀναγινωσκόμενον, μέγα δέ, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸ ἀναγινώσκονται περισσότεροι ψαλμοί, κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν Νηστειῶν καὶ μάλιστα τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς ἀναγινωσκόμενον.

17. ΤΟ ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΝ

Τὸ Μεσονυκτικόν, ἀποτελούμενον ἐκ ψαλμῶν, τροπαρίων, εὐχῶν καὶ δεήσεων πρὸς τὸν Θεόν, εἶναι ἀκολουθία τελουμένη κυρίως κατὰ τὸ μεσονύκτιον. Τὸ Μεσονυκτικὸν τῶν καθημερινῶν εἶναι διάφορον ἀπὸ τῶν Σαββάτων καὶ τῶν Κυριακῶν καὶ ἑορτῶν. Λόγῳ τῆς δυσκολίας τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἀκολουθίας ταύτης περὶ τὸ μεσονύκτιον ὠρίσθη νὰ ψάλληται αὕτη πρὸ τοῦ Ὁρθρου, ἵνα ἀναμνησθῶμεν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ἣτις ἐγένετο λ' ἂν πρωΐ.

18. Ο ΟΡΘΡΟΣ

Ἡ ἀκολουθία αὕτη ὠνομάσθη τοιουτοτρόπως, ὡς τελουμένη κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ὀρθρου, τὰ χαράγματα, καὶ ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸν Θεόν, διότι προεφύλαξεν ἡμᾶς κατὰ τὴν νύκτα καὶ νὰ παρακαλέσωμεν, ὅπως τύχωμεν τῆς προστασίας αὐτοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν. Ψαλλομένης τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθρου, ὁ Ἱερεὺς ἐτοιμάζει τὰ Τίμια Δῶρα, τελῶν τὴν προσκομιδὴν, περὶ ἧς θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

Τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθρου εἶναι: Ὁ Ἱερεὺς δοξολογεῖ τὴν Ἀγίαν Τριάδα: «Δόξα τῇ Ἀγίᾳ καὶ Ὁμοουσίῳ καὶ Ζωοποιῷ καὶ Ἀδιαιρέτῳ Τριάδι πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων». Εἶτα ἀναγινώσκεται

ὁ ἐξάψαλμος (3ος, 37ος, 62ος, 87ος, 102ος, καὶ 142ος), ὁ ὁποῖος εἶναι προοιμιακὸς τοῦ Ὁρθρου, ἀπαγγελλομένου πρὸ τούτου τρις τοῦ: «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία» καὶ δις τοῦ: «Κύριε, τὰ χεῖλη μου ἀνοίξεις καὶ τὸ στόμα μου ἀναγγελεῖ τὴν αἰνέσιν σου».

Μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῆς Μεγάλης Συναπτῆς δεήσεως, ἦτοι σειρᾶς δεήσεων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ ψάλτου τετράκις ἐπανάληψιν τοῦ: «Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανέν ἡμῖν· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου», ὁπότε ὁ Νοὸς φωτίζεται διὰ τῶν λαμπάδων καὶ κηρίων, πρὸς συμβολικὴν ἐκφρασιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου, ἀναγινώσκεται τὸ Ἑωθινὸν Εὐαγγέλιον. Μετὰ τοῦτο ψάλλεται τό: «Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι προσκυνήσωμεν Ἅγιον Κύριον Ἰησοῦν...» καὶ ἀναγινώσκεται ὁ 50ὸς Ψαλμός, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς τὴν παρὰ τοῦ Δαβὶδ αἵτησιν συγχωρήσεως ἀπὸ τὸν Θεόν, τοῦ ὁποῦ τὰς ἐντολὰς παρέβη Ἄναγινωσκομένου τοῦ 50οῦ ψαλμοῦ, ὁ Ἱερεὺς ἐξέρχεται τοῦ Ἱεροῦ κρατῶν τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον καὶ προσφέρει τοῦτο πρὸς ἀσπασμὸν εἰς τοὺς πιστοὺς.

Εἴτα ψάλλεται ὁ κανὼν, ὕμνος ἀποτελούμενος κατὰ κανόνα ἀπὸ ἐννέα ᾠδᾶς καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὸν ἐορταζόμενον Ἅγιον, οἱ Αἱνοὶ, στίχοι κατανυκτικῶν ψαλμῶν «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις...», συνδεδεμένοι μὲ τροπάρια σχετικὰ πρὸς τὴν ἐορτὴν, καὶ ἡ Μεγάλῃ Δοξολογίᾳ. Ἀκολουθεῖ εἴτα ἡ Ἀπόλυσις διὰ τοῦ «Δι' εὐχῶν τῶν Ἁγίων Πατέρων ἡμῶν...».

Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

19. ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Τὸ κέντρον ὅλων τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, ὡς καὶ ἡ ἱερωτέρα πασῶν εἶναι ἡ θεία Λειτουργία, διότι κατὰ ταύτην τελεῖται τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, περὶ οὗ λεπτομερῶς ἐγένετο λόγος ἐν τῇ Κατηχήσει.

Κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς ἀκόμη χρόνους οἱ Χριστιανοὶ ἐτέλουν τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐν συνδυασμῷ μὲ

συμπόσιον, τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο ἀγάπη (Πράξ. Β' 46—47). Μικρὸν κατὰ μικρὸν τὸ συμπόσιον ἐχωρίσθη ἀπὸ τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ὁ Ἰουστίνος, ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς († 165) περιγράφει τὴν τότε τελουμένην ἱεροτελεσίαν τῆς θείας Εὐχαριστίας ὡς ἀκολούθως: ἤρχιζον, γράφει, δι' εὐχῆς τινος, ἡκολούθει ὁ κοινὸς ἀσπασμός, προσέφερον ἄρτον, οἶνον καὶ ὕδωρ εἰς τὸν Ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον, ὁ ὁποῖος καὶ εὐχαριστῶν τὸν Θεὸν καθηγιάζε τὰ προσφερόμενα δῶρα καὶ προσέφερε πρὸς μετάληψιν εἰς τοὺς πιστοὺς· «εὐχαριστήσαντος δὲ τοῦ προεστῶτος καὶ εὐφημήσαντος παντὸς τοῦ λαοῦ, οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῖν διάκονοι διδόνασιν ἐκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσιν».

Σὺν τῷ χρόνῳ προσετέθησαν εἰς τὴν κατ' ἀρχὰς ἀπλουστάτην μορφήν τῆς θείας εὐχαριστίας ὕμνοι καὶ δεήσεις πρὸς τὸν Θεόν, ἀνάγνωσις Ἀποστολικῶν καὶ Εὐαγγελικῶν περικοπῶν καὶ κήρυγμα καὶ τοιοῦτοτρόπως διεμορφώθησαν οἱ διάφοροι τύποι τῆς θείας λειτουργίας.

Διαρρυθμισθέντων ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τῶν Ναῶν, ἡ τέλεις τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας ἔλαβε τὴν μορφήν παραστάσεως δράματος. Εἰς τὴν παράστασιν ταύτην λαμβάνουσι μέρος ὁ κληρὸς καὶ ὁ λαός· καὶ ὁ μὲν κληρὸς προσφέρει τὴν ἀναίμακτον θυσίαν ἀναπέμπων καὶ σχετικὰς εὐχὰς, ὁ δὲ λαὸς διὰ τῶν ψαλτῶν, πρὸς ἀποφυγὴν χασμωδίας, ἀπαντᾷ εἰς τὰς προσφωνήσεις τῶν ἱερέων καὶ ὑμνεῖ τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος περιέβαλε πάντοτε τὸν ἄνθρωπον μὲ ἀπεριόριστον ἀγάπην, δεῖγμα τῆς ὁποίας κυρίως ἡ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ θυσία τοῦ Μονογενοῦς Αὐτοῦ Υἱοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

20. Αἱ ΣΗΜΕΡΟΝ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙ

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Ἀσφαλῶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα θὰ ὑπῆρχον πλείονες τύποι λειτουργιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθησαν τέσσαρες, Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἡ τῶν Προσηλασμένων.

Ἀρχαιοτέρα τούτων εἶναι ἡ τοῦ Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφο-
 θεοῦ, πρώτου Ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων. Ἡ λειτουργία αὕτη
 τελεῖται σήμερον εἰς τινας μόνον Ἐκκλησίας, πάντοτε δὲ τὴν
 23ην Ὀκτωβρίου, ἡμέραν τῆς μηνῆς τοῦ Ἰακώβου, ἐν Ἱεροσο-
 λύμοις. Τὴν Λειτουργίαν ταύτην, πολὺ μακράν, ἐσυντόμευσεν
 ὁ Μ. Βασίλειος († 379) καὶ ἔτι περισσότερον ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυ-
 σόστομος († 407).

Ἡ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου τελεῖται δεκάκις τοῦ
 ἔτους, ἥτοι τὰς πέντε πρώτας Κυριακὰς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς,
 τὴν Μ. Πέμπτην, τὸ Μ. Σάββατον, τὴν παραμονὴν τῶν Χρι-
 στουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων καὶ τὴν 1ην Ἰανουαρίου, ὅλας
 δὲ τὰς ἄλλας ἡμέρας, πλην καὶ ἐκείνων, καθ' ἃς τελεῖται ἡ
 Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων, καὶ περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ
 λόγος κατωτέρω, τελεῖται ἡ Λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου.

Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς Κατηχήσεως, ὅτι οἱ πρῶτοι Χριστι-
 νοί, πρὶν ἢ βαπτισθῶσιν, ἔπρεπε προηγουμένως νὰ κατηχηθῶσι,
 νὰ διδαχθῶσι δηλ. τὴν διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας
 καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάζοντο Κατηχούμενοι. Εἰς τοὺς Κατηχουμέ-
 νους δὲν ἐπετρέπετο νὰ παραμένωσι κατὰ τὴν θείαν Λειτουρ-
 γίαν κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ Μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας,
 ἀλλ' ὑπεχρεοῦντο ν' ἀπέρχωνται τοῦ Ναοῦ τὴν στιγμήν καθ'
 ἣν ὁ Διάκονος (καὶ ἐλλείψει τούτου ὁ Ἱερεὺς) ἐκφωνεῖ: «Ὅσοι
 Κατηχούμενοι προέλθετε (ἐξέλθετε)· οἱ Κατηχούμενοι προέλθετε·
 ὅσοι Κατηχούμενοι προέλθετε· μή τις τῶν Κατηχουμένων (μεί-
 νῃ)». Τὸ μέχρι τῆς ἐκφωνήσεως ταύτης μέρος τῆς θείας Λειτουρ-
 γίας καλεῖται Λειτουργία τῶν Κατηχουμένων καὶ τὸ μετὰ ταύ-
 την Λειτουργία τῶν Πιστῶν. Μὴ ὑπαρχόντων σήμερον κατηχου-
 μένων προτιμᾶται παρὰ τινων ἡ διαίρεσις τῆς Λειτουργίας εἰς
 Προοίμιον, κυρίως Λειτουργίαν καὶ Ἐπίλογον. Εἰς τὴν θείαν
 Λειτουργίαν ἀνήκει καὶ ἡ κατὰ τὸν Ὅρθρον, τὸ κυρίως προοί-
 μιον τῆς Λειτουργίας, τελουμένη προσκομιδῇ τῶν τιμίων Δώρων.

21. Ἡ ΠΡΟΣΚΟΜΙΔΗ

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἱερέως προετοιμασία τῶν Τιμίων Δώρων κατὰ
 τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ὁρθρου, ὅπως χρησιμοποιηθῶσι ταῦτα διὰ
 Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τὴν θείαν Εὐχαριστίαν, καλεῖται Προσκομιδῇ. Τὰ κύρια στοιχεῖα τῆς θείας Εὐχαριστίας εἶναι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, ἅτινα καὶ πάλαι καὶ νῦν προσφέρουσιν οἱ Χριστιανοί. Ὁ Ἱερεὺς κατὰ τὴν Προσκομιδὴν τὸν μὲν ἄρτον, τὸν ὅποιον κόπτει διὰ τῆς Λόγχης, θέτει ἐπὶ τοῦ Ἀγίου Δίσκου, τὸν δὲ οἶνον χύνει εἰς τὸ Ἅγιον Ποτήριον, ἀφ' οὗ δὲ θέσει ἐπὶ τοῦ Ἀγίου Δίσκου τὸν Ἀστερίσκον, καλύπτει καὶ τὸν Ἅγιον Δίσκον καὶ τὸ Ἅγιον Ποτήριον μὲ κάλυμμα, τὸ ὅποιον ὀνομάζεται Ἀήρ.

Ὅταν ὁ Ἱερεὺς ἀποκόπῃ ἀπὸ τὸν ἄρτον τὴν προσφοράν, τὴν μερίδα, τὴν ὁποῖαν θέτει ἐπὶ τοῦ Ἀγίου Δίσκου, λέγει λόγους, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἡρεμίαν, τὴν ὁποῖαν εἶχεν ὁ Σωτὴρ ὅταν ὠδηγήθῃ ὡς ἀμνὸς ὁδηγούμενος ἐπὶ τὴν σφαγὴν εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ ὑπέμεινε τὸ φρικτὸν Πάθος. Ἡ ἀπὸ τῆς προσφορᾶς ἀποκοπτομένη μερίς λέγεται ἀμνός, ἔχει δὲ σχῆμα τετραγώνου, τὸ ὅποιον διαιρεῖται εἰς τέσσαρα μικρότερα τετραγωνίδια, ἐφ' ὧν εἶναι γεγραμμένον: ΙΣ, ΧΣ, ΝΙ, ΚΑ (Ἰησοῦς Χριστὸς Νικᾷ).

Δ	ΙΣ	ΧΣ	Δ	Δ	Δ
	ΝΙ	ΚΑ	Δ	Δ	Δ

Πλὴν τοῦ τετραγώνου τούτου ὁ Ἱερεὺς ἐξάγει καὶ τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ τετραγώνου τετραγωνίδιον, τὸ ὅποιον παριστᾷ τὴν Θεοτόκον, ὡς καὶ τὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐννέα τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα παριστάνουσι τοὺς Ταξιάρχας καὶ Ἀγγέλους, τὸν Πρόδρομον καὶ Προφήτας, τοὺς Ἀποστόλους, τοὺς Μεγάλους Διδασκάλους καὶ Ἱεράρχας, τοὺς Μάρτυρας, τοὺς Ἀσκητάς, τοὺς Ἀναργύρους, τοὺς Θεοπάτορας καὶ τὸν Ἅγιον, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου τελεῖται ἡ Λειτουργία. Κάτωθεν ὅλων τούτων τίθεται καὶ δύο ἄλλαι μερίδες ἄρτου ὑπὲρ τῶν ζώντων καὶ τεθνεώτων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας ταύτης ὁ Ἱερεὺς λέγει ἀναλόγους μικρὰς εὐχὰς καὶ ἐν τέλει παρακαλεῖ τὸν Σωτῆρα Χριστόν, ἵνα διὰ τῆς μεσιτείας τῆς Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἐλεήσῃ καὶ σώσῃ ἡμᾶς.

Ἡ προσκομιδὴ τελεῖται εἰς ἰδιαίτερον μέρος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, τὸ ὁποῖον καλεῖται Πρόθεσις ἢ Προσκομιδὴ, εἰς τὰ ἀριστερὰ τῆς Ἀγίας Τραπέζης.

22. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΩΝ

α) Προοίμιον.—Ἡ θεία Λειτουργία ἀρχίζει διὰ τῆς εὐλογίας τῆς Ἀγίας Τριάδος. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Διακόνου ἐκφώνησιν τοῦ παραγγέλματος : «Εὐλόγησον, Δέσποτα» ὁ Ἱερεὺς λέγει : «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων». Ὁ λαὸς (διὰ τῶν ψαλτῶν) ψάλλει τὸ «Ἀμήν» (εἶθε δηλ. νὰ εἶναι εὐλογημένος ὁ ἐν Τριάδι Θεός). Ὁ διάκονος (ἐννοεῖται, ὅτι μὴ ὑπάρχοντος τούτου ὁ Ἱερεὺς) λέγει τὴν Ἐκτενὴ Δέησιν, ἡ ὁποία καλεῖται Εἰρηνικά, διότι διὰ ταύτης καλεῖται ὁ λαὸς νὰ δεηθῇ ἐν εἰρήνῃ τοῦ Θεοῦ καὶ δι' ἄλλα κοὶ διὰ νὰ παράσχῃ τὴν εἰρήνην εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Εἰς ἐκάστην τῶν αἰτήσεων τῆς Ἐκτενοῦς Δεήσεως ὁ λαὸς ἀπαντᾷ διὰ τοῦ «Κύριε ἐλέησον», εἰς δὲ τὴν τελευταίαν «Τῆς Παναγίας, Ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας μετὰ πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα» ὁ χορὸς (τῶν ψαλτῶν) ἀπαντᾷ «Σοὶ Κύριε» δηλ. εἰς Σέ, Κύριε, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν ἀναθέτομεν. Ὁ Ἱερεὺς συμπληρώνει : «ὅτι πρέπει Σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἀγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων». Ὁ χορὸς προσθέτει «Ἀμήν».

Εἷτα οἱ χοροὶ ψάλλουσι κατὰ μὲν τὰς Κυριακὰς καὶ ἄλλας μικρὰς ἐορτὰς Ἀγίων τὰ Τυπικά, Ἀντίφωνα, τὸν 102ον ψαλμόν, «Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ ὄνομα τὸ Ἅγιον αὐτοῦ»..., κατὰ δὲ τὰς Δεσποτικὰς ἢ Θεομητορικὰς ἐορτὰς ἄλλα ἀντίφωνα, στίχους τινὰς ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, μεθ' ἑκάστον ἐκ τῶν ὁποίων ἀκολουθεῖ τὸ ἐφῶμιον «Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Σῶτερ, σῶσον ἡμᾶς».

Ὁ Διάκονος ἀπαγγέλλει ἄλλας δεήσεις καὶ ὁ χορὸς καὶ

πάλιν ψάλλει τὸν 145ον ψαλμὸν «Αἶνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον...» ἢ τὸ β' ἀντίφωνον μετὰ τὸ ἐφύμνιον «Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ, ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν (ἢ ὁ ἐν ἀγίοις θαυμαστός, ἢ ὁ ἐν τῷ ὄρει τοῦ Θαβώρ μεταμορφωθείς, ἢ ὁ ἐν σπηλαίῳ γεννηθείς, ἢ ἄλλα ἀναλόγως τῆς ἐορτῆς) ψάλλοντάς Σοι, Ἀλληλούϊα». Μετὰ τὴν μικρὰν Δοξολογίαν «Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι...» ψάλλεται ὁ εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Ἰουστινιανὸν ἀποδιδόμενος καὶ εἰς τὸν Σωτῆρα ἀναφερόμενος ἀρχαιότατος ὕμνος :

«Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος ὑπάρχων· καὶ καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθῆναι ἐκ τῆς Ἀγίας Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας· σταυρωθεὶς τε Χριστὲ ὁ Θεός, θανάτῳ θάνατον πατήσας, εἰς ὧν τῆς Ἀγίας Τριάδος συνδοξαζόμενος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἀγίῳ Πνεύματι, σῶσον ἡμᾶς».

Ἐνῶ ψάλλονται τὰ ἄνω ὑπὸ τοῦ χοροῦ, ὁ Ἱερεὺς ἀναγινώσκει ἐντὸς τοῦ Ἀγίου Βήματος μυστικὴν εὐχήν, δι' ἧς ἐπικαλεῖται τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Διάκονος δέεται καὶ πάλιν τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ χορὸς ψάλλει ὥς τρίτον ἀντίφωνον τὸ Ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας ἢ, ἐὰν κατὰ τὴν Λειτουργίαν ψάλλωνται τὰ Τυπικά, τοὺς Μακαρισμοὺς (Ματθ. Ε' 2-12) μεθ' ὀρισμένων τροπαίων.

β) Ἡ μικρὰ Εἴσοδος ἢ Εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου.— Τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς θείας Λειτουργίας λέγεται Εἴσοδος, διότι κατὰ ταύτην παλαιότερον μετεφέρετο τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀπὸ τοῦ Σκευοφυλάκιου εἰς τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν, μικρὰ δὲ Εἴσοδος πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς μεγάλης, περὶ ἧς θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

Κατὰ ταύτην προηγουμένων λαμπάδων, ἐξέρχονται ἐκ τοῦ Ἱεροῦ ὁ Ἱερεὺς καὶ ὁ Διάκονος, ὅστις καὶ κρατεῖ τὸ Εὐαγγέλιον, ἵστανται δὲ ἀμφότεροι εἰς τὸ μέσον τοῦ μέσου κλίτους τοῦ Ναοῦ, ὅποτε ὁ Διάκονος ὑψῶν τὸ Εὐαγγέλιον λέγει : «Σοφία, ὀρθοί» (ἐγερθῆτε δηλ. ὀρθοὶ πρὸς τιμὴν τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὅποῖον εἶναι σοφία· ἢ φράσις οὕτη σημαίνει ἀκόμη, ὅτι πρέπει νὰ ὑποδεχθῶμεν μετ' εὐλαβῆς ψυχικῆς ἐνστάσεως τὸν Μεσ-

σίαν παριστανόμενον τὴν στιγμὴν αὐτὴν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου)· ἀμέσως τότε ψάλλεται: «Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν Χριστῷ· Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ, ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ψάλλοντάς σοι Ἀλληλούϊα». Ψαλλομένου τούτου οἱ κληρικοὶ εἰσέρχονται εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα.

Κατόπιν δεήσεών τινων ψάλλεται ὁ Τρισάγιος Ὕμνος «Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς». Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, ὡς καὶ κατ' ἄλλας ὀρισμένας ἑορτάς, ἀντὶ τοῦ Τρισάγιου ὕμνου ψάλλεται τό: «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε· Ἀλληλούϊα», διότι οἱ πλεῖστοι τῶν Κατηχομένων κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν ἑορτῶν τούτων ἐβαπτίζοντο ἢ προητοιμάζοντο, ὅπως βαπτισθῶσιν. Ὅταν μετέχῃ τῆς θείας Λειτουργίας καὶ Ἀρχιερεύς, τότε οὗτος μετὰ τὸ τελευταῖον Τρισάγιον ἱστάμενος ἐπὶ τῆς ἁνώ βαθμίδος τῆς Σολέας λέγει τὴν εὐχὴν: «Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε καὶ ἐπίσκεψαι τὴν ἄμπελον ταύτην καὶ κατάρτισαι αὐτήν, ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιὰ Σου».

γ) Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου.—Μετὰ τὸν Τρισάγιον ὕμνον ὁ Διάκονος προσκαλεῖ τὸν λαὸν εἰς προσοχὴν λέγων «Πρέσχωμεν, σοφίᾳ πρόσχωμεν», μεθ' ὃ ἀναγινώσκεται ὀρισμένη Ἀποστολικὴ καὶ μετὰ ταύτην Εὐαγγελικὴ περικοπή. Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὅλοι ἴστανται ὄρθιοι καὶ ὁ Ἐπίσκοπος ἀποβάλλει τὸ ὀμοφόριον, δεικνύων οὕτω τὴν εἰς τὸν Χριστὸν ὑποταγὴν καὶ ἴσταται εἰς τὴν Ὡραίαν Πύλην ὡς εἰς τῶν πιστῶν.

Ἡ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Εὐαγγελικῆς περικοπῆς καιομένη λαμπὰς συμβολίζει τὸν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου φωτισμὸν τῶν χριστιανῶν.

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀμέσως μετὰ τὴν Εὐαγγελικὴν περικοπὴν ἠκολούθει κήρυγμα, σχετικὸν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς τὴν ἀναγνωσθεῖσαν Ἀποστολικὴν ἢ Εὐαγγελικὴν περικοπὴν. Ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ Λόγου εἶναι μεγάλη καὶ διὰ τοῦτο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τόση ἐδόθη σημασία εἰς τὸ κήρυγμα, ἔπρεπε δὲ καὶ σήμερον νὰ καταλάβῃ τοῦτο τὴν προσήκουσαν θέσιν ἐν τῇ

θεία Λειτουργία, ἀλλὰ δυστυχῶς σήμερον εἰς ὀλίγους μόνον ναοὺς κηρύττεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.

δ) Ἡ ἐκτενὴς δέησις καὶ αἱ ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων δεήσεις.—Μετὰ τὸ κήρυγμα ὁ Διάκονος ἐκφωνεῖ μακρὰν δέησιν, ἡ ὁποία καὶ διὰ τοῦτο καλεῖται ἐκτενὴς ἢ ἐκτενεῖς δεήσεις. Διὰ ταύτης ἀρχομένης διὰ τοῦ : «Εἰπώμεν ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἡμῶν, εἰπώμεν...» ὁ Διάκονος εὐχεται ὑπὲρ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου πρῶτον καὶ κατόπιν ὑπὲρ ἄλλων. Ἀκολουθοῦσιν εἴτα αἱ ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων εὐχαί. Καίτοι σήμερον δὲν ὑπάρχουσι Κατηχούμενοι, ἐν τούτοις ἀπαγγέλλονται αἱ ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων εὐχαί, διότι δὲν θεωρεῖται ὁρθὸν αὐθαирέτως νὰ τροποποιηθῇ ἡ θεία Λειτουργία. Διὰ τῶν εὐχῶν τούτων προτρέπονται οἱ Κατηχούμενοι πρὸς προσευχὴν καὶ οἱ πιστοί, ὅπως δεηθῶσιν ὑπὲρ αὐτῶν.

Πλησιάζει πλέον ἡ στιγμή ν' ἀρχίσῃ τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ὁ Ἱερεὺς ἐξαπλώνει ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπέζης τὸ Εἰλητὸν πρὸς ἀπόθεσιν ἐπ' αὐτοῦ τῶν τιμίων Δώρων καὶ τέλει τῆς θείας Εὐχαριστίας. Οἱ κατηχούμενοι καλοῦνται πλέον νὰ ἐξέλθωσι, μὴ ἐπιτρεπομένου αὐτοῖς, ἐφόσον δὲν ἐβαπτίσθησαν, νὰ παραμείνωσι κατὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν.

Καὶ οὕτω λήγει τὸ πρῶτον μέρος τῆς θείας Λειτουργίας, ἡ Λειτουργία τῶν Κατηχουμένων, καὶ ἄρχεται τὸ δεύτερον.

23. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ

Τὸ μέρος τῆς θείας Λειτουργίας, τὸ ἀπὸ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Κατηχουμένων μέχρι τῆς ἀπολύσεως, ἀποτελεῖ τὴν Λειτουργίαν τῶν Πιστῶν, διότι μόνον οἱ Πιστοὶ ἐπετρέπετο νὰ παραμείνωσι πλέον. Ἡ Λειτουργία τῶν πιστῶν εἶναι τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς θείας Λειτουργίας, διότι κατ' αὐτὴν τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας· στιγμαὶ ἱεραὶ καὶ κατανυκτικαί, διὰ τοῦτο δὲν ἐπιτρέπεται ἡ πρὸ τῆς Ἀπολύσεως ἀποχώρησις τῶν Πιστῶν. Ὁ θεῖος Χρυσόστομος εἰς μίαν ὁμιλίαν του παραβάλλει τοὺς οὕτως ἀποχωροῦντας πρὸς τὸν Ἰούδαν, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ παρέμειναν καὶ ἔλαβον μέρος

εἰς τὴν θείαν μυσταγωγίαν τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, οὗτος ἀπεχώρησεν.

Ἡ Λειτουργία τῶν Πιστῶν ἄρχεται διὰ τῆς Μεγάλης Εἰσόδου.

α) Ἡ Μεγάλη Εἵσοδος. — Ἡ Μεγάλη Εἵσοδος παριστᾷ τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ Σωτῆρος, τὴν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ Σταύρωσιν Αὐτοῦ, τὴν Ἀποκαθλῶσιν καὶ τὴν Ταφὴν Αὐτοῦ.

Εὐθὺς ὡς ἀπεχώρουν οἱ κατηχούμενοι, οἱ πυλωροὶ ἔκλειον τὰς θύρας. Ὁ Διάκονος παρακινεῖ τοὺς Πιστοὺς νὰ δεηθῶσι μετὰ κατανύξεως, ὁ δὲ Ἱερεὺς εὐχεται διὰ μυστικῶν εὐχῶν εἰς τὸν Θεὸν νὰ καταστήσῃ εὐπρόσδεκτον τὴν θυσίαν τῶν Πιστῶν καὶ μεγαλοφώνως λέγει : «Ὅπως ὑπὸ τοῦ κράτους Σου πάντοτε φυλαττόμενοι Σοὶ δόξαν ἀναπέμπωμεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ...». Τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ὁ Ἱερεὺς διὰ μυστικῶν εὐχῶν παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἱκανὸν νὰ τελέσῃ τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, ὁ χορὸς ψάλλει τὸν λεγόμενον Χερουβικὸν ὕμνον :

«Οἱ τὰ Χερουβεὶμ μυστικῶς εἰκονίζοντες, καὶ τῇ Ζωοποιῷ Τριάδι τὸν τρισάγιον ὕμνον προσάδοντες, πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν, ὡς τὸν Βασιλέα τῶν ὅλων ὑποδεξόμενοι ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν. Ἀλληλούϊα».

Ὅταν ψάλληται τό : «ὡς τὸν Βασιλέα τῶν ὅλων ὑποδεξόμενοι», ὁ Ἱερεὺς κρατῶν τὸ Ἅγιον Ποτήριον καὶ ὁ Διάκονος τὸν Ἅγιον Δίσκον ἐξέρχονται ἐκ τοῦ Ἱεροῦ καὶ προπορευομένων λαμπάδων, ἐξαπτερύγων καὶ τοῦ θυμιατηρίου, ἔρχονται καὶ ἵστανται εἰς τὸ μέσον τοῦ Ναοῦ. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Χερουβικὸς ὕμνος διακόπτεται, ὁ δὲ Ἱερεὺς ἀναφωνεῖ : «Πάντων ἡμῶν μνησθεὶς Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων»· εἶτα μνημονεύει μετὰ τῶν ἄλλων πάντας τοὺς εὐσεβεῖς καὶ Ὁρθοδόξους Χριστιανοὺς καὶ εἰσέρχεται κατόπιν, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι μετ' αὐτοῦ κληρικοί, εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα, ἀποθέτοντες ὅλοι τὰ Τίμια Δῶρα ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Ὁ χορὸς τότε συμπληρῶνει τὸν Χερουβικὸν ὕμνον «ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν. Ἀλληλούϊα».

Κατὰ τὴν Λειτουργίαν τοῦ Μ. Σαββάτου ψάλλεται ἄλλος Χερουβικὸς ὕμνος, ἄλλοι τοιοῦτοι ψάλλονται κατὰ τὴν Λειτουργίαν τῆς Μ. Πέμπτης καὶ διάφορος κατὰ τὴν τῶν Προηγιασμένων Δώρων.

Οἱ εἰς τὴν Μεγάλῃν Εἴσοδον μετέχοντες κληρικοὶ εἰκονίζουσι τοὺς κηδεύσαντας τὸν Σωτῆρα Ἰωσήφ καὶ Νικόδημον, ὁ δὲ Ἄηρ, τὸν ὁποῖον ὁ Διάκονος ρίπτει ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ, συμβολίζει τὴν σινδόνα, δι' ἧς περιετυλίχθη τὸ Πάνσεπτον Σῶμα τοῦ Σωτῆρος, τὸ θυμίαμα τὰ ἀρώματα, διὰ τῶν ὁποίων ἠλείφθη τὸ Σῶμα τοῦ Σωτῆρος, καὶ τὸ ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν κληρικῶν εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα κλείσιμον τῶν θυρῶν τὴν καθοδὸν τοῦ Σωτῆρος εἰς τὸν Ἄδην καὶ τὴν σφράγισιν τοῦ Τάφου.

β) Ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως.—Μετὰ τὴν Εἴσοδον ὁ Διάκονος ἐκφωνεῖ διαφόρους δεήσεις, ὧν ἡ πρώτη ἄρχεται διὰ τῆς φράσεως : «Πληρώσωμεν τὴν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ...». Ὁ Ἱερεὺς παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ὅπως παράσχη εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ κοινωνήσωσι πιστοὺς «συγγνώμην καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν, χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά...» καὶ ὁ Διάκονος παροτρύνων πρὸς ἀμοιβαίαν ἀγάπην λέγει : «ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν». Οἱ λειτουργοῦντες Ἱερεῖς τότε ἀσπάζονται ἀλλήλους. Ὁ ἀσπασμὸς οὗτος κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἦτο κοινὸς μεταξὺ ὅλων τῶν παρακολουθούντων τὴν θείαν λειτουργίαν πιστῶν, ἔχνη δὲ τοῦ τοιοῦτου ἀσπασμοῦ εὐρίσκομεν εἰς τὸν ἐνιαχοῦ ἀσπασμὸν τοῦ Πάσχα. Ἡ τοιαύτη ὁμολογία πίστεως ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν καὶ διὰ τοῦτο ὁ χορὸς ψάλλει : «Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον».

Τὸ ἐν τῷ μεταξὺ ἐκφωνούμενον παράγγελμα :

«Τὰς Θύρας, τὰς Θύρας ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν» ἀπευθύνεται τοῖς θυρωροῖς, ἵνα προσέχωσι, μὴ τις ἄπιστος ἢ κατηχούμενος εἰσέλθῃ εἰς τὸν Ναόν. Σήμερον, μὴ ὑπαρχόντων κατηχουμένων, αἱ ἐξώθυραι δὲν κλείονται. Τότε ἀπαγγέλλεται τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ πλατυτέραν ἀνάπτυξιν τῆς πρό τινων στιγμῶν ὁμολογίας πίστεως. Ἀπαγγελλομένου τοῦ

Συμβόλου τῆς Πίστεως ὁ Ἱερεὺς κινεῖ ἄνωθεν τῶν τιμίων Δώρων τὸν Ἀέρα, ὁ ὁποῖος τὴν στιγμὴν αὐτὴν συμβολίζει τὸ ἐπὶ τὰ Τίμια Δῶρα κατερχόμενον πρὸς ἁγιασμόν Ἅγιον Πνεῦμα.

γ) Ἡ εὐχαριστία καὶ ἡ δοξολογία τοῦ Θεοῦ.—Ὁ Διάκονος προτρέπει τὸν λαὸν νὰ προσέξῃ, ὅπως μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ εἰρήνης προσφέρῃ τὴν Ἀναφοράν, τὴν θυσίαν αὐτοῦ. Ὁ λαὸς ἀπαντῶν λέγει : «Ἐλεον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως», ἥτοι οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν νὰ προσφέρωμεν ἢ τὴν πρὸς ἀλλήλους εἰρήνην καὶ τὴν θυσίαν τῆς αἰνέσεως, τῆς εὐχαριστίας καὶ δοξολογίας τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Λειτουργὸς εὐλογεῖ τοὺς Πιστοὺς «Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ...» καὶ συμβουλευεῖ αὐτούς, ὅπως ὑψώσωσι τὸ πνεῦμα αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν «Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας...». Οἱ πιστοὶ ἀπαντῶσι διὰ τῶν χορῶν : «Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον» δηλ. ἐστραμμένους τὰς καρδίας. Εἰς νέαν παρότρυνσιν τοῦ Ἱερέως «Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ» δι' ὅλας τὰς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εὐεργεσίας ὁ χορὸς ἀπαντᾷ : «Ἄξιον καὶ δίκαιον» (εἶναι τοῦτο).

Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ὁ Ἱερεὺς ἀναγινώσκει πρὸ τῆς Ἁγίας Τραπέζης τὴν Εὐχαριστήριον εὐχὴν, τῆς ὁποίας μέρος μόνον ἐκφωνεῖ μεγαλοφώνως.

Ἡ εὐχὴ αὕτη, ὡς καὶ ἡ ὀνομασία αὐτῆς δεικνύει, εἶναι εἰς ὕμνος εὐχαριστήριος πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τὰς ἀπείρους Αὐτοῦ εὐεργεσίας. Ἰδιαιτέρως δ' εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸν ὁ Ἱερεὺς, διότι κατεδέχθη νὰ δεχθῇ τὴν παρὰ τῶν Πιστῶν προσφερομένην θυσίαν ταύτην «εἰ καὶ παρεστήκασι χιλιάδες ἀρχαγγέλων καὶ μυριάδες ἀγγέλων, τὰ Χερουβείμ καὶ τὰ Σεραφεῖμ, ἐξαπτέρυγα, πολυόμματα, μετάρσια, πτερωτά, τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄδοντα, βοῶντα, κεκραγόντα καὶ λέγοντα». Ὁ λαὸς τότε ὕμνεῖ εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς τόσας εὐεργεσίας τὸν Θεὸν μὲ τὸν ἐπινίκιον ὕμνον, τοῦ ὁποίου τὸ μὲν πρῶτον μέρος εἶναι τοῦ Προφήτου Ἡσαΐου, τὸ δὲ δεύτερον ὁ ἐνθουσιώδης ὕμνος, μεθ' οὗ οἱ Ἑβραῖοι ὑπεδέχθησαν τὸν Σωτῆρα κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν Αὐτοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα εἴσοδον : «Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης Σου,

ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὡσαννὰ ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις».

Ὁ ἱερεὺς συνεχίζει τὴν προηγουμένην μυστικὴν εὐχὴν· εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὴν κατὰ τὸν Μυστικὸν Δειπνον καθιέρωσιν τοῦ Μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ ἐκφωνεῖ μεγαλοφώνως τὸ «Λάβετε, φάγετε...» καὶ «Πιετε ἐξ αὐτοῦ πάντες...». Εἰς ἀμφοτέρω ὁ λαὸς ἀπαντᾷ «Ἀμήν» ἐκδηλῶν διὰ τούτου τὴν εὐχὴν, ὅπως ἀξιωθῇ τῆς μεταλήψεως τῶν Τιμίων Δώρων καὶ τῆς ἐκ ταύτης ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν.

δ) Ὁ ἁγιασμός τῶν Τιμίων Δώρων.— Ἐξακολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τῆς αὐτῆς εὐχῆς καὶ ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ : «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν Σοὶ προσφέρωμεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα», ἥτοι μὴ ἔχοντες νὰ προσφέρωμεν τι ἀντάξιον τῶν πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν προσφέρωμεν αὐτὴν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ προσενηχθεῖσαν θυσίαν (τὴν θείαν Εὐχαριστίαν). Εἰς ἔνδειξιν εὐχαριστίας διὰ τὴν τοιαύτην προσενηχθεῖσαν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν ὁ λαὸς ψάλλει : «Σὲ ὕμνοῦμεν, Σὲ εὐλογοῦμεν, Σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθά Σου, ὁ Θεὸς ἡμῶν».

Ψαλλομένου τοῦ ὕμνου τούτου ὁ ἱερεὺς συνεχίζει μυστικῶς καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ἵνα καταπέμψῃ τὸ Πνεῦμά του τὸ «Ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα Δώρα : «Καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον Σῶμα τοῦ Χριστοῦ Σου, τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον Αἷμα τοῦ Χριστοῦ Σου, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί Σου τῷ ἁγίῳ». Τὴν στιγμὴν ταύτην, τὴν ἱερωτέραν τῆς ὅλης Λειτουργίας, τελεῖται ὁ ἁγιασμός τῶν Τιμίων Δώρων καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου.

Ὁ ἱερεὺς μνημονεύει τότε πάντων τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων προπατόρων, πατέρων, Πατριαρχῶν κτλ. «Ἐξαιρέτως δὲ τῆς Παναγίας Ἀχράντου, Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας». Ὁ χορὸς μακαρίζει τὴν Θεοτόκον ψάλλων : «Ἀξιὸν ἔστιν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν Σε τὴν Θεοτόκον, τὴν ἀιμακάριστον καὶ παναμώμητον καὶ μητέρα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβείμ καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως

τῶν Σεραφεῖμ, τὴν ἀδιαφθόρως Θεὸν Λόγον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως Θεοτόκον. Σὲ μεγαλύνομεν».

Ἀντὶ τοῦ συνήθους τούτου ὕμνου, κατὰ τὴν Λειτουργίαν τοῦ Μ. Βασιλείου ψάλλεται διάφορος ὕμνος :

«Ἐπὶ Σοὶ χαίρει, Κεχαριτωμένη...». Ὁ Ἱερεὺς κατόπιν εὐχεται ὑπὲρ τῶν ἀποθανόντων μὲ ἐλπίδα ἀναστάσεως, ὑπὲρ τοῦ κλήρου, τοῦ λαοῦ κτλ., ὁ δὲ Διάκονος προσθέτει μεγαλοφώνως «Καὶ ὧν ἕκαστος κατὰ διάνοιαν ἔχει καὶ πάντων καὶ πασῶν». Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὁ Χριστιανὸς δύναται νὰ παρακαλέσῃ τὸν Θεὸν ὑπὲρ παντὸς προσφίλου εἰς αὐτὸν προσώπου, γονέων, συγγενῶν, διδασκάλων κ. ἄ.

Μετὰ τὸν συντελεσθέντα ἤδη ἁγιασμόν τῶν Τιμίων Δώρων γίνεται προπαρασκευὴ διὰ τὴν θείαν Κοινωνίαν, πρὸς μετάληψιν τῶν Τιμίων Δώρων. Ὁ Ἱερεὺς μεταξὺ τῶν ἄλλων παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ἵνα καταξιώσῃ ἡμᾶς διὰ μίαν τοιαύτην μετάληψιν : «Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, Δέσποτα, μετὰ παρρησίας ἀκατακρίτως τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαί Σε, τὸν ἐπουράνιον Θεὸν Πατέρα καὶ λέγειν...». Μεθ' οὗ ἐκφωνεῖται ἡ Κυριακὴ προσευχή.

ε) Ἡ κοινωνία.— Πλησιάζει ἡ στιγμή τῆς Κοινωνίας τῶν ἡγιασμένων Δώρων. Ἐνῶ ὁ Διάκονος δίδει εἰς ἡμᾶς τὸ παράγγελμα : «Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνωμεν» εἰς ἔνδειξιν συναισθήσεως τῶν ἁμαρτημάτων μας καὶ ταπεινώσεως, ὁ Ἱερεὺς ἱκετεύει τὸν Θεόν, ἵνα καταστῶμεν ἱκανοὶ πρὸς μετάληψιν «Χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Μονογενοῦς Σου Υἱοῦ...». Ὁ Διάκονος ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν μας ἐπὶ τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης στιγμῆς «Πρόσχωμεν» καὶ ὁ Ἱερεὺς ὑψῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὸν Ἅγιον Ἄρτον ἐκφωνεῖ : «Τὰ Ἅγια τοῖς Ἁγίοις», τὰ ἅγια δηλ. δῶρα προσφέρονται τοῖς ἁγίοις, τοῖς πιστοῖς, οἱ ὅποιοι ἐκ μετριοφροσύνης διακηρύττουσιν, ὅτι «εἷς ἅγιος, εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, ἀμήν».

Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἄρχεται ὁ Ἐπίλογος τῆς θείας Λειτουργίας.

Εἰσερχομένου τοῦ Διακόνου εἰς τὸ Ἱερὸν παρασκευάζονται τὰ τῆς θείας Κοινωνίας καὶ κοινωνοῦσιν οἱ λειτουργοῦντες κλη-

ρικοί κεχωρισμένως, πρῶτον τοῦ Σώματος καὶ εἶτα τοῦ Αἵματος. Ἐνῷ κοινωνοῦσιν οἱ Λειτουργοί, ψάλλεται τὸ Κοινωνικόν : «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν. Ἀλληλούϊα». Τὸ Κοινωνικὸν τοῦτο ψάλλεται κατὰ τὰς Κυριακάς, ἄλλος δὲ διάφορος ὕμνος ψάλλεται κατὰ τὰς ἑορτάς.

Μετὰ τοὺς Λειτουργοὺς κοινωνοῦσιν οἱ Πιστοὶ διὰ τῆς λαβίδος, οὐχὶ κεχωρισμένως ὥς οἱ κληρικοί, ἀλλ' ἡνωμένως καὶ τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος. Πρὸς τοῦτο, ἀνοιγομένης τῆς Ὠραίας Πύλης, ἐξέρχεται κρατῶν τὸ Ἅγιον Ποτήριον ὁ Διάκονος καὶ λέγει : «Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε», ἀναφέρει δηλ. ὁ Διάκονος τὰ προσόντα, μεθ' ὧν πρέπει νὰ προσέλθωσι πρὸς μετάληψιν οἱ Πιστοί. Ὁ χορὸς ψάλλει :

«Εὐλόγημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν», οἱ δὲ προσερχόμενοι Πιστοὶ πρὸς Κοινωνίαν—σήμερον οἱ Πιστοὶ συνήθως κοινωνοῦσι κατὰ τὸ τέλος τῆς θείας Λειτουργίας—λέγουσι : «Πιστεύω, Κύριε, καὶ ὁμολογῶ, ὅτι Σὺ εἶ ἀληθῶς ὁ Χριστός...». Ἐνῷ κοινωνοῦσιν οἱ Χριστιανοί, ὁ χορὸς ψάλλει τὸν Χερουβικὸν ὕμνον τῆς Μ. Πέμπτης :

«Τοῦ δεῖπνου Σου τοῦ μυστικοῦ σήμερον, Υἱὲ Θεοῦ, κοινωνόν με παράλαβε· οὐ μὴ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς Σου τὸ μυστήριον εἶπω, οὐ φίλημά Σοι δώσω καθάπερ ὁ Ἰούδας, ἀλλ' ὥς ὁ Ἀηστής ὁμολογῶ Σοι : Μνήσθητί μου, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ Σου».

στ) Ἡ Ἀπόλυσις.— Μετὰ τὴν μετάληψιν τῶν Πιστῶν, ὁ Ἱερεὺς εὐλογεῖ τούτους : «Σῶσον, ὁ Θεός, τὸν λαόν Σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν Σου». Μετὰ τοῦτο ψάλλεται τὸ τροπάριον τῆς Πεντηκοστῆς : «Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν πνεῦμα ἐπουράνιον, εὖρομεν πίστιν ἀληθῆ, ἀδιαίρετον Τριάδα προσκυνοῦντες· αὕτη γὰρ ἡμᾶς ἔσωσεν».

Κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Ἀναλήψεως διάστημα ψάλλομεν ἀντὶ τοῦ ὕμνου τῆς Πεντηκοστῆς τὸ «Χριστὸς ἀνέστη». Μετὰ ταῦτα ὁ Ἱερεὺς (ὁ Λειτουργὸς) αἶρει τὰ Τίμια Δῶρα εἰς τὴν Πρόθεσιν, ὁπότε παρουσιάζων διὰ μίαν στιγμὴν τὸ Ἅγιον Ποτήριον εἰς τοὺς Πιστοὺς καὶ ὑψῶν τοῦτο—συμβολίζει δὲ τὸ τοιοῦτον τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος—λέγει : «Πάντοτε

νῦν καὶ ἀεί...». Ὁ Διάκονος λέγει τὴν δέησιν «Ὁρθοὶ μεταλαβόντες τῶν θείων, ἀγίων, ἀχράντων, ἀθανάτων, ἐπουρανίων καὶ ζωοποιῶν, φρικτῶν μυστηρίων, ἀξίως εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ. Ἀντιλαβοῦ, σῶσον... Τὴν ἡμέραν ταύτην... Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα». Μετὰ τινας δὲ στιγμὰς ὁ Ἱερεὺς ἀναγινώσκει τὴν λεγομένην ὀπισθάμβωνον εὐχὴν, ὡς ἀναγινωσκομένην ἄλλοτε ὀπισθεν τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ναοῦ εὐρισκομένου Ἀμβωνος, τὴν συνταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ θείου Χρυσοστόμου : «Ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντάς Σε, Κύριε, καὶ ἀγιάζων τοὺς ἐπὶ Σοὶ πεποιθότας...».

Ὁ λαὸς δοξολογεῖ πλέον τὸν Θεὸν διὰ τῆς δοξολογίας τοῦ Ἰῶβ «Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος» καὶ ὁ Ἱερεὺς, ἀφοῦ εὐλογήσῃ τοὺς ἀπερχομένους Πιστοὺς, κάμνει τὴν ἀπόλυσιν διὰ τοῦ : «Δι' εὐχῶν τῶν ἀγίων Πατέρων ἡμῶν...».

Ἡ θεία λειτουργία περατοῦται ἤδη καὶ ὁ Ἱερεὺς διανέμει εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὸ ἀντίδωρον, μικρὸν τεμάχιον ἐκ τῆς προσφορᾶς, τοῦ ὁποῦ μεταλαμβάνουσιν οὗτοι ἀντὶ τῶν Τιμίων Δώρων, τῶν ὁποίων δὲν ἡξιώθησαν νὰ κοινωνήσωσιν. Ὁ Λειτουργγὸς προσφέρει τὸ Ἀντίδωρον λέγει : «Εὐλογία Κυρίου καὶ ἔλεος ἔλθοι ἐφ' ὑμᾶς».

24. Ἡ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΗΓΙΑΣΜΕΝΩΝ ΔΩΡΩΝ

Ἡ Μ. Τεσσαρακοστὴ ἐθεωρήθη πρὸ παντὸς ὡς χρόνος πένθους καὶ διὰ τοῦτο τὸ μυστήριον τοῦ Γάμου καὶ αἱ ἑορταὶ γενεθλίων Μαρτύρων δὲν τελοῦνται κατ' αὐτὴν, πλὴν τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἡ ὁποία μόνον ἂν συμπίσῃ τὴν Μ. Παρασκευὴν ἢ τὸ Μ. Σάββατον, ἀναβάλλεται διὰ τὴν Δευτέραν τοῦ Πάσχα. Ἐπίσης καὶ τὸ Βάπτισμα καὶ ἡ Χειροτονία καὶ τὰ μνημόσυνα τελοῦνται μόνον κατὰ Σάββατον ἢ Κυριακὴν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς. Ἰδίᾳ ὡς ἡμέραι πένθιμοι θεωροῦνται ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ καὶ διὰ τοῦτο κατ' αὐτάς δὲν τελεῖται ἡ θεία Λειτουργία (ἡ θεία Εὐχαριστία) τοῦ Μ. Βασιλείου ἢ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἀλλ' ἡ τῶν Προηγιασμένων Δώρων. Πλὴν τῶν ἡμερῶν τούτων ἡ λειτουργία

τῶν Προηγιασμένων τελεῖται καὶ κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἡμέρας τῆς Μ. Ἑβδομάδος, ἀρχαιότερον δ' ἐτελεῖτο καὶ κατὰ τὴν Μ. Παρασκευήν.

Ἡ Λειτουργία αὕτη καλεῖται οὕτω, διότι τὰ Τιμία Δῶρα εἶναι ἡγιασμένα ἀπὸ τῆς προηγουμένης Κυριακῆς, ὁπότε ὁ Ἱερεὺς τελῶν τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐξάγει πλείονας τοῦ ἐνὸς Ἀμνούς, τῶν ὁποίων χρησιμοποιεῖ μόνον τὸν ἕνα φυλάττων τοὺς λοιποὺς ἐν τῷ Ἀρτοφορίῳ, ἵνα χρησιμοποιηθῶσιν οὗτοι, ἡγιασμένοι πλέον, τὴν Τετάρτην καὶ τὴν Παρασκευήν.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς Λειτουργίας ταύτης εἶναι ἄγνωστος· παρά τινων θεωρεῖται ὡς τοιοῦτος ὁ Πάπας τῆς Ρώμης Γρηγόριος ὁ Διάλογος.

Ἡ Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων εἶναι κυρίως ἐσπερινὴ ἀκολουθία, ὡς καταδεικνύεται καὶ ἐξ ὠρισμένων ὕμνων αὐτῆς. Λόγου χάριν ψάλλεται ὁ Προοιμιακὸς ψαλμὸς καὶ εἰς ὠρισμένην δέξιν ἀναφέρεται : «Πληρώσωμεν τὴν ἐσπερινὴν δέξιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ...» κτλ. Ἡ ὅλη ἀκολουθία τῆς Λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων εἶναι κατανυκτικωτάτη καὶ μάλιστα ἡ Μεγάλῃ Εἵσοδος, καθ' ἣν εἰς τὴν ἀριστερὰν θύραν τοῦ Ἱεροῦ ἐμφανίζεται λαμπάς, συμβολίζουσα τὴν ἔλευσιν τοῦ Βασιλέως, προηγείται εἴτα ὁ Διάκονος θυμῶν καὶ ἔπεται ὁ Ἱερεὺς, ὅστις φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὴν προηγιασμένην θυσίαν. Ἀκρὰ σιγῇ τότε κρατεῖ, ὁ Ἱερεὺς οὐδὲν λέγει, οὔτε μνημονεύει ζώντων καὶ τεθνεώτων, ὡς ἐν ταῖς ἄλλαις Λειτουργίαις, καὶ οἱ πιστοὶ εἰς ἔνδειξιν βαθυτάτης εὐλαβείας καὶ ταπεινώσεως πίπτουσι πρηνεῖς.

Ἀντὶ τοῦ συνήθους Χερουβικοῦ ὕμνου ψάλλεται : «Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν· ἰδοὺ θυσία μυστικὴ, τετελειωμένη δορυφορεῖται· πίστει καὶ πόθῳ προσέλθωμεν, ἵνα μέτοχοι ζωῆς αἰωνίου γενώμεθα».

Ὁ ὕμνος δὲ τοῦ Κοινωνικοῦ εἶναι ὁ τῶν Δεσποτικῶν ἐορτῶν τοιοῦτος : «Γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. Ἀληλουῖα».

II. ΕΚΤΑΚΤΟΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

Αἱ ἑκτακτοὶ ἀκολουθίαι καλοῦνται οὕτω, διότι τελοῦνται ἐν περιπτώσει ἐκτάκτων ἀναγκῶν τῶν πιστῶν καὶ τοιαῦται, ὡς ἐσημειώθη καὶ ἀλλαχοῦ, εἶναι : αἱ ἀκολουθίαι τῶν Μυστηρίων, πλὴν τοῦ τῆς θείας Εὐχαριστίας τελουμένου, ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν θείαν Λειτουργίαν, τῶν ἐγκαινίων τοῦ Ναοῦ, τῆς Κηδείας, τοῦ Ἀγιασμοῦ, τῆς Παρακλήσεως κ. ἄ. Τὰ μυστήρια ἐντοῦθα θὰ ἐξετασθῶσιν ἀπὸ λειτουργικῆς καθαρῶς ἀπόψεως, διότι ἀπὸ δογματικῆς τοιαύτης ἐξητάσθησαν ἐν τῇ Κατηχήσει.

25. ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΜΑ

Ἡ ἀκολουθία τοῦ Βαπτίσματος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη: α') ἀπὸ τὰς ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων εὐχὰς καὶ β') ἀπὸ αὐτὸ τὸ Βάπτισμα.

α') Ἐπειδὴ ὁ Παράδεισος εἶναι πρὸς Ἀνατολάς, ἐκεῖθεν δὲ καὶ τὸ φῶς, ὁ Ἱερεὺς στρέφει τὸν βαπτιζόμενον πρὸς ἀνατολάς καὶ, ἀφοῦ ἐμφυσήσῃ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τρίς, ἵνα φύγῃ τὰ πονηρὰ πνεύματα καὶ σφραγίσῃ διὰ τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ τὸ μέτωπον καὶ τὸ στήθος, θέτει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βαπτιζομένου καὶ ἀπαγγέλλει τοὺς λεγομένους ἀφορισμοὺς ἢ ἑξορκισμοὺς. Οἱ τοιοῦτοι ἀφορισμοὶ ἢ ἑξορκισμοὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν συνήθειαν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας νὰ ζητῇ παρὰ τῶν προσερχομένων εἰς αὐτὴν Εἰδωλολατρῶν, νὰ ἀναθεματίζωσι τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν καὶ νὰ διακηρύττωσι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν αὐτῶν. Ὁ βαπτιζόμενος (σήμερον ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ὁ ἀνάδοχος) διακηρύσσει τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τὸ πονηρὸν—ἀποτάσσεται τῷ Σατανᾷ καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ—καὶ τὴν εἰς Χριστὸν ἀφοσίωσιν—συντάσσεται τῷ Χριστῷ καὶ πιστεύει αὐτῷ—καὶ πρὸς ἀπόδειξιν ἀπαγγέλλει τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως.

Κατὰ τὴν ἐκ μέρους τοῦ Ἱερέως ἀνάγνωσιν εὐχῆς πρὸς τὸν Θεὸν παρακαλούμενον, ἵνα δεχθῇ καὶ προσκαλέσῃ τὸν δοῦλον τοῦ εἰς τὸ ἅγιον Φῶτισμα, δίδεται εἰς τὸν βαπτιζόμενον τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐδίδετο τὴν ὁγδόην ἡμέραν.

β') Ὁ Ἱερεὺς ἀναγινώσκει δύο εὐχὰς, δι' ὧν ἀγιάζεται τὸ

ἐν τῇ κολυμβήθρα ὕδωρ· ἡ δευτέρα τῶν εὐχῶν τούτων ἄρχεται διὰ τοῦ : «Συντριβήτωσαν ὑπὸ τὴν σημείωσιν τοῦ τύπου τοῦ Σταυροῦ Σου πᾶσαι αἱ ἐναντίαι δυνάμεις». Κατόπιν ὁ Ἱερεὺς εὐλογεῖ τὸ ἔλαιον, τὸ ὁποῖον χύνει ἐντὸς τῆς Κολυμβήθρας καὶ χρίει διὰ τούτου εἰς διάφορα μέρη τοῦ σώματος πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ, λαμβάνων δὲ τὸ νήπιον εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ βλέπων πρὸς Ἀνατολὰς βαπτίζει τοῦτο εἰς τὸ ὕδωρ τῆς Κολυμβήθρας τρίς λέγων : «Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, Ἀμὴν, καὶ τοῦ Υἱοῦ, Ἀμὴν, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, Ἀμὴν».

Ὁ βαπτισθεὶς ἐνδύεται λευκὸν χιτῶνα πρὸς δῆλωσιν πνευματικῆς καθαριότητος, κόπτονται σταυροειδῶς ὀλίγαι τρίχες αὐτοῦ πρὸς δῆλωσιν ἀφιερώσεως αὐτοῦ εἰς τὸν Θεὸν καὶ χρίεται διὰ τοῦ Ἁγίου Μύρου.

26. ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ (Ἡ ΜΥΡΟΝ)

Τὸ Χρίσμα ἢ τὸ ἅγιον Μύρον εἶναι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μας συνδεδεμένον μὲ τὸ Βάπτισμα, τελούμενον ἀμέσως μετὰ τοῦτο. Ὁ Ἱερεὺς χρίει διὰ τοῦ Ἁγίου Μύρου τὸν βαπτισθέντα εἰς διάφορα μέρη τοῦ σώματός του ἐπιλέγων εἰς ἐκάστην χρίσιν : «Σφραγίς δωρεᾶς Πνεύματος Ἁγίου, Ἀμὴν». Ἀφοῦ κατόπιν ἐνδυθῇ τὸ νήπιον, λαμβάνει τοῦτο εἰς τὰς ἀγκάλας του ὁ ἀνάδοχος καὶ περιφέρει τοῦτο τρίς πέριξ τῆς κολυμβήθρας, μετὰ τοῦ ιερῆς, ψαλλομένου τοῦ : «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε Ἀλληλουῖα». Εἴτα ἀναγινώσκεται ἡ σχετικὴ Ἀποστολικὴ καὶ Εὐαγγελικὴ περικοπὴ (Ῥωμ. 5' 4 - 11, Ματ. ΚΗ' 16 - 20).

Ὁ Ἱερεὺς ἀναφωνεῖ πρὸς τὸν βαπτισθέντα : «Ἐβαπτίσθης, ἐφωτίσθης, ἐμυρώθης, ἡγιασθῇς, ἀπελούσθης εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ...». Τοιοῦτοτρόπως τελειώνει ἡ ἀκολουθία τοῦ Βαπτίσματος καὶ τὸ ἀμέσως μετ' αὐτὸ τελούμενον χρίσμα.

27. Ἡ ΜΕΤΑΝΟΙΑ Ἡ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΣ

Ἡ Ἐξομολόγησις κατὰ τοὺς Ἀποστολικούς χρόνους ἐγίνετο δημοσίᾳ πρὸς τὸν ἑκκλησιαστικὸν λαόν καὶ ἐπὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ κοινότητι.

των τῶν Χριστιανῶν, ἐτελεῖτο πλέον ἰδίᾳ παρὰ τῶν πρὸς τοῦτο τεταγμένων κληρικῶν, τῶν πνευματικῶν. Κατὰ τὴν Ἑξομολόγησιν ὁ ἐξομολογούμενος αἰτεῖ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν του. Ἡ τοιαύτη αἵτησις ἔγκειται κυρίως ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ Ν' Ψαλμοῦ : «Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός Σου καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν Σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου...». Ἀκολουθεῖ εἰλικρινῆς ὁμολογία τῶν ἁμαρτημάτων τοῦ ἐξομολογουμένου καὶ ὁ Ἱερεὺς θέτων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστιανοῦ τὸ Ἐπιτραχήλιον ἢ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ ἀναγινώσκει τὴν συγχωρητικὴν εὐχὴν.

28. Ἡ ΙΕΡΩΣΥΝΗ ἢ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ

Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τούτου εἶναι ἡ ἐπὶ τὸν χειροτονοούμενον ἐπίθεσις τῶν χειρῶν τοῦ χειροτονοῦντος.

Πρὶν ἢ χειροτονηθῇ τις Διάκονος, γίνεται δι' ἀπλῆς χειροθεσίας Ἀναγνώστης καὶ Ὑποδιάκονος, εἰς Διάκονον δὲ χειροτονεῖται μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τῶν Τιμίων Δώρων, ἀφοῦ ψαλῇ τὸ : «Ἀξιόν ἐστιν...». Ὁ πρεσβύτερος χειροτονεῖται μετὰ τὸν Χερουβικὸν ὕμνον καὶ πρὸ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν Τιμίων Δώρων καὶ ὁ Ἐπίσκοπος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς θείας Λειτουργίας καὶ μετὰ τὸν Τρισάγιον ὕμνον. Τελεῖται ἡ χειροτονία τὴν μνημονευθεῖσαν στιγμὴν, καθότι ὁ μὲν Διάκονος δὲν μετέχει τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν Τιμίων Δώρων καὶ ἀπλῶς διακονεῖ, ὁ Ἱερεὺς εἶναι ἀνάγκη νὰ συμμετάσχη τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν Τιμίων Δώρων καὶ ὁ Ἐπίσκοπος πρέπει οὐ μόνον νὰ μετάσχη εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἀλλὰ καὶ νὰ διδάξῃ τὸν λαόν.

Ὁ χειροτονοούμενος ὁδηγεῖται πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον ἀπὸ ὁμοιοβάθμους του καὶ ἐνῶ ψάλλονται χαρμοσύνως διάφορα τροπάρια, ὡς τὸ : «Ἅγιοι μάρτυρες, οἱ καλῶς ἀθλήσαντες...» κτλ., γίνεται τρίς ὁ περίξ τῆς Ἁγίας Τραπέζης πνευματικὸς χορὸς. Εἴτα, ἐνῶ ὁ χορὸς ψάλλει τὸ «Κύριε ἐλέησον», ὁ Ἐπίσκοπος θέτει ἐπὶ τὸν χειροτονοούμενον τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἀναγινώσκει τὰς καθωρισμένας μυστικὰς εὐχάς, δι' ὧν παρακαλεῖ νὰ κατέλθῃ ἐπὶ τὸν χειροτονοούμενον τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἡ θεία Χάρις, ἢ

πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα προχειρίζεται τὸν... εἰς...» (λέγεται ὁ βαθμός). Ὁ χειροτονηθεὶς ἐνδύεται μετὰ ταῦτα τὴν διὰ τὸν βαθμὸν αὐτοῦ ὠρισμένην στολὴν, ὃ δὲ λαὸς ἀναφωνεῖ : «ἄξιος».

Ὁλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς χειροτονίας τοῦ Ἐπισκόπου ἢ τὴν παραμονὴν αὐτῆς τελεῖται ἐν τῷ ναῷ σύντομος ἀκολουθία καλουμένη Μήνυμα καὶ ἀποτελοῦσα ἐπίσημον δῆλωσιν περὶ τῆς μελλούσης χειροτονίας τοῦ Ἐπισκόπου.

Εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν Λειτουργίαν εἶναι δυνατόν νά γίνῃ χειροτονία καὶ Διακόνου καὶ Πρεσβυτέρου καὶ Ἐπισκόπου, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ διαφόρων προσώπων, δὲν εἶναι ὅμως δυνατόν νά γίνῃ χειροτονία τοῦ αὐτοῦ προσώπου εἰς πλείονας τοῦ ἐνὸς βαθμούς, οὔτε χειροτονία πλείονων τοῦ ἐνὸς προσώπων εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν.

29. Ο ΓΑΜΟΣ

Ἡ ἀκολουθία τοῦ γάμου ἀποτελεῖται ἐκ τῆς τελετῆς τοῦ ἄρραβῶνος καὶ ἐκ τῆς τελετῆς τῆς στέψεως (τοῦ στεφανώματος). Ἀρχαιότερον αἱ δύο τελεταὶ ἐτελοῦντο κεχωρισμένως, σήμερον ὅμως ταυτοχρόνως.

Α'. Ἀρραβῶν. Ὁ Ἱερεὺς, ἀφοῦ ἀναγνώσῃ εὐχὰς τινάς, λαμβάνει τοὺς δακτυλούς, οἱ ὅποιοι δίδονται ὡς ἐγγύησις πρὸς τήρησιν τῆς ἀμοιβαίας ὑποσχέσεως καὶ δηλοῦσι τὴν τιμὴν καὶ τὴν δόξαν τῶν μνηστευομένων, εἴτα εὐλογήσας τούτους διὰ τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ, θέτει εἰς τὰς χεῖρας τῶν μελλονύμφων λέγων : «Ἀρραβωνίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) μετὰ τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν» καὶ ἀντιστρόφως. Ὁ παράνυμφος ἀλλάσσει τρεῖς τοὺς δακτυλούς.

Β'. Στέψις. Ὁ Ἱερεὺς ἄρχεται : «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς...» καὶ ἀπαγγέλλει τὴν Συναπτὴν «ὑπὲρ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ (τοῦδε καὶ τῆσδε) καὶ νῦν συναπτομένων ἀλλήλοις εἰς γάμου κοινωνίαν...», μετ' ὃ ἀναγινώσκει κατανυκτικὰς εὐχὰς, δι' ὧν παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ὅπως εὐλογήσῃ τοὺς μελλονύμφους, ὡς τὸν Ἀβραάμ καὶ τὴν Σάρραν, τὸν Ἰακώβ καὶ τὴν Ρεβέκκαν. Ἐπειτα ὁ Ἀστυνόμος θέτει κατὰ τὸν νόμον

λῶν τῶν συζευγνυμένων τὰ στέφανα, τὰ ὅποια συμβολίζουν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν, ἧς ἀξιοῦνται οἱ νυμφῖοι κατὰ τὴν χαρμόσυνον ταύτην στιγμὴν, λέγων : «Στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ . . . τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ . . . εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς . . . » καὶ ἀντιστρόφως.

Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν στεφάνων, ὁπότε ψάλλεται καὶ τὸ : «Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξῃ καὶ τιμῇ στεφάνωσον αὐτούς», ἀναγινώσκεται ἡ Ἀποστολικὴ καὶ Εὐαγγελικὴ περικοπὴ (Ἐφεσ. Ε' 20—23, Ἰωάνν. Α' 1—11). Μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῆς Κυριακῆς προσευχῆς προσφέρεται ποτήριον οἴνου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀμφότεροι οἱ συζευγνύμενοι πίνουν τρίς καὶ τὸ ὅποτον συμβολίζει τὴν ἀμοιβαίαν τούτων συμμετοχὴν εἰς τὰς χαρὰς καὶ τὰς λύπας τῆς ζωῆς.

Ψαλλομένου εἴτα τοῦ «Ἡσαΐα, χόρευε...» ὁ Ἱερεὺς περιάγει τοὺς νεονύμφους τρίς γύρω τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ τοποθετουμένου ἀναλογίου, ἐφ' οὗ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἢ τῆς Τραπέζης, ἐνῶ ὁ παράνυμφος κρατεῖ τοὺς στεφάνους. Ταῦτα τελοῦνται εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς. Τέλος ὁ Ἱερεὺς αἶρει τοὺς στεφάνους λέγων : «Μεγαλύνθητι, νυμφίε, ὡς ὁ Ἀβραάμ καὶ εὐλογήθητι ὡς ὁ Ἰσαάκ», πρὸς τὸν νυμφίον, καὶ : «Καὶ σύ, νύμφη, μεγαλύνθητι, ὡς ἡ Σάρρα καὶ εὐφράνθητι, ὡς ἡ Ρεβέκκα...» πρὸς τὴν νύμφην καὶ δέεται τοῦ Θεοῦ, ὅπως εὐλογήσῃ τοὺς νεονύμφους.

30. ΕΥΧΕΛΑΙΟΝ

Εἰς τὸ Μυστήριον τοῦτο γίνεται χρῆσις ἐλαίου, τὸ ὅποτον συμβολίζει τὴν εἰρήνην καὶ πρὸς ἀγιασμόν τούτου «ὥστε γενέσθαι τοῖς χριστένοις ἐξ αὐτοῦ εἰς θεραπείαν καὶ ἀπαλλαγὴν παντὸς πάθους . . . » ἀναγινώσκονται εὐχαί, ὡς καὶ ἐπὶ ἀποστολικαὶ καὶ εὐαγγελικαὶ περικοπαί. Οἱ τελούντες τὸ μυστήριον Ἱερεῖς, ἐπὶ τὰ ἢ καὶ ὀλιγώτεροι, ἐν δὲ τοῖς χωρίοις ἐν ἀνάγκῃ καὶ εἰς, ἀλείφουσι τοὺς παρισταμένους διὰ τοῦ ἡγιασμένου ἐλαίου εἰς διάφορα μέλη τοῦ σώματός των. Τέλος ἀναγινώσκεται συγχωρητικὴ εὐχή τῶν ἁμαρτιῶν ἐκείνων, ὑπὲρ ὧν τελεῖται τὸ Εὐχέλαιον.

31. ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΩΝ ΝΑΩΝ

Διὰ τὰ χρησιμοποιῶνται διὰ τὴν θείαν λατρείαν οἱ ναοί, πρέπει προηγουμένως ν' ἁγιασθῶσι δι' ἰδιαιτέρας τελετῆς, ἢ ὅποια καλεῖται Ἐγκαίνια ναοῦ. Δύο εἶναι τὰ κύρια μέρη τῆς ἀκολουθίας τῶν Ἐγκαινίων· α) ἡ ἐναπόθεσις τῶν ἁγίων Λειψάνων ἐν τῇ ἁγίᾳ Τραπέζῃ καὶ β) ὁ εὐτρεπισμός ταύτης διὰ τῶν καθιερωμένων ἱερῶν καλυμμάτων.

Α'. Μετὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ, ἥτοι τῆς κηρομαστίχης, τῶν καλυμμάτων τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ τῶν ἁγίων Λειψάνων, ψάλλεται ὁ Ἑσπερινὸς καὶ ὁ Ὅρθρος. Μετὰ τὸν Ὅρθρον ὁ Ἀρχιερεὺς, φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὰ ἅγια Λειψανα, περιέρχεται τρίς τὸν πρὸς ἐγκαίνιασιν ναόν, ἀκολουθοῦντων τῶν ψαλτῶν καὶ τοῦ πλήθους τῶν Χριστιανῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο οὐδεὶς μένει ἐν τῷ ναῷ, πλην ἑνὸς Ἱερέως, ἢ καὶ ἄλλου τινός, λαϊκοῦ, διὰ ν' ἀντιφωνήσῃ οὗτος τὸν Ἀρχιερέα. Μετὰ τὴν τρίτην περιφορὰν ὁ Ἀρχιερεὺς ἱστάμενος πρὸ τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ ναοῦ ἀναφωνεῖ : « Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης ». Ὁ ἐν τῷ ναῷ ἑρῶτα : « Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης ; », ὁ δὲ Ἀρχιερεὺς ἀπαντᾷ : « Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ. Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτός ἐστιν ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης ».

Ἐπαναληφθείσης τῆς προσφωνήσεως καὶ τῆς ἀντιφωνήσεως τρίς, ἀνοίγονται αἱ πύλαι καὶ Ἀρχιερεὺς, κληρὸς καὶ λαὸς εἰσέρχονται εἰς τὸν ναόν, ὁ Ἀρχιερεὺς θέτει ἐν τῇ ὀπῇ τοῦ κεντρικοῦ κίονος τῆς Ἀγίας Τραπέζης θήκην περιέχουσαν Ἅγια Λειψανα, χύνων ἅμα εἰς τὴν ὀπὴν καὶ τὴν προετοιμασθεῖσαν ἤδη κηρομαστίχην. Ἡ κηρομαστίχη ἀποτελουμένη ἐκ σμύρνας, ἀλόης, θυμιάματος κ. ἄ. συμβολίζει τὰς μυροφόρους γυναῖκας. Τὴν στιγμὴν ταύτην ψάλλεται : « Αἰωνία ἡ μνήμη τῶν κτιτόρων τοῦ Ἀγίου Ναοῦ τούτου ».

Β'. Μετὰ ταῦτα τίθεται ἡ πλάξ τῆς Ἀγίας Τραπέζης, ἢ ὅποια πλύνεται καὶ δι' ὕδατος καὶ διὰ ροδοστάμου ἢ καὶ δι' οἴνου, σφογγίζεται διὰ τῶν Ἀντιφωνῶν. Ἐκπληρωθέντα τοῦ

Ἁγίου Μύρου καὶ ἐπενδύεται διὰ τοῦ Κατασαρκίου, διὰ τοῦ ἁγίου Εἰλητοῦ καὶ τοῦ Ἀντιμνησίου. Εἷτα τίθεται ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Σταυρός, ἀναγινώσκονται διάφοροι κατανυκτικαὶ εὐχαὶ καὶ ἡ Ἀποστολικὴ καὶ Εὐαγγελικὴ περικοπὴ (Ἑβρ. Γ' 1-5 καὶ Ἰωάνν. Ι' 22-31), μεθ' ὃ ὁ Ἀρχιερεὺς ἀνάπτει τὴν ἀκοίμητον κανδήλαν, ψάλλεται τὸ τροπάριον τοῦ Ἁγίου, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῦ εἶναι ἀφιερωμένος ὁ ναὸς καὶ μετὰ τὸ Τρισάγιον καὶ Ἐκτενῇ Δέησιν ἄρχεται ἡ θεία Λειτουργία.

Τὰ ἐγκαίνια τῶν ναῶν ἦσαν ἀπλουστάτη τελετὴ κατ' ἀρχάς, μετὰ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον ὁμως ἐξελίχθησαν εἰς μεγαλοπρεπεστάτην ἀκολουθίαν.

32. Ο ΑΓΙΑΣΜΟΣ

Ὁ Ἀγιασμός εἶναι ἱερὰ ἀκολουθία, καθ' ἣν καὶ ραντιζόμεθα διὰ τοῦ κατὰ ταύτην ἁγιαζομένου ὕδατος καὶ μεταλαμβάνομεν αὐτοῦ, πιστεύοντες ὅτι οὕτω καθαριζόμεθα ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας.

Ὁ ἁγιασμός διακρίνεται εἰς μικρὸν καὶ μέγαν καὶ ὁ μὲν πρῶτος τελεῖται κατ' οἶκον καὶ συνήθως τὴν πρώτην τοῦ μηνός, ὁ δὲ δεύτερος κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ βαπτίσεως τοῦ Σωτῆρος. Αἱ σχετικαὶ εὐχαὶ ὡς καὶ ὅλη ἡ ἀκολουθία περιέχονται εἰς τὸ Εὐχολόγιον. Ἡ ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ ἀποδίδεται εἰς τὸν Μ. Φῶτιον, ἡ δὲ τοῦ μεγάλου εἰς τὸν Μ. Βασίλειον. Πλὴν τῶν ἀναγινωσκομένων εὐχῶν καὶ τῶν ψαλλομένων τροπαρίων ἀναγινώσκεται καὶ Ἀποστολικὴ καὶ Εὐαγγελικὴ περικοπὴ. Ἐν τῷ μεγάλῳ Ἀγιασμῷ ἀναγινώσκεται : Α' Κορινθ. Ι' 1·4 καὶ Μάρκ. Α' 9·11, ἐν δὲ τῷ μικρῷ : Ἑβρ. Β' 11·18 καὶ Ἰωάνν. Ε' 1·15.

Τὸ ὕδωρ ἁγιάζεται διὰ τῆς τριττῆς ἐν τῷ ὕδατι καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ψαλλομένου τοῦ Ὕμνου : «Σῶσον, Κύριε τὸν λαόν Σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν Σου, νίκας τοῖς Βασιλεῦσι κατ' ἐναντίων δωροῦμενος καὶ τὸ Σὸν φυλάττων διὰ τοῦ Σταυροῦ Σου πολίτευμα».

33. ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΣ

Παράκλησις εἶναι ἡ ἱερὰ ἀκολουθία, δι' ἧς ἰκετεύομεν τὴν Θεοτόκον, τὴν Παναμώμητον Μητέρα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὅπως μεσιτεύσῃ ὑπὲρ ἡμῶν, παρὰ τῷ Υἱῷ αὐτῆς, τῷ Σωτῆρι Χριστῷ. Ἡ Παράκλησις λέγεται καὶ Παρακλητικὸς Κανὼν καὶ ἔχομεν μικρὸν καὶ μέγαν Παρακλητικὸν Κανόνα, ψαλλομένους ἀμφοτέρους ἐναλλάξ, ἰδίᾳ κατὰ τὴν Νηστείαν τοῦ Αὐγούστου, μετὰ τὸν Ἑσπερινόν. Ἡ παράκλησις ψάλλεται καὶ κατ' ἄλλας ἡμέρας, ὡσάκις ὁ Χριστιανὸς ἐν περιπτώσει θλίψεων αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ στραφῇ πρὸς τὴν Θεοτόκον. Μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ μεγάλου Παρακλητικοῦ Κανόνος ψάλλονται τέσσαρα ἐξαποστειλάρια, τὰ ὅποια δικαίως θεωροῦνται ὡς ἀρίστουργήματα τῆς Ὑμνολογίας ἡμῶν. Ταῦτα εἶναι: «Ἀπόστολοι ἐκ περάτων...», «Ὁ γλυκασμὸς τῶν Ἀγγέλων...», «Καὶ σὲ μεσίτριαν ἔχω...», «Χρυσοπλοκάτατε πύργε...».

Καὶ ὁ κατὰ τὴν Μ. Τεσσαρακοστὴν ψαλλόμενος Ἀκάθιστος Ὑμνος δύνатаι νὰ θεωρηθῇ ὡς Παρακλητικὸς Κανὼν πρὸς τὴν Θεοτόκον.

Πλὴν τῶν πρὸς τὴν Θεοτόκον Παρακλητικῶν Κανόνων ἔχομεν καὶ ἄλλους τοιούτους, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται εἰς ἄλλα ἅγια τῆς Ἐκκλησίας πρόσωπα, ὅπως εἰς τοὺς Ἀποστόλους, τοὺς Ἀγγέλους κ. ἄ.

34. Η ΝΕΚΡΩΣΙΜΟΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ Ἡ ΚΗΔΕΙΑ

Αἱ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων δεήσεις καὶ εὐχαί, μεθ' ὧν συνοδεύει ἡ Ἐκκλησία μας τοὺς ἀποθνήσκοντας κατὰ τὴν κήδευσιν ἀποτελοῦσι τὴν Νεκρώσιμον Ἀκολουθίαν.

Ἡ Νεκρώσιμος Ἀκολουθία διακρίνεται εἰς τὴν ἐν τῷ οἴκῳ τελετὴν, ἡ ὁποία ὡς ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Τρισαγίου ὕμνου καλεῖται Τρισάγιον καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ ἱερῷ Ναῷ Ἀκολουθίαν. Ἡ ἐν τῷ οἴκῳ ἀκολουθία εἶναι σύντομος, ἀποτελουμένη ἀπὸ τροπάρια, δέξιν καὶ συγχωρητικὴν εὐχήν, ἐν δὲ τῷ Ναῷ, ἔνθα ὁ νεκρὸς τοποθετεῖται, ὥστε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ νὰ εἶναι ἐστραμμένον πρὸς ἀνατολὰς, ψάλλονται στίχοι τινὲς τοῦ 158ου ψαλμοῦ, τοῦ Ἀμώμου, νεκρώσιμα Εὐλογητάρια, τῶν ὁποίων προηγεῖται ὁ στί-

χος : «Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, διδασχόν με τὰ δικαιώματά Σου» καὶ ἄλλα τινὰ τροπάρια, οἱ Μακαρισμοί, ἀναγινώσκειται Ἀποστολικὴ καὶ Εὐαγγελικὴ περικοπὴ (Α΄ Θεσσαλ. Δ΄ 13-17, Ἰωάνν. Ε΄ 24-30) καὶ τέλος ἀναγινώσκειται συγχωρητικὴ εὐχή. Προκειμένου νὰ γίνη ὁ τελευταῖος ἀσπασμὸς τοῦ ἀποθανόντος ψάλλεται τὸ «Δεῦτε τελευταῖον ἀσπασμὸν δώμεν, ἀδελφοί, τῷ θανόντι εὐχαριστοῦντες Θεῷ...».

Εἰς τὸν τάφον ψάλλεται τὸ Τρισάγιον καὶ, ἀφοῦ τεθῇ ὁ νεκρὸς εἰς τὸ μνήμα, ὁ Ἱερεὺς λέγει : «Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ».

Τὰ κατὰ τὴν Νεκρώσιμον Ἀκολουθίαν ψαλλόμενα τροπάρια διακρίνονται διὰ τὸ κατανυκτικὸν καὶ περιπαθὲς αὐτῶν καὶ ἐνῶ διὰ τούτων ἀφ' ἑνὸς τονίζεται τὸ πρόσκαιρον καὶ ἡ ματαιότης τῆς ζωῆς ταύτης, ἀφ' ἑτέρου ἀπευθύνονται λόγοι ἐξόχως παραμυθητικοὶ πρὸς τοὺς ἐπιζῶντας.

Ἡ Νεκρώσιμος ἀκολουθία εἶναι διάφορος ὥς πρὸς τοὺς κοσμικοὺς, τοὺς κληρικοὺς καὶ τὰ νήπια.

Ἐνδειξιν τῆς πρὸς τοὺς ἀπελθόντας ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἀγάπης ἡμῶν ἀποτελοῦσι καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Τάφου ἀναγινωσκόμενα Τρισάγια καὶ τὰ εἰς τοὺς Ναοὺς τελούμενα Μνημόσυνα. Τὰ κατὰ τὰ Μνημόσυνα ἀγιαζόμενα κόλλυβα, τὰ ἀποτελούμενα ἀπὸ σῖτον συμβολίζουν τὴν Ἀνάστασιν, διότι θὰ ἀναστηθῶσι τὰ σώματα ἡμῶν, ἂν καὶ θάπτωνται, ὅπως καὶ ὁ σῖτος, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ θάπτεται εἰς τὴν γῆν, φυτρώνει.

ΜΕΡΟΣ Δ΄

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ

35. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΥΜΝΟΣ

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ὕμνολογία ἐρευνᾷ τὴν ἀρχὴν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, τὴν ποιητικὴν τέχνην, καθ' ἣν οὗτοι ἔχουσι συνταχθῇ ὥς καὶ τὴν μελωδίαν αὐτῶν. Ὑμνοὶ δὲ λέγονται τὰ θρησκευτικὰ ἐκεῖνα ποιήματα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ εὐσεβεῖς ποιηταὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀναπέμπουσι δόξαν καὶ

αἶνον εἰς τὸν Θεόν καὶ ἐκφράζουσι τὰ κατέχοντα τὴν ψυχὴν των συναισθήματα ἀγάπης, πίστεως καὶ λατρείας πρὸς Αὐτόν. Εἶναι δηλαδή ὁ ὕμνος ποίημα, ἀναφερόμενον κυρίως εἰς τὸν Θεόν, ὅπως παρατηρεῖ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὅτι ὕμνος εἶναι «ἡ ἐπὶ τοῖς ὑπάρχουσιν ἡμῖν ἀγαθοῖς ἀνατιθεμένη τῷ Θεῷ εὐφημία»· ταύτην τὴν σημασίαν εἶχε, φαίνεται, καὶ παρὰ τοῖς Ἀρχαίοις, διότι κατὰ τὸν Ἀρριανὸν (IV, 11) «ὕμνοι μὲν εἰς τοὺς Θεοὺς ποιοῦνται, ἔπαινοι δὲ εἰς ἀνθρώπους».

Παρὰ ταῦτα οἱ ὕμνοι τῆς ἐκκλησίας δὲν ἀναφέρονται μόνον εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ' ἔχουσιν ὡς θέματα καὶ τὰς ἐξεχούσας φυσιογνωμίας τῶν Πατριαρχῶν, τῶν Προφητῶν καὶ τῶν Ἀγίων τῆς Π. Διαθήκης, ὡς καὶ τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀποστόλων, τῶν Πατέρων καὶ πάντων τῶν Ἀγίων καὶ Μαρτύρων τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες ἅπαντες ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ποιητὰς θαυμασμὸν καὶ ἀγάπην πρὸς αὐτούς. Τινὰ δὲ ἱερὰ πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης ἐνέπνευσαν ἔτι μεγάλους ποιητὰς καὶ τῆς θύραθεν ποιήσεως, ὅπως ποιήσωσι ποιήματα ἐξόχου τέχνης καὶ συλλήψεως, ἀξιανῶντα καὶ διὰ τοὺς πιστοὺς ἀκόμη.

36. ΟΝΟΜΑΣΙΑΙ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΥΜΝΩΝ

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι, ἐπειδὴ ἄδονται ἢ ἀπαγγέλλονται καθ' ὠρισμένον τρόπον ἢ ἤχον, λέγονται τροπάρια ἢ ᾠδαί. Ὡσαύτως ὑπάρχουσιν ὀνομασίαι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ᾠμάτων ἐκ τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ μέλους αὐτῶν, ἐκ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ψάλλονται, ἐκ τοῦ προσώπου εἰς ὃ ἀναφέρονται ἢ καὶ ἐκ τῆς στάσεως τῶν ψαλτῶν καὶ τῶν πιστῶν κατὰ τὴν ψαλμωδίαν αὐτῶν. Αἱ κυριώτεραι ὀνομασίαι τῶν ὕμνων εἶναι :

1. Κοντάκια· οὕτω λέγονται τροπάρια, περιέχοντα ἐν συντομίᾳ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς.

2. Ἀπολυτικά· ταῦτα εἶναι ὕμνοι, ψαλλόμενοι κυρίως κατὰ τὴν ἀπόλυσιν, ἥτοι εἰς τὸ τέλος τοῦ Ἑσπερινοῦ καὶ ἄλλων ἱερῶν ἀκολουθιῶν.

3. Καταβασίαι· οὕτως ὀνομάσθησαν ὕμνοι τοὺς

ὁποίους οἱ ψάλλται κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, καταβαίνοντες ἀπὸ τὰς θέσεις των, ἔψαλλον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ.

4. **Καθίσματα**· οὕτως ὀνομάζονται τροπάρια τινα, διότι, ὅταν ἐψάλλοντο, ἐπετρέπετο εἰς τοὺς πιστοὺς νὰ κάθηνται εἰς τὰ στασίδια των.

5. **Δοξαστικά**· τροπάρια, τῶν ὁποίων προηγεῖται ἡ μικρὰ δοξολογία «Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι» κτλ.

6. **Θεοτοκία**· εἶναι τροπάρια, ἀναφερόμενα εἰς τὴν Θεοτόκον, ὅπως τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα λέγονται Τριαδικά, τὰ εἰς τὸν Δεσπότην Χριστὸν Δεσποτικά, τὰ εἰς τοὺς Μάρτυρας Μαρτυρικά κ. ἄ.

7. **Ἰδιόμελα** ἢ **Αὐτόμελα**· εἶναι ὕμνοι, ἔχοντες ἴδιον μέλος, μὴ ὁμοιάζον πρὸς τὸ μέλος ἄλλων.

8. **Εἰρμοὶ** λέγονται ὕμνοι, οἱ ὁποῖοι εἴρουσι ἤτοι ρυθμίζουσι τὸν ἦχον ἄλλων τροπαρίων, ψαλλομένων ὅπως αὐτοί.

Τὰ οὕτως ὀνομαζόμενα ἐκκλησιαστικά τροπάρια ἦσαν κατὰ τὴν πλοκὴν αὐτῶν δύο εἰδῶν· ἢ ἦσαν μεμονωμένα ἐκκλησιαστικὰ ἔσματα ψαλλόμενα κατὰ διαφόρους στιγμὰς τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ τοιαῦτα ἦσαν τὰ πλεῖστα τῶν προαναφερθέντων τροπαρίων, ἢ ἦσαν πολλὰ ὁμοῦ, συναποτελοῦντα ἓν σύνολον κατὰ τὸ νόημα καὶ ψαλλόμενα εἰς τὸν αὐτὸν ἦχον. Εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο εἶδος ἀνήκουσιν οἱ **Κανόνες**, οἱ **Αἵνοι**, οἱ **Οἱκοὶ** καὶ ἄλλα.

Οἱ **Κανόνες** διαιροῦνται εἰς ἑννέα ᾠδὰς, ἐκάστη δὲ ᾠδὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία ἕως ἕξ τροπάρια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον λέγεται Εἰρμός, δι' ὃν λόγον εἶπομεν ἀνωτέρω.

Οἱ **Αἵνοι** ἀποτελοῦνται ἐκ 4 μέχρις 8 τροπαρίων, ἅτινα ψάλλονται ἢ τὰς Κυριακὰς καὶ λέγονται Ἀναστάσιμα ἢ τὰς ἑορτὰς καὶ λέγονται ἐγκωμιαστικά, πρὸ ἐκάστου τροπαρίου τῶν Αἰνῶν ψάλλεται στίχος ψαλμικός, ἀρχόμενος διὰ τῆς λέξεως «Αἰνεῖτε».

Οἱ δὲ **Οἱκοὶ** ἀποτελοῦνται ἀπὸ 20 ἕως 30 στροφὰς καὶ περιέχουσιν ἐκτενέστερον τῶν Κοντακίων τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς.

37. ΡΥΘΜΟΣ ΤΩΝ ΥΜΝΩΝ

Ὡς πρὸς τὸν ρυθμὸν οἱ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ψαλλόμενοι ὕμνοι διαφέρουσι πολὺ τῶν ἀρχαίων ποιητικῶν ἔργων, διότι ἡ μὲν ἀρχαία ποίησις ἐστηρίζετο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν συλλαβῶν εἰς βραχείας καὶ εἰς μακράς, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ποίησις στηρίζεται εἰς τὸν τονισμὸν τῆς λέξεως καὶ τὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν, ἐξ οὗ ὁ ρυθμὸς μὲν οὗτος λέγεται τονικός, ὁ δὲ τῆς ἀρχαίας ποιήσεως προσωδιακός.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ τονικοῦ ρυθμοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει χρονολογεῖται κυρίως ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος, διότι πρὸ τούτου ὑπῆρξαν πολλοὶ ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταί, οἵτινες συνέθετον ἀκόμη τοὺς ὕμνους κατὰ τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν. Ἀλλ' ἡ μετρικὴ αὕτη, ἡ στηριζομένη εἰς τὴν διάκρισιν τῶν συλλαβῶν εἰς βραχείας καὶ εἰς μακράς, δὲν ἦτο ἀρεστὴ εἰς τοὺς χριστιανούς, διότι ἡ διάκρισις αὕτη ἤρχισεν ἤδη ἀπὸ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων νὰ ἐκλείπῃ. Συνεπῶς οἱ ὕμνοι τῶν πρὸ τοῦ Δ' αἰῶνος ποιητῶν, οἱ συντεταγμένοι κατὰ τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν, μολονότι πολλοὶ ἦσαν ὑπέροχα ποιητικὰ ἔργα, δὲν εἰσῆχθησαν εἰς τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μετρικὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ὕμνογραφίας ἡ βασιζομένη εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν καὶ τὸν τονισμὸν αὐτῶν, ἦτοι εἰς τὴν ἰσοσυλλαβίαν καὶ τὴν ὁμοτονίαν, εἰσῆχθη τὸ πρῶτον παρὰ τῶν Βυζαντινῶν ποιητῶν εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν, ἀποτελεῖ δέ, ὡς γνωστόν, σήμερον τὴν βάσιν τῆς ποιήσεως ὅλων τῶν συγχρόνων λαῶν.

Ἐν τούτοις ὀλίγα μόνον γνωρίζομεν περὶ τῶν μετρικῶν συνδυασμῶν, οἵτινες ἐφηρμόσθησαν εἰς τὸν τονικὸν ρυθμὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ᾠσμάτων, διότι αἱ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἔρευναι δὲν εἶναι εἰσέτι ἐπαρκεῖς καὶ ἱκανοποιητικαί, ἀφ' οὗ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐνομιζέτο, ὅτι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἐγράφη εἰς πεζὸν λόγον, ἀκόμη δὲ καὶ σήμερον τὰ λειτουργικὰ βιβλία, τὰ περιέχοντα τοὺς ὕμνους, ἔχουσιν αὐτοὺς ἐν μορφῇ πεζοῦ λόγου. Πρῶτος ὁ περικλεὴς Θεολόγος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμου τὸ 1830 ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἐγράφη εἰς ἔμμετρον λόγον.

Ἀξιοσημεῖωτα φαινόμενα τοῦ τονικοῦ ρυθμοῦ τῶν ἐκκλησι-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

αστικῶν ὕμνων εἶναι τὰ ἐξῆς : α) Αἱ στροφαὶ δὲν ἔχουσι μὲν τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν στίχων πάντοτε, ἀλλ' οἱ στίχοι οἱ ἀντιστοιχοῦντες ἀλλήλοις, ἔχουσι ἰσοσυλλαβίαν καὶ ὁμοτονίαν, οἷον λ.χ. εἰς τὸν ὕμνον :

α	Ἦ		Παρ		θέ		νος		σὴ		με		ρον
β	τὸν		Ἦ		περ		οὐ		σι		ον		τί κτει
α	καὶ		ἡ		γῆ		τὸ		σπῆ		λαι		ον
β	τῷ		Ἀ		προ		σί		τῷ		προ		σά γει

ὁ πρῶτος μετὰ τοῦ τρίτου καὶ ὁ δεῦτερος μετὰ τοῦ τετάρτου ἔχουσι τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν συλλαβῶν καὶ τὸν τόνον εἰς τὰς αὐτὰς συλλαβάς. Οὐκ ὀλίγας φορές ἀπαντῶμεν ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, ἥτις εἶναι τόσοι συνήθης εἰς τὴν ποίησιν πάντων τῶν νεωτέρων λαῶν, ὥς :

Σοφίας ὁδηγέ
φρονήσεως χορηγέ
τῶν ἀφρόνων παιδευτὰ
τῶν πτωχῶν ὑπερασπιστὰ.

β) Πολλάκις τὰ ἀρκτικά γράμματα τῶν στροφῶν ἢ τῶν στίχων Κανόνος τινὸς εἶναι τὰ γράμματα τῆς ἀλφαβήτου κατὰ σειρὰν ἢ ἀποτελοῦσι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀγίου, εἰς ὃν ἀναφέρεται ὁ ὕμνος ἢ τὸ ὄνομα τῆς ἐορτῆς ἢ τοῦ ὕμνογράφου. Τὰ ἀρκτικά ταῦτα γράμματα λέγονται ἀκροστιχίς.

γ) Ἐν τῇ τονικῇ ρυθμοποιίᾳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως οὐδέποτε γίνεται ἐκθλιψις φωνήεντος πρὸς ἀποφυγὴν τῆς χασμφδίας, ὅπως συμβαίνει εἰς τὸν προσωδιακὸν ρυθμὸν π.χ.

Σήμερον τῶν ὑδάτων ἀγιαζεται ἡ φύσις
καὶ ρήγνυται ὁ Ἰορδάνης.

38. Η ΜΕΛΩΔΙΑ ΤΩΝ ΥΜΝΩΝ

Ἡ μουσικὴ εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν πρώτων ἔτι χρόνων τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ πολὺ δικαίως, διότι διὰ ταύτης ἡ ψυχὴ κατανύσσεται εὐκολώτερον καὶ αἵρεται διὰ τῶν

ἐναρμονίων τόνων πρὸς αἰθέρια ὕψη, πρὸς αὐτὴν τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κάλλους. Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ συνερχόμενοι ἀνέπεμπον θεῖαν ψαλμωδίαν πρὸς τὸν Ὑψιστον, τοῦτο δὲ καὶ ὁ Παῦλος συνίστα εἰς αὐτοὺς λέγων : «πληροῦσθε ἐν Πνεύματι λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ» (Ἐφεσ. ε' 18). Τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Σολομῶντος καὶ ἐν ταῖς Συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων, ἔνθα τῇ συνοδείᾳ καὶ μουσικῶν ὀργάνων ἐπάλλοντο ὕμνοι τῆς Π. Διαθήκης καὶ μάλιστα ψαλμοὶ τοῦ Δαβίδ. Καὶ ὅπως οὗτοι ἔψαλλον ἀπὸ κοινοῦ, οὕτως ἔπραττον, φαίνεται, καὶ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐν ταῖς συναθροίσεσιν αὐτῶν, ἀλλὰ βραδύτερον, πρὸς ἀποφύγην τῆς χασμωδίας, ὠρίσθησαν χοροὶ ψαλτῶν, ἐν ᾧ τὸ πλῆθος ἀπλῶς παρηκολούθει τὰ ψαλλόμενα νοερῶς.

Οἱ σπουδαιότεροι ὕμνογράφοι ἦσαν καὶ μελοποιοὶ τῶν ἰδίων ὕμνων. Ἐνεκα τοῦ πλήθους τῶν ὕμνων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπινοηθῇ δι' ἕκαστον ὕμνον ἴδιον μέλος, διὰ τοῦτο πολλοὶ ὕμνοι ἐμελοποιήθησαν κατὰ τὴν μελωδίαν ἄλλου τροπαρίου, τὸ ὁποῖον διὰ τοῦτο ἐλέγετο, ὡς εἶδομεν, εἰρμός.

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Βυζαντινὴ μουσικὴ ἀκολουθεῖ μελωδικὴν κλίμακα ὀκτῶ ἤχων, ἐξ ὧν τέσσαρες εἶναι αὐτοτελεῖς καὶ τέσσαρες πλάγιοι· οὕτως ἔχομεν ἤχον πρῶτον, δεῦτερον, τρίτον, τέταρτον, καὶ ἤχον πλάγιον τοῦ α', πλάγιον τοῦ β', ἤχον βαρὺν καὶ πλάγιον τοῦ δ'. Οἱ ὀκτῶ οὗτοι ἤχοι ἐσυστηματοποιήθησαν τὸ πρῶτον παρ' ἡμῖν ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα.

39. Οἱ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΙ

Οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνογράφοι καὶ μελωδοὶ εἶναι πολυάριθμοι, πολλῶν δὲ ὥραιων ὕμνων εἶναι ἄγνωστοι οἱ ποιηταί. Ἀναφέρομεν ἐκ τούτων τοὺς σπουδαιότερους :

1. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, συνθέσας ὕμνους εἰς τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν.

2. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος· ὁ μέγας οὗτος Ἱεράρχης, δὲν ἦτο μόνον βαθὺς Θεολόγος, ἀλλὰ καὶ ἑπαινετὸς ποιητὴς

ἐξόχων ποιημάτων, διακρινομένων διὰ τὴν μεγάλην εὐσέβειαν, διὰ τὸν μελαγχολικὸν τὼν τόνον καὶ διὰ τὴν λεπτότητα τῶν συναισθημάτων· καὶ οὗτος συνέθεσε τὰ ποιήματά του κατὰ τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν, τὴν προσωδιακὴν.

3. **Συνέσιος**, ἐπίσκοπος Πτολεμαῖδος (413), ποιητὴς πολλῶν Θρησκευτικῶν ὕμνων.

4. **Ῥωμανὸς ὁ μελωδός**, ὁ μέγιστος τῶν ποιητῶν τῆς Ἐκκλησίας, θεωρούμενος ὑπὸ τοῦ Κρουμβάχερ ὡς ὁ Πίνδαρος τῆς Χριστιανικῆς ποιήσεως. Ἦκμασε κατὰ τὸν 5' αἰῶνα καὶ ἐμελοποίησεν ὁ ἴδιος τοὺς ὕμνους του, διὰ τοῦτο ὀνομάζεται Μελωδός. Οὗτος ἐποίησεν ἰδίως Κοντάκια καὶ λέγεται, ὅτι συνέθεσε περὶ τὰ χίλια τοιαῦτα, διακρινόμενα διὰ τὸ ὕψος τῆς συλλήψεως καὶ διὰ τὸν πλοῦτον τῶν εἰκόνων ὡς καὶ διὰ τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν ζωηρότητα τῆς ἐκφράσεως. Δεῖγμα τῆς ποιητικῆς μεγαλοφυΐας Ῥωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ πρόκειται ὁ ὕμνος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ: «Ἡ Παρθένος σήμερον, τὸν ὑπερούσιον τίκει» κτλ.

5. **Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός**· πολλοὶ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἦσαν καὶ ὕμνογράφοι σπουδαῖοι, ὅπως Λέων ὁ Σοφός, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος καὶ ἄλλοι· τούτων εἷς εἶναι καὶ ὁ Ἰουστινιανός, συνθέσας τὸν ὕμνον: «Ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος ὑπάρχων».

6. **Γεώργιος ὁ Πισίδης**· θεωρεῖται εἷς ἐκ τῶν καλυτέρων ποιητῶν τῆς ἐκκλησίας, ἀκμάσας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρακλείου· συνέθεσεν ὕμνους εἰς τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν.

7. **Σέργιος ὁ Πατριάρχης**, εἰς τὸν ὁποῖον ἀποδίδεται ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος, ὃν, κατὰ τινες ἄλλους, συνέθεσεν ὁ Γεώργιος Πισίδης.

8. **Σωφρόνιος**, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων (638), ποιητὴς πολλῶν τροπαρίων τοῦ Τριωδίου, τοῦ Πεντηκοσταρίου, τῶν Ὁρῶν τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Μεγάλου Ἀγιασμοῦ κ.ἄ.

9. **Ἀνδρέας ὁ Κρήτης**, ὁ ποιητὴς τοῦ Μεγάλου Κανόνος, ψαλλομένου τὴν ἑσπέραν τῆς Μ. Τετάρτης· θεωρεῖται ὁ εισηγητὴς τοῦ εἶδους τούτου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως.

10. **Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός**, εἷς ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ὕμνογράφων καὶ μελωδῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἦτο μοναχὸς τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Σάββα ἐν Ἱεροσολύμοις, ζήσας κατὰ τὴν

ἐποχὴν τῶν εἰκονομαχικῶν, ἐρίδων καὶ ἀναδειχθεὶς ὁ κυριώτερος ἐκπρόσωπος τῆς Ὁρθοδόξου διδασκαλίας περὶ εἰκόνων. Οὗτος εἶναι ὁ ποιητὴς τῆς Ὁκτῶῃχου.

11. Κοσμᾶς ὁ Μαΐουμᾶ (743). Θετὸς ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ σύντροφός του ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Σάββα. Συνέθεσε πολλοὺς ὕμνους, οὓς διακρίνει μελαγχολία καὶ λεπτότης τῶν αἰσθημάτων, ὅπως καὶ τοὺς τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

Ἄλλοι Ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταὶ εἶναι ἡ Κασσιανή, οἱ ἀδελφοὶ Στουδίται Θεόδωρος καὶ Ἰωσήφ, Ἰωσήφ ὁ ὕμνογράφος, Φώτιος ὁ Πατριάρχης, Νικηφόρος ὁ Βλεμμύδης, Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος καὶ ἄλλοι.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑΣ

Α'. ΥΜΝΟΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΕΣΠΟΤΗΝ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΑ ΗΜΩΝ

1. ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

Κοσμᾶ τοῦ Μαΐουμᾶ Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ,
ἔχων ἀκροστιχίδα «Χριστὸς βροτωθεὶς, ἦν ὅπερ Θεός, μένει».

Ῥδὴ α'. Ὁ εἰρμός.

Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε·
Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε·
Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε·
ῤσατε τῷ Κυρίῳ
πᾶσα ἡ γῆ
καὶ ἐν εὐφροσύνῃ
ἀννυμνήσατε, λαοί,
ὅτι δεδόξασται.

Ῥδὴ ε'. Ὁ εἰρμός.

Θεὸς ὢν εἰρήνης, πατὴρ οἰκτιρῶν,
τῆς μεγάλης βουλῆς Σου τὸν ἄγγελον
Εἰρήνην παρεχόμενον
ἀπέστειλας ἡμῖν·
ὅθεν θεογνωσίας
πρὸς φῶς ὁδηγηθέντες,
ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζοντες,
δοξολογοῦμεν Σε φιλόανθρωπε.

Ῥδὴ ζ'. Ὁ εἰρμός.

Οἱ παῖδες εὐσεβεῖα
 συντραφέντες, δυσσεβοῦς προστάγματος
 καταφρονήσαντες
 πυρὸς ἀπειλὴν οὐκ ἐπτοήθησαν,
 ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς φλογὸς ἐστῶτες ἔψαλλον·
 ὁ τῶν πατέρων Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Ῥδὴ η'. Ὁ εἰρμός.

Μυστήριον ξένον
 ὁρῶ καὶ παράδοξον!
 οὐρανὸν τὸ σπήλαιον, θρόνον χειρουβικόν
 τὴν Παρθένον, τὴν φάτιν χωρίον,
 ἐν ᾧ ἀνεκλίθη ὁ ἀχώρητος
 Χριστὸς ὁ Θεός,
 ὃν ἀνυμνοῦντες μεγαλύνομεν.

Ῥωμανοῦ τοῦ μελωδοῦ
 Κοντάκιον εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ Παρθένος σήμερον
 τὸν ὑπερουσίον τίκει
 καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον
 τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει.
 Ἄγγελοι μετὰ ποιμένων
 δοξολογοῦσι.
 Μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος
 ὁδοιποροῦσι·
 δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη
 παῖδιον νέον ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.

Κασσιανῆς μοναχῆς ἰδιόμελον εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ.

Αὐγούστου μοναρχήσαντος ἐπὶ τῆς γῆς,
 ἡ πολυαρχία τῶν ἀνθρώπων ἐπαύσατο.
 Καὶ Σοῦ ἐνανθρωπήσαντος ἐκ τῆς ἀγνῆς,
 ἡ πολυθεΐα τῶν εἰδώλων κατήργηται.

Ὑπὸ μίαν βασιλείαν ἐγκόσμιον
αἱ πόλεις γεγέννηται,
καὶ εἰς μίαν δεσποτείαν θεότητος
τὰ ἔθνη ἐπίστευσαν.
Ἀπεγράφησαν οἱ λαοὶ τῷ δόγματι τοῦ Καίσαρος·
ἐπεγράφησαν πιστοὶ ὀνόματι θεότητος
Σοῦ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ ἡμῶν,
μέγα σου τὸ ἔλεος, δόξα Σοι.

Σωφρονίου ἰδιόμελον εἰς τὰς ὥρας τῶν Χριστουγέννων.

Βηθλεὲμ ἐτοιμάζου, εὐτρεπιζέσθω ἡ φάτις,
τὸ σπήλαιον δεχέσθω, ἡ ἀλήθεια ἦλθεν,
ἡ σκιά παρέδραμε καὶ Θεὸς ἐν ἀνθρώποις
ἐκ Παρθένου πεφανέρωται μορφωθεὶς τὸ καθ' ἡμᾶς
καὶ Θεώσας τὸ πρόσλημμα
διὸ Ἀδὰμ ἀνανεοῦται σὺν τῇ Εὐᾷ κράζοντες·
ἐπὶ γῆς εὐδοκία ἐπεφάνη σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν.

**Ἐξαποστειλάριον τῶν Χριστουγέννων· ἰδιόμελον
(ἀγνώστου ποιητοῦ)**

Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς	εὗρομεν τὴν ἀλήθειαν
ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν,	καὶ γὰρ ἐκ τῆς Παρθένου
ἀνατολὴ ἀνατολῶν,	ἐτέχθη ὁ Κύριος.
καὶ οἱ ἐν σκότει καὶ σκιᾷ	

2. Εἰς τὴν ὑπαπαντὴν τοῦ κυρίου

Ῥωμανοῦ τοῦ μελωδοῦ Κοντάκιον.

Ὁ μήτραν παρθενικὴν	ἀλλ' εἰρήνευσον
ἀγιασας τῷ τόκῳ Σου,	ἐν πολέμοις τὸ πολίτευμα
καὶ χεῖρας τοῦ Συμεὼν	καὶ κραταίωσον
εὐλογήσας ὡς ἔπρεπε,	βασιλεῖς οὓς ἠγάπησας,
προφθάσας καὶ νῦν	ὁ μόνος φιλόανθρωπος.
ἔσωσας ἡμᾶς, Χριστὲ ὁ Θεός·	

3. ΕΙΣ ΤΑ ΘΕΟΦΑΝΕΙΑ

Ῥωμανοῦ τοῦ μελωδοῦ προοίμιον Κοντακίου.

Ἐπεφάνης σήμερον	ἐν ἐπιγνώσει ὑμνοῦντάς Σε
τῇ οἰκουμένῃ	ἦλθες, ἐφάνης
καὶ τὸ φῶς Σου, Κύριε,	τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον.
ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς,	

Σωφρονίου Ἱεροσολύμων ἰδιόμελα.

Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων βοᾷ λέγουσα·
 δεῦτε λάβετε πάντες πνεῦμα σοφίας,
 πνεῦμα συνέσεως, πνεῦμα φόβου Θεοῦ
 τοῦ ἐπιφανέντος Χριστοῦ.

Σήμερον τῶν ὑδάτων ἀγιάζεται ἡ φύσις
 καὶ ῥήγνυται ὁ Ἰορδάνης καὶ τῶν ἰδίων ναμάτων
 ἐπέχει τὸ ῥεῦμα Δεσπότην ὁρῶν ῥιπτόμενον.

Ὡς ἄνθρωπος ἐν ποταμῷ ἦλθες, Χριστὲ βασιλεῦ,
 καὶ δουλικὸν βάπτισμα λαβεῖν σπεύδεις, ἀγαθέ,
 ὑπὸ τῶν τοῦ Προδρόμου χειρῶν
 διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, φιλάνθρωπε.

Πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ
 «ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου»
 ἦλθες, Κύριε, μορφὴν δούλου λαβὼν,
 βάπτισμα αἰτῶν ὃ μὴ γνοὺς ἁμαρτίαν·
 εἶδοςάν Σε ὕδατα καὶ ἐφοβήθησαν·
 σύντρομος γέγονεν ὁ Πρόδρομος
 καὶ ἐβόησε λέγων·
 πῶς φωτίζει ὁ λύχνος τὸ φῶς;
 πῶς χειροθετήσει ὁ δοῦλος τὸν Δεσπότην;
 ἀγίασον ἐμὲ καὶ τὰ ὕδατα, Σωτήρ,
 ὃ αἶρων τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν.

4. ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΙΝ

Ῥωμανοῦ τοῦ μελωδοῦ προοίμιον Κοντακίου.

Ἐπὶ τοῦ ὅρους μετεμορφώθης
καὶ ὡς ἐχώρουν οἱ μαθηταὶ Σου
τὴν δόξαν Σου, Χριστὲ ὁ Θεός, ἐθεάσαντο·
ἵνα ὅταν Σὲ ἴδωσι σταυρούμενον
τὸ μὲν πάθος νοήσωσιν ἐκούσιον,
τῷ δὲ κόσμῳ κηρύξωσιν,
ὅτι Σὺ ὑπάρχεις ἀληθῶς
τοῦ Πατρὸς τὸ ἀπαύγασμα.

5. ΚΟΝΤΑΚΙΑ ΤΙΝΑ ΚΙΝΗΤΩΝ ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ ΠΡΟ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ

Κυριακῆς Τελώνου καὶ Φαρισαίου.

Φαρισαίου φύγωμεν
ὕψηγορίαν
καὶ Τελώνου μάθωμεν
τὸ ταπεινὸν ἐν στεναγμοῖς,

πρὸς τὸν Σωτῆρα κραυγάζοντες·
ἱλάσθητι μόνε
ἡμῖν εὐδιάλλακτε.

Κυριακῆς τοῦ Ἀσώτου.

Τῆς πατρώας δόξης Σου
ἀποσκιρτήσας ἀφρόνως,
ἐν κακοῖς ἐσκόρπισα
ὅν μοι παρέδωκας πλοῦτον·
ὅθεν Σοι τὴν τοῦ Ἀσώτου φωνὴν
κραυγάζω·

ἡμαρτον ἐνώπιόν Σου,
Πάτερ οἰκτίρμον,
δέξαι με μετανοοῦντα
καὶ ποιήσόν με
ὡς ἓνα τῶν μισθίων Σου.

Κυριακῆς τῶν Ἀπόκρεω.

Ὅταν ἔλθῃ ὁ Θεός
ἐπὶ γῆς μετὰ δόξης
καὶ τρέμωσι τὰ σύμπαντα,
ποταμὸς δὲ τοῦ πυρὸς
πρὸ τοῦ βήματος ἔλκη,
καὶ βίβλοι ἀνοίγονται,

καὶ τὰ κρυπτὰ δημοσιεύονται,
τότε ῥῦσαί με
ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ ἀσβέστου,
καὶ ἀξίωσον
ἐκ δεξιῶν Σου με στήναι,
Κριτὰ δικαιοτάτε.

Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου.

Τῆς σοφίας ὁδηγέ,
φρονήσεως χορηγέ,
τῶν ἀφρόνων παιδευτὰ
καὶ τῶν πτωχῶν ὑπερασπιστά,
στήριξον, συνέτισον,
τὴν καρδίαν μου, Δέσποτα.

Σὺ δίδου μοι λόγον,
ὁ τοῦ Πατρὸς λόγος·
ἰδοὺ γὰρ τὰ χεῖλή μου
οὐ μὴ κωλύσω ἐν τῷ κράζειν Σοι·
Ἐλεῆμον, ἐλέησόν με
τὸν παραπεσόντα.

Κοντάκιον τοῦ Μ. Κανόνος.

Ψυχὴ μου, ψυχὴ μου,
ἀνάστα· τί καθεύδεις;
Τὸ τέλος ἐγγίζει,
καὶ μέλλεις θορυβεῖσθαι·
ἀνάνηψον οὖν,

ἵνα φείσῃταί σου
Χριστὸς ὁ Θεὸς
ὁ πανταχοῦ παρὼν
καὶ τὰ πάντα πληρῶν.

6. ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΤΩΝ ΒΑΪΩΝ ΚΟΝΤΑΚΙΟΝ

Ῥωμανοῦ τοῦ μελωδοῦ.

Μετὰ κλάδων ὑμνήσαντες,
μετὰ ξύλων συνέλαβον ὕστερον
οἱ ἀγνώμονες Χριστὸν
Ἰουδαῖοι τὸν Θεόν·
ἡμεῖς δὲ πίστει ἀμεταθέτω

αἰ τιμῶντες ὡς εὐεργέτην,
βοήσωμεν Αὐτῷ·
εὐλογημένος εἰ ὁ ἐρχόμενος
τὸν Ἀδὰμ ἀνακαλέσασθαι.

7. Μ. ΕΒΔΟΜΑΣ

Κοντάκιον Μ. Δευτέρας.

Ὁ Ἰακώβ ὠδύρετο
τοῦ Ἰωσήφ τὴν στέρησιν,
καὶ ὁ γενναῖος ἐκάθητο ἄρματι,
ὡς βασιλεὺς τιμώμενος.
Τῆς Αἰγυπτίας γὰρ τότε

ταῖς ἡδοναῖς μὴ δουλεύσας
ἀντεδοξάζετο
παρὰ τοῦ βλέποντος
τὰς τῶν ἀνθρώπων καρδίας
καὶ νέμοντος στέφος ἀφθαρτον.

Κάθισμα Μ. Δευτέρας.

30-7-50
 Τὰ πάθη τὰ σεπτὰ
 ἢ παροῦσα ἡμέρα
 ὥς φῶτα σωστικά
 ἀνατέλλει τῷ κόσμῳ.
 Χριστὸς γὰρ ἐπείγεται

τοῦ παθεῖν ἀγαθότητι,
 ὃ τὰ σύμπαντα ἐν τῇ δρακί περιέχων
 καταδέχεται ἀναρτηθῆναι ἐν ξύλῳ
 τοῦ σῶσαι τὸν ἄνθρωπον.

Κάθισμα εἰς τοὺς Νυμφίους.

(Μ. Δευτέρα, Τρίτη καὶ Τετάρτη)

30-7-50
 Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται
 ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτὸς
 καὶ μακάριος ὁ δοῦλος
 ὃν εὕρῃσει γρηγοροῦντα,
 ἀνάξιος δὲ πάλιν, ὃν εὕρῃσει ὀλιθυμοῦντα.
 Βλέπε οὖν ψυχὴ μου,
 μὴ τῷ ὕπνῳ κατενεχθῆς,
 ἵνα μὴ τῷ θανάτῳ παραδοθῇς
 καὶ τῆς βασιλείας ἔξω κλεισθῇς.
 ἀλλ' ἀνάνηπον κράζουσα·
 ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος εἰ ὁ Θεός·
 διὰ τῆς Θεοτόκου ἐλέησον ἡμᾶς.

Ἑξαποστειλάριον Μ. Ἑβδομάδος.

(Ἰδιόμελον ἀγνώστου ποιητοῦ).

30-7-50
 Τὸν νυμφῶνά Σου βλέπω,
 Σωτήρ μου, κεκοσμημένον,
 καὶ ἔνδυμα οὐκ ἔχω,
 ἵνα εἰσέλθω ἐν αὐτῷ.
 Λάμπρυνόν μου τὴν στολὴν τῆς ψυχῆς,
 Φωτοδότα, καὶ σῶσόν με.

Δοξαστικὸν Ἀποστίχων Μ. Τετάρτης
ὑπὸ Κασσιανῆς μοναχῆς.

Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνὴ
τὴν Σὴν αἰσθομένη θεότητα
μυροφόρου ἀναλαβοῦσα τάξιν,
ὀδυρομένη μῦρά Σοι πρὸ τοῦ ἐνταφιασμοῦ κομίζει.
Οἷμοι ! λέγουσα, ὅτι νύξ μοι ὑπάρχει,
οἷστρος ἀκολασίας ζοφώδης τε καὶ ἀσέληνος,
ἔρως τῆς ἁμαρτίας.
Δέξαι μου τὰς πηγὰς τῶν δακρύων
ὁ νεφέλαις διεξάγων τῆς θαλάσσης τὸ ὕδωρ.
Κάμφθητί μοι πρὸς τοὺς στεναγμοὺς τῆς καρδίας
ὁ κλίνας τοὺς οὐρανοὺς τῇ ἀφάτῳ Σου κενώσει.
Καταφιλήσω τοὺς ἀχράντους Σου πόδας,
ἀποσμήξω τούτους δὲ πάλιν
τοῖς τῆς κεφαλῆς μου βοστρύχοις,
ὣν ἐν τῷ Παραδείσῳ Εὐὰ τὸ δειλινὸν
κρότον τοῖς ὣσιν ἤχηθεῖσα τῷ φόβῳ ἐκρύβη.
Ἄμαρτιῶν μου τὰ πλήθη καὶ κριμάτων Σου ἀβύσσους
τίς ἐξιχνιάσει, ψυχοσῶστα Σωτὴρ μου !
Μὴ με τὴν Σὴν δούλην παρίδης,
ὁ ἀμέτρητον ἔχων τὸ μέγα ἔλεος.

Κάθισμα τῆς Μ. Παρασκευῆς.

Τάδε λέγει Κύριος τοῖς Ἰουδαίοις·
λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι ἢ τί σοι παρηνώχλησα ;
τοὺς τυφλοὺς σου ἐφώτισα, τοὺς λεπρούς σου ἐκαθάρισα,
ἄνδρα ὄντα ἐπὶ κλίνης ἠνωρθωσάμην·
λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι καὶ τί μοι ἀνταπέδωκας ;
ἀντὶ τοῦ μάννα χολήν, ἀντὶ τοῦ ὕδατος ὄξος,
ἀντὶ τοῦ ἀγαπᾶν με, Σταυρῷ με προσηλώσατε.
Οὐκέτι στέργω λοιπόν, καλέσω μου τὰ Ἑθνη
κἀκεῖνά με δοξάσουσι σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι·
κἀγὼ αὐτοῖς δωρήσομαι ζωὴν τὴν αἰώνιον.

Κοντάκιον τῆς Μ. Παρασκευῆς ὑπὸ Ῥωμανοῦ τοῦ μελωδοῦ.

Τὸν δι' ἡμᾶς σταυρωθέντα
δεῦτε πάντες ὑμνήσωμεν·
αὐτὸν γὰρ κατείδε Μαρία
ἐπὶ τοῦ ξύλου καὶ ἔλεγεν·
εἰ καὶ σταυρὸν ὑπομένεις,
Σὺ ὑπάρχεις
ὁ υἱὸς καὶ Θεὸς μου.

α'

Τὸν ἴδιον ἄρνα
ἢ ἁμνάς θεωροῦσα
πρὸς σφαγὴν ἐλκόμενον,
ἠκολούθει Μαρία
τροχόμενη
μεθ' ἐτέρων γυναικῶν
ταῦτα βοῶσα·
ποῦ πορεύῃ τέκνον;
τίνος χάριν τὸν ταχὺν
νῦν τελεῖς δρόμον;
μὴ ἕτερος γάμος

πάλιν ἔσται ἐν Κανᾷ
καὶ κεῖ νῦν σπεύδεις
ἵν' ἐξ ὕδατος
οἶνον ποιήσης;
συνέλθω Σοι, τέκνον,
ἢ μείνω Σε μᾶλλον;
δός μοι λόγον, Λόγε,
μὴ σιγῶν παρέλθης με,
ὁ ἀγνὴν τηρήσας με
ὁ υἱὸς καὶ Θεὸς μου.

β'

Οὐκ ἤλπιζον, τέκνον,
ἐν τούτοις ἰδεῖν Σε.
οὐδ' ἐπίστευον ποτὲ
ἕως τούτου τοὺς ἀνόμους
ἐκμανῆναι
καὶ ἐκτεῖναι ἐπὶ Σε
χείρας ἀδίκως.

Κανὼν εἰς τὸ Μ. Σάββατον.

ᾠδὴ α'. Ὁ εἰρμός.

Κύματι θαλάσσης
τὸν κρύψαντα πάλαι
διώκτην τύραννον
ὑπὸ γῆν ἔκρυψαν
τῶν σεσωσμένων οἱ παῖδες·
ἀλλ' ἡμεῖς ὡς αἱ νεάνιδες
τῷ Κυρίῳ ᾄσωμεν·
ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

Τροπάρια.

Κύριε Θεέ μου,
ἐξόδιον ὕμνον
καὶ ἐπιτάφιον
ᾠδὴν Σοι ἄσομαι
τῷ τῇ ταφῇ Σου ζωῆς μοι
τὰς εἰσόδους διανοίξαντι
καὶ θανάτῳ θάνατον
καὶ Ἄδην θανατώσαντι·

Ἄνω Σε ἐν θρόνῳ
καὶ κάτω ἐν τάφῳ
τὰ ὑπερκόσμια
καὶ ὑποχθόνια
κατανοοῦντα, Σωτὴρ μου,
ἐδονεῖτο τῇ νεκρώσει Σου·
ὑπὲρ νοῦν ὥραθης γὰρ
νεκρὸς ζωαρχικώτατος.

ᾠδὴ γ'. Ὁ εἰρμός.

Σὲ τὸν ἐπὶ ὑδάτων
κρεμάσαντα
παῖσαν τὴν γῆν ἀσχέτως
ἢ κτίσις κατιδοῦσα
ἐν τῷ Κρανίῳ κρεμάμενον
θάμβει πολλῶ συνείχετο,
οὐκ ἔστιν ἅγιος
πλήν Σου, Κύριε, κραυγάζουσα.

ᾠδὴ δ'. Ὁ εἰρμός.

Τὴν ἐν σταυρῷ Σου θείαν κένωσιν
προορῶν Ἀββακοὺμ
ἐξεστηκὼς ἐβόα·
Σὺ δυναστῶν διέκοψας
κράτος, ἀγαθέ,
ὁμιλῶν τοῖς ἐν Ἄδῃ
ὥς παντοδύναμος.

ᾠδὴ ζ'. Ὁ εἰρμός.

Ἄφραστον θαῦμα!
ὁ ἐν καμίνῳ ὀυσάμενος
τοὺς ὁσίους παῖδας ἐκ φλογός,
ἐν τάφῳ νεκρὸς
ἄπνους κατατίθεται
εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελω-
δούντων

ᾠδὴ θ'. Ὁ εἰρμός.

Μὴ ἐποδύρου μοι, Μῆτερ,
καθορῶσα ἐν τάφῳ
ὄν ἐν γαστρὶ
ἄνευ σπορᾶς συνέλαβες Υἱόν·
ἀναστήσομαι γὰρ
καὶ δοξασθήσομαι
καὶ ὑψώσω ἐν δόξῃ
ἀπαύστως ὥς Θεὸς
τοὺς ἐν πίστει καὶ πόθῳ
Σὲ μεγαλύνοντας.

Κανὼν εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα.

Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Ὡδὴ α'. Ὁ εἰρμός.

Ἀναστάσεως ἡμέρα,	καὶ ἐκ γῆς πρὸς οὐρανὸν
λαμπρυνθῶμεν λαοί·	Χριστὸς ὁ Θεὸς
Πάσχα Κυρίου Πάσχα·	ἡμᾶς διεβίβασεν,
ἐκ γὰρ θανάτου πρὸς ζωὴν	ἐπινίκιον ἄδοντας.

Τροπάρια.

Καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις	Οὐρανοὶ μὲν ἐπαξίως
καὶ ὑψόμεθα	εὐφροαινέσθωσαν,
τῷ ἀπροσίτῳ φωτὶ	γῇ δὲ ἀγαλλιástῳ·
τῆς ἀναστάσεως Χριστὸν	ἐορταζέτω δὲ κόσμος
ἐξαστράπτοντα καὶ	δοατὸς τε ἅπας
«Χαίρετε» φάσκοντα,	καὶ ἀόρατος·
τρανῶς ἀκουσόμεθα	Χριστὸς γὰρ ἐγήγερται
ἐπινίκιον ἄδοντες.	εὐφροσύνη αἰώνιος.

Ὡδὴ γ'. Ὁ εἰρμός.

Δεῦτε πόμα πίωμεν καινὸν
οὐκ ἐκ πέτρας ἀγόνου τερατουργούμενον
ἀλλ' ἀφθαρσίας πηγὴν
ἐκ τάφου ὁμβρήσαντος Χριστοῦ
ἐν ᾧ στερεούμεθα.

Ὡδὴ δ'. Ὁ εἰρμός.

Ἐπὶ τῆς θείας φυλακῆς
ὁ θεηγόρος Ἀββακούμ
στήτω μεθ' ἡμῶν καὶ δεικνύτω
φασσφόρον ἄγγελον
διαπρυσίως λέγοντα·
σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ,
ὅτι ἀνέστη Χριστὸς ὡς παντοδύναμος·.

Ὡδὴ γ'. Ὁ εἰρμός.

Ὁρθρίσωμεν ὄρθρου βαθέος
καὶ ἀντὶ μύρου τὸν ὕμνον
προσοίσομεν τῷ Δεσπότη
καὶ Χριστὸν ὁψόμεθα
δικαιοσύνης ἥλιον,
πᾶσι ζωὴν ἀνατέλλοντα.

Ὡδὴ θ'. Ὁ εἰρμός.

Φωτίζου, φωτίζου ἡ νέα Ἱερουσαλήμ·
ἡ γὰρ δόξα Κυρίου
ἐπὶ σὲ ἀνέτειλε·
χόρευε νῦν καὶ ἀγάλλου Σιών,
σὺ δέ, ἁγνή, τέρπου, Θεοτόκε,
ἐν τῇ ἐγέρσει τοῦ τόκου σου.

Τροπάρια.

ὦ! θείας! ὦ φίλης! ὦ γλυκυτάτης Σου φωνῆς!
μεθ' ἡμῶν ἀπρεδῶς γὰρ
ἐπηγγείλω ἔσεσθαι
μέχρι τερμάτων αἰῶνος, Χριστέ·
ἦν οἱ πιστοὶ
ἀγκυραν ἐλπίδος
κατέχοντες ἀγαλλόμεθα.

ὦ Πάσχα τὸ μέγα
καὶ ἱερώτατον, Χριστέ
ὦ Σοφία καὶ Λόγε
τοῦ Θεοῦ καὶ Δύναμις,
δίδου ἡμῖν ἐκτυπώτερον
Σοῦ μετασχεῖν
ἐν τῇ ἀνεσπέρῳ
ἡμέρᾳ τῆς βασιλείας Σου.

Ἀγνώστου ποιητοῦ.

Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν
θανάτῳ θάνατον πατήσας
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
ζωὴν χαρισάμενος.

Κοντάκιον τοῦ Πάσχα.

Εἰ καὶ ἐν τάφῳ κατήλθες
ᾠθάνατε,
ἀλλὰ τοῦ ᾤδου καθεῖλες
τὴν δύναμιν·
καὶ ἀνέστης ὡς νικητής,
Χριστὲ ὁ Θεός,
γυναιξὶ Μυροφόροις
φθεγξάμενος, χαίρετε,
καὶ τοῖς σοῖς Ἀποστόλοις
εἰρήνην δωρούμενος,
ὁ τοῖς πεσοῦσι
παρέχων ἀνάστασιν.

Ἀπόστιχα τοῦ ὁρθρου (ἀγνώστου ποιητοῦ)

Πάσχα ἱερὸν ἡμῖν σήμερον ἀναδέδεικται,
Πάσχα καινόν, ἅγιον, Πάσχα μυστικόν,
Πάσχα πανσεβάσμιον, Πάσχα Χριστὸς ὁ λυτρωτής,
Πάσχα ἅγιον, Πάσχα μέγα, Πάσχα τῶν πιστῶν,
Πάσχα τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοῖξαν,
Πάσχα πάντας ἁγιάζον πιστούς.

Δεῦτε ἀπὸ θέας γυναῖκες εὐαγγελίστραι
καὶ τῇ Σιὼν εἶπατε, δέχου παρ' ἡμῶν
Χαρὰς Εὐαγγέλια, τῆς Ἀναστάσεως Χριστοῦ.
Τέρπου, χόρευε καὶ ἀγάλλου, Ἱερουσαλήμ,
τὸν βασιλέα Χριστὸν θεασαμένη
ἐκ τοῦ μνήματος ὡς νυμφίον προερχόμενον.

Κοντάκιον Κυριακῆς τοῦ Παραλύτου.

Τὴν ψυχὴν μου, Κύριε,
ἐν ἁμαρτίαις παντοίαις
καὶ αὐτοῖς πράξεσι
δεινῶς παραλελυμένην,
ἔγειρον τῇ θεϊκῇ Σου
ἐπιστάσει

ὥσπερ καὶ τὸν Παράλυτον
ἤγειρας πάλαι,
ἵνα κράζω σεσφωμένος·
Οἰκτίρμον, δόξα
Χριστὲ τῷ κράτει Σου.

Κοντάκιον Κυριακῆς τοῦ Τυφλοῦ.

Τῆς ψυχῆς τὰ ὄμματα
πεπηρωμένος
Σοί, Χριστέ, προσέρχομαι,
ὥς ὁ τυφλὸς ἐκ γενετῆς

ἐν μενανοίᾳ κραυγάζων Σοι.
Σὺ τῶν ἐν σκότει
τὸ φῶς τὸ ὑπέρλαμπρον.

8. ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΛΗΨΙΝ

Κοντάκιον Ῥωμανοῦ τοῦ μελωδοῦ.

Τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πληρώσας οἰκονομίαν
καὶ τὰ ἐπὶ γῆς ἐνώσας τοῖς οὐρανόις
ἀνελήφθης ἐν δόξῃ,
Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
οὐδαμόθεν χωριζόμενος
ἀλλὰ μένων ἀδιάστατος
καὶ βοῶν τοῖς ἀγαπῶσί Σε·
Ἐγὼ εἰμι μεθ' ὑμῶν
καὶ οὐδεὶς καθ' ὑμῶν.

Ἀπολυτίκιον.

Ἀνελήφθης ἐν δόξῃ, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
χαροποιήσας τοὺς μαθητάς
τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος,
βεβαιωθέντων αὐτῶν διὰ τῆς εὐλογίας
ὅτι σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ
ὁ λυτρωτὴς τοῦ κόσμου.

9. ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΝ

Ἀπολυτίκιον.

Εὐλογητὸς εἶ, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
ὁ πανσόφους τοὺς ἄλιεῖς ἀναδείξας,
καταπέμψας αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
καὶ δι' αὐτῶν τὴν οἰκουμένην σαγηνεύσας,
φιλάνθρωπε, δόξα Σοι.

Κοντάκιον.

Ὅτε καταβὰς
τὰς γλώσσας συνέχεε
διεμέριζεν ἔθνη ὁ Ὑψιστος,
ὅτε τοῦ πυρὸς
τὰς γλώσσας διένειμεν
εἰς ἐνότητα πάντας ἐκάλεσε
καὶ συμφώνως δοξάζομεν
τὸ Πανάγιον Πνεῦμα.

Β'. ΥΜΝΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ

Ἀπολυτίκιον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου.

303-50
Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ κεφάλαιον
καὶ τοῦ ἀπ' αἰῶνος μυστηρίου ἡ φανέρωσις
ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς τῆς Παρθένου γίνεται,
καὶ Γαβριὴλ τὴν χάριν εὐαγγελίζεται.
Διὸ καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτῷ
τῇ Θεοτόκῳ βοήσωμεν·
Χαῖρε, Κεχαριτωμένη,
ὁ Κύριος μετὰ Σοῦ.

Κοντάκιον τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου

Τῇ ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ
 τὰ νικητήρια
 ὥς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν
 εὐχαριστήρια
 ἀναγράφω Σοι ἡ Πόλις Σου,
 Θεοτόκε·
 ἀλλ' ὥς ἔχουσα τὸ κράτος
 ἀπροσμάχητον
 ἐκ παντοίων με κινδύνων
 ἐλευθέρωσον·
 ἵνα κράζω Σοι·
 Χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφευτε.

Οἱ Οἴκοι τοῦ Ἀκαθίστου. Στάσις Α'

Χαῖρε, δι' ἧς ἡ χαρὰ ἐκλάμπει·
 Χαῖρε, δι' ἧς ἡ ἀρὰ ἐκλείπει·
 Χαῖρε, τοῦ πεσόντος Ἀδὰμ ἡ ἀνάκλησις,
 Χαῖρε, τῶν δακρύων τῆς Εὐας ἡ λύτρωσις·
 Χαῖρε, ὕψος δυσανάβατον ἀνθρωπίνους λογισμοῖς·
 Χαῖρε, βάθος δυσθεώρητον καὶ ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς·
 Χαῖρε, ὅτι ὑπάρχεις Βασιλέως καθεδρὰ,
 Χαῖρε, ὅτι βαστάζεις τὸν βαστάζοντα πάντα·
 Χαῖρε, ἀστὴρ ἐμφαίνων τὸν ἥλιον.
 Χαῖρε, γαστήρ ἐνθέου σαρκώσεως·
 Χαῖρε, δι' ἧς νεουργεῖται ἡ κτίσις·
 Χαῖρε, δι' ἧς βρεφουργεῖται ὁ Κτίστης·
 Χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφευτε·

ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΙΜΗΣΙΝ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

Ἑξαποστειλάριον.

Ἀπόστολοι ἐκ περάτων
 συναθροισθέντες ἐνθάδε,
 Γεσθημανῇ τῷ χωρίῳ,
 κηδεύσατέ μου τὸ σῶμα·
 καὶ Σὺ, Υἱὲ καὶ Θεέ μου,
 παράλαβέ μου τὸ πνεῦμα.

Στιχηρόν.

Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος !
 Ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς ἐν μνημείῳ τίθεται
 καὶ κλῖμαξ πρὸς οὐρανὸν
 ὁ τάφος γίνεται,
 εὐφραίνου Γεσθημανῇ
 τῆς Θεοτόκου τὸ ἅγιον τέμενος·
 βοήσωμεν οἱ πιστοί,
 καὶ Γαβριὴλ κεκτημένοι ταξίαρχον·
 Κεχαριτωμένη, χαῖρε,
 μετὰ Σοῦ ὁ Κύριος,
 ὁ παρέχων τῷ κόσμῳ
 διὰ Σοῦ τὸ μέγα ἔλεος.

Γ'. ΥΜΝΟΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ

ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΑ

Τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Βασίλειον διάδημα ἐστέρφη Σὴ κορυφῇ
 ἐξ ἁθλων, ὧν ὑπέμεινας ὑπὲρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ,
 Μαρτύρων πρωτόαθλε,
 Σὺ γὰρ τὴν Ἰουδαίων ἀπελέγξας μανίαν,
 εἶδές σου τὸν Σωτῆρα τοῦ Πατρὸς δεξιόθεν.
 Αὐτὸν οὖν ἐκδυσώπει ἀεὶ
 ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν.

Τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστῆρας τῆς τρισηλίου Θεότητος
 τοὺς τὴν οἰκουμένην ἀκτίσι δογμάτων θείων πυρσεύσαντας
 τοὺς μελιρρῦτους ποταμοὺς τῆς σοφίας
 τοὺς τὴν κτίσιν πᾶσαν θεογνωσίας νόμασι καταρδεύσαντας
 Βασίλειον τὸν Μέγαν καὶ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον
 σὺν τῷ κλεινῷ Ἰωάννῃ, τῷ τὴν γλῶτταν χρυσορρήμονι·
 πάντες οἱ τῶν λόγων αὐτῶν ἐρασταί,
 συνελθόντες ὕμνοις τιμήσωμεν·
 Αὐτοὶ γὰρ τῇ Τριάδι ὑπὲρ ἡμῶν ἀεὶ πρεσβεύουσιν.

Τοῦ Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου.

Ὡς τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερωτῆς
 καὶ τῶν πτωχῶν ὑπερασπιστῆς,
 ἀσθενούντων ἰατρός,
 βασιλέων ὑπέρμαχος.
 Τροπαιοφόρε μεγαλομάρτυς Γεώργιε,
 πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ
 σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου.

Μέγαν εὗρατο ἐν τοῖς κινδύνοις
 σὲ ὑπέρμαχον ἢ οἰκουμένην,
 Ἀθλοφόρε, τὰ ἔθνη τροπούμενον.
 Ὡς οὖν Λυαίου καθεῖλες τὴν ἔπαρσιν,
 ἐν τῷ σταδίῳ θαρρύνας τὸν Νέστορα
 οὕτως, Ἄγιε, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἰκέτευε
 δωρῆσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

Τῶν ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης.

Τοῦ σταυροῦ Σου τὸν τύπον ἐν οὐρανῷ θεασάμενος
καὶ ὡς ὁ Παῦλος τὴν κλῆσιν οὐκ ἐξ ἀνθρώπων δεξάμενος,
ὁ ἐν βασιλεῦσιν ἀπόστολός Σου, Κύριε,
βασιλεύουσαν πόλιν τῇ χειρὶ Σου παρέθετο,
ἣν περισώζε διὰ παντὸς ἐν εἰρήνῃ,
πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, μόνε Φιλάνθρωπε.

Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου.

Τὸν ζηλωτὴν Ἡλίαν τοῖς τρόποις μιμούμενος,
τῷ Βαπτιστῇ εὐθείαις ταῖς τρίβοις ἐπόμενος,
Πάτερ Ἀντώνιε,
τῆς ἐρήμου γέγονας οἰκιστής,
καὶ τὴν οἰκουμένην ἐστήριξας εὐχαῖς σου.
Διὸ πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ,
σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Δ'. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΑΣΜΑΤΑ

Ἡ μεγάλη Δοξολογία (ἀγνώστου ποιητοῦ)

1. Δόξα Σοι τῷ δείξαντι τὸ φῶς, δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ
καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.
2. Ὑμνοῦμέν Σε, εὐλογοῦμέν Σε, προσκυνοῦμέν Σε, δοξολογοῦμέν
εὐχαριστοῦμέν Σοι διὰ τὴν μεγάλην Σου δόξαν. [Σε,
3. Κύριε βασιλεῦ, ἐπουράνιε Θεέ, Πάτερ παντοκράτορ.
Κύριε Υἱὲ μονογενές, Ἰησοῦ Χριστέ καὶ Ἅγιον Πνεῦμα.
4. Κύριε ὁ Θεός, ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς
ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.
Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ αἶρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου.
5. Πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν ὁ καθήμενος
ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐλέησον ἡμᾶς.

6. Ὅτι Σὺ εἶ μόνος Ἅγιος, Σὺ εἶ μόνος Κύριος
Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός, Ἀμήν.
7. Καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐλογήσω Σε καὶ αἰνέσω
τὸ ὄνομά Σου εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.
8. Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ
ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς.
9. Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων ἡμῶν,
καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά Σου εἰς τοὺς αἰῶνας,
10. Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός Σου, ἐφ' ἡμᾶς, [Ἀμήν.
καθάπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ Σέ.
11. Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδασόν με
τὰ δικαιώματά Σου.
12. Κύριε, καταφυγὴ ἐγεννήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ.
Ἐγὼ εἶπα: Κύριε, ἐλέησόν με,
ἴασαι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἥμαρτόν Σου.
13. Κύριε, πρὸς Σε κατέφυγον· δίδασόν με
τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά Σου, ὅτι Σὺ εἶ ὁ Θεός μου.
14. Ὅτι παρὰ Σοὶ πηγὴ ζωῆς,
ἐν τῷ φωτί Σου ὁψόμεθα φῶς.
15. Παράτεινον τὸ ἔλεός Σου τοῖς γινώσκουσί Σε.
Ἅγιος ὁ Θεός, Ἅγιος Ἰσχυρός, Ἅγιος Ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς.

Ἀναστάσιμον ψαλλόμενον μετὰ τὴν Δοξολογίαν.

Σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ γέγονεν,
ἄσωμεν τῷ ἀναστάντι ἐκ τάφου
καὶ ἀρχηγῷ τῆς ζωῆς ἡμῶν·
καθελὼν γὰρ τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον,
τὸ νῖκος ἔδωκεν ἡμῖν
καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Χερουβικοὶ ὕμνοι.

Οἱ τὰ Χερουβεὶμ εἰκονίζοντες	Ἰδε σελ. 143
Χερουβικὸν ὕμνον Μ. Πέμπτης	» » 148
Χερουβικὸν ὕμνον Προηγιασμένων	» » 150

Χερουβικὸς ὕμνος Μ. Σαββάτου.

Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία
 καὶ στήτω μετὰ φόβου καὶ τρόμου
 καὶ μηδὲν γήινον ἐν ἑαυτῇ λογιζέσθω·
 ὁ γὰρ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων
 καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων
 προσέρχεται σφαγιασθῆναι
 καὶ δοθῆναι εἰς βρῶσιν τοῖς πιστοῖς·
 προηγούνται δὲ αὐτοῦ οἱ χοροὶ τῶν Ἀγγέλων
 μετὰ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας
 τὰ πολυόμματα Χερουβεὶμ
 καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφεὶμ
 τὰς ὄψεις καλύπτοντα
 καὶ βοῶντα τὸν ὕμνον : ἀλληλούϊα.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α'. ΙΕΡΑ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

Εἰσαγωγή

	Σελ.
1. Τί εἶναι Θρησκεία	5
2. Εἶδη θρησκειῶν	6
3. Αἱ κυριώτεραι εἰδωλολατρικαὶ θρησκεῖαι τῆς ἀρχαιότητος	
α) Ἡ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων	8
β) Ἡ θρησκεία τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων	10
γ) Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων	10
δ) Ἡ θρησκεία τῶν Ρωμαίων	12
4. Αἱ κυριώτεραι σύγχρονοι θρησκεῖαι	
α) Ἰνδοϊσμός	13
β) Ἡ θρησκεία τῶν Σινῶν, Κομφουκιανισμός, Ταοϊσμός	17
γ) Σιντοϊσμός, ἡ θρησκεία τῶν Ἰαπώνων	19
δ) Ζωροαστρισμός ἢ Παρσισμός	20
ε) Μωαμεθανισμός	21
ς) Ὁ Ἰουδαϊσμός	23
5. Γενικὸν συμπέρασμα περὶ τῶν μὴ χριστιανικῶν θρησκειῶν τοῦ κόσμου	24

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

6. Τί εἶναι κατήχησις	25
7. Πηγαί τῆς ἱ. κατηχήσεως καὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας	
α) Ἀγία Γραφή	26
β) Ἱερά Παράδοσις	28
8. Διαίρεσις, σκοπὸς καὶ χρησιμότης τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως	30

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ

9. Ἡ πίστις ὡς μέσον τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ πάσης ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθείας	32
10. Λογικαὶ ἀποδείξεις περὶ τῆς υπάρξεως τοῦ Θεοῦ:	
α) Κοσμολογικὴ ἀπόδειξις	33
β) Τελεολογικὴ ἀπόδειξις	34
γ) Ἠθικὴ ἀπόδειξις	34
δ) Ἱστορικὴ ἀπόδειξις	35

1200/96

024000028096

εως
τις

(mantiq-us
muntal